

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені БОРИСА ГРІНЧЕНКА

STUDIA PHILOLOGICA

ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Збірник наукових праць

Випуск 3

Київ • 2014

УДК 81+82:811.11+811.13
ББК 81+83Я73
S90

Засновник:

Київський університет імені Бориса Грінченка

Рекомендовано до друку Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка
(протокол № 10 від 27.11.2014 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації,
Серія КВ № 19607-9407Р, видане Державною реєстраційною службою України 11.12.2012 р.

Друкується з грудня 2012 р.

Головний редактор:

Буніятова І.Р. — доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка).

Редакційна колегія:

Белехова Л.І. — доктор філологічних наук, професор (Херсонський державний університет);
Бондарева О.Є. — доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);
Васьків М.С. — доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);
Водак Р. — доктор філологічних наук, професор (Ланкастерський університет, Велика Британія);
Воркачов С.Г. — доктор філологічних наук, професор (Кубанський державний технологічний університет, Російська Федерація);
Гладуш Н.Ф. — кандидат філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);
Єременко О.В. — доктор філологічних наук, доцент (Київський університет імені Бориса Грінченка);
Жаботинська С.А. — доктор філологічних наук, професор (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького);
Колесник О.С. — доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);
Кузьменко В.І. — доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);
Кишановський О.Ч. — доктор філологічних наук, доцент (Київський університет імені Бориса Грінченка);
Поліщук Я.О. — доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);
Резаненко В.Ф. — доктор філологічних наук, доцент (Київський університет імені Бориса Грінченка);
Стишов О.А. — доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);
Ухванова-Шмигова І.Ф. — доктор філологічних наук, професор (Білоруський державний університет, Республіка Білорусь);
Фісяк Я. — доктор філологічних наук, професор (Познанський університет імені Адама Міцкевича, Республіка Польща);
Харитончик З.А. — доктор філологічних наук, професор (Мінський державний лінгвістичний університет, Республіка Білорусь).

Відповідальний секретар:

Соколовська С.В. — кандидат педагогічних наук, доцент (Київський університет імені Бориса Грінченка).

Рецензенти:

Гудманян А.Г. — директор Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету, завідувач кафедри англійської філології і перекладу, доктор філологічних наук, професор;
Левицький А.Е. — професор кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор філологічних наук.

Studia Philologica (Філологічні студії): зб. наук. праць / редколегія: І.Р. Буніятова,
S90 Л.І. Белехова, О.Є. Бондарева [та ін.]. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. — Вип. 3. —
152 с. (Укр., рос. та англ. мовами).
ISSN 2311-2425.

УДК 81+82:811.11+811.13
ББК 81+83Я73

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

<i>Глуценко В.А.</i> Структура лінгвістичного методу: гомогенні й гетерогенні концепції	5
<i>Біскуб І.П.</i> Лінгвістична категоризація: від Аристотеля до IMAL (Isolating-Monocategorial-Associational Language)	11
<i>Andreichuk N.I.</i> Cultural semiotics: towards the notion of cultural semiosis	18
<i>Колесник О.С.</i> Концепт-міфологема <i>гном</i> у дзеркалі мови	23
<i>Семенюк А.А., Хникіна О.О.</i> Інформативний аспект сімейного дискурсу	30
<i>Sokolova V.I.</i> Discourse category of “involvement” in academic discourse in the context of its representation by grammatical category of modality	35
<i>Соколовская С.В.</i> Языковая личность политического лидера: на материале дискурса Дэвида Кэмерона	37
<i>Ведута В.В.</i> Мовна репрезентація моральних емоцій у ситуації «порушення норм етики» в сучасному англомовному дискурсі: семантико-когнітивний аспект	41
<i>Бондар О.Ю.</i> Визначення поняття та класифікація діалогічного дискурсу у лінгвістиці	48
<i>Kukharenska N.S.</i> English and bielorusian metaphors in economic discourse	52
<i>Торговец Ю.І.</i> Метафора як засіб емоційної аргументації у текстах сучасного американського соціально-політичного есе	54
<i>Поліщук Н.П.</i> Комунікативна функція тексту в теорії мовленнєвого впливу	58
<i>Галуцьких І.А.</i> Специфіка текстового кодування <i>хворого тіла</i> в поезиці англійського постмодернізму (концептуальний аналіз)	62
<i>Олімська А.К.</i> Типи синтаксичних відношень і засоби їх реалізації у синтаксичному просторі англомовної поетичної драми	70
<i>Ліпатов В.М., Гладуш Н.Ф.</i> Еліптичні речення в англійській та українській мовах	75
<i>Вольницька Д.О.</i> Структурні особливості іменної фрази у сучасній англійській мові	78
<i>Юркова К.О.</i> Комунікативно-прагматичні властивості риторичних питань в англомовному віршованому мовленні	85
<i>Ветров А.И.</i> Особенности речевого акта угрозы в ранненоанглийском языке и его реализация в художественном дискурсе (на материале трагедий В. Шекспира)	92
<i>Зізінська А.П.</i> Реквестивні мовленнєві акти у середньоанглійській мові	95
<i>Гродський І.Я.</i> Мовні засоби вираження прохання в англійських лицарських романах XII–XV ст.	97
<i>Залізнюк І.В.</i> Розвиток німецької мови у ранньоновіверхньонімецький період	101
<i>Іваницька М.Л.</i> Роль літературного редактора в контексті українсько-німецького перекладу	104

<i>Kozachuk A.M.</i> Text style transforming in the process of translation	108
<i>Цапро Г.Ю.</i> Мінімальні реакції-відповіді в англomовному телевізійному інтерв'ю: гендерний аспект	114
<i>Князян А.Т.</i> Гендерные стереотипы мужской и женской глупости в английских бытовых анекдотах	119
<i>Сегал А.Л.</i> Візуальні компоненти в рекламно-інформаційному колажі як креолізованому утворенні	123
<i>Ткаченко І.А.</i> Лінгвостилістичні засоби вираження наративної маски у романі Дж. Барнса «Історія світу в 10 ½ розділах»	128
<i>Юзькова І.В.</i> Oxford text archive: досвід обробки корпусних даних	133

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

<i>Гальчук О.В.</i> «Ефект Мідаса», або До естетичної проблематики української лірики високого модернізму	137
<i>Вишницька Ю.В.</i> Індивідуально-авторські варіанти міфосценарію ініціації в текстових просторах Володимира Дрозда	144
<i>Відомості про авторів</i>	148

УДК 808.3+808.2:801

СТРУКТУРА ЛІНГВІСТИЧНОГО МЕТОДУ: ГОМОГЕННІ Й ГЕТЕРОГЕННІ КОНЦЕПЦІЇ

Глуценко В.А.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті подано оцінку відбитих у науковій літературі гомогенних і гетерогенних концепцій лінгвістичного методу. Автор показує, що при вузькому трактуванні лінгвістичного методу він ототожнюється з операціями (прийомами, процедурами), тобто виступає як гомогенний феномен; така інтерпретація збіднює поняття лінгвістичного методу; метод певним чином відмежовується від принципів і підходів, які не включаються в його структуру. Обґрунтовано тезу про лінгвістичний метод як складну логічну одиницю гетерогенного характеру. У структурі методу виділено три різномірні компоненти: онтологічний, операційний і телеологічний.

Ключові слова: лінгвістичний метод, гомогенні й гетерогенні концепції, структура методу, онтологічний, операційний і телеологічний компоненти.

Постановка проблеми. Проблема наукових методів до цього часу є однією з найважливіших і водночас недостатньо розроблених у наукознавстві в цілому та мовознавстві зокрема. Є суттєві суперечності й значні відмінності у дефініціях і трактуваннях методу, класифікаціях методів. О.О. Селіванова цілком обґрунтовано підкреслює «невпорядкованість методологічного інструментарію лінгвістики, відсутність його глибокого аналізу й опису» [24, 48]. Це, як зазначає А.С. Зеленько, призводить до того, що в навчальних посібниках для вищої школи наводяться необґрунтовані класифікації методів (і, додамо, саме поняття методу подається дуже суперечливо), а також до «безпідставного релятивізму у визначенні методів, прийомів і процедур дослідження» в кандидатських дисертаціях [11, 7].

Із цим пов'язана проблема вживання низки термінів, співвідносних із терміном *лінгвістичний метод*. Немає впорядкованості у вживанні базових термінологічних найменувань, до яких відносять такі, як: *метод, методика, методологія*. Суперечливо трактуються й терміни *принцип, підхід, прийом, процедура, операція*. Усі ці поняття так чи інакше пов'язані з поняттям методу, зокрема лінгвістичного; проте немає єдності у поглядах щодо співвідношення принципів, підходів, прийомів, процедур, операцій з методом та доцільності включення цих феноменів у структуру методу.

Якщо «порівняння розвинених теорій методу в повному обсязі має скласти предмет досліджень особливого роду — теорії лінгвістичних методів» [29, 6] (а це не викликає сумнівів), слід констатувати, що теорія лінгвістичних методів поки знаходиться у стадії становлення.

Отже, звернення до проблеми лінгвістичного методу, до питання про його структуру є надзвичайно актуальним і в теоретичному, і в прикладному аспектах.

Аналіз останніх досліджень. У пропонованій статті наводиться наша оцінка тих нечисленних концепцій лінгвістичного методу, які відбилися у науковій літературі. На основі цього подається розроблена нами (з опорою на тезу В.І. Постовалової) концепція лінгвістичного методу як складної логічної одиниці, що включає в себе три компоненти: онтологічний, операційний і телеологічний. У стислому вигляді вона подана в наших роботах [9, 12–13; 6; 7; 8; 30]. Підготовка й публікація цієї статті викликана бажанням автора більш докладно викласти концепцію та підсилити аргументи на її користь.

Надалі ми звертаємося не тільки до праць з лінгвістичної методології, але й до наукознавчих досліджень узагалі, що, сподіваємося, заповнить певні прогалини в теорії лінгвістичного методу.

Підкреслимо, що спеціальних праць (монографій, статей), безпосередньо присвячених лінгвістичному методу та науковому методу взагалі, бракує. Частина методологічних концепцій висвітлена у підручниках і навчальних посібниках для вищої школи. Тому в подальшому ми будемо аналізувати матеріал не тільки монографій і статей, але й вишівських підручників і навчальних посібників, що в мовознавстві можна вважати традиційним.

Метою пропонованої статті є зіставлення гомогенних і гетерогенних концепцій лінгвістичного методу, розкриття його специфіки як гетерогенного феномена, виявлення особливостей його структури.

Цю мету можна конкретизувати в таких **завданнях**: 1) зіставити гомогенні й гетерогенні концепції лінгвістичного методу; 2) розкрити специфіку лінгвістичного методу як гетерогенного феномена; 2) виявити особливості його структури як трикомпонентного утворення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін *метод* уживається в наукознавстві в різних значеннях — у широкому (як спосіб, знаряддя й засіб пізнання) та вузькому (як сукупність прийомів, процедур і операцій дослідження). Наукознавці другої половини ХХ ст. — початку ХХІ ст. найчастіше трактують метод у вузькому смислі, розглядаючи його як сукупність прийомів, що використовуються в дослідженні. Так, з погляду Г.І. Рузавіна метод виступає як «певна систематична процедура» [22, 11].

Отже, в межах вузького трактування науковий метод виступає як сукупність прийомів, процедур і операцій, тобто як гомогенний феномен.

Так само й термін *лінгвістичний метод* уживають у різних значеннях. О.О. Селіванова інтерпретує лінгвістичний метод, по-перше, як «спосіб організації пізнавальної й дослідницької діяльності з метою вивчення явищ і закономірностей мови як об'єкта лінгвістики», по-друге, як «систему процедур аналізу мовних явищ та/або перевірки отриманих результатів» [25, 339]. Перше з цих значень є широким, друге — вузьким.

Найчастіше лінгвістичний метод трактують у вузькому смислі. Так, на думку О.С. Ахманової, лінгвістичний метод доцільно розглядати як «сукупність прийомів, що використовуються в дослідженні мови» [2, 232].

Такий підхід відбився в поширеній класифікації методів. Поділяючи наукові методи на філософські, загальнонаукові, частковонаукові та спеціальні, наукознавці серед загальнонаукових методів виділяють спостереження, порівняння, вимірювання, експеримент (методи емпіричного дослідження), абстрагування, аналіз і синтез, індукцію і дедукцію, моделювання (методи, що використовуються на емпіричному й теоретичному рівнях), ідеалізацію, формалізацію, аксіоматичний і гіпотетичний (методи теоретичного дослідження) [22, 53–161, 227–232]. Отже, у межах цієї класифікації метод ототожнюється з операцією (прийомом, процедурою).

Зазначена класифікація набула значного поширення й у працях, присвячених методам лінгвістичних досліджень. Так, О.О. Селіванова поділяє методи лінгвістичних досліджень на загальні та лінгвістичні. До загальних дослідницьких відносить спостереження, індукцію і дедукцію, гіпотезу, аналіз і синтез, таксономію, порівняння, формалізацію, ідеалізацію, експеримент, фальсифікацію, моделювання [25, 339; 24, 49–51].

Однак ці феномени є операційними елементами (операціями, прийомами чи процедурами); інтерпретація їх як методів є очевидним спрощенням. Так, моделювання може використовуватися як прийом у різних методах, зокрема в порівняльно-історичному. Якщо вважати моделювання методом, треба визнати, що воно в одних випадках виступає як метод, а в інших як прийом. У зв'язку з цим заслуговує на увагу теза О.О. Селіванової про те, що «прийом може мати статус методу залежно від забезпечення ним конкретного результату дослідження» [24, 49]. Можливо, авторка саме це мала на увазі, вказуючи при описі порівняльно-історичного методу, з одного боку, на «методику лінгвогеографії», з іншого — на «лінгвогеографічний метод» [24, 53–54] (отже, один метод уживається в складі іншого).

Суперечливість такого підходу ми вважаємо очевидною. На нашу думку, він призводить до «розмивання» поняття методу.

Як видається, зазначені операційні елементи (спостереження та ін.), що, безперечно, входять у структуру різних методів, вважати власне науковими методами недоцільно. Є всі підстави розглядати їх як наукові прийоми. Характерно, що М.П. Кочерган інтерпретує індукцію і дедукцію, аналіз і синтез, гіпотезу як «вихідні прийоми наукового аналізу мовного матеріалу» [14, 209–211].

З нашого погляду, ототожнення методу з операціями (прийомами, процедурами) збіднює поняття лінгвістичного методу; метод певним чином відмежовується від принципів і підходів, які не включаються в його структуру. У зв'язку з цим ми хотіли б навести думку С.Б. Кримського, який стверджував, що «метод не може бути редукований до чисто інструментального функціонування, до простого знаряддя, але передбачає усвідомлення нормативно апаратних засобів та ціннісних настанов у їх нерозривній єдності» [15, 111].

Поряд з тенденцією ототожнювати методи з операціями (прийомами, процедурами) у наукознавстві спостерігається протилежна тенденція — відривати операції (прийоми, процедури) від методів, розглядати операційні елементи окремо, як самостійний феномен. При цьому між методом і прийомами постулюється тісний зв'язок, саме зв'язок різних феноменів, а не частин одного феномена. Ця тенденція відбилася, зокрема, у вживанні словосполучення «прийоми та методи» у монографії Ю.С. Степанова [29, 14]. З нашого погляду, це, так само як і ототожнення методу з прийомами (процедурами, операціями), збіднює поняття методу. Операційні елементи мають бути включені в структуру методу як його складові.

У широкому смислі науковий метод, у тому числі лінгвістичний, розглядають як шлях пізнання, його вид і спосіб, знаряддя й засіб. Таке трактування є класичним: його витoki можна знайти вже в Аристотеля, на нього орієнтувався й Г. Гегель.

Так, С.Б. Кримський визначає науковий метод як «систематизований спосіб досягнення теоретичного чи практичного результату, розв'язання проблем чи одержання нової інформації на основі певних регулятивних принципів пізнання та дії, усвідомлення специфіки досліджуваної предметної галузі і законів функціонування її об'єктів». Метод «відрізняється від методики та техніки тим, що окрім технічної, процедурної частини включає також їх теоретичне усвідомлення та особливі пізнавальні принципи», він «знаходиться в єдності з певною теорією чи теоріями» [16, 373].

У структурі методу С.Б. Кримський виділяє дві частини. Це, по-перше, «конструктивна частина методу», куди входять принципи методологічного аналізу, зразки та антизразки їх предметного втілення, а також умови застосування методу (його можливості, сфера й обмеження застосування). По-друге, це «алгоритмічно-процедурна частина методу». У цю частину автор включає «стандартні правила», «процедури», «алгоритмічні рецепти (способи дії)», «нормативи» та «вимоги» [15, 111–114].

Отже, науковий, у тому числі лінгвістичний, метод у широкому трактуванні слід інтерпретувати як гетерогенний феномен.

Перспективним видається тлумачення лінгвістичного методу як складної логічної одиниці з певною структурою [26, 258].

За визначенням Б.О. Серебренникова, науковий метод узагалі та лінгвістичний зокрема — це «певний підхід до досліджуваного явища, певний комплекс тверджень, наукових і суто технічних прийомів, застосування яких дає можливість вивчити певне явище», тому «метод завжди є системою» [там само]; специфіка методу визначається об'єктом дослідження та його метою [там само, 259].

Узагальнивши цю концепцію, Л.П. Іванова зазначила, що у структурі методу можна виділити два основні компоненти: «теоретичне обґрунтування певного підходу до аналізу мовних і мовленнєвих фактів» і «методику дослідження, що з нього випливає» [12, 245]. Погоджуючись з нею в цілому, ми хотіли б відзначити, що, оскільки на сучасному етапі розвитку науки суттєво зростає роль конструктивістських моментів у науковому пізнанні, поняття методу має пов'язуватися з поняттям мети. За умови включення мети дослідження у структуру методу (а це видається цілком правомірним) у ній може бути виділений телеологічний компонент.

З нашого погляду, найбільш розчленовані уявлення й засоби для достатньо адекватного опису лінгвістичного методу вироблені в межах інтерпретації методу як одиниці, що включає в себе три різномірні компоненти: онтологічний, операційний і телеологічний. Це твердження, висунуте В.І. Постоваловою [21, 24], було розвинене й обґрунтоване в наших публікаціях [9, 12–13; 6; 7; 8; 30].

У межах зазначеного підходу комплекс наукових прийомів (процедур, операцій) та методика їх застосування становлять лише один з компонентів методу — операційний.

Звернемося до онтологічного компонента методу. Онтологія є засобом, за допомогою якого дослідник сприймає світ як деяку цілісність, певним чином розчленовану і подану йому в системі філософських категорій. «Підсистема» онтології ніби замикає пізнавальний рух: вона є й логічно першим кроком, задаючи категоріальне бачення об'єкта дослідження, і логічно останнім, включаючи в себе отримані результати [27, 26–27]. З цього випливає, що як належність онтологічного компонента до наукового методу доцільно розглядати такі засоби пізнання, як принцип і підхід.

Науковий принцип є найважливішим методологічним засобом, теоретико-методологічною основою методу. У ролі принципів виступають глобальні твердження з широким радіусом дії, що мають стратегічне значення [21, 102]. Принципи дослідження є вихідними, проміжними та кінцевими теоретичними узагальненнями [27, 25–26].

Науковий підхід, тісно пов'язаний із принципом, трактують як методологічну орієнтацію дослідження, як позицію, з якої розглядають об'єкт вивчення [3, 74]. Підхід визначає напрям дослідження [20, 24; 5, 59], проте він, на відміну від принципу, не є безпосереднім знаряддям пізнання [20, 24]; підхід відбивається в принципах, прийомах і процедурах певного методу [5, 60].

Як приклад розглянемо структуру порівняльно-історичного методу. У його онтологічний компонент входить низка принципів і підходів. Провідним для цього методу принципом, який, власне, і викликав до життя порівняльно-історичне мовознавство, є принцип історизму. Це твердження є загальноприйнятим: у будь-якій праці, присвяченій порівняльно-історичному методу, йдеться й про принцип історизму. Проте це не єдиний принцип у структурі онтологічного компонента порівняльно-історичного методу. Проведена нами історико-наукова реконструкція показала, що в працях порівняльно-історичного спрямування значну роль відіграють також принципи причиновості, системності та загального зв'язку явищ [9]. У науковій літературі принципи історизму, причиновості, системності, загального зв'язку явищ розглядають як «загальнофілософські» [20, 80] і як принципи лінгвогенетичних досліджень взагалі [10, 29–44]. Зокрема, вони є принципами порівняльно-історичного дослідження, що входять в онтологічний компонент порівняльно-історичного методу [9, 15–22]. Зазначеним принципам відповідають певні підходи (історичний, причиновий, системний).

Важливим є питання про взаємозв'язок принципів історизму, причиновості та системності в компаративістиці. Розглядаючи принципи системності та історизму, В.І. Постовалова відзначає, що дуже часто ці принципи інтерпретують як незалежні; у цьому випадку питання про їхню сумісність у межах тієї або іншої концепції є дискусійним. Цей підхід допускає такі трактування: 1) обидва принципи виключають один одного; 2) обидва принципи виступають як супутні; 3) обидва принципи не виключають один одного [21, 63–64]. Сама В.І. Постовалова вважає принцип історизму одним з різновидів принципу системності, якщо розглядати систему як сукупність її функціонально-генетичних станів [там само]. Подібну точку зору представлено у праці І.В. Бойченка та В.І. Куценка: автори розглядають принцип історизму як подальшу конкретизацію принципів розвитку, детермінізму та системності [5, 19].

У філософії досить поширеним є пояснення взаємозв'язку принципів історизму, причиновості та системності шляхом звернення до принципу загального зв'язку явищ. Так, Я.Ф. Аскін підкреслює взаємозв'язок принципів детермінізму та загального зв'язку явищ і наголошує на тому, що «детермінізм відбиває активний бік цього взаємозв'язку» [1, 14]. О.Г. Спіркін вважає, що принцип загального зв'язку явищ існує в причиновому та системному вияві [28, 87].

Подібний підхід спостерігаємо й у мовознавстві. На думку В.М. Русанівського, конкретизацією принципу загального зв'язку явищ є принцип причиновості [23, 3], а з погляду О.С. Мельничука — принципи причиновості та системності [18, 19–20]. Найбільш завершеного вигляду такий підхід набув у концепції В.К. Журавльова: як конкретизацію та вияв універсального принципу загального зв'язку явищ інтерпретовано три принципи — історизму, причиновості й системності [10, 39–40].

Операційний компонент порівняльно-історичного методу включає низку прийомів і процедур. За Г.А. Климовим, це — 1) прийом генетичного ототожнення фактів, 2) процедура лінгвістичної реконструкції, 3) прийоми хронологізації та локалізації мовних явищ [13, 84]. Найбільш суттєвою частиною операційного компонента порівняльно-історичного методу є процедура лінгвістичної реконструкції [17, 202].

Телеологічний компонент порівняльно-історичного методу становить його мета. У сучасній компаративістиці її трактують достатньо широко: як відтворення моделей прамовних станів сімей і груп споріднених мов, їх подальшого розвитку та членування на самостійні мови, а також створення порівняльно-історичних описів (граматик і словників) споріднених мов [19, 485].

Проте, на наш погляд, порівняльно-історичні дослідження спрямовані не тільки на висвітлення конкретних фактів з історії тих або інших мов, тобто мають виключно фактологічний характер. Конкретні мовні факти можна усвідомлювати як вияв загальних закономірностей у «підсистемі» онтології, а мету дослідження — як розкриття історичних, причинових, системних зв'язків фактів мови, тобто як реалізацію принципу загального зв'язку явищ на конкретному історико-мовному матеріалі [9, 14–15]. Саме так, з методологічних позицій, трактували мету порівняльно-історичного дослідження вчені Харківської та Московської лінгвістичних шкіл [9, 99, 175].

Викладена й аргументована у статті концепція лінгвістичного методу, як нам видається, знімає протиріччя, тією або іншою мірою притаманні іншим концепціям.

Отже, проведене дослідження дає змогу зробити такі **висновки**: 1) термін *лінгвістичний метод* має отримати однозначне тлумачення; 2) при вузькому трактуванні лінгвістичного методу він ототожнюється з операціями (прийомами, процедурами), тобто виступає як гомогенний феномен; така інтерпретація збіднює поняття лінгвістичного методу; метод певним чином відмежовується від принципів і підходів, які не включаються в його структуру; 3) найбільш розчленовані уявлення й засоби для достатньо адекватного опису лінгвістичного методу вироблені в межах широкого трактування. Метод у широкому тлумаченні є складною логічною одиницею, яку можна інтерпретувати як гетерогенний феномен. Найбільш експланаторною й перспективною з точки зору вивчення одиниць і категорій усіх мовних рівнів видається-

ся концепція, згідно з якою у структурі методу виділяються три різномірні компоненти: онтологічний, операційний і телеологічний.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у поглибленому вивченні співвідношення методу, методології та методики, принципу та підходу, операції, прийому та процедури. Необхідно також уточнити класифікацію (класифікації) лінгвістичних методів і виявити специфіку кожного з них.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аскин Я.Ф. Философский детерминизм / Я.Ф. Аскин. — Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1974. — 68 с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. — М. : Сов. энциклопедия, 1966. — 608 с.
3. Блауберг И.В. Становление и сущность системного подхода / И.В. Блауберг, Э.Г. Юдин. — М. : Наука, 1973. — 270 с.
4. Бойченко И.В. Значение исторического материализма для обоснования принципов социально-научного познания / И.В. Бойченко, В.И. Куценко // Социальное познание: принципы, формы, функции : сб. науч. трудов / отв. ред. В.И. Куценко, И.В. Бойченко. — К. : Наук. думка, 1989. — С. 8–26.
5. Бойченко И.В. Проблема метода в категориальном аппарате исторического материализма / И.В. Бойченко // Социальное познание: принципы, формы, функции : сб. науч. трудов / отв. ред. В.И. Куценко, И.В. Бойченко. — К. : Наук. думка, 1989. — С. 56–78.
6. Глущенко В.А. К вопросу о структуре лингвистического метода / В.А. Глущенко // Теоретические и прикладные проблемы русской филологии : науч.-метод. сб. / отв. за вып. В.А. Глущенко. — Славянск, 2001. — Вып. VIII. — С. 3–6.
7. Глущенко В.А. Лінгвістичний метод і його структура / В.А. Глущенко // Мовознавство. — 2010. — № 6. — С. 32–44.
8. Глущенко В.А. Об узкой и широкой трактовках лингвистического метода / В.А. Глущенко // Образ мира в зеркале языка : сб. науч. ст. / отв. соред. В.В. Колесов, М.В. Пименова, В.И. Теркулов. — М. : ФЛИНТА, 2011. — С. 71–77.
9. Глущенко В.А. Принципы порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-ті рр. XIX ст. — 20-ті рр. XX ст.) / В.А. Глущенко ; НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні ; відп. ред. О.Б. Ткаченко. — Донецьк, 1998. — 222 с.
10. Журавлев В.К. Диахроническая фонология / В.К. Журавлев. — М. : Наука, 1986. — 232 с.
11. Зеленько А.С. Методи й аспекти дослідження мови / А.С. Зеленько // Вісник Луганськ. держ. пед. ун-ту. — 1999. — № 5. — С. 7–14.
12. Иванова Л.П. Общее языкознание : курс лекций : науч. пособ. / Л.П. Иванова. — К. : Освіта України, 2010. — 432 с.
13. Климов Г.А. Основы лингвистической компаративистики / Г.А. Климов / отв. ред. Н.З. Гаджиева. — М. : Наука, 1990. — 168 с.
14. Кочерган М.П. Загальне мовознавство : підруч. для студ. філол. спец. вищ. закл. осв. / М.П. Кочерган. — К. : Академія, 1999. — 288 с.
15. Кримський С.Б. Запити філософських смислів / С.Б. Кримський. — К. : ПАРАПАН, 2003. — 240 с.
16. Кримський С. Метод / С. Кримський // Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В.І. Шинкарук ; Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. — К., 2002. — С. 373.
17. Макаев Э. А. Общая теория сравнительного языкознания / Э.А. Макаев. — М. : Наука, 1977. — 205 с.
18. Мельничук А.С. Понятие системы и структуры языка в свете диалектического материализма / А.С. Мельничук // Вопросы языкознания. — 1970. — № 1. — С. 19–32.
19. Нерознак В.П. Сравнительно-исторический метод / В.П. Нерознак // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. — М. : Сов. энциклопедия, 1990. — С. 485–486.
20. Подкорытов Г.А. О природе научного метода / Г.А. Подкорытов. — Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1988. — 224 с.
21. Постовалова В.И. Историческая фонология и ее основания : опыт логико-методологического анализа / В.И. Постовалова. — М. : Наука, 1978. — 203 с.
22. Рузавин Г.И. Методы научного исследования / Г.И. Рузавин. — М. : Мысль, 1974. — 237 с.
23. Русанівський В.М. Марксистсько-ленінська методологія вивчення лінгвістичних об'єктів / В.М. Русанівський // Мовознавство. — 1980. — № 6. — С. 3–11.
24. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підруч. / О.О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2008. — 712 с.

25. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2006. — 716 с.
26. Серебренников Б.А. Проблема взаимоотношения общей методологии, лингвистической науки и частных методов лингвистического исследования / Б.А. Серебренников // Общее языкознание : методы лингвистических исследований / отв. ред. Б.А. Серебренников. — М. : Наука, 1973. — С. 257–313.
27. Снесар В.И. Место принципов в системе научного знания / В.И. Снесар // Анализ системы научного знания / под ред. Я.Ф. Аскина, Т.К. Никольской, Б.И. Мокина. — Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1976. — С. 24–27.
28. Спиркин А.Г. Основы философии : учеб. пособ. для вузов / А.Г. Спиркин. — М. : Политиздат, 1988. — 592 с.
29. Степанов Ю.С. Методы и принципы современной лингвистики / Ю.С. Степанов. — М. : Наука, 1975. — 311 с.
30. Glushchenko V. Method Structure in Russian and Ukrainian Linguistic Tradition / Glushchenko V. // Collected Articles of the 3rd International Linguistics Conference (Taganrog, Russia) / edited by G.T. Polenova and T.G. Klikushina. — Newcastle upon Tyne, 2014. — P. 293–300.

В статье дана оценка отраженных в научной литературе гомогенных и гетерогенных концепций лингвистического метода. Автор показывает, что при узкой трактовке лингвистического метода он отождествляется с операциями (приемами, процедурами), то есть выступает как гомогенный феномен; такая интерпретация обедняет понятие лингвистического метода; метод определенным образом отмежевывается от принципов и подходов, которые не включаются в его структуру. Обосновано положение о лингвистическом методе как сложной логической единице гетерогенного характера. В структуре метода выделены три разнородных компонента: онтологический, операционный и телеологический.

Ключевые слова: лингвистический метод, гомогенные и гетерогенные концепции, структура метода, онтологический, операционный и телеологический компоненты.

The article analyzes homogeneous and heterogeneous concepts of linguistic method, reflected in the scientific literature. The author shows that the narrow interpretation of the linguistic method allows identifying it as operations (techniques, procedures) thus presenting it as a homogeneous phenomenon. Such reading impoverishes the concept of linguistic method for it becomes dissociated from the principles and approaches that are not included in its structure. The article discusses a linguistic method as a complex heterogeneous logical unit. In the structure of method three disparate components are identified: ontological, operational and teleological.

Key words: linguistic method, homogeneous and heterogeneous concept, the structure of the method, the ontological, teleological, and the operational components.

ЛІНГВІСТИЧНА КАТЕГОРИЗАЦІЯ: ВІД АРИСТОТЕЛЯ ДО IMAL (ISOLATING-MONOCATEGORIAL-ASSOCIATIONAL LANGUAGE)

Біскуб І.П.,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті запропоновано критичний огляд сучасних концепцій лінгвістичної категоризації з огляду на перспективу застосування категоріального потенціалу природної мови для формального опису знань. Основну увагу приділено інтегруванню класичних концепцій лінгвістичної категоризації, що базуються на засадах логіки і філософії, із когнітивною категоризацією, в основу якої покладено теорію прототипів. Проаналізовано категоризаційний потенціал формальної мови IMAL. Окреслено вектори застосування лінгвістичної категоризації для комп'ютерного кодування знань.

Ключові слова: категорія, категоризація, лінгвістична категорія, лінгвістична категоризація, знання.

Лінгвістична категоризація протягом усього історичного розвитку мовознавства завжди була об'єктом дослідження науковців, оскільки саме трактування механізмів поділу елементів мовної системи на класи визначало напрямок розвитку тієї чи іншої лінгвістичної парадигми, формувало погляди науковців на функціонування мовної системи, закономірності її організації та перспективи розвитку.

Мета цієї статті — проаналізувати погляди на явище лінгвістичної категоризації в історії лінгвістики, встановити взаємозв'язок і взаємозалежність основних концепцій категоризації, а також визначити механізми використання лінгвістичної категоризації при здійсненні формалізованого комп'ютерного кодування знань у сучасних автоматичних інформаційних системах.

Категоризація у найзагальнішому сенсі — це процес систематизації засвоєних знань. Щоразу сприймаючи порцію нової інформації про світ, людина намагається розмістити її у мозку шляхом віднесення до тієї чи іншої категорії. Це однаковою мірою стосується засвоєння конкретних понять і абстрактних концептів. Такі процеси у людей яскраво проявляються у ранньому дитинстві, коли відбувається знайомство дитини з оточуючим світом. Особливою формою категоризації є моделювання (засвоєння) знань. Такий вид ментальної діяльності людини розгортається впродовж усього життя і характеризується несвідомим поєднанням процедури категоризації з моделюванням, яке покликане узагальнювати й інтегрувати нові знання в інформаційне середовище апріорного досвіду.

Категоризацію можна також вважати особливою формою систематизації знань, уявляючи її як когнітивний процес, що дає людям змогу усвідомлювати світ, фіксуючи і структуруючи його у зручний для діяльності мозку спосіб. Усі ці властивості свідчать про концептуальну важливість категоризації для цілої низки наук, як-от: антропологія, філософія, соціологія, психологія, лінгвістика та ін.

Важливо наголосити, що систематизація знань, покладена в основу процесу категоризації, відображає спосіб позиціонування цих знань стосовно вже наявної у мозку людини інформації про споріднені концептуальні сутності. Категоризація до певної межі є накладанням психологічної метареальності на об'єктивний світ, який окрім своєї матеріальної природи передбачає й певні ідеальні сутності.

Категоризація має вирішальне значення і для мовознавчих студій, оскільки лінгвістична наука здійснює свій пошук паралельно на двох рівнях — матеріальному (рівень мовлення) та ідеальному (рівень мови), потребуючи для цього ефективних механізмів категоріального відображення знань. Мова у своїй усній формі (тобто усне мовлення) являє собою лінійну послідовність звуків. У цьому ракурсі лінгвістика традиційно займається описом того, у який спосіб звукові ланцюжки накладаються на певні значення. Увесь процес співставлення форми і значення базується на дотриманні правил синтаксису, який у свою чергу передбачає сегментацію мовного матеріалу на окремі одиниці. Такі одиниці є категоріями різного виду, що мають можливість у подальшому групуватись у класи за спільними категоріальними ознаками.

Категоризація традиційно найяскравіше проявляється у сфері граматики. Досвід сучасних лінгвістичних досліджень свідчить про те, що вивчення граматичної системи мови є цілком категоризованим. Усі вчені визнають наявність у будь-якій мові певного набору диференціальних класів слів, які мають спільні категоріальні ознаки. В. Лабов стверджує, що «лінгвістика — це не що інше, як вивчення категорій, тобто того, як мова накладає значення на звуки шляхом категоризації реальності на дискретні одиниці і сукупності одиниць» [11, 342].

Дж. Лайонз наголошує на відсутності уніфікованого тлумачення терміна «лінгвістична категорія» у сучасних граматичних теоріях, застерігаючи, що «різні лінгвісти використовують його як у вузькому, так і в широкому значенні без додаткових уточнень» [15, 270]. Для одних лінгвістичними категоріями є класи слів, для інших — час, спосіб, особа, число — це також категорії. Категоризація у такому контексті торкається низки проблем, які стосуються детермінації та делімітації у визначенні членів категоріального класу.

Яскравим прикладом цього є визначення категоріальних параметрів частин мови, кількість яких є тим оптимальнішою, чим меншою. І. Майкл зазначає, що починаючи з 1800 р. у граматиках англійської мови нараховують близько 60 різних систематизацій частин мови [17, 521–529]. Отже, питання визначення таксономій лінгвістичних одиниць та способів їх взаємодії у конкретних мовах є предметом постійного наукового пошуку, особливо у світлі проблеми категоріальної формалізації знань з метою їх комп'ютерного кодування та інтерпретації.

У класичній інтерпретації категорії мають чіткі межі, а їх елементи — однаковий статус. Класичне тлумачення категорій і категоризації тривалий час домінувало у лінгвістиці, а сформовані і «скам'янілі» категорії за інерцією інтегрувались у нові граматичні вчення, оскільки власне процес «скам'яніння» (*hardening*), а також зростаюча автономія логіки і риторики, довгий час сприяли тому, що граMATика була чи не єдиною цариною і водночас джерелом категоризації [1].

Іншими факторами, які спричинили тривале панування ортодоксальної концепції категоризації, стали її зв'язок із традиційною логікою і споконвічне прагнення людини структурувати світ у межах дискретних сутностей, що підлягають опису. На початку ХХ ст. з'являється вчення видатного філософа і логіка Б. Рассела, у якому на продовження ідеї про невизначеність людської інтерпретації світу, нечіткою уявляється і мова, як одна з її форм. Згідно з теорією Б. Рассела, «будь-які форми репрезентацій — механістичні чи когнітивні — не можуть мати універсальних характеристик своєї чіткості або невизначеності, оскільки існують незалежно від них» [23, 62]. Наслідком таких ідей став перегляд і реформування концепцій категоризації, які до цього базувались на необхідності відносно чіткого опису елементів і їх класів.

Основною проблемою лінгвістичної категоризації був і залишається релевантний поділ системи мови на класи слів, в основу якого покладені чіткі таксономії розмежування елементів класу. Для Л. Блумфілда, як представника пререструктуралізму, граматичні категорії — це перш за все формальні класи. Частини мови відповідно є формальними класами, до яких також належать категорії числа, роду, відмінка і часу, а «в кожному з цих формальних класів наявні елементи, тобто класові значення, які є однаковими для усіх форм даного класу» [2, 146]. Л. Блумфілд вперше зауважив, що «формальні класи не є такими, що виключають один одного, вони можуть накладатись, схрещуватись і містити один одного» [2, 269]. Яскравим прикладом граматичної категоризації є запропонована американською школою структуралізму ієрархія мовних одиниць і мовних рівнів.

М. Джус як представник американської дескриптивної лінгвістики наголошував на абсолютивізм лінгвістичних категорій, стверджуючи, що вони «співвідносяться із категоріями об'єктивного світу, а кожна мовна спільнота категоризує реальність радше у відповідності до категорій мови, ніж навпаки» [10, 351]. Однак співвідношення між дискретними категоріями мови і континуальними категоріями реального світу не є і не може бути чітким, і тому усе, що не підпадає під лінгвістичні категорії, тлумачиться як екстралінгвістичні знання, категоризація яких знаходиться поза межами впливу лінгвістичної науки.

У межах генеративної граMATики, яка є алгебраїчною за своєю природою, процедура категоризації отримала дещо математичне тлумачення із використанням принципу «усе або нічого» (*all-or-none*) для встановлення категоріального членства. У працях К. Поларда та І. Сега зазначається, що «у будь-якій математичній теорії для опису емпіричних понять використовується їх моделювання за допомогою математичних структур, окремі аспекти яких за домовленістю співвідносяться із реальними характеристиками об'єктів моделювання» [20, 6]. Природно, що будь який опис мови — математичний чи дескриптивний — це завжди модель, яка відображає ментальні репрезентації мовної системи.

На початку зародження генеративної лінгвістики основні лінгвістичні категорії (класи слів, фразові єдності та ін.) безапеляційно запозичувались із традиційної мовознавчої науки. Проблемною визнавалась лише відсутність концепції категорій синтаксису [16, 176], оскільки не існувало уніфікованих принципів віднесення двох подібних синтаксичних елементів (структур) до одного синтаксичного класу.

Із запровадженням Н. Чомським бінарної опозиції, яка включає особливий клас *формативів* (*formatives*) (лексичних або граматичних) і *категоріальних символів* (наприклад *NP, N, VP, V* та ін.), закладаються засади універсальної граMATики, яка дозволила б категоризувати лінгвістичні елементи незалежно від їх приналежності до конкретної мови [3, 65–66]. Модель синтаксичної категоризації Н. Чомського стала першим кроком на шляху до розробки концепції міжкатегоріального узагальнення, що уможливи-

ла б встановлення подібностей між такими основними категоріями, як *N*, *V*, *A* і *P* на лексичному і фразовому рівнях.

У своїх наступних працях Н. Чомський вводить поняття «синтаксичні риси» (“*syntactic features*”), які представлені категоріальними символами [$\pm N$; $\pm V$]. Такі характеристики застосовувались для визначення синтаксичних категорій, надаючи їм теоретичної чіткості. У запропонованій системі символізації іменники позначаються як [+N, -V], дієслова — [-N, +V], прикметники — [+N, +V], прийменники — [-N, -V]. Згідно із так званою лексикалістською гіпотезою (*lexicalist hypothesis*) синтаксичні трансформації не дають можливості замінити одну категорію іншою [4, 191].

Подальшим кроком на шляху до універсалізації синтаксичних категорій стала розробка переліку формальних рис (*FF* — *formal features*) для окремо взятої лексичної одиниці (*LI* — *lexical item*), відома як *FF(LI)* теорія [5]. Ця теорія дозволила виділити суперкатегорії для специфікації синтаксичної інформації, а також запровадити нову універсальну систему формальної нотації синтаксичних категорій. Так, наприклад, [+N] використовується для позначення іменників і прикметників, [-N] позначає дієслова і прийменники, [+V] — дієслова і прикметники, [-V] — іменники і прийменники. Застосування цих суперкатегорій дає змогу робити специфічні узагальнення універсального характеру, як-от щодо наявності комплементарної конструкції *NP*, що передує категоріальним елементам [-N], тобто дієсловам і прикметникам. Особливою перевагою такої категоріальної моделі є її бінарність, тобто вибір елементів мови, які обіймали конкретну синтаксичну позицію, здійснюється за формулою «або..., або...» (*either/or choice*), що дає змогу уникати впливу значення мовних одиниць на визначення їх позиції у синтаксичній структурі.

Дещо відмінну інтерпретацію формального символізму для ідентифікації синтаксичних категорій знаходимо у Р. Джекендофа. На його думку, категорії *N* і *V* асоціюються з рисою [+Subj], тоді як *A* і *P* — із [-Subj]. Окрім того, *V* та *P* можуть мати додаткову рису [+Obj], оскільки здатні приєднувати комплементарні одиниці, а *N* і *A* — рису [-Obj] [9, 32].

Запропоновані моделі синтаксичної категоризації відносно успішно позиціонують такі класи слів, як іменник (*noun*), дієслово (*verb*), прикметник (*adjective*) і прийменник (*preposition*), залишаючи поза увагою такі формально-семантичні класи, як прислівник (*adverb*), який поряд з іншими представниками загального класу комплементаризерів (*complementizers*) проявляє свої категоріальні ознаки переважно як фразовий маркер. Тому питання про їх класову відокремленість ще й досі залишається відкритим.

У пізніших версіях синтаксичної теорії Н. Чомського під впливом генеративної граматики іменники і дієслова розглядаються вже як вроджені (субстантивні) категорії. У межах мінімалістичної гіпотези визнається існування так званих *пустих категорій* (*empty categories*) і абстрактних функціональних категорій. Прикладом перших слугує *категорія сліду* (*trace*), яка у реченні *Jim was sacked* позначає відсутність кореферентних елементів, пов'язаних з підметом *Jim*. Категоріальний статус сліду залежить від категоріальних ознак елемента, який викликає кореференції. У наведеному реченні це — *NP*. Сам термін «пусті категорії» вказує на той факт, що потенційні елементи, які підпадають під їх синтаксичні ознаки, не виражені формально, отже, не можуть бути сприйняті фізично і не мають лексико-семантичного наповнення.

Абстрактні функціональні категорії детальніше вивчались у 1990-х роках. Це призвело до впровадження нової системи символічної нотації для розмежування категорій і їх асоціативних фразових проєкцій, наприклад: *Inflection/IP* (*Inflection Projection*), *Tense/TP*, *Arg/ArgP*, *Neg/NegP* [1, 370]. Подібно до *пустих категорій* у переважній більшості випадків функціональні категорії не піддаються фізичному сприйняттю, однак відіграють важливу роль як абстрактні гнізда для наповнення конкретним мовним матеріалом.

Завдяки впливу інтегративних процесів, характерних для лінгвістики 80–90-х років минулого століття, змінилися і концептуальні підходи до виділення диверсифікованих граматичних або лексичних категорій. Дж. Едмондс, усе ще перебуваючи під впливом трансформаційної граматики, пропонує виділяти *приховані лексичні категорії* (*disguised lexical categories*). До них належать найчастотніші і семантично типові члени лексичних категорій, які утворюють закриті класи так званих граматичних іменників, дієслів, прикметників і прийменників. Прикладом граматичних дієслів є англійські дієслова *be*, *have*, *get*, *do*, *go*, *come*, *let*, *make*, *want* і *say*. Інші дієслова належать до відкритого класу дієслів. Допоміжні дієслова не належать до жодного з класів і визначаються як *VP*-специфікатори, тобто є нелексичною категорією [7, 162].

У переважній більшості проаналізованих вище вчень розглядаються спроби визначити сукупність універсальних лінгвістичних категорій (*Universal Category Hypothesis*). На противагу їм наприкінці 90-х років ХХ ст. з'являється ідея виділення умовно-пропорційних категорій (*Contingent Category Hypothesis*), згідно з якою мовець здійснює взаємне порівняння усіх слів у мові з метою з'ясування того, які з них функціонують подібно і відповідно належать до однієї категорії [1, 372].

Процес становлення таких категорій та визначення їх кількості відбувається паралельно із засвоєнням мови. Мовець (наприклад, дитина) спершу засвоює певну кількість категоріальних класів на основі

концептуальних понять, які позначаються словами. Так, наприклад, слова, що позначають об'єкти, категоризуються як іменники. Згодом цей процес уповільнюється, оскільки дитина починає усвідомлювати, що у мові наявні також слова, які позначають абстрактні нематеріальні сутності. Це спричиняє наступний етап формальної категоризації, під час якого елементам мови присвоюються категорії відповідно до їх морфо-синтаксичних властивостей.

Р. Харіс на початку 1990-х років зазначав, що «спроби зменшити кількість категорій перетворились на своєрідну програму дій», згідно з якою прикметники тлумачаться як «глибинні дієслова», прикметникові фрази зникають на рівні глибинної структури речення, деякі іменники поряд з прикметниками і сполучниками є також глибинними дієсловами, категорії часу і кількості є також слідами глибинних дієслів, артиклі детермінуються на рівні трансформацій. У такий спосіб абстрактний синтаксис оперуватиме зручною і надзвичайно обмеженою кількістю глибинних категорій, таких як *NP* (іменникова фраза), *V* (дієслово) і *S* (речення) [1, 373].

Критики генеративної семантики (F.J. Newmayer, Mс. Cawley) у 80–90-х роках ХХ ст. зазначають, що через звуження кількості синтаксичних категорій більшість із них наблизились до категорій символічної логіки. Так *NP* співвідноситься з *Arg* (аргументом), *V* — з логічним предикатом, а *S* — з пропозицією.

Спроби виділення універсального набору лінгвістичних категорій характерні і для представників сучасної дескриптивної граматики. Пропонується цілий набір категоріальних опозицій, які не суперечать Аристотелевому принципу «або..., або...» і дають змогу утворювати лінгвістичні категорії наступних типів:

- лексичні/граматичні (lexical/grammatical);
- повні/пусті (full/empty);
- закриті/відкриті (open/closed);
- змінні/незмінні (variable/invariable).

Д. Крістал, однак, зазначає, що «ці чотири дихотомії є цінними лише для визначення лінгвістичних категорій, і не претендують ані на всезагальність, ані на універсальність, оскільки не пропонують релевантних способів співвідношення лінгвістичних параметрів з об'єктивною реальністю [1, 375].

Остання чверть ХХ ст. ознаменувалась критичним переглядом концепцій категоризації. Внаслідок цього прийшло усвідомлення, що категоріальні межі не завжди є чітко визначеними, а категорії — відокремленими одна від одної. Р. Хадлстон застерігає, що у граматичній теорії є категорії, що мають потужне прототипічне ядро та розмиту гетерогенну периферію, і пропонує використовувати прототипічні ознаки для визначення категоріальних параметрів [1, 375].

Представники фразово-структурної граматики (Phrase Structure Grammar) розглядають лінгвістичні категорії як комплекси рис (або ознак), причому ці ознаки необов'язково є бінарними [17, 16]. Процедура визначення категорій зводиться до виявлення таких ознак при розгляді реальних вживань одиниць мови.

У межах когнітивної лінгвістики головний акцент при визначенні лінгвістичних категорій робиться на семантичних параметрах, які відображають концептуальну суть одиниць, що підлягають категоризації. Р. Ленекер наполягає: «...базові граматичні категорії, такі як іменник, дієслово, прикметник і прислівник можуть бути визначені семантично. Вони мають семантичний і фонологічний полюси, перший з яких і визначає категоріальні ознаки. Усі члени категоріального класу мають спільні семантичні ознаки, а їх семантичні полюси входять до складу однієї абстрактної концептуальної схеми, яка дає змогу формалізувати категорії» [13, 189]. Так, іменник розглядається як символічна сутність, яка своєю семантикою ілюструє концептуальну схему [THING/РІЧ]. У такий же спосіб дієслова відображають схему [PROCESS/ПРОЦЕС], а прикметники і прислівники позначають позачасові відносини [13, 189].

Заперечуючи класичні концепції лінгвістичних категорій, когнітивні лінгвісти пропонують визначати членів категорії шляхом виділення більш типових і менш типових її представників. Найтипівіший член категорії отримав назву «прототип» (*prototype*). Дж. Лайонз зазначає: «Семантична або онтологічна частка інформації, яка міститься у визначеннях частин мови, дає змогу категоріально визначити не увесь клас, а лише його центральну (ядерну) частину» [15, 440].

Р. Ленекер використовує поняття «сходження» (*gradience*) для опису недискретної природи лінгвістичних категорій, оскільки, як він вважає, лінгвістичні класи сходяться один з одним за одним або декількома параметрами. Вони утворюють континуальне поле можливих актуалізацій таких параметрів, яке не передбачає механізмів їх дискретного відокремлення [13, 18].

Сучасна парадигма когнітивних досліджень не виключає з поля зору і натуралістичні тлумачення категорій і категоризації, запропоновані ще Аристотелем. Так, Дж. Тейлор пропонує визнавати *категорії природних видів* (*natural kind categories*), які описуватимуть об'єкти реального світу (наприклад, тварин), які можуть бути класифіковані відповідно до своїх природних властивостей. Терміни для опису природ-

них видів підлягають індексуванню, а категорії природних видів мають чіткі межі, але ефект прототипів спостерігається і там [23, 47].

С. Шварц і С. Пульман *категоріям природних видів* протиставляють *категорії номінальних видів* і розглядають їх як частини штучної таксономії, які, окрім природних сутностей, як-от тварини, рослини, об'єкти неживої природи, включають рукотворні об'єкти [22; 21]. Категоріальне членство у них забезпечується наявністю критеріальних атрибутів. Але за таких умов границі категорій перестають бути чіткими (наприклад, як у випадку категоріального розмежування таких об'єктів, як *toy* і *vehicle*) [23].

У когнітивній лінгвістиці прийнято також розрізняти три рівні категоризації [30]: 1) суперординативний (*superordinate*); 2) основний (*basic*); 3) субординативний (*subordinate*). Саме на базовому рівні знаходяться прототипи категоріальних класів. Приклади когнітивних рівнів категоризації наведені у *табл. 1*.

Таблиця 1

КОГНІТИВНІ РІВНІ КАТЕГОРИЗАЦІЇ

Superordinate level	Basic level	Subordinate level
Fruit	Apple Peach Grapes	Delicious apple, Mackintosh apple, etc. Freestone peach, Cling peach, etc. Concord grapes, green seedless grapes, etc.
Tool	Hammer Saw Screwdriver	Ball-pen hammer, claw hammer, etc. Hack hand saw, cross-cutting hand saw, etc. Phillips screwdriver, regular screwdriver

Згадані рівні категоризації дають змогу здійснювати сегментування досвіду, в основу якого покладено розширення диференціальних рис категорій. Для конкретних об'єктів, які знаходяться на основному рівні, існує можливість передбачення атрибутів, ідентифікації за формою і зовнішніми ознаками. Категоризація за наведеними рівнями може легко здійснюватись навіть дитиною, оскільки кожен із рівнів має власні можливості для кодування і розпізнавання. Така когнітивна категоризація є невід'ємною частиною мовної компетенції кожної людини і найуспішніше застосовується для класифікацій об'єктів реального світу.

Дж. Лакофф зауважує, що більшість існуючих філософських, психологічних і антропологічних концепцій категоризації пропонують механізми диференціації конкретних об'єктів, таких як рослини, тварини, різного виду артефакти, люди та ін. Однак слід розширювати спектр об'єктів, що підлягають категоризації, і розробляти способи категоріального опису нефізичних сутностей, таких як емоції, мова, соціальні інституції та ін. Концептуальна структура таких об'єктів не може розглядатись як звичайне віддзеркалювання природи, тому визначення їх категоріальних атрибутів дає змогу відображати когнітивні структури, що існують у мозку. До такого виду категорій належать і лінгвістичні категорії, на яких базується концептуальна система людини [12, 180].

А. Круз наголошує на тому, що когнітивна лінгвістика не повинна тотально заперечувати «класичні» лінгвістичні категорії і структуралістичні поняття, такі як лексичні відносини і семантичні компоненти [6, 168]. На підтвердження тези про необхідність пошуку компромісів між когнітивною лінгвістикою і класичними концепціями категоризації С. Пінкер звертає увагу на те, що мозок людини користується «категоріями родинної подібності» Вітгенштейна для вивчення неправильних дієслів англійської мови, тоді як правильні дієслова категоризуються і запам'ятовуються згідно з класичним категоріальним поділом Аристотеля [19, 275]. Члени категорій першого виду просто запам'ятовуються, а другого — утворюються шляхом виконання набору правил.

Усі ці факти свідчать про те, що мозок людини — це складна гібридна система, яка дає змогу сприймати змішані асоціації та нечіткі правила. Особливості таких процесів досліджує когнітивна психологія, яка, зокрема, вивчає швидкість і ефективність людської категоризації при сприйнятті штучних категорій в лабораторних умовах. Більшість сучасних когнітивних моделей категоризації, що здійснюється людиною, можна умовно поділити на два види:

1) створення асоціацій за зразками для категорій, що базуються на родових концептах, і прикладів, які ілюструють дані асоціації та добираються на основі внутрішньої (родової) і зовнішньої подібності сутностей;

2) добір правил і здійснення відбору категорій і їх елементів на основі цих правил (для категорій, що будуються за правилами).

Експериментальні дані, отримані під час вивчення нейрофізіологічних процесів, які відбуваються у мозку людини в лабораторних умовах, засвідчили, що обидва види моделей категоризації активуються у мозку людини послідовно. Їх почерговість залежить від типу даних (родових чи таких, що базуються на правилах), але найоптимальніші результати досягаються при поєднанні обох моделей категоріальної діяльності. У цьому полягає суть так званого *гібридного підходу* до моделювання категоризації, згідно з яким жодна з моделей, що використовує окремий вид категоризації задля відтворення ментальної діяльності людини, не спроможна дати кращий результат, ніж у поєднанні з іншою, наприклад у випадках, коли дитина приймає на віру усе сказане матір'ю [19, 279].

Прихильники когнітивного розуміння категоризації стверджують, що когнітивні категорії безпосередньо пов'язані із категоріями лінгвістичними, а «засвоєння лінгвістичних категорій впливає на процес утворення концептуальних нелінгвістичних категорій» [18, 256]. Лінгвістичні категорії — це «лінгвістичні одиниці, що вживаються у лексичній, морфологічній та синтаксичній системах мови» [14, 403]. На думку вчених, до складу лінгвістичних категорій входять елементи, що поводяться як група, демонструючи спільні дистрибутивні зразки, спільні способи вживання та спільні обмеження. Так, традиційно граматичні категорії представлені класами слів (іменник, дієслово, прикметник та ін.). Морфологічні категорії, наприклад, специфікують маркери узгодження (agreement markers) [14, 403]. До складу синтаксичних категорій входять типи іменникових, дієслівних конструкцій, типи речень (noun phrases, verb phrases, types of sentences) [14, 403]. Ці категорії демонструють спільні ознаки у багатьох мовах. Незважаючи на наявні внутрішньо системні відмінності, існує багато подібностей у «лінгвістичній поведінці» іменникових словосполучень під час їх протиставлення дієслівним словосполученням (Noun Phrase vs Verb Phrase).

У цьому ракурсі заслуговує на увагу концепція категоризації, запропонована Д. Гілом. Автор стверджує, що природна мова на ранніх етапах свого розвитку, усі штучні семіотичні системи і мова дітей раннього віку мають у собі спільну основу — так звану *ізолювану монокатегоріальну асоціативну мову* (Isolating-Monocategorical-Associational Language (IMAL)) [8, 348]. Основними ознаками цієї мови є:

- 1) морфологічна ізолюваність — відсутність внутрішньої морфологічної структури слова;
- 2) синтаксична монокатегоріальність — відсутність формально експлікованих синтаксичних категорій;
- 3) семантична асоціативність — відсутність семантичних правил оформлення конструкцій, тобто композиційна семантика реалізується винятково за допомогою певного асоціативного оператора (Association Operator), який вказує на те, що значення конструкції асоціюється зі значеннями її конститuentів [8, 348].

Очевидно, що мова IMAL є категоріально-спрощеною моделлю мовної системи, яка застосовується у таких галузях:

- семіотика (для створення штучних мов);
- мовний полігенез (для дослідження початкових етапів розвитку природних мов);
- мовний онтогенез (для дослідження процесу засвоєння мови дітьми);
- типологія (для виявлення ступеня наближеності тієї чи іншої мови до IMAL);
- когнітологія (ключові принципи організації мови IMAL споріднені з принципами когнітивної діяльності людини).

На завершення огляду концепцій лінгвістичної категоризації та шляхів їх застосування для встановлення стандартизованих параметрів формального опису і автоматичного розпізнавання одиниць мови в електронних лексикографічних ресурсах, зауважимо, що когнітивний і функціональний підходи до тлумачення лінгвістичних категорій є надзвичайно актуальними з огляду на необхідність комп'ютерного кодування лінгвістичних одиниць і пропонують способи подальшої конвенціоналізації граматик, оскільки граматичні описи — це радше конвенціональні системи, ніж безпосереднє відтворення зв'язків між мовними елементами. Але способи вираження конвенціональних характеристик мають часову залежність, а також різняться за ступенем прояву того чи іншого параметра у системі мови, тому завдання лінгвіста полягає у відокремленні конвенціональних і функціональних ознак та у встановленні динамічних закономірностей їх змін, які органічно витікають із загальних динамічних характеристик мовних систем.

За цих умов дещо втрачають актуальність дистрибутивні методики дослідження мовного матеріалу, які пропонують механістичне підґрунтя для встановлення категоріальних таксономій класів слів. Тому нового осмислення набувають методи формалізації концептуальних характеристик лінгвістичних одиниць, які відтворюватимуть процедурні і лінійні особливості моделювання категоріальних знань, у такому форматі, у якому вони існують у мозку людини.

ЛИТЕРАТУРА

1. Aarts B. Conceptions of categorization in the history of linguistics / B. Aarts // Language Sciences. — 28. — 2006. — P. 361–385.
2. Bloomfield L. Language / Bloomfield L. — London : George Allen and Unwin, 1933. — 564 p.
3. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax / Chomsky N. — Cambridge, MA : MIT Press, 1965. — 271 p.
4. Chomsky N. Remarks on nominalization / Chomsky N. // R. Jacobs, P. Rosenbaum. Readings in English Transformational Grammar. — Waltman, MA : Ginn and Co., 1970. — P. 184–221.
5. Chomsky N. A minimalist program for linguistic theory / Chomsky N. // The View from building 20 : Essays in linguistics in honor of Sylvain Bromberger. — Cambr. (Mass.) ; L. : MIT, 1993. — P. 1–52.
6. Cruse A. Cognitive linguistics and word meaning : Taylor on linguistic categorization / Cruse A. // Journal of Linguistics. — 28. — 1992. — P. 165–183.
7. Edmonds J. A Unified Theory of Syntactic Categories / Edmonds J. — Dordrecht : Foris, 1985. — 314 p.
8. Gil D. Isolating-Monocategorial-Associational Language / D. Gil // Handbook of Categorization in Cognitive Science / H. Cohen, C. Lefebvre (eds.). — Elsevier LTD. — 2005. — P. 347–379.
9. Jackendoff R. Foundations of language : brain, meaning, grammar, evolution / Jackendoff R. — Oxford : OUP, 2003. — 477 p.
10. Joos M. Readings in Linguistics : the development of descriptive linguistics in America 1925–1956. Fourth edition / Joos M. — Chicago and London : The University of Chicago Press, 1957. — P. 349–356.
11. Labov W. The boundaries of words and their meanings / Labov W. // Bailey C-J, Shuy R.W. (Eds.) New Ways of Analysing Variation of English. — Washington, DC : Georgetown University Press, 1973. — P. 340–373.
12. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things : What Categories Reveal About the Mind / Lakoff G. — Chicago and London : The University of Chicago Press, 1987 — 614 p.
13. Langacker R.W. Foundations of Cognitive Grammar. Theoretical Prerequisites / Langacker R.W. — Vol. 1. — Stanford : Stanford University Press, 1987. — 515 p.
14. Lillo-Martin D. Syntactic categories in Signed Versus Spoken Language / D. Lillo-Martin // Handbook of Categorization in Cognitive Science // H. Cohen, C. Lefebvre (eds.). — Elsevier LTD. — 2005. — P. 401–421.
15. Lyons J. Semantics. — Vol. 1 / Lyons J. — Cambridge : CUP, 1977. — 897 p.
16. McCawley J.D. Thirty Million Theories of Grammar / McCawley J.D. — Chicago : The University of Chicago Press, 1982. — 223 p.
17. Michael I. English Grammatical Categories and the Tradition to 1800 / Michael I. — Cambridge : CUP, 1970. — 622 p.
18. Papafragou A. Realations Between Language and Thought: Individuation and the Count/Mass Distinction / A. Papafragou // Handbook of Categorization in Cognitive Science // H. Cohen, C. Lefebvre (eds.). — Elsevier LTD. — 2005. — P. 255–275.
19. Pinker S. The Language Instinct : How the Mind Creates Language / Pinker S. — N.Y. ; London : William Morrow & Co/Penguin, 1994. — 494 p.
20. Pollard C., Sag I. Head-Driven Phrase Structure Grammar / C. Pollard, I. Sag. — Stanford : Center for the Study of Language and Information, 1994. — 440 p.
21. Pulman S.G. Word Meaning and Belief / Pulman S.G. — London : Croom Helm, 1983. — 179 p.
22. Schwartz S.P. Natural kinds and nominal kinds / Schwartz S.P. // Mind. — 89. — P. 182–195.
23. Wittgenstein L. Last writings on the philosophy of psychology. — Vol. 2: The Inner and the Outer / Wittgenstein L. — Oxford : Blackwell, 1992. — 196 p.

В статье предложен критический обзор современных концепций лингвистической категоризации с учетом перспективы использования категориального потенциала природного языка для формального описания знаний. Основной акцент сделан на интеграции классических концепций лингвистической категоризации, базирующихся на постулатах логики и философии, с когнитивной категоризацией, в основе которой лежит теория прототипов. Проанализирован категоризационный потенциал формального языка IMAL. Очерчены векторы использования лингвистической категоризации с целью компьютерного кодирования знаний.

Ключевые слова: категория, категоризация, лингвистическая категория, лингвистическая категоризация, знания.

The article presents the critical review of modern theories of linguistic categorization in view of using natural language categorization as a means of formal knowledge description. The article targets at integrating the classical conceptions of linguistic categorization, based on the postulates of logic and philosophy, and cognitive categorization described within the framework of the prototype theory. The categorization potential of the formal language IMAL has been carefully analyzed. Basic ways of using linguistic categorization in formal coding of language are suggested.

Keywords: category, categorization, linguistic category, Linguistic categorization, knowledge.

УДК 81'22

CULTURAL SEMIOTICS: TOWARDS THE NOTION OF CULTURAL SEMIOSIS

Andreichuk N.I.,

Ivan Franko Lviv National University

The article addresses the issue of the traditional definition of semiosis as the process involving objects' representations functioning as signs and further elaboration of this definition in cultural semiotics. The author claims that the semiotics of culture primarily encompasses information processes, while the culturally marked mechanism of transforming information into text appears to be but another definition of semiosis. The article focuses on culture text as a structure facilitating culture's acquiring information about itself and contextually functioning as "mind" (J. Lotman). From this standpoint semiosis is described as the communication-oriented process of generating senses which unfolds when culture texts emerge in the mental space.

Key words: sign, semiosis, culture, semiotics of culture, culture text.

Culture is a space of mind for the production of semiosis

Juri Lotman

Reflection on signs and meaning is, of course, nothing new. The **purpose** of this essay is to revise some fundamental ideas concerning semiosis as the process of cooperation between signs, their objects, and their interpretants and to introduce some new understanding of the notion of cultural semiosis.

Philosophers and linguists have always discussed signs in one way or another but until recently this discussion of signs has always been ancillary to some other enterprise, usually a discussion of language or psychology. There had been no attempt to bring together the whole range of phenomena, linguistic and non-linguistic, which could be considered as signs, and to reset the issues of the sign as the centre of intellectual enquiry. It was only in the early years of the 20th century that the American philosopher Charles Sanders Peirce and the Swiss linguist Ferdinand de Saussure envisaged a comprehensive science of signs. The following two linguistic traditions lie at the heart of semiotics. The programme outlined by Ferdinand de Saussure was easy to grasp: linguistics would serve as example and its basic concepts would be applied to other domains of social and cultural life. The scientist suggests making explicit the system (*langue*) which underlies and makes possible meaningful events (*parole*). He is concerned with the system as functioning totality (*synchronic analysis*), not with the historical provenance of its various elements (*diachronic analysis*), and he suggests describing two kinds of relations: contrast or opposition between signs (*paradigmatic relations*) and possibilities of combination through which signs create larger units (*syntagmatic relations*).

Charles S. Peirce is a very different case. He devoted himself to "semeiotic" as he called it, which would be the science of sciences, since "the entire universe is perfused with signs if it is not composed exclusively of signs" [16, 394]. If so, then the question arises, what are the species of signs, the important distinctions? Peirce's voluminous writings on semiotics are full of taxonomic speculations which grow increasingly more complicated. There are 10 trichotomies by which signs can be classified (only one of which, distinguishing icon, index and symbol, has been influential), yielding a possible 59 049 classes of sign. Certain redundancies and dependencies allowed reducing this number to 66 classes but even this has been too many. One has to agree with Jonathan Culler that the complexity of his scheme and the swarm of neologisms created to characterize the 66 types of sign have discouraged others from entering his system and exploring his insights [5].

Both semiotic projects have produced different ideas concerning semiosis. In structuralist tradition semiosis is the operation which, by setting up a relationship of reciprocal presupposition between the expression form and the content form (in Lui Hjelmslev's terminology) — or the signifier and the signified (Ferdinand de Saussure) — produces signs: in this sense any language act implies a semiosis. The term is synonymous with semiotic function [7, 285]. Ch. Peirce used the term *semeiosis* to designate any sign action or sign process, and also semiosis (pluralized as *semioses*). He claims that its variant *semeiosis* “in Greek of the Roman period, as early as Cicero's time, if I remember rightly, meant the action of almost any kind of signs” (cited from [14, 28]). For Charles S. Peirce, semiosis is an irreducibly triadic process in which an object generates a sign of itself and, in turn, the sign generates an interpretant of itself. The interpretant in its turn generates a further interpretant, *ad infinitum*. Thus semiosis is a process in which a potentially endless series of interpretants is generated. A sign thus stands for something (its object); it stands for something to somebody (its interpretant); and finally it stands for something to somebody in some respect (this respect is called its ground). These terms, representamen, object, interpretant and ground can thus be seen to refer to the means by which the sign signifies. The relationship between them determines the precise nature of the process of semiosis. This relation must be read in two directions, firstly as determination, and secondly as representation: the object “determines” the interpretant, mediated by the sign, and both the sign and the interpretant “represent” the object. As Richard Parmentier says, these are “two opposed yet interlocking vectors involved in semiosis” [12, 4]. If these vectors are brought into proper relations then knowledge of objects through signs is possible.

Thus, semiosis can be defined as the process by which representations of objects function as signs. It is a process of cooperation between signs, their objects, and their interpretants. Semiotics studies semiosis and is an inquiry into the conditions that are necessary in order for representations of objects to function as signs. Charles S. Peirce's point of departure is that anything that can be isolated, then connected with something else and interpreted, can function as a sign. That's why, as Terence Hawkes claims, one of that most important areas in which his notion of sign will usefully operate will be that of epistemology: the analysis of the process of “knowing” itself; of how knowledge is possible [8, 128]. But theories of semiotic mediation, such as those proposed by Lev Vygotsky, Mikhail Bakhtin, Benjamin Lee Whorf and some others, agree on viewing signs and linguistic signs, in particular, as being simultaneously both: 1) means of rationality in human cognition and 2) instruments of communication in social interaction. The exchange of signs in the context of interaction is socially meaningful only if there exist conventional rules equating signs and meanings across contexts. A unique feature of human semiotic activity is its capability of using signs to index (that is, contextually signal), refer to (that is semantically denote), and objectify (that is make concrete and real) different semiotic systems. The entire set of sign systems which endow the external world with value is the most general definition of culture: cultural signs form an interpretative mechanism through which the world is rendered meaningful.

The semiotic view of culture assumes the multiplicity, diversity, stratification and intercorrelation of sign systems which are investigated on various levels. Indeed it encompasses all communicative behavior that is cultural (meaningful, shared, organized, and dynamic). Following this approach, the synchronic and diachronic aspects of semiotic systems are viewed to be inseparably related and to be appropriate subjects for investigation. The science of signs has an ancient history, going back to the Greeks, and its formal extension from linguistics to culture in general has long been implied and was specifically called for by Ferdinand de Saussure in the early twentieth century. Over the last decades scholars in the most varied disciplines, in Eastern and Western Europe and in the United States, have considered signs from many approaches and have laid the basis for significant progress toward the construction of a broad theoretical and unifying point of view. Most fundamental to modern semiotics were the theories of the Prague Linguistic Circle and the related early Russian structuralists, as they evolved under the leadership of Roman Jakobson and Jan Mukarovsky, departing from, and extending, Saussurian insights, leading to the extremely fruitful application of semiotics to aesthetic and other cultural systems. A pioneering work in this direction was Petr Bogatyrev's study of folk costumes of Moravian Slovakia [4]*.

By the 1940s Roman Jakobson brought the semiotics of Charles S. Peirce to bear upon the developing semiotic point of view, thereby fundamentally broadening approaches to typologies, as well as to the dynamics of sign systems, particularly in the area of pragmatics. Moreover, the wartime contact between Roman Jakobson and Claude Levi-Strauss stimulated both these seminal thinkers, as is evidenced by their fundamental postwar studies in various aspects of cultural semiotics, demonstrating important mutual influences. Extremely significant work in this field has been carried out in Eastern Europe. Starting from the semiotics of the various art systems, the Tartu-Moscow

* The work was published in Bratislava in 1937 and was issued in the English translation in 1971 in the series *Approaches to Semiotics*. P. Bogatyrev was one of the most active members of Prague Linguistic Circle and co-founder of the Moscow Linguistic Circle in 1915. He was greatly influenced by the Prague School and was in his turn to influence later scholars outside the field of structural linguistics, such as Claude Levi-Strauss who tried to apply some tenets of structural linguistics to solve problems of social and cultural anthropology.

group has devoted increasing attention to the semiotics of cultural systems and their mutual translatability. A compact summary of the basic principles of semiotics advanced by the Tartu-Moscow group became available in the West due to the publication of the “**Structure of Texts and the Semiotics of Culture**” [15]**, particularly since it opens with an English translation of the “Thesis on the Semiotic Study of Culture”. Juri Lotman together with his colleagues Boris Uspensky, Vyacheslav Vsevolodovich Ivanov, Vladimir Toropov and Alexander Piatigorsky produced “Thesis”: a conceptual framework for the systemic and semiotic analysis of culture as a “metasystem” — in 1973. Five Russian scholars dedicated themselves to the pursuit of semiotic studies from the most concrete level of specific applications, from verbal and nonverbal behavior (including mythology, folk art, high arts, the cinema, and the most various cultural systems) to the most abstract considerations of theory, methodology and metasystems encompassing theories of signs, texts, and communication in general***.

The approach to semiotics of culture by Tartu-Moscow group leads toward a conjunction of the linguistic and aesthetic theories of the Prague school and the Russian structuralists, the traditional anthropological view of culture as patterned, communicated, learned behavior composing an inherited tradition, and the more recent view of culture as information. It was Juri Lotman who in 1970 described culture as a “semiotic mechanism for the output (*выработка*) and storage of information” [19, 2] and “a historically evolved bundle (*пучок*) of semiotic systems (languages) which can be composed into a single hierarchy (supralanguage) which can also be a symbiosis of independent systems” [19, 8]. Juri Lotman was the first to make an attempt to prescribe culture “types” as specific “languages” [19, 12]. The broadening of the linguistic concept of text in his works is fundamental, since it is the basic significant unit of cultural semiotic systems.

The growing interest in the West in this broad subject is evidenced by the number of theoretical studies as well as collections of articles that have been translated into English and works written in English originally, that assess the interdisciplinary potential of semiotics. The bibliography compiled by Achim Eschbach and Viktoria Eschbach-Szabó 10 years after the publication of “The Theses” [3] and which covers the years 1975–1985 includes 10 839 entries. It impressively reveals the world-wide intensification in the field. During this decade, national semiotic societies have been founded all over the world; a great number of international, national, and local semiotic conferences have taken place; the number of periodicals and book series devoted to semiotics has increased as has the number of books and dissertations in the field. One of the latest bibliographies can be found in the third volume of “Encyclopedic dictionary of semiotics” compiled by Thomas A. Sebeok [6]. It is more comprehensive and is available at http://www.degruyter.com/staticfiles/content/dbsup/EDS_03_Bibliography.pdf.

Two definitions are being most important for understanding the notions of intercultural semiosis, that is of *cultural semiotics* and *culture text*. Tartu-Moscow school presented the definition of cultural semiotics, calling it a science studying the functional relatedness of sign systems circulating in culture that departs from the presupposition that it is possible to operationally (proceeding from the theoretical conception) describe pure sign systems functioning only in contact with each other and in mutual influences [17].

The early ideas concerning the notion of text were developed by Alexander Piatigorsky in 1962. He defined a text as a variety of signals composing a delimited and autonomous whole. Such a communication is characterized in three spheres: (a) in the syntactic sphere it must be spatially (optically acoustically, or in some other fashion) fixed so that it is intuitively felt as distinct from a nontext; (b) in the pragmatic sphere, its spatial fixation is not accidental, but the necessary means of conscious transmission of communication by its author or other individuals. Thus the text has an inner structure; (c) in the sphere of semantics a text must be understandable, i.e., it must not contain unsurmountable difficulties hindering its comprehension [20]. Since Juri Lotman held that all cultural semiotic systems were to be seen as secondary modeling systems shaped “along the lines” (*no muny*) of language the linguistic concept of texts began to be applied by analogy to all cultural behavior. Thus in defining culture as a certain secondary language Tartu-Moscow school introduced the concept of a culture text, a text in this secondary language.

The *culture text* which is the structure through which a culture acquires information about itself and the surrounding context, is defined as a set of functional principles: (1) the text is a functioning semiotic unity; (2) the text is the carrier of any and all integrated messages (including human language, visual and representational

** This book is a collection of contributions for the Seventh International Congress of Slavists in Warsaw. The collectively prepared lead article (P. 1–28) covers a broad area, both synchronically and diachronically. Potentially fruitful application of semiotic models is suggested for problems extending from Indo-European and Proto-Slavic times to the contemporary world, across all areas of human culture (from primitive religion to television) and relating to all Slavic nations, their cultural interrelations, and their relations with non-Slavic cultures. Extending the linguistic model of binary opposition (marked vs. unmarked) to systems other than language is the most promising among the suggestions offered.

*** One more English text of the “Theses” was published in Netherlands in 1975 in the book “The Tell-Tale Sign: A Survey of Semiotics” edited by Thomas A. Sebeok [10].

art forms, rituals etc.); and (3) not all usages of human language are automatically defined as texts. “Theses” also defines distinct levels of text that are incorporated into any culture. All semiotic systems function in context as relative, not absolute, autonomous structures. As a result, what is perceived as a text in one culture may not be a text in a different cultural space (for more detailed analysis see [1] and [18]).

The concept of culture text is the core of the semiotic culture studies. But even more important is the cultural mechanism of transforming information into text: sense generation process. Any generation of sense is the activity of culture in its most general definition. Thus semiosis is suggested to be defined as the communication-oriented process of generating culture texts. Juri Lotman views communication as the circulation of texts in culture and relations between the text and the reader, a typology of different, though complementary processes: 1) communication of the addresser and the addressee, 2) communication between the audience and cultural tradition, 3) communication of the reader with him/herself, 4) communication of the reader with the text, 5) communication between the text and cultural tradition [11, 276–277].

There is one more term coined by Juri Lotman in 1984 which is of fundamental importance for developing the notion of semiosis — *semiosphere*. In his article “On the semiosphere” he elaborated his interest in the spatial modeling of culture as an interwoven hierarchy of sign systems immersed in semiotic space. In the mentioned article he claims that “the semiotic universe may be regarded as the totality of individual texts and isolated languages as they relate to each other. In this case, all structures will look as if they are constructed out of individual bricks. However, it is more useful to establish a contrasting view: all semiotic space may be regarded as a unified mechanism (if not organism). In this case, primacy does not lie in one or another sign, but in the ‘greater system’, namely the semiosphere. The semiosphere is that same semiotic space, outside of which semiosis itself cannot exist” [9, 208]. Edna Andrews argues that the concept of semiosphere is helpful in understanding semiosis as “a system-level phenomenon engaging multiple sign complexes that are given simultaneously across spatio-temporal boundaries, and not merely that study of individual signs artificially frozen into one slice of the space/time continuum” [2, XX].

Juri Lotman’s ideas concerning semiosphere were outlined in his book published in English and entitled “Universe of the Mind” [11] suggesting not only the title of the work but the metaphor of the semiosis itself. Culture is presented as a thinking mechanism that transforms information into text and a space of mind for the production of semiosis. Thus there are two different processes in the constitution of the semiosphere: the processing of information and the emergence of semiosis. These two processes not only articulate information and culture but also show how the universe of the mind functions to produce significant complex systems, i.e. codes and languages [13, 89].

Culture as an intelligent relationship among systems requires a deep understanding of the interaction among codes and languages in the process of generating information and this opens another challenging vector of researching the process of semiosis.

Thus, the essence of culture is regarded as cultural semiosis. Semiotic space emerges inside the experiences of transforming information into sign systems. Thus information processes are the core of the semiotics of culture and the cultural mechanism of transforming information into text is but another definition of semiosis.

REFERENCES

1. Andrews E. Conversations with Lotman: cultural semiotics in language, literature and cognition / Edna Andrews. — Toronto : University of Toronto Press, 2003. — 204 p.
2. Andrews E. Introduction / Edna Andrews // Juri Lotman. Culture and Explosion. — The Hague : Mouton de Gruyter, 2004. — P. XIX–XXVII.
3. Bibliography of Semiotics: 1975–1985 [Compiled by A. Eschbach, V. Eschbach-Szabó]. — Amsterdam : John Benjamins Publishing company, 1986. — Bound in 2 vols. — 948 p.
4. Bogatyrev P. The Functions of Folk Costume in Moravian Slovakia : Approaches to Semiotics 5 [Transl. by R. G. Crum] / Petr Bogatyrev. — The Hague; Paris : Mouton, 1971. — 120 p.
5. Culler J. The Pursuit of Signs. Semiotics, Literature, Deconstruction / Jonathan Culler. — London and Henley : Routledge & Kegan Paul, 1981. — 242 p.
6. Encyclopedic dictionary of semiotics. Volume 3: Bibliography [Gen.ed. Thomas A. Sebeok, Marcel Danesi]. — Berlin : Mouton de Gruyter, 2010. — P. 1197–1662.
7. Greimas A.J. Semiotics and Language : An Analytical Dictionary / Greimas A.J., Courtés J. [Gen. editor Thomas A. Sebeok]. — Bloomington : Indiana University Press, 1979. — 409 p.
8. Hawkes T. Structuralism and Semiotics / Terence Hawkes. — London : Methuen & Co. Ltd., 1977. — 192 p.

9. Lotman J. On the semiosphere / Jurij Lotman // Sign Systems Studies. — 2005. — 33 (1). — P. 205–229.
10. Lotman J.M. Theses on the semiotic study of cultures (as applied to Slavic texts) / J.M. Lotman; B.A. Uspenskij, V.V. Ivanov; V.N. Toporov; A.M. Pjatigorskij // The Tell-Tale Sign: A Survey of Semiotics [Ed. Thomas A Sebeok] . — Lisse (Netherlands) : The Peter de Ridder Press, 1975. — P. 57–84.
11. Lotman Y.M. Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture [Transl. by A. Shukman; intr. by U. Eco] / Yuri M. Lotman. — London, New York : I. B.Tauris & Co Ltd., 1990. — 288 p.
12. Parmentier R.J. Signs in Society: Studies in Semiotic Anthropology / Richard J. Parmentier. — Indiana University Press, 1994. — 225 p.
13. Machado I. Lotman's scientific investigatory boldness: The semiosphere as a critical theory of communication in culture / Irene Machado // Sign Systems Studies. — 2011. — 39 (1). — P. 81–104.
14. Sebeok Th. A. "Semiotics" and its congeners / Thomas F. Sebeok // Studia z historii semiotyki: III Semiotic-historical studies [Ed. by Jan Sulowski]. — Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk : Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii nauk, 1976. — S. 27–38.
15. Structure of Texts and the Semiotics of Culture [Ed. by Jan van der Eng and Mojmir Grygar]. — The Hague : Mouton de Gruyter, 1973. — 372 p.
16. The Essential Peirce. Selected Philosophical Writings. Volume 2 (1893–1913) [Ed. by Peirce Edition Project]. — Bloomington : Indiana University Press, 1998. — 624 p.
17. Torop P. Cultural semiotics and culture / Peeter Torop // Sign Systems Studies. — 1999. — Vol. 27. — P. 9–3.
18. Winner I.P., Winner Th.G. The Semiotics of cultural texts / Irene Portius Winner, Thomas G. Winner // Semiotica. — 1976. — 18:2. — P. 101–156.
19. Лотман Ю. Статьи по типологии культуры: Материалы к курсу теории литературы / Юрий Лотман. — Тарту : Тартуский гос. ун-т, 1970. — Вып. 1. — 106 с.
20. Пяттигорский А.М. Некоторые общие замечания относительно рассмотрения текста как разновидности сигнала / А.М. Пяттигорский // Структурно-типологические исследования / отв. ред. Т.Н. Молошная. — М. : Изд-во Академии наук СССР. — С. 144–154.

У статті розглядається класичне тлумачення семіозису як процесу, у якому щось функціонує як знак, та показано розвиток цього тлумачення у культурній семіотиці. Авторка стверджує, що ядром семіотики культури є інформаційні процеси, отже, визначення семіозису доповнюється його тлумаченням як культурного механізму, який перетворює інформацію на текст. З опорою на розуміння тексту культури як структури, через яку культура набуває інформації про себе та про контекст і функціонує як «розум» (за Ю. Лотманом), семіозис описується як процес смислопородження, який є комунікативно спрямованим та відбувається при генеруванні культурних текстів у просторі розуму.

Ключові слова: знак, семіозис, культура, культурна семіотика, текст культури.

В статті рассматривается классическое толкование семиозиса как процесса, в котором что-то функционирует как знак, и показано развитие этого толкования в культурной семиотике. Автор утверждает, что ядро семиотики культуры составляют информационные процессы, следовательно, определение семиозиса дополняется его толкованием как культурного механизма, превращающего информацию в текст. С опорой на понимание текста культуры как структуры, обеспечивающей обретение культурой информации о себе и о контексте и ее функционирование как «разума» (по Ю. Лотману), семиозис описывается как процесс смыслопорождения, который является коммуникативно направленным и имеет место при порождении культурных текстов в пространстве разума.

Ключевые слова: знак, семиозис, культура, культурная семиотика, текст культуры.

КОНЦЕПТ-МІФОЛОГЕМА ГНОМ У ДЗЕРКАЛІ МОВИ

Колесник О.С.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті мовні засоби втілення концепту-міфологеми «гном» розглядаються під кутом зору лінгвокультурології, лінгвосеміотики та універсології. Етимологічні та семантичні особливості відповідних мовних одиниць аналізуються в контексті теорії міфологічно орієнтованого семіозису. Пропонується абстрактно-логічна пропозитивна модель змісту концепту.

Ключові слова: гном, концепт-міфологема, міфологічний простір, пропозиція, система.

Серед новітніх тенденцій сучасного мовознавства помітний потяг до вироблення універсальних міждисциплінарних підходів до вивчення явищ мови, культури, свідомості та комунікації [1; 2]. Втім, сучасна наука не дає відповіді на фундаментальні питання, дотичні до походження людини та її ймовірних попередників, сутності перехідних процесів (*смерть*) або міфічних істот (МІ) на зразок *ельфа*, *дракона*, *гнома* та ін. Архаїчні концепти-міфологеми, що становлять ядро міфологічного простору (МП) як контейнера базових аксіоматичних операторів, крізь призму котрих здійснюється інтерпретація взаємодій різних систем/світів, породжують смислові поля, у контексті яких кодуються та осмислюються актуальні явища сьогодення (пор. висловлювання блогера стосовно наслідків зустрічі у форматі G-20 (листопад, 2014): *Свихнувшигося карлика опустили с небес на землю* [3]).

Аналіз вербальних іпостасей *гнома* спирається на міждисциплінарну універсологічну методологію та обстоювані в межах теорії міфологічно орієнтованого семіозису моделі розвитку відкритих систем [4], що враховують діалектичні закони буття, універсальні механізми поступу відкритих систем, механізми референції та когнітивної діяльності людини. Відтак концепт-міфологема *гном* аналізується як вербалізований квант міфологічної інформації — ієрархічно узгоджена частина МП, що становить ядерну частину відповідних національних картин світу європейських етносів. Загалом, базовими ознаками, закодованими у внутрішній формі номінацій *гнома*, є «антропоморфність», «приналежність до міфічних істот» та «малий розмір і диспропорції тіла», які становлять інхотативну пропозицію X00 у значенні аналізованих одиниць та змісті реконструйованих концептів.

В ієрархічно організованій системі концептів, що становлять каркас МП [4, 167–169], найбільш узагальненими/абстрактними мегаконцептами (рис. 1) є антагоністи *жива істота :: нежива сутність*. Гіпонімічні (субординатні, у термінах [7]) відносно них мезоконцепти виконують роль певних зв'язкових елементів між універсальним інформаційним полем ноосфери та національною культурою. Концептами мезорівня відносно *живої істоти* є *антропоморфна істота / істота нелюдського походження*, тобто МІ (типу дпівн. *Vættir* «духи природи»). Концепт МІ є суперординатним відносно етноспецифічних структур макрорівня. Макроконцепти є достатньо узагальненими і здатними до функціонування як домінанти відповідних концептуально-семантичних сфер, наприклад: *ельф*, *гном*, *дракон*, *троль*, *орк*, *божество* та ін. Катаконцепти, видові відносно макроконцептів, є етноспецифічними у картинах світу лінгвоспільнот. Вони становлять зміст концептуально-семантичних сфер у картині світу, входять до конкретних міфологічних сценаріїв, що розгортаються у національному МП. Катаконцепти більш деталізовані та містять інформацію про окремі раси, народи, групи, расові підгрупи, як-от: вал. *Knocker, Knacker, Bwca*, корн. *Vusca* (гел. *bōscan* «гоблін»), а., н. *Kobold* (*cobold*) (н. *kofewalt* «дух-покровитель кімнати», да. *cofgodas* «боги кімнати» > *Kobold*? (як варіант — двн. *kuba-walda* «той, хто управляє домом» < двн. *chubisi* «дім, хатина» + *-old* «управляти») [14] (=d04), типологічно співвіднесене з охоронцями помешкання (лат. *lares* та *penates*), або «трікстерами/шкідниками» (=d01) (типу грец. *kobalos*, лат. *cobalus* «негідник, шкідник»); також а. *brownie/brounie, urisk*, гел. *brúnaidh, úruisg, gruagach* тощо [11].

Мікроконцепти фрактально повторюють структуру своєї надсистеми та відзначаються контекстуально зумовленим «профілюванням» окремого сегмента свого змісту. Мікроконцептами відносно катаконцепту *гном* є дискретні МІ, що мають диференційні онтологічні ознаки, або расові підгрупи з унікальними властивостями (а. *bluecap* з'являється у вигляді блакитного вогника), локативні ознаки (нортумбр. а. *Redcap, powrie* або *dunter* — мешканець руїн замків на пограниччі Англії та Шотландії, вбивча істота, людська кров забарвлює їхні капелюхи і надає життя) [11, 437] виконують специфічні функції або по-особливому жартують над людьми, шкодять їм, як-от а. *Cutty Soames (Old Cutty Soames*, за фольклорними уявленнями, різав троси у гірничому обладнанні), «червоні капелюшки» типу пол. *krasnoludek*

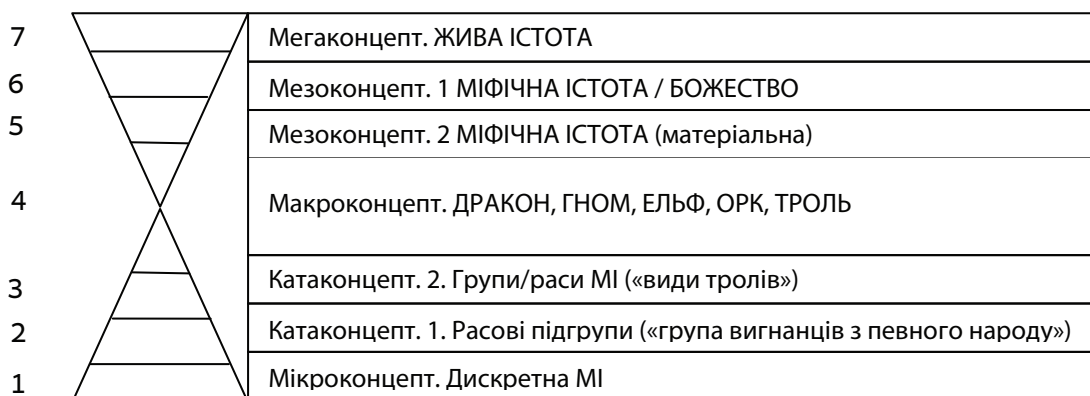

Рис. 1. Універсальна модель ієрархії концептів у МП

або нід. *Kabouter* — доброзичливі помічники на відміну від англо-шотландських *powrie*; представляють дискретного члена групи: нід. фолк. *Kabouterkoning Kyrië* (Кайрі, володар каботерів у Північному Брабанті), *hobthrust* (представник хобів, що мешкав у підземній хатині біля *Runswick Bay* і мів лікувати коклюш) [11, 268], пор. також *Balin son of Fundin. Lord of Moria* [28, 380].

Розглянемо етимологічне підґрунтя номінацій макроконцепту *гном*. Виділені властивості денотата (за даними словників та при аналізі текстів) розглядаються як зміст внутрішньої форми відповідних мовних знаків, сукупність пропозицій, що становить еліптизований національно-культурний текст-програму. Вказані пропозиції інвентаризовані за критерієм віддзеркалення онтологічних (а), функціональних (б), аксіологічних (с) і темпорально-локативних (д) ознак. При їхній інтерпретації та ранжуванні ми зважаємо на відповідність рівнів універсальної моделі таким планам у структурі особистості (рис. 1): матеріально-біовітальний (1), емоційно-чуттєвий (2), ментальний (3), соціально-адаптивний (4), соціально-креативний (5), ціннісно-орієнтаційний (6), світоглядний (7) (рис. 2). При розгортанні типових (міфологічних) сценаріїв залежно від контексту з'являються окремі сегменти вказаних планів, профілюються певні ознаки у структурі значень відповідних мовних знаків.

Однозначної відповіді стосовно походження номінації *гном* не існує, когнати до а. *dwarf* невідомі у мовних сім'ях і групах поза германськими, крім кельтських (пор. типологічні відповідники у романських мовах, вмотивовані ознакою «малий розмір»: ісп. *enano*, *pigmeo*, іт. *nano*, фр. *nain*, *lutin*, порт. *duende*) (=a01^x). Так, н. *Zwerg*, днвн. *twergr*, свн. *twerz*, дсакс. *gidwerg*, дфриз. *dwerch*, *dwarch*, да. *dweorg*, *dweorh*, а. *dwarf*, дпівн. *dvergr*, шв. *dvärg* < герм. **dwegaz* «карлик» [8, 155], що може бути пов'язаним із коренем **dreug* — «дурити, шкодити» (=b01) (145), який з огляду на приналежність *гнома* до міфічних (нелюдських) істот дозволяє реконструювати модель «представник зовнішнього (ворожого світу) → шкідник → ворог». Функціональна ознака *гнома* «шкідник» як прототипна вписується до концепції А. Лібермана, котрий заперечує зв'язок германської одиниці з санскр. *dhvarás* «зігнутий», авест. *drva* «фізична деформація», грец. *σέ(ι)φος* «малюк, комаха», натомість веде мову про результати ротацізму на рівні кореневих морфем: герм. **dwer-g* < **dwez-g* < **dwes-g* «дурний» (=a04) (да. *dwæs*, днвн. *twaās*, снід. *dwaes* (> нід. *dwaas*)) і пропонує інтерпретацію «гном» ← «дурний»/«хворий» ← «під впливом міфічної/ворожої істоти» [18, XXXVI]. У свою чергу, у відомому метричному заклятті хвороба ототожнюється з гномом: *Wið dweorh* [33, 1], *Pa com in gangan dweores sweostar* «прокралася всередину гномова сестра» [33, 12]. Згідно з іншими версіями реконструкції етимології, днвн. *twergr*, да. *dweorg* пов'язані з дінд. *dhvárati* «зігнутий, пошкоджений» (=a02) та *dhvarás* «демонічна істота», лат. *fraus* «обман, шкода, збиток», *frustrā* «помилковий, неправильний, марний», хет. *duṣarnāi-* «ламати, розбивати» < іє. **dh̥uer(ə)-* «шкодити, нищити шляхом обману» [32, 147; 20, 277], що, в принципі, не суперечить тлумаченню «викривлення» ~ «хвороба» як системне порушення. Розмір денотату можна також співвіднести з варіантом етимології **tuerg-* «стискати» [9, 608]. Ознака «малий розмір» (=a01^x) проявлена у номінації а. *leprechaun* < ірл. *lupracan* < дірл. з метатезою *luchorpan* «маленьке тіло» < *lu* «маленький» (< іє. **legwh-* «той, що мало важить» + *corpan* (*corp* «тіло» < лат. *corpus* «тіло»; альтернативне написання *leithbrágan* відображає фольклорні уявлення (*leith* «половина» + *bróg* «черевик») про основне заняття цієї МІ [15].

Походження одиниць а. *gnome*, укр. *гном* зазвичай пов'язують з працями Парацельса: а. *gnome* < фр. *gnome* < слат. *gnomus* < грец. **gēnómos* (**γῆνόμος*, «підземний мешканець») (=d01) на позначення еле-

менталів стихій за аналогією до грец. *thalassonómos* (θαλασσονόμος, «морський мешканець») [24, 663]. Мотивація назви, викликана наявністю омоніма *gnotic* «гномічний, той, що має знання» традиційно вважається менш вірогідною [15], втім, не може розглядатись як неможлива з огляду на наявність у мовних картинах світу європейських етносів типологічних ознак *карлика* як «охоронця секретів (знання)» (=b07) у концептуально-семантичній матриці *хтонічної істоти*.

Цікавими є певні паралелі етимології укр., рос. *карлик*. Походження цієї одиниці зазвичай пояснюють запозиченням з пол. *karle, karzeł*, чес. *karel* < дпвн. *karal* «малюк», нім. *Kerl* «хлопець» [10 (2), 200], що за певних умов можна інтерпретувати як «нащадок» (гіпотетично-антропоморфне створіння / міфічна істота, продукт сакральної надсистеми). «Антропоморфність» *карлика* (=a05^{x,c}) відображено в семантиці спорідненого з ним власного імені Карл: англ. *Charles* < с. лат. *Carolus* < свн. *Karl* «людина, чоловік», у той час як са. *carl* «бонд, людина простого походження» < дпівн. *karl* «людина, чоловік, вільна людина» < *germ. *karlon-* (пор. а. *churl* «селяк, грубіян»). Згідно «Пісні пор Ріга», унаслідок «божественного втручання» *іду меір ат бат // мánуідр ніу; // jóð ól Амта, // jóсу vatni, // kölluđu Karl, // kona sveip ripti* («дитя тоді народила ця бабця, водою було окроплене і назване Карлом») [21, 20], тому *þaðan eru komnar // karla ættir* («звідси всі бонди походять з роду Карла») [21, 25]. Тобто, Карл (гном як «мала людина») є пращуром середньої верстви людської раси (вільних бондів), пор. у цьому контексті номінації *людини* засобами давньоанглійської мови: *snotere ceorlas* «розумні/мудрі люди» [13, 202, 416, 908, 1591], де асоціація *людини* (розумного/вправного підданого конунга) з *гномом* відбувається за ознакою «мудрий» та переосмисленою ознакою «маленький» («соціальний статус» ← «розмір»).

Номінація МІ «карлик» демонструє відголос значення «пращур». Тобто *Zwerg* розуміється як людина (до-людина), представник попередньої раси, мутація якого призвела до зменшення у розмірі та зміні середовища існування. Загалом реконструкція етимологічних паралелей дозволяє узагальнити наведені висновки та співвіднести їх з традиційними уявленнями про те, що міфічна раса альвів у доісторичні часи розділилась на ельфів (*Ljosalfar*) «чорних альвів», цвергів (*Svartalfar*). Якщо перші унаслідок (гіпотетичної) геокліматичної катастрофи мігрували з території, населених людьми (пор. відголосок цього сценарію у текстах Дж.Р.Р. Толкіна, де ельфи залишають Середзем'я і повертаються до Валінору), то другі зазнали трансформацій (мутацій) і опинились під землею (пор. германські уявлення про *Swartheimr*, населений чорними альвами). У свою чергу, вторинна реміфологізація сучасних лінгвокультур зумовлює «зворотну референцію» до міфічної доісторичної епохи, в якій раси живих істот (у тому числі *карлика*) співіснують у гармонії: *Die Greise aus dem Dorfe // Sprachen oft von goldenen Zeiten // Als Männer reinen Herzens // Auf den edelsten Geschöpfen reiten // Elfen-, Mensch-, und Zwergenvolk noch brüderlich vereint* [25].

У кельтських мовах наявні такі номінації: гел. *abhag*, ірл. *abhach* < *abh* (ірл. *abacc*, вал. *afanc* «карлик») [19, 2] та *acharradh* «гном, демонічна/міфічна істота» [19, 4] («незвичайний» =a06), що загалом входить до класу (раси) сідів (типологічний відповідник германських альвів): гел. *siochair* «гном, міфічна істота», ірл. *sidhcaire*, дірл. *sitkchaire* «армія ельфів (альвів — як пращурів гномів)» < *sith* «(маленька) міфічна істота» + *cuire* «армія» (н. *heer* «армія», а. *herald*) [19, 323], *fbrideach* «маленький, гном», ірл. *brideach* (при ірл. *brideag* «маленька жінка») [19, 49].

За семантичними властивостями номінації *гнома* близькі до германського відповідника: гел. *droich, troich*, ірл. *droich* < **drogi-*, спорідн. з тевтон. *dwergo-*, н. *Zwerg*, дпівн. *dvergr*, а. *dwarf* [19, с.143]. Вони також проявляють ознаки, які іноді утворюють бінарні комплекси: «веселий» (=a07) :: «похмурий, суворий» (=a08): гел. *asgan* «веселун, гном» [19, 23], пор. *aisteach* «кумедна людина», ірл. *aisdeach* «розумний» [19, 12], але гел. *durga* «суворий, сердитий», ірл. *durganta, duranta* «сумний, похмурий, сердитий», очевидно спорідн. з дпівн. *durga* «похмура людина» та а. *dwarf*. [19, 147]; «розумний (досвідчений)» (=a09) / «підступний (хитрий)» :: «дурний» (=a04) / «хворий» ← «зігнутий» (=a02) / «збочений» (=a03): гел. *mulart* «вождь гномів», ірл. *mulabhurd, malabhur, mulart* [19, 257], гел. *troman* «гном, старійшина», ірл. *tromdn* [19, 377] (носії певного статусу як результат/наслідок певних ментальних здібностей і досвіду адекватного існування у групі). «Розумним» (=a09) / «дурним» (=a04) гном (*abhuc*) розуміється виходячи зі змісту його власного імені: *Snú Deróil* «легковажний (веселий, дурнуватий) горішок», у той час як «мудрість» (=a09) передається дескриптивно: *Gacha cluinedh tiar is tair / do bhídh aigi do meabair* («усе що чув із заходу та сходу, він запам'ятовував») [6]. Пор. також гел. *sgaiprean* «дурник, гном» [19, 309], *siolgach* «лінивий, карликовий» [19, 324], гел. *tiachair* «збочений, з поганим характером, хворий, гном», ірл. *tiachair* «неспокійний», *tiachaire* «дратівливість» [19, 366]. У широкому сенсі *хворобу* ми розуміємо як системне порушення / викривлення життєвої програми частини раси, що пішла хибним шляхом розвитку. При цьому відзначимо певні германско-кельтські паралелі у номінаціях *гнома* на етимологічному рівні, що свідчить про відносну первинність германско-кельтського культурного коду у структурі енергоінформаційного поля європейських етносів як спадкоємців попередньої (гіпотетично) цивілізації.

На окремих розгляд заслуговують вербальні відсилання до специфічного смислового поля, в якому існує раса гномів, при номінації фокусних концептів-міфологем у германській лінгвокультурній традиції. Зміст концепту інтерпретується з огляду на розуміння «потoku часу», де часові виміри співіснують відносно одночасно, а знаково-закодовані значення утворюють трансемпоральні «діахронічно-синхронні» ноєматичні смисли. Останні становлять «вузли» у смисловій матриці МП, наявні в його структурі у всі відомі періоди поступу лінгвокультури. Сучасний нам «креативно-моделюючий» період за набором концептуальних домінант розуміється як симетрично інвертований «лінгводеміургічний».

Таким чином, гном є «**представником раси / соціальної групи**» (=a11): *Mál er dverga // í Dvalins liði // ljóna kindum // til Lofars telja, // þeir er sóttu // frá salar steini // Aurvanga sjöt // til Jöruvalla* («треба карликів з війська Дваліна назвати роду людському до Ловара, вони з'явилися із каменя землі, прийшли крізь болото на піщане поле») [31, 14], *þat mun æ uppi // meðan öld lifir, // langniðja tal // Lofars hafat* («доки люди живі, перелік цей буде (вічним) пращурів Ловара») [31, 16]; та «**носієм власного імені**» (=a14): *ok þá er hann kom at heimboði til dverga nökkurra, Fjalars ok Galars* («він прийшов у гості до карликів Фйалара та Галара») [26, 5]; «**шкідником**» (=b01): *en dvergrinn mælti, at sá baugr skyldi vera hverjum höfuðsbani, er ætti* («і карлик сказав, що той перстень вартуватиме життя будь-кому, хто ним заволодіє») [26, 46], *þá kölluðu þeir hann með sér í einmæli ok drápu hann* («покликали його, ніби щоб поговорити, і вбили») [26, 5]; є «**носієм/корисувачем коду**» (в окремих випадках — магії) (=b05), що дозволяє йому бути «**інтерпретатором/номінатором світу**» (=b06): *Dvalinn ok dvergam fyrir* («Двалін у гномів») [17, 143], *dvergar drjúþansal* («у гномів волога зала [небо]») [12, 12], *en skín dvergar* («той, що засліплює у гномів [місяць]») [12, 14], *kalla dvergar Dvalins leika* («гноми звать другом Дваліна [сонце]») [12, 16], *kalla dvergar dagsveru* («гноми звать спокоем дня [тиша]») [12, 22], *kalla dvergar djúpan mar* («гноми звать глибиною [море]») [12, 24], *en forbrenni dvergar* («той, що палить — у гномів») [12, 26], *kalla dvergar draumnjörun* («гноми звать снами Нйорун [ніч]») [12, 30], *Svá, at kalla hann ... erfíði eða byrði dverganna eða hjálm Vestra ok Austrá, Suðra, Norðra* («Звать його [небо] вагою або ношею гномів, шоломом карликів Вестрі, Аустрі, Судрі й Нордрі») [25, 31]; «**несумісний зі світлом**» (=a12): *uppi ertu, dvergr, of dagaðr, // nú skínn sól í sali* («карлику, ти ввійманий сонцем у домі») [12, 35] (імплікація — «темний / злий / підземний / хтонічний»); «**творцем**» (у тому числі надзвичайних, магічних артефактів) (=b02): *Ívalda synir // gengu í árdaga // Skíðblaðni at skapa* («сини Івальді якось заходились будувати Скідбладнір») [16, 43], *Þar var Móðsognir // mæztr of orðinn // dverga allra, // en Durinn annarr; // þeir mannlíkun // mörg of gerðu // dvergar í jörðu, // sem Durinn sagði* («Тоді Модсогнір був названий старшим з усіх карликів, а Дурін — другим; тоді людоподібних багато з глини карлики зліпили, як сказав Дурін») [31, 10], *eptir þat fór Loki til þeira dverga, er heita Ívaldasynir, ok gerðu þeir haddinn ok Skíðblaðni ok geirinn, er Óðinn átti, er Gungnir heitir* («Потім вирушив Локи до карликів, яких звать синами Івальді, й вони зробили таке волосся, і човен Скідбладнір і спис для Одіна, що зветься Гунгнір») [26, 43], *Af þessu köllum vér skáldskap Kvasis blóð eða dvergadrekku eða fylli ... eða farskost dverga* («Тому ми називаємо поезію “кров’ю Квасіра”, або “напоєм чи насиченням карликів”... або “човном гномів”») [26, 5], *Þat var dómr þeira, at hamarrinn var beztr af öllum gripunum ok mest vörn í fyrir hrímþursum, ok dæmdu þeir, at dvergrinn ætti veðfét* («Вирок (богів) був такий, що молот — найкращий з усіх скарбів і надійний захист від хрімтурсів, і вирішили вони, що карлик виграв суперечку») [26, 43], *Þá svarar Högni: “Of síð bauðu þetta, ef þú vill sættast, því að nú hefi ek dregit Dáinsleif, er dvergarnir gerðu”* («Тоді відповідає Хьогні: “занадто пізно ти говориш про мир, бо я вже витягнув меч Спадак Даїна, який викували гноми”») [26, 62], *Þeir blendu hunangi við blóðit, ok varð þar af mjöðr sá, er hvern, er af drekkir, verðr skáld eða fræðamaðr* («Тоді змішали мед з кров’ю, і хто вип’є той мед, стає скальдом або вченим») [26, 5]; «**вигвором надсистеми**» (=a13): *hver skyldi dverga // dróttir skepja // ór Brimis blóði // ok ór Bláins leggjum* («хто має карликів створити з крові Бріміра та кістки Блаїна») [31, 9] (імплікація — «божественний»); «**мешканцем природної стихії**» (=d02): *Einn dvergr hét Andvari. Hann var löngum í forsinum í geddu líki ok fekk sér þar matar* («Одного карлика звали Андварі, він давно жив у водоспаді в образі щуки і добував собі там їжу») [22, 1], *Dvergrinn gekk inn í steininn ok mælti* («карлик увійшов до каменя й мовив») [22, 4], *stynja dvergar // fyr steindurum, // veggbergs vísir // Vituð ér enn — eða hvat?* («Стогнуть карлики перед камінним входом у рідних скелях. Чи цього достатньо?») [31, 48]; «**мешкає на півночі**» (=d03): *Stóð fyr norðan // á Niðavöllum // salr ór gulli // Sindra ættar* («Стояла на півночі у Нідавеллір золота зала — дім роду Сіндра») [31, 36]; «**мешкає у частині світу / країні гномів**» (=d05): *Þá sendi Óðinn Loka í Svartálfaheim, ok kom hann til dvergs þess, er heitir Andvari* («Тоді Один відправив Локи до Свартхейму, і той прийшов до карлика, якого звали Андварі») [26, 46].

У «периферійний» період буття МП і лінгвокультури [4, 192–202] відбувається затемнення окремих ознак гнома та профілювання інших, як-от: «**сильний**» (=a10), «**мешканець стихії**» (d02), «**носії власного імені**» (a14), «**ворожий**» ← «**шкідник**» (b01), «**творець**» (b02), «**охоронець скарбів**» (b07), пор.: *Done chunde im gestriten daz starche getwerch // alsam die lewen wilde si liefen an den berch // da er die tarnkappen Albrichæ ane*

gewan ... («Силою не подолав його могутній гном... мов дикі леви помчали вони до гори, де він (Зігфрід) відвоював у Альбріха капелюх-невидимку») [20, 1–3].

У «креативно-моделюючий» період у номінаціях гнома проявлені фактично всі попередньо експліковані риси. Втім, використання у текстах мовних знаків рівня фраз і міні-текстів дає змогу реконструювати певні концептуально-семантичні кластери та виділити додаткові аксіологічні значення, що окреслюють траєкторії атракторів, згідно з якими *гном* вписується до міфологічних і соціокультурних сценаріїв: «**сильний**» (=a10): *Gimli the dwarf alone wore openly a short shirt of steel-rings, for dwarves make light of burdens* [29, 335], *we shall all need the endurance of Dwarves* [30, 25], *he wished therefore that they should be strong and unyielding.* — sil 43; «**темний**» [27, 12], “*We like the dark*”, *said the dwarves.* “*Dark for dark business!*” [27, 16]; «**витвір надсистеми**» (=a13): *the Dwarves were made by Aulë in the darkness of Middle-earth* [28, 43], *and he made first the Seven Fathers of the Dwarves in a hall under the mountains in Middle-earth* [28, 43]; «**мудрий**» (=a09): [Melian] ... *he sought aid and counsel of the Dwarves of Belegost* [28, 92]; «**представник групи/соціуму**» (=a11): *Next to Frodo on his right sat a dwarf of important appearance* [29, 275], *Fortunes of Balin’s folk* 381, “*Durin, Durin!*” *said Thorin.* “*He was the father of the fathers of the eldest race of Dwarves, the Longbeards, and my first ancestor: I am his heir*” [27, 53], “*I am Thorin son of Thrain son of Thrór King under the Mountain! I return!*” [27, 195]; «**шкідник/вбивця**» (=b01): *Then the lust of the Dwarves was kindled to rage by the words of the King; and they rose up about him, and laid hands on him, and slew him as he stood* [28, 233], *Dwarves were victorious, and the halls of Thingol were ransacked and plundered. ...and the Silmaril was taken* [28, 234]; «**користувач коду**» (b05): *a stone in the grass. On it roughly cut and now much weathered could still be seen dwarf-runes and secret marks* [29, 255], *words of the secret dwarf-tongue that they teach to none* [29, 364]; «**творець/коваль**» (=b02): *We make good armour and keen swords, but we cannot again make mail or blade to match those that were made before the dragon came* [29, 277], *the hauberks of the Dwarves were so fashioned that they rusted not but shone ever as if they were newburnished* [28, 94], *It is my dwarf-mail that Thorin gave me* [29, 174], *The dwarves of yore made mighty spells, While hammers fell like ringing bells* [27, 12], *the Nauglamír, the Necklace of the Dwarves, most renowned of their works in the Elder Days* [28, 114]; «**воїн**» (=b04): *Azaghâl, Lord of Belegost... with his last stroke Azaghâl drove a knife into his [Glaurung’s] belly* [28, 193], *Bifur and Bombur had given a lot of trouble, and fought like mad, as dwarves will when cornered* [27, 25]; «**копач**» (=b03): *Only in mining and building have we surpassed the old days* [29, 277]; «**володар/охоронець скарбів**» (=b07): *three rings that the Dwarf sires possessed of old shall be returned to you, and the realm of Moria shall be yours for ever* [29, 290], *the Heart of the Mountain, the Arkenstone of Thrain* [27, 229]; «**мешканець стихії**» (=d02): *Ever my heart rises as we draw near the mountains. There is good rock here* [30, 161]; «**мешканець обмеженого простору/приміщення**» (=d04): *Farewell we call to hearth and hall!* [29, 139], *so important a dwarf so far from the Lonely Mountain* [29, 276], *the hearts of the Dwarves of the Lonely Mountain were troubled* [29, 151], *Halls of Durin* [29, 354], *In the ruins of the Dwarves, a dwarf’s head will be less easy to bewilder* [29, 354]; «**мешканець території/країни**» (=d05): *the doings of the Dwarf-kingdom* [29, 276], *under them lies Khazad-dûm, the Dwarrowdelf* [29, 339], *we shall come down by the Dimrill Stair into the deep vale of the Dwarves* [29, 339], *the lowlands of the Dwarfkingdom* [29, 395], *Glóin sighed. Moria! Moria! Wonder of the Northern world! Too deep we delved there* [29, 290]; «**часовий маркер**» (=d06): *In the days of Durin they were not secret* [29, 364]; *Long have its vast mansions lain empty since the children of Durin fled* [29, 290], “*Then what is Durin’s Day?*” *asked Elrond.* “*The first day of the dwarves’ New Year*” [27, 53]; «**мандрівник**» (=d07): *you are the first dwarf to behold the trees of the Naith of Lórien since Durin’s Day!* [29, 414], *Dwarves began again to journey into Beleriand* [28, 111–112].

Значення «копач» та «охоронець скарбів» марковані вербалізованими асоціаціями з ознаками «жадібний» (c05), «темний» (a12) і «зло» (c00-), що постають тригерами сценаріїв, у яких проявлені ознаки *гнома* «шкідник»/«вбивця»: *the dwarves awakened evil in the mountains* [29, 403], *Dwarf the delver, dark are his houses* [30, 79]. Вербалізовані ознаки, пов’язані з роллю гнома як «творця» (b02), є кваліфікаторами (атрибутивними компліментаторами), що вказують на специфічне походження і властивості артефактів: *Some dwarf-gates will open only at special times, or for particular persons* [29, 364], *Beside them Gimli stood with his stout legs apart, wielding his dwarf-axe.* [29, 355], *Dwarf-doors are not made to be seen when shut,’ said Gimli.* [29, 363].

Використання семантичних модифікаторів, ускладнення і розширення структури номінацій *гнома* у текстах жанру фентезі породжують оцінні (аксіологічні = c) значення відповідних одиниць: «**мужній**» (=c01): *In spite of his hurt the dwarf would not stay behind* [30, 176]; «**позитивна репутація**» (=c02): *the Glóin, one of the twelve companions of the great Thorin Oakenshield?* [29, 275]; «**ворожий**» (=c04): *A dwarf!* ‘*said Haldir.* ‘*That is not well. We have not had dealings with the Dwarves since the Dark Days* [30, 406]; «**дружній**» (=c03): ‘*But he is from the Lonely Mountain, one of Dáin’s trusty people, and friendly to Elrond?* (локація + етнічна приналежність) [30, 406]; «**жадібний**» (=c05): *Mim the Petty-Dwarf had found his way to Nargothrond, and crept within the ruined halls; and he took possession of them, and sat there fingering the gold and the gems* [28, 230].

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрейчук Н.І. Семіотика лінгвокультурного простору Англії кінця XV — початку XVII століття : [моногр.] / Н.І. Андрейчук. — Л. : Вид-во Львівської політехніки, 2011. — 280 с.
2. Домброван Т.И. Язык в контексте синергетики : [моногр.] / Т.И. Домброван. — Одесса : КП ОГТ, 2013. — 346 с.
3. Заводюк А. Свихнувшегося карлика опустили с небес на землю [Электронный ресурс] / Алексей Заводюк. — Режим доступа : <http://glavpost.com/post/17nov2014/opinion/5454-aleksey-zavodyuk-svihnuvshegosya-karlika-opustili-s-nebes-na-zemlyu.html>
4. Колесник О.С. Лінгвосеміотика міфологічного простору : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.15 / О.С. Колесник ; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. — К., 2012. — 548 с.
5. Мізін К.І. Людина в дзеркалі компаративної фразеології : [моногр.] / К.І. Мізін. — Кременчук : ПП Щербатих О.В., 2011. — 448 с.
6. Nagy J.F. Orality in Medieval Irish Narrative: An Overview [Електронний ресурс] / Joseph Falaky Nagy // Oral Tradition. — 1986. — № 1/2. — Р. 272–301. — Режим доступу : journal.oraltradition.org/files/articles/lii/4_nagy.pdf
7. Rosch E. Natural categories / Elenor Rosch // Cognitive psychology. — 1973. — Vol. 4 — № 3. — Р. 328–350.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. Левицкий В.В. Этимологический словарь германских языков / В.В. Левицкий. — Винница : Нова книга, 2010. — Т. 1. — 610 с.
9. Маковский М.М. Этимологический словарь современного немецкого языка / М.М. Маковский. — М. : Азбуковник. — 2004. — 630 с.
10. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер ; [пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева]. — М. : Прогресс, 1964. — 1973.
11. Энциклопедия сверхъестественных существ / сост. К. Королев. — М. : Эксмо ; СПб. : Мидгард, 2007. — 720 с.
12. Alvíssmál [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://norse.ulver.com/edda/alviss.html>
13. Beowulf [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/texts/a4.1.html>
14. DWDS Etymologisches Wörterbuch [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dwds.de/>
15. Etymological Dictionary of Modern English [Електронний ресурс] / ed. by D. Harper. — Режим доступу : <http://www.etymonline.com>
16. Grímnismál [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://norse.ulver.com/edda/grimnis.html>
17. Havamál [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://norse.ulver.com/edda/hava.html>
18. Liberman A. An analytic dictionary of English etymology : an introduction / Anatoly Liberman ; with the assistance of J. Lawrence Mitchell. — Minneapolis, London : University of Minnesota Press, 2008. — 363 p.
19. McBain A. An Etymological Dictionary of the Gaelic Language / Alexander. A. McBain, LL.D. — Stirling : Eneas MacKay, 1911. — 426 p.
20. Nibelungenlied, Das. — Stuttgart : Philipp Reclam, 2004. — 1045 s.
21. Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch / Julius Pokorny. — Bd. 1–2. — Bern : Francke, 1959. — 1183 s.
22. Reginsmál [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://norse.ulver.com/edda/regins.html>
23. Rigsþula [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://norse.ulver.com/edda/rigstula.html>
24. Rudnyč'kyj J.B. An etymological dictionary of the Ukrainian language. / Jaroslav Rudnyč'kyj. — Winnipeg : Ukrainian Free Academy of Sciences, Uvan inc., 1962–1972. — Vol. 1. — 968 p.
25. Schandmaul. Unendlich [Електронний ресурс] // Saphira. — 2014. — Режим доступу : <http://www.darklyrics.com/lyrics/schandmaul/unendlich.html#2>
26. Skáldskaparmál [Електронний ресурс] // Edda Snorra Sturlusonar. — Режим доступу : <http://norse.ulver.com/snorra/skaldskapar.html>
27. Tolkien J.R.R. The Hobbit / J.R.R. Tolkien. — N.Y. : Ballantine Books, 1999. — 304 p.
28. Tolkien J.R.R. Silmarillion / J.R.R. Tolkien. — Boston ; N.Y. : Houghton Mifflin Company, 1999. — 365 p.
29. Tolkien J.R.R. The Fellowship of the Ring / J.R.R. Tolkien. — N.Y. : Ballantine Books, 2000. — 479 p.
30. Tolkien J.R.R. The Two Towers / J.R.R. Tolkien. — N.Y. : Ballantine Books, 2000. — 415 p.
31. Völuspá [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://norse.ulver.com/edda/voluspa.html>

32. Vries de J. Altnordisches etymologisches Wörterbuch / Jan de Vries. — Leiden : Brill, 1962. — 686 s.
33. Wið deorh [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://colecizj.easyvserver.com/porodch3.htm>

В статье языковые средства воплощения концепта-мифологема «гном» рассматриваются с позиций лингвокультурологии, лингвосемиотики и универсологии. Этимологические и семантические особенности соответствующих языковых единиц анализируются в контексте теории мифологически ориентированного семиозиса. Предложена абстрактно-логическая пропозитивная модель содержания концепта.

Ключевые слова: гном, концепт-мифологема, мифологическое пространство, пропозиция, система.

Language means representing the mythic concept "dwarf" are tackled within the framework of linguocultural studies, linguo-semiotics and universological studies. Etymological and semantic features of the corresponding designation units are analyzed in the context of myth-oriented semiosis theory. The concept's abstract-logical model highlighting its propositional contents is discussed.

Key words: dwarf, mythic concept, mythic space, proposition, system.

УДК 811.111'42

ІНФОРМАТИВНИЙ АСПЕКТ СІМЕЙНОГО ДИСКУРСУ

Семенюк А.А., Хникіна О.О.,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті розглядається інформативний аспект сімейного дискурсу на прикладі двох його типів. Увагу приділено підходам до трактування поняття «інформація» та її елементам. Охарактеризовано інформаційний простір сімейного дискурсу та його структуру. У висновках зроблено спробу зіставити функціональні особливості інформативного та прескриптивного типів сімейного діалогічного дискурсу залежно від інтенції мовця.

Ключові слова: інформація, інформативний діалогічний дискурс, прескриптивний діалогічний дискурс, інтенція.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Сучасний етап розвитку суспільства характеризують процеси глобалізації та посилення уваги світової спільноти до проблем домінування та здійснення впливу на особистість за посередництвом інформації. Уявлення про поняття «інформація» суттєво відрізняються залежно від того, у якій галузі наукового знання воно використовується. Когнітивна й комп'ютерна лінгвістика оперують поняттям інформації в аспектах ментальних репрезентацій, структур представлення знань, процесів концептуалізації та категоризації, інформаційно-пошукових мов і систем. Інформація є об'єктом загальної теорії інформації, понятійний апарат і положення якої використовуються у теорії мовної комунікації, психолінгвістиці, лінгвістичній семантиці, лінгвопрагматиці, дискурсології, лінгвістиці тексту, паралінгвістиці, лінгвосеміотиці тощо. Інформація стала підґрунтям сучасних розробок значення та смислу мовних знаків. Незважаючи на різнобічні підходи до вивчення поняття «інформація», аналіз інформативності як лінгвістичної категорії, **актуальним залишається питання** особливостей передавання інформації адресантом та її адекватного сприйняття адресатом у різних типах дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор. Розробкою питань, що зачіпали інформаційний аспект мови, займалися як математики та фахівці з теорії систем (А.Н. Колмогоров, У.Р. Ешбі, А. Моль та ін.), так і філологи, які розглядають інформативність як властивість мовної одиниці (переважно тексту) (І.В. Арнольд, В.Г. Гак, І.Р. Гальперін, Т.М. Дрідзе, О.О. Селіванова, З. Тураєва, В. Кухаренко, К. Кеффі, А. Греймас, Р.К. Потапова, І.І. Ковтунова, Л.С. Піхтовнікова та ін.).

Формулювання мети статті та її завдань. Мета нашого дослідження полягає у розгляді інформативного аспекту сімейного дискурсу, що передбачає вирішення конкретних завдань:

- виділити основні підходи до визначення поняття «інформація»;
- охарактеризувати інформаційний простір сімейного діалогічного дискурсу;

- проаналізувати відмінності між інформативним та прескриптивним типами сімейного діалогічного дискурсу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих результатів. У сучасному науковому розумінні «інформація — це внутрішній зміст процесу відображення особливостей одних об'єктів реальної дійсності у вигляді зміни властивостей інших об'єктів» [2]. У зв'язку з розвитком когнітивної лінгвістики значного поширення набуло визначення інформації як знання, яке репрезентують і передають мовними формами в комунікації. Інформація (від латин. *informare* — зображувати, повідомляти) у вузькому розумінні — це факти, повідомлення, приписи; у широкому — «вираження людської діяльності, яке полягає у зміні кількості та якості інформації, котрою володіють учасники діяльності, що приводить до зміни їхньої поведінки» [13, 40]. «Інформація — сукупність упорядкованих одиниць, елементів системи» [8, 28]. Інформація — знання, образи, відчуття, наявні у свідомості людини або штучному інтелекту, які надходять різними каналами передачі, переробляються й використовуються у процесі життєдіяльності людини та роботі автоматичних комп'ютерних систем. У сучасній лінгвістиці інформація трактується як «така, що може бути маніфестована у знаковій формі природних мов, а також у паравербальних і невербальних засобах комунікації». Т.М. Дрідзе підкреслює комплексний характер явища «інформації», її неоднорідність і компоненти [6, 57].

В істинісній семантиці інформація ототожнюється із пропозиційним компонентом, однак у процесах розуміння текстів у реальних дискурсах виникає потреба в розширенні спектра інформації за рахунок образних схем, метафоричних моделей, прагматичного й модального компонентів, контекстуально-ситуативних даних. «При автоматичній обробці природної мови в системах штучного інтелекту застосовується також фонові інформація, яка є конвенційною та спільною для комунікантів (за Г. Кларком, *common ground*) і забезпечує зняття імплікативної невизначеності, двозначності, парадоксальності тощо» [11, 198].

Ми виходимо з того, що інформація — це зафіксовані взаємопов'язані події, які є відображенням певної траєкторії поведінки особистості в ході комунікації. Поняття категорії інформації нерозривно пов'язане з категорією інформативності, яка означає наявність у повідомленні деякої інформації, а також певне співвідношення обсягу повідомлення і кількості інформації в ньому. Інформативність — це властивість дискурсу передати повідомлення, корисне і/чи цікаве адресату.

Співвідношення інформації із суб'єктивним світом адресата інформації дає «суб'єктивний» зміст його ментального стану — зміст, зумовлений не об'єктивними, не залежними від суб'єкта процесами, а його власною інтелектуальною діяльністю. «Суб'єктивний» зміст формує основу ментального стану точки зору комуніканта, тоді як зміст, що співвідноситься зі станом об'єктивного світу, утворює ментальний стан знання. Знання ґрунтується на сприйнятті чи згоді сторін, а точка зору — це знання, що базується на міркуванні, тобто знання — умовивід за наявності достатніх підстав [1, 32].

«Знання не може бути помилковим, а точка зору, тобто утвердження знання, не виключає помилки» [5, 142–149]. «Знання — деякий елемент інформації, який, на думку учасника мовленнєвої взаємодії, безумовно, відповідає дійсності та є «об'єктивною» істиною, а точка зору — деякий елемент інформації, який, на думку суб'єкта, відносно відповідає дійсності та є істинним лише в межах його (суб'єктивної) моделі світу; тобто ми зустрічаємося з таким поняттям, як «істина за згодою», що відповідає поняттю «колективна істина учасників комунікації (*the collectively valid*)» [16, 233]. Мета комуніканта — змінити структуру знань адресата через застосування пошукової обробки інформації, забезпечуючи тим самим перехід від процесів, що передують рішення, до прийняття певного рішення, яке потребує додаткової пізнавальної активності. «Наявність інформації» можна розуміти не тільки як наявність актуальної (повідомлення, твердження в буквальному розумінні), але й як потенційну, тобто властивість тексту генерувати в адресата каскад нової інформації та емоцій» [9, 142–144].

Продуктом комунікації є інформативний дискурс, що реалізує інформативну функцію мови в лінгвістиці, а саме — передачу інформації, певних повідомлень. Інформативний (*make-know*) дискурс можна трактувати як диктальний (предметний), метою якого є отримання інформації, і як модальний (інтерпретаційний) (*make-believe*), тобто обмін думками з метою прийняття рішення чи з'ясування істини, або який припускає порівняння інтерпретації дійсності партнерами. Прескриптивний дискурс (*make-do discourse*) полягає у програмуванні мовцем дій, які втілює адресат, і ґрунтується на діяльній спількунанні. Н. Фоушен вважає, що «основний принцип організації діалогічного дискурсу полягає у наявності в ньому двох типів мовлення — спрямовуючого, контролюючого і підпорядковуючого, залежного» [12].

На нашу думку, для інформативного дискурсу притаманний перший тип мовлення, а для прескриптивного — обидва типи залежно від его-стану мовця. За класифікацією В. Френке, який виділяє comple-

ментарний, компетитивний і координативний типи діалогічних дискурсів [15], комплементарний відповідає інформативному дискурсу, а координативний — прескриптивному. Вищезгадані типи «різняються цілями — прямими й непрямими, ступенем запрограмованості респонсивних реакцій, розподілом ролей і комунікативних інтересів, «правовим кодексом», тривалістю, структурою, зв'язністю, інтенційним станом співрозмовників, умовами успішності розвитку комунікативних тактик, своїми «виродженими» й сублімованими формами, модальними характеристиками» [3].

Незалежно від типу сімейного дискурсу (СД) комунікація із застосуванням засобів мовного коду не лише відбувається за певними законами, але й має чітку структурну організацію — модель. Інформаційний простір СД, виходячи з його діалогічної моделі, є складним і дифузним. «Породжуючий інформаційний фільтр свідомості адресанта задіює модулі універсуму й буття і створює смисловий простір шляхом вербалізації лінійної послідовності мовних одиниць. Інтерпретуючий фільтр адресата, що співвідноситься з модулями буття і семіосфер та сприймає цю лінійну послідовність, формує смисловий простір інтерпретації» [10, 209].

Сімейний інформативний діалогічний дискурс (СІДД) має процесуальну структуру, тобто в його межах наявний рух інформації між двома учасниками, що й визначає фази розмови: початок, середину, закінчення; головні, другорядні та епізодичні теми. Сам рух у дискурсі створюється комунікативними ходами, зміна яких відбувається за певними законами. Результатом цього процесу є зв'язність. У СІДД домінує спрямовуючий, контролюючий тип мовлення, розгортання якого забезпечують «контролюючі» мовленнєві акти (*master speech acts*), які в основному є ініціюючими і до яких відносять запитання, спонукування до відповіді, вимоги про надання інформації, пропозиції зробити повідомлення. У ході подальшої мовленнєвої діяльності з'являються його «посильні» (*master speech act deputies/sustainers*). Із їхньою допомогою може бути модифіковано напрям розмови. Вона, розмова, може бути продовжена чи зупинена. Це свого роду «метатекстові вставки», якщо скористатися влучним терміном А. Вежицької [4].

Саме від типу СД (інформативного чи прескриптивного) залежить вибір мовленнєвих актів. Перелік можливих реакцій на повідомлення може виявитися досить великим. Однією з основних умов спілкування в СІДД є вихідний (хоча б незначний) розрив у знаннях інтерагентів, тобто комуніканти повідомляють один одному нову (невідому) інформацію стосовно предмета дискурсу, що забезпечує його розгортання.

На думку О. Йокоями [7], для виникнення інформативного діалогічного дискурсу важливою є думка адресанта про те, що інформація, яку він повідомляє адресатові, повинна відповідати умовам релевантності. СІДД можна представити як цілеспрямовану передачу знань від адресанта до адресата для їх подальшої активізації. Із точки зору формальних лінгвістів, розміщення і перехід знань від одного до іншого трактується як відношення «нового — старого», «теми — реми», «відомого — невідомого». На противагу формальним лінгвістам, у трансакційній моделі О. Йокоями передача знань постає у вигляді змінних дискурсивних ситуацій, які відображають стан чотирьох множин знань і які відповідають певній психологічній реальності.

Процедури, яким повинні слідувати співрозмовники в СІДД, як правило, за своєю природою є кооперативними. Правилами кооперативного спілкування поведінка адресата регламентована більшою мірою, ніж поведінка адресанта. Це пояснюється тим, що кожне інформаційне висловлювання примушує навіть співбесідника вищого комунікативного статусу обов'язково певним чином реагувати на імпозицію адресата в СД.

У СІДД бажання комуніканта повідомити певну інформацію чи бажання заповнити інформаційну лакуну утворюють інформаційну комунікативну потребу, яку доцільно аналізувати у двох аспектах: із боку мовця (в ініціюючих репліках) і з боку адресата (у респонсивних репліках). Заповнення лакуни в знаннях мовця пов'язане з інформаційним інтересом, що трактується як один із видів широкої прагмалінгвістичної категорії інтересу, яку можна охарактеризувати з точки зору змісту, форми і функції. Способи реалізації інформаційного інтересу є дуже різноманітними.

«Інформативний дискурс може бути згорнутий у монолог шляхом видалення запитань і встановлення логічного зв'язку між респонсивними репліками» [3]. Цей тип СД розгортається шляхом уживання тверджень, що стимулюють розгортання мовленнєвої взаємодії, націленої на здобуття знань, якими володіє адресат. Незалежно від умов здійснення мовленнєвої комунікації в СД, засобів передачі інформації, кількості інформації, що передається, в основі СІДД лежать ментальні структури.

Отже, під сімейним інформативним діалогічним дискурсом ми розуміємо мовленнєву діяльність адресанта, спрямовану на отримання необхідних даних і фактів від адресата через розрив у знаннях партнерів на початок мовленнєвої взаємодії. Сімейний прескриптивний діалогічний дискурс (СПДД) — це кооперативна, неконфліктна діяльність, яка полягає у запобіганні створенню комунікативно небезпечних си-

туацій та комунікативних провалів і спрямована на спонукання адресата до виконання певних дій через слідування приписам та рекомендаціям адресанта щодо предмета обговорення.

СПДД регулює людську діяльність і надає їй належних (тобто прийнятних у межах певної сім'ї) форм. СПДД — дискурс переконання, який має характер припису й співвідноситься з дією та здійсненням впливу. Він передбачає не лише виконання, але й можливість визначення міри відступу від припису та міри відповідальності за відступ. Цей дискурс об'єднаний за тематичною, тобто референтною ознакою, що уможливорює два аспекти й напрями його аналізу — комунікативно-прагматичний і когнітивно-семантичний. І справді, «у піклуванні про мову в усіх його різноманітних виявах примхливим чином переплетені злободенні потреби і надзвичайно тривкі уявлення, що сягають корінням найвіддаленішої архаїки, глибинні ментальні структури» [14, 14].

СПДД спрямований на майбутній контекст, на прогнозування бажаного чи небажаного стану речей шляхом дотримання приписів та рекомендацій і розкриває точку зору адресанта на дійсний стан справ. Основними параметрами цього типу дискурсу є наявність ініціатора й виконавця, наміру й результату (виконання/невиконання). СПДД вирізняється найбільшою визначеністю програми: мовець виступає як програміст, а адресат — як виконавець. За позицією в СПДД розрізняють два типи реплік, релевантних для визначення стратегії ведення інтеракції: ініціюючі (репліки-стимули) і реактивні (репліки-реакції).

Репліки-реакції можуть бути викликані не лише ініціюючою реплікою, але й екстракомунікативним контекстом дискурсу, пов'язаним із предметно-практичною діяльністю учасників інтеракції. Для цього типу дискурсу характерними є точність у вираженні ініціюючої репліки, жорстка запрограмованість реакції, пресупозиція права на вимогу і можливості виконання його адресатом. СПДД «здійснюється в інтересах ініціатора» [3]. Завдяки єдності у просторі та часі програміста і виконавця, адресат має право ставити запитання чи піддавати сумніву доречність висунутого припису, але через тиск моральних та етичних норм суспільства, належність до тієї чи іншої вікової групи він не завжди вдається до таких дій. Характерною особливістю СПДД є передбачуваність реакції кожного із членів сім'ї. У цьому типі дискурсу комунікативна мета реплік не замкнута мовленнєвою дією, яка ними здійснюється, а вимагає негайного втілення у життя. Мету ставить ініціатор спілкування, а реалізує задум адресат.

У СПДД адресант тримає у своїх руках увесь процес комунікації. Саме завдяки інтенціям цей тип дискурсу підтримується, членуючись на конкретні відносно завершені частини, що характеризуються досягненням (чи недосягненням) мети спілкування. Іntenціональність багато в чому підтримує інтеракцію в дискурсі. У цьому аспекті процес спілкування постає як послідовність інтеракційних ходів, що визначають взаємодію інтеракційних інтенцій. Щоб надіслана мовцем інформація мала вплив на слухача, вона повинна розглядатися в комплексі з механізмами опрацювання спонукальної дії, а саме: мовець володіє мовленнєвим кодом, тезаурусом, комунікативною та соціальною компетенцією, використовує можливості мовної системи (лексико-морфологічні, синтаксичні, дейктичні, оцінні), виявляє психічні, соціальні властивості й особливості мислення людини.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Два типи сімейного дискурсу — інформативний і прескриптивний — забезпечують реалізацію основних інтенцій мовців у рамках сучасної нуклеарної сім'ї: інформування та здійснення мовленнєвого впливу на людину у ситуації кооперативної інтеракції. Інформативний діалогічний дискурс постає як цілеспрямований процес передачі знань від адресанта до адресата з метою заповнення інформаційної лакуни останнього і розширення його індивідуального когнітивного простору. Прескриптивний діалогічний дискурс — процес здійснення регулятивного впливу адресанта на картину світу адресата з метою «нормалізації» його свідомості, мовленнєвих/немовленнєвих дій у відповідності з власними уявленнями адресанта про типові, бажані й доречні. Перспективу подальших досліджень вбачаємо в аналізі особливостей реалізації категорії інформативності в різних типах тексту з позицій когнітивно-дискурсивної парадигми лінгвістичного знання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аллен Дж.Ф. Выявление коммуникативного намерения, содержащегося в высказывании / Дж.Ф. Аллен, Р. Перро // Новое в зарубеж. лингвистике. — М. : [Прогресс], 1986. — Вып. XVII. — 332 с.
2. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка: Стилистика декодирования : учеб. пособ. / И.В. Арнольд. — М. : Просвещение, 1990. — 300 с.
3. Арутюнова Н.Д. Диалогическая модальность и явление цитации / Н.Д. Арутюнова // Человеческий фактор в языке: Коммуникация, модальность, дейксис. — М. : [б. и.], 1992. — С. 53.

4. Вежбицкая А. Метатекст в тексте / А. Вежбицкая // Новое в зарубеж. лингвистике. — М. : Прогресс, 1978. — Вып. 8. — С. 402–421.
5. Витгенштейн Л. Философские работы / Л. Витгенштейн. — М. : [б. и.], 1994. — Ч. 1. — С. 142–149.
6. Дридзе Т.М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации. Проблемы семио-социопсихологии / Дридзе Т.М. — М. : [б. и.], 1984. — С. 57.
7. Йокояма О.Б. Когнитивная модель дискурса и русский порядок слов / О.Б. Йокояма. — М. : Языки славян. культуры, 2005. — 424 с.
8. Мартинюк А.П. Конструювання гендеру в англомовному дискурсі / А.П. Мартинюк. — Х. : Константа, 2004. — 292 с.
9. Пихтовникова Л.С. Информативность текста и стиль / Л.С. Пихтовникова // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. — Х., 2004. — № 635. — С. 142–144.
10. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е.А. Селиванова. — К. : Фитоцентр, 2002. — 336 с.
11. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2006. — 716 с.
12. Фоушен Н. Основной принцип организации диалогического дискурса [Электронный ресурс] / Н. Фоушен. — Режим доступа : ling.ulstu.ru/sing/plobosova_diplom.doc
13. Шевченко И.С. Историческая динамика прагматики предложения: английское вопросительное предложение 16–20 вв. : [моногр.] / И.С. Шевченко. — Х. : Константа, 1998. — 168 с.
14. Яворська Т.М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс: Мова, культура, влада / Т.М. Яворська ; Нац. акад. наук України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні.— К. : [б. в.], 2000. — 288 с.
15. Franke W. Taxonomie der Dialogentypen eine Skizze / W. Franke // Dialoganalyse: Ref. der 1. Arbeitstagung. Münster, 1987. F. Hundsnurscher, E. Weigand (Hrsg.). — Tübingen, 1987. — S. 85–101.
16. Miller M. Argumentation and Cognition / M. Miller // Social and Functional Approaches to Language and Thought. — Orlando : Academic Press, 1987. — P. 225–249.

В статье рассматривается информативный аспект семейного дискурса на примере двух его типов. Внимание уделено подходам к трактовке понятия «информация» и ее элементам. Характеризуется информационное пространство семейного дискурса и его структура. В выводах предпринята попытка сопоставить функциональные особенности информативного и прескриптивного типов семейного диалогического дискурса в зависимости от интенции говорящего.

Ключевые слова: информация, информативный диалогический дискурс, прескриптивный диалогический дискурс, интенция.

The article elucidates the informative aspect of two types of family discourse. Special attention is paid to the notion of “information” and its constituents. The paper outlines the cognitive space of family discourse and its structure. The article demonstrates the results of comparing functional features of informative (make-know) and prescriptive (make-do) types of family dialogical discourse in regard to speaker's intention.

Key words: information, informative (make-know) dialogical discourse, prescriptive (make-do) dialogical discourse, intention.

DISCOURSE CATEGORY OF “INVOLVEMENT” IN ACADEMIC DISCOURSE IN THE CONTEXT OF ITS REPRESENTATION BY GRAMMATICAL CATEGORY OF MODALITY

Sokolova V.I.,

International University “MITSO”

The article deals with one aspect of the manifestation of the category of “inclusiveness” (or “engagement”, “involvement”) as a category of modality. Discourse category of “involvement” directly affects the efficiency of academic communication (including communication with the reader and the author of the textbook or manual) for its actualization directly interfaced with the category of “learning motivation”, or rather “the motivation of understanding” material that offers the teacher to the student. Reconstructing the discourse category of involvement in its functional manifestations has been described with the help of interaction “author-reader” model through the prism of grammatical category of modality. We suggest a chart of markers that were the basis for the selection of the model. The results of the analysis and synthesis of the collected database allow us to see how diverse representations of the discourse categories can be and thus focus the attention of the student audience. The said diversity is considered as the basis of effective adaptation of students’ educational material.

Key words: *academic discourse, the category of “involvement”, the category of modality, modeling, discourse linguistics.*

The study of the category “modality” can go to the content of the form and vice versa, to form from the content. The first suggests that we choose a word class, for example modal verbs, and study a text or discourse space, seek and count the number of such verbs in the study material, define its function according to the grammatical language paradigm, but the pointing the nuances of updating functions according to the speech context. For example, the verb *to be to*, according to the linguistic paradigm, is the verb of obligation and gives the value of the planned obligation, and according to its speech occurrence (eg. *When are you to come to dentist’s?*), it embodies a subtext of following a certain plan, nuance and actualizes this nuance with the help of words that surround it (*come to dentist’s*).

Such analysis would be correct in the framework of linguistic studies targeting at the structure of the language and its functional potency (recent examples in speechforming). From the standpoint of grammar, the first relates to the field of structural grammar, the second — to the field of functional grammar.

In terms of speech oriented linguistics, a language sign’s functions as well as possible nuances of its representations in the text, must be supplemented by pragmatic, cognitive, ethno-linguistic and other aspects. Considering various aspects of the speech forms’ distribution in all areas of study provides the vision of the language unit’s distribution not only in the structural system, but in hierarchical-linear development (the suggestions to consider the content of speech and discourse in the context of the system, hierarchical, structural and linear measurements, see. in the works for causal-genetic approach to the study of the content of the text/discourse).

Thus, the study of speech (textual practice), encompassing hierarchical, structural and systemic components allows seeing the patterns of textforming in its volume, and understand, as in our case, that speechforming category of “involvement” is the intersection of a krossformat, that is, one or the other nuance may be represented not only by modal verbs, but also adverbs etc. The study of the case why the author makes a certain choice, can be translated into the need to synonymous substitutions, lexical repetition. For the generation of the integrity of the text, the author’s toolkit includes cohesion, coherence, and other means.

Discourse linguistics displays linguistic contexts in a social context and enriches the understanding of the category of “involvement”, which in other matters does not negate the need to understand the specifics of language and speech presentation involvement, as the latter are markers of discourse content. We tackle the category of “involvement” at the discourse level, yet we consider speech and language representations. We have analyzed a sample of academic discourse, namely, section 1.3 “The thesis can be useful after university” from the textbook by Umberto Eco “How to write a thesis” [1].

In this section, we have registered the following forms of representation, types, and aspects of category of involvement. The types we include, are *subject-subject*, *object-object combinations*, to the sub-types we attribute the variability of subject-subject, object-object combinations, namely *passivity*, *modality*, and so on, to aspects — all markedness of the studied material.

**READER-ORIENTED MANIFESTATIONS OF THE DISCOURSE CATEGORY
OF “MODALITY” IN THE AUTHOR — READER (STUDENT)**

№	Example	The quality of the marker (grammatical marker)	The number of such examples in the text discussion
Potential content			
1	<i>необходимо</i> избрать такую тему	ought (to be elected)	29,6 % of the total number of examples
2	<i>можно</i> выжать полезные выводы	modal verb of opportunity	29,6 % of the total number of examples
3	<i>сумеет</i> и правильно организовать	modal verb of possibility	66,6% of the total number of examples
4	<i>сгодится</i> опыт работы над дипломом	active voice, can be useful for a researcher	66,6 % of the total number of examples
5	директору <i>придется</i> сформулировать тему, собрать материал, привести материал в систему, осмыслить ... материал, придать ... форму, ... позаботиться о читателе	modal value of obligation	66,6 % of the total number of examples

The chart demonstrates how the modality component is included in the formation of the general category of “involvement”. Similar and expanded data charts demonstrate the representations of the categories of voice and activity. A generalized table containing the obtained database allows one to see communicational markers employed by Umberto Eco in order to interact with the reader, a student, a young researcher, in this particular case.

Umberto Eco is an outstanding linguist discourse of our time and study of his experience of interaction with students in the context of teaching how to write the thesis is valuable. On his experience we have seen what forms and patterns of interaction can be in taken by a discursist to communicate with his reader. And, judging only by one, we have studied the category of modality, and have seen, that this is only one possible implementation of the category of “involvement”, but our small research already gives us the reason to say that this discourse is important for the manifestation of the category of “involvement”.

LITERATURE

1. Эко Умберто. Как написать дипломную работу / Эко Умберто ; [пер. с ит. Е. Костюкович]. — М. : Книжный дом «Университет», 2003. — 244 с.

У статті розглядається один з аспектів прояву категорії «залучення» як категорії модальності. Дискурс-категорія «залучення» безпосередньо впливає на ефективність академічного спілкування (зокрема автора з читачем підручника чи навчального посібника), бо її актуалізація безпосередньо пов'язана з категорією «мотивація навчання», точніше «мотивація розуміння матеріалів, які пропонує вчитель учневі». Реконструючи дискурс-категорію «залучення» в її функціональному прояві, були описані моделі взаємодії автора та читача через призму граматичної категорії модальності, а також побудовані таблиці маркерів, які стали підставою для виділення даної моделі. Результати аналізу і синтезу зібраної бази даних допомагають побачити можливе розмаїття репрезентації даної дискурс-категорії, отже, і фокусування уваги студентської аудиторії. Це розмаїття — основа ефективної адаптації студентами навчального матеріалу.

Ключові слова: академічний дискурс, категорія «залучення», категорія модальності, моделювання, лінгвістика дискурсу.

В статье рассматривается один из аспектов проявления категории «вовлеченность» как категории модальности. Дискурс-категория «вовлеченность» непосредственно влияет на эффективность академического общения (в частности автора с читателем учебника или учебного пособия), ибо ее актуализация непосредственно сопряжена с категорией «мотивация обучения», точнее «мотивация понимания материалов, которые предлагает учитель ученику». Реконструируя дискурс-категорию «вовлеченность» в ее функциональном проявлении, были описаны модели взаимодействия автора и читателя через призму грамматической категории модальности, а также построены таблицы маркеров, ставших основанием для выделения данной модели. Результаты анализа и синтеза собранной базы данных помогают увидеть возможное разнообразие репрезентации данной дискурс-категории, следовательно, и фокусировки внимания студенческой аудитории. Это разнообразие — основа эффективной адаптации студентами учебного материала.

Ключевые слова: академический дискурс, категория «вовлеченность», категория модальности, моделирование, лингвистика дискурса.

УДК 81'1:32

ЯЗЫКОВАЯ ЛИЧНОСТЬ ПОЛИТИЧЕСКОГО ЛИДЕРА: НА МАТЕРИАЛЕ ДИСКУРСА ДЭВИДА КЭМЕРОНА

Соколовская С.В.,

Киевский университет имени Бориса Гринченко

В статье изложены характерные особенности языковой личности Дэвида Кэмерона в рамках когнитивно-дискурсивной парадигмы. Политическая деятельность премьер-министра направлена на повышение уровня благосостояния Великобритании, что отражено в когнитивной и вербальной системах языковой личности политического лидера. Также рассматриваются основные подходы к определению понятия «языковая личность» в современной лингвистике.

Ключевые слова: политический лидер, политический дискурс, когнитивная система, стратегия.

Проблема изучения языковой личности вызывает значительный интерес у лингвистов (В.И. Карасик, В.В. Красных, Ю.Н. Караулов, Ю.Е. Прохоров и др.). В частности, в рамках исследования политического дискурса она приобрела особую **актуальность**. Поскольку многие действия, совершаемые в сфере политики, имеют речевую природу, востребованным является исследование приемов речевого воздействия на массовую аудиторию. В связи с этим особого внимания заслуживают выступления политических лидеров, в частности, премьер-министра Соединенного Королевства Великобритании и Северной Ирландии Дэвида Кэмерона, занявшего пост в 2010 г. Ранее политик проявил себя как лидер Консервативной партии, сосредоточивший внимание на ее радикальном обновлении, улучшении качества жизни, усовершенствовании государственных ведомств и школ. Д. Кэмерон также привлек внимание общественности как талантливый оратор, однако языковая личность политика представлена недостаточно с лингвистической точки зрения и требует дальнейшего рассмотрения.

Цель статьи — рассмотреть основные подходы к определению понятия «языковая личность» в современной лингвистике и проанализировать когнитивно-дискурсивные характеристики языковой личности Д. Кэмерона.

Как показывают современные научные исследования, в описании языковой личности допускаются различные подходы. Под термином «языковая личность» понимают «совокупность способностей и характеристик человека, обуславливающих создание и восприятие им речевых произведений (текстов), которые различаются а) степенью структурно-языковой сложности, б) глубиной и точностью отражения действительности, в) определенной целевой направленностью» [2, 3]. Наряду с термином «языковая личность» в лингвистический обиход вошли понятия «речевая личность» и «коммуникативная личность». Под речевой личностью понимается языковая личность в парадигме реального общения [5, 59]. Коммуникативная личность — это «конкретный участник конкретного коммуникативного акта, реально действующий в реальной коммуникации» [3, 151].

В парадигме лингвистических исследований традиционно разграничивают три подхода к анализу политического дискурса: дескриптивный, когнитивный и критический.

Языковое поведение политиков, используемые ими языковые средства и риторические приемы подвергаются изучению в рамках дескриптивного подхода. Критический подход направлен на критическое изучение социального неравенства, выраженного в языке или дискурсе. В основе когнитивного подхода лежит моделирование когнитивной базы политического дискурса, осуществляемое через анализ фреймов, концептов, метафорических моделей и стереотипов.

Необходимо отметить, что в рамках современных диссертационных исследований феномен языковой личности часто рассматривается в контексте когнитивного подхода. Так, Т.Б. Соколовская описывает политического лидера как языковую личность с опорой на ключевые слова, доминантные метафоры и стереотипы речевого общения. Исследователь выявляет общее и различное между когнитивными моделями в дискурсах, принадлежащих представителям власти, демократической оппозиции и коммунистической оппозиции в России. Установлено, что между языковыми личностями трех ведущих политических направлений современной России не наблюдается принципиальной разницы в мыслительных процессах [6].

А.М. Нехорошева интерпретирует языковую личность политического лидера Германии Ангелы Меркель как уникальную и самобытную, основной целью которой является реализация власти внутри страны и навязывание своей системы ценностей за рубежом. Когнитивная система канцлера ориентирована преимущественно на универсальные и групповые ценности, вербальная система характеризуется четкостью, институциональностью и имплицитностью [4].

Описывая языковую личность политического лидера, мы в большей степени ориентировались на когнитивный подход.

Д.В. Шапочкин определяет когнитивные аспекты, присущие британскому политическому дискурсу и объединяющие его с американским и немецким политическим дискурсом, а именно: целевая направленность, обращение, эмоциональность, речевые стратегии [7]. Поэтому в нашем исследовании сосредоточимся на анализе этих аспектов в политическом дискурсе Кэмерона, так как они являются важными составляющими когнитивной системы языковой личности, хотя и не исчерпывают всех моментов когнитивного описания.

Материалом исследования являются выступления премьер-министра Великобритании 2013 года (23 January, 7 March, 16 March, 25 March, 19 April, 27 April, 8 May, 23 May), анализ которых показал, что их целевая направленность выражается комплексом установок:

- содействие развитию стран Европейского Союза, их конкурентоспособности;
- повышение экономического уровня Великобритании;
- укрепление позиций Консервативной партии;
- поддержка иммиграционной политики;
- реализация политики социального обеспечения британцев;
- объединение страны против терроризма и экстремизма.

Важно отметить, что в публичных выступлениях премьер-министра Великобритании выражается забота о нации и благосостоянии народа, что в целом отражает общую целевую направленность британского политического дискурса.

Зачастую Д. Кэмерон не использует вступительного или прямого обращения к гражданам своей страны, например, *Ladies and gentlemen* или *My friends*, что можно объяснить необходимостью незамедлительной фокусировки внимания на событиях, являющихся предметом обсуждения.

(1) *This morning I want to talk about the future of Europe* [8].

(2) *Today, I want to talk very clearly and plainly about our economic situation* [9].

(3) *It's great to be back in Wales today* [13].

(4) *What happened yesterday in Woolwich has sickened us all* [15].

Некоторые исследователи утверждают, что британские премьер-министры, обращаясь к публике, зачастую высказываются как за себя, так и за свою страну, используя при этом личные местоимения *I* и *we*, а также прямой порядок слов [7, 147]. Для иллюстрации данного утверждения приведем некоторые высказывания Д. Кэмерона.

(5) *We will have to weigh carefully where our true national interest lies* [8].

(6) *We will defeat violent extremism by standing together... / I will make sure those questions are asked and answered* [15].

Косвенное обращение к народу выражается через обращение к стране. Таким образом, формы обращения Д. Кэмерона к народу отражают стремление показать единство правительства и народа в достижении целей, особенно в сложных ситуациях жизнедеятельности нации.

(7) *A future in which Britain wants, and should want, to play a committed and active part* [8].

(8) *First, this country will be absolutely resolute in its stand against violent extremism and terror* [15].

Когнитивно-речевые стратегии также являются важной составляющей языкового портрета политического лидера, с их помощью он выражает определенные интенции. Т.А. ван Дейк так определяет когнитивно-речевые стратегии, используемые политическими деятелями: обобщение, приведение примера, поправка, усиление, уступка, повтор, контраст, смягчение, сдвиг, уклонение, пресуппозиция, импликация, предположение, косвенный речевой акт [1]. Проиллюстрируем некоторые из них.

Д. Кэмерон активно использует контраст «мы и они» с целью:

- презентации основных позиций деятельности Консервативной партии в сравнении с Либеральной:

(9) *We say that the old economy they left us was built on debt and spending and out-of-control immigration* [10];

- осознания британским народом необходимости быть сплоченным во время терактов и подобных враждебных ситуаций с противопоставлением врага своему народу:

(10) *The people who did this were trying to divide us. / They should know: something like this will only bring us together and make us stronger* [15].

Посредством повтора выражений совершается прежде всего привлечение внимания к вопросам

- дефицита в экономике:

(11) *The biggest budget deficit in post-war history. / By 2008, we already had a structural deficit of more than 7 per cent — the biggest in the G.* [9];

- безопасности страны:

(12) *I know from three years as being Prime Minister that the police and intelligence agencies work around the clock to keep us safe from violent extremists* [15].

Для выделения основных идей своих выступлений, подчеркивания содержательных линий и подведения итогов высказываниям Д. Кэмерон часто использует обобщение, например, относительно аспектов:

- улучшения экономики страны:

(13) *We can — together — make Britain a great success story in the global race* [9];

- комфортного пребывания Британии в Европейском Союзе:

(14) *I will not rest until this debate is won. For the future of my country. For the success of the European Union* [8].

Обобщая содержание изложенного, Д. Кэмерон, как правило, придает высказываниям оптимизм и надежду на лучшее будущее.

Лексические единицы, используемые политическим лидером, достаточно просты, однако его выступления изобилуют образными сравнениями, яркими примерами, в них часто присутствует эмоционально-экспрессивная лексика. Для аргументации своих политических воззрений премьер-министр отдает предпочтение простым предложениям, хотя использует и сложные конструкции.

Анализ публичных выступлений Д. Кэмерона позволяет охарактеризовать его как языковую личность, способную аргументировано и эмоционально убедительно призывать народ к действиям, определяющим дальнейшие качественные изменения в жизни британского общества. Когнитивная система данного политика ориентирована преимущественно на универсальные ценности (добра, чести, сплоченности, любви к стране и т.д.), а его коммуникативное поведение способствует их культивированию в своей стране и за ее пределами, что достигается посредством выработанной системы стратегий и тактик. Вербальная система языковой личности Д. Кэмерона характеризуется четкостью, институциональностью и эксплицитностью.

В качестве дальнейших перспектив исследования рассматриваем метафорические образы в политическом дискурсе Д. Кэмерона.

ЛИТЕРАТУРА

1. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. ван Дейк. — М. : Прогресс, 1989. — 312 с.
2. Караулов Ю.Н. Русская языковая личность и задачи ее изучения / Ю.Н. Караулов // Язык и личность. — М., 1989. — С. 3–8.
3. Красных В.В. Основы психолингвистики и теории коммуникации / В.В. Красных. — М., 2001. — 270 с.
4. Нехорошева А.М. Особенности языковой личности политического лидера Германии Ангелы Меркель / А.М. Нехорошева // Политическая лингвистика / гл. ред. А. П. Чудинов. — Екатеринбург : Урал. гос. пед. ун-т, 2012. — Вып. 1(39). — С. 147–150.
5. Прохоров Ю.Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку иностранцев / Ю.Е. Прохоров. — М., 1996. — 446 с.
6. Соколовская Т.Б. Языковая личность политического лидера (на материале газет новейшего времени) : дис. ... канд. филол. наук / Т.Б. Соколовская. — СПб., 2002. — 156 с.
7. Шапочкин Д.В. Политический дискурс: когнитивный аспект : [моногр.] / Д.В. Шапочкин. — Тюмень : Изд-во Тюмен. гос. ун-та, 2012. — 260 с.

ИСТОЧНИКИ ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

8. Cameron D. The Prime Minister's speech on Europe. — 23 January, 2013. — Режим доступа: <https://www.gov.uk/government/speeches/eu-speech-at-bloomberg>
9. Cameron D. The Prime Minister's speech on The Economy. — 7 March, 2013. — Режим доступа : <https://www.gov.uk/government/speeches/economy-speech-delivered-by-david-cameron>
10. Cameron D. The Prime Minister's speech to the National Conservative Convention. — 16 March, 2013. — Режим доступа : <http://toryspeeches.files.wordpress.com/2013/11/the-prime-ministers-speech-to-the-national-conservative.pdf>
11. Cameron D. David Cameron immigration speech. — 25 March, 2013. — Режим доступа : <https://www.gov.uk/government/speeches/david-camersons-immigration-speech>.
12. Cameron D. David Cameron Local Election Campaign Speech. — 19 April, 2013. — Режим доступа : <http://www.politics.co.uk/comment-analysis/2013/04/19/david-cameron-local-election-launch-speech-in-full>
13. Cameron D. David Cameron Welsh Conference Speech. — 27 April, 2013. — Режим доступа : <http://toryspeeches.files.wordpress.com/2013/11/david-cameron-welsh-conference-speech.pdf>.
14. Cameron D. David Cameron's Speech at the State Opening of Parliament. — 8 May, 2013. — Режим доступа : <http://www.cohnwolfe.com/sites/default/files/reprinted%20articles/CWPC%20Political%20Tracker%20-%20Queens%20Speech%202013.pdf>
15. Cameron D. The Prime Minister's statement on the Woolwich incident. — 23 May, 2013. — Режим доступа : http://www.conservatives.com/News/Speeches/2013/05/The_Prime_Ministers_statement_on_the_Woolwich_incident.aspx

У статті викладено характерні особливості мовної особистості Девіда Кемерона в рамках когнітивно-дискурсивної парадигми. Політична діяльність прем'єр-міністра спрямована на підвищення рівня добробуту Великої Британії, що відображено у когнітивній і вербальній системах мовної особистості політичного лідера. Також розглядаються основні підходи до визначення поняття «мовна особистість» у сучасній лінгвістиці.

Ключові слова: політичний лідер, політичний дискурс, когнітивна система, стратегія.

The article outlines primary features of the lingual portrait of the British prime-minister David Cameron's personality. His political activity is aimed at improving the well-being of Great Britain, increasing its economic potential, strengthening the Conservative Party etc. These aspects of his activity are reflected in both cognitive and verbal systemic planes, the latter being represented by specific speech strategies namely the contrast, repetition, generalization etc. Within the framework of the cognitive-discursive paradigm of linguistics the main trends in treating the notion of "lingual portrait" are defined.

Key words: political leader, political discourse, cognitive system, strategy.

МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ МОРАЛЬНИХ ЕМОЦІЙ У СИТУАЦІЇ «ПОРУШЕННЯ НОРМ ЕТИКИ» В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ: СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ

Ведута В.В.,

Національна академія Служби безпеки України

У статті розглянуто семантико-когнітивні особливості організації емоційного досвіду носіїв англійської мови у контексті текстової ситуації «порушення норм етики». Емоційні реакції учасників досліджуваних ситуацій на порушення етичних норм вивчаються крізь призму засобів мовної репрезентації моральних емоцій у сучасних художньому та публіцистичному дискурсах з урахуванням когнітивних механізмів та психологічних процесів, пов'язаних із виявами етики.

Ключові слова: моральні емоції, моральне знання, текстова ситуація, порушення норм етики, показники емотивності.

Відомо, що жодне суспільство не може існувати і розвиватись без узгодження різноманітних суперечливих інтересів людей, дотримання певних обов'язків і правил поведінки, які є важливою частиною морального знання [31, 3, 5], що репрезентує систему наївних уявлень представників спільної моральної традиції про основні принципи етичної та неетичної поведінки і про стереотипні ситуації дотримання або порушення етичних норм [31]. Проте у ситуаціях реального спілкування вчинки людини не завжди відповідають встановленим суспільством нормам регулювання поведінки, що, як правило, викликає негативне емоційне ставлення учасників комунікації як до неетичних дій, так і до тих осіб, чії дії не узгоджуються з чинними у суспільстві етичними нормами.

Виявлення причин такої невідповідності та розкриття психологічних процесів і когнітивних механізмів, що лежать в основі людської етики [19; 21; 26], в ракурсі сучасної когнітивної парадигми надає особливої актуальності дослідженню *моральних емоцій* [26, 858; 28, 720; 36, 30], які поряд із знанням, здобутим людиною під час її морального розвитку [32; 35], відіграють важливу роль у регулюванні поведінки [26; 28; 36].

Об'єктом нашого дослідження є моральні емоції, опрідметнені за допомогою мовних засобів у сучасних англійських різностильових дискурсах.

Предмет вивчення становлять семантико-когнітивні особливості організації емоційного досвіду носіїв англійської мови, розглянуті з точки зору сукупності засобів його мовної репрезентації у художньому та публіцистичному дискурсах у контексті ситуації «порушення норм етики».

Мета статті — виявити особливості текстового втілення емоційного досвіду учасників ситуації «порушення норм етики» у різностильових англійських дискурсах з огляду на когнітивні механізми та психологічні процеси, пов'язані із виявами етики.

Для досягнення цієї мети необхідно розв'язати такі **завдання**: окреслити основні напрями вивчення моральних емоцій у сучасній науковій парадигмі; визначити способи представлення вербалізованих знань носіїв англійської мови про емоційний аспект ситуації «порушення норм етики»; виокремити емоційно навантажені компоненти досліджуваних ситуацій та виявити специфіку відображення моральних емоцій у сучасному англійському художньому та публіцистичному дискурсах.

У психологічній літературі емоції, які мотивують (не)етичну поведінку [10, 55; 26, 853] або виникають у відповідь на неї [26, 853], повідомляючи людині, яка їх переживає, про значення та можливі наслідки результатів її діяльності для неї самої та її оточення [2, 127; 12, 359], відносять до категорії *моральних* [23, 666; 26, 853; 28, 719; 36, 31; 40, 347]. Їх вивчення привертає увагу не лише психологів [23; 26; 27; 28; 36; 40], але й дослідників штучного інтелекту [34], представників нейронауки [17; 18; 19; 20; 21] та когнітивної лінгвістики [3; 11, 487–537; 22; 33, 21–36].

Психологічні розвідки, головним чином, присвячені вивченню ролі моральних емоцій у мотивації [30, 253–254] і регулюванні поведінки людини [30; 23, 666; 36, 30–33], а також у прогнозуванні можливих наслідків різноманітних емоційних реакцій, спричинених (не)етичною поведінкою [23, 686–688; 26, 853].

Значна увага в межах цього напрямку дослідження приділяється проблемі категоризації моральних емоцій* [26] з метою виокремлення ознак, відповідно до яких окремі емоції відносять до категорії мораль-

* За класифікацією, запропонованою професором психології Вірджинського університету Джонатаном Хайдтом [26, 855], категорія моральних емоцій включає такі підкатегорії: 1) самоусвідомлювальні (self-conscious); 2) соціально

них і протиставляють тим, що не належать до цієї категорії [26], та характеристик, що дозволяють відмежувати одні моральні емоції від інших** [23, 678–680; 28, 723–734; 40, 347–363].

У межах *нейронауки* поряд із аналізом ролі емоцій у процесі прийняття морального рішення [19; 20; 21] актуальним є виявлення й вивчення нейронних механізмів, активація яких дає змогу людині відчувати емоції інших людей*** [17; 18; 29], а також механізмів, що впливають на її здатність передбачати неприємні наслідки власних вчинків [20] та дій, які підлягають спостереженню**** [18, 160; 19, 339–340].

У ракурсі *когнітивної лінгвістики* дослідження емоцій здійснюється з метою вивчення особливостей концептуалізації [3, 326–375; 9, 280–287], категоризації [11, 491–537; 16, 35] та образного осмислення [7, 31; 11, 491–537; 22, 2387] емоційного досвіду людини, об'єктивованого в мові [3; 9; 13], мовленні [4] та тексті [7; 8; 14; 15]. Крім цього, методи сучасної когнітивної лінгвістики уможливають встановлення особливостей впливу емоцій, у тому числі й моральних, на адресата текстового повідомлення [5, 74] та способів формування у нього певного (негативного або позитивного) емоційного ставлення до ситуацій, представлених у тексті чи дискурсі [5; 8, 3].

Використання методології когнітивної лінгвістики в процесі вивчення соціально значущих фрагментів дійсності, в тому числі й ситуацій «порушення норм етики», дає змогу шляхом лінгвокогнітивного аналізу тексту чи дискурсу виокремити основні закономірності та принципи організації етичних знань (етичного досвіду) в мисленні людини. Вивчення ж емоційного аспекту ситуацій спілкування, пов'язаних із порушенням етики, є важливим як для визначення ролі моральних емоцій у мотивації й регулюванні поведінки людини, так і для прогнозування можливих сценаріїв розвитку відповідних ситуацій у реальному житті.

Фрагменти набутих людиною знань про багатовимірний життєвий простір, включаючи емоційні реакції учасників досліджуваних ситуацій на порушення норм етики, втілюються в тексті чи дискурсі [6, 19], структура й семантика яких віддзеркалюють когнітивний досвід людини [6] та фіксують опосередковану мовою інформацію про світ [1, 4].

У процесі аналізу ситуацій «порушення норм етики», об'єктивованих у сучасному англійському художньому та публіцистичному дискурсах, було виявлено, що учасники досліджуваних ситуацій по-різному емоційно реагують на поведінку, яка не відповідає встановленим суспільством етичним нормам. На окремих етапах розвитку аналізованої ситуації комуніканти відчувають широкий діапазон моральних емоцій, починаючи від здивування (*surprise, astonishment*), зніяковілості (*embarrassment*), сорому (*shame*) й провини (*guilt*) та закінчуючи почуттями гніву (*anger*), презирства (*contempt*) або відрази (*disgust*) (DP; EJ; HC; LDL; NIMN; SC).

Одним з форматів вербального втілення емоційних реакцій носіїв англійської мови на порушення етики є *текстові ситуації* [6, 19], які у вигляді тематично поєднаних змістовних компонентів тексту [6], репрезентують інформацію про емоційний досвід людини через показники емотивності [8, 6], тобто текстові елементи, які прямо або опосередковано вказують на емоційне ставлення учасників актуалізованих у тексті чи дискурсі ситуацій до об'єктів і явищ навколишньої дійсності, а також моделюють ймовірний емоційний відгук читача на них [8, 6].

Виступаючи як сигнали емотивності, пов'язані з експлікацією в тексті знань про мову, емотивні ситуації (які є віддзеркаленням у тексті ситуацій об'єктивної дійсності) та емотивні топіки (які задають або

засуджувани (other-condemning); 3) соціально схвалювані (other-praising); 4) емпатійні (other-suffering). До першої групи відносять сором (shame), зніяковілість (embarrassment), провину (guilt); до другої — презирство (contempt), гнів (anger) і відразу (disgust); до третьої — вдячність (gratitude), благоговіння (awe) й піднесеність (elevation); до четвертої — співчуття (sympathy) та співпереживання (compassion) [26, 855].

** Так, наприклад, психологи виокремлюють дві форми сорому [26, 859–860]. Перша — це самоусвідомлювана моральна емоція, яка виникає у порушника етики як реакція на власну неетичну поведінку і свідчить про відчуття ним провини [26; 30, 260], друга — так званий протосором, який може з'явитися у присутності людини вищої за статусом [23, 860] і не має нічого спільного з ситуаціями «порушення норм етики».

*** Можливість відтворювати та/чи переживати відчуття й емоції інших людей пояснюється дією механізму дзеркальних нейронів [37; 38], які відповідають за процеси неусвідомленої імітації та наслідування [5, 75], активуючись як при виконанні людиною певних дій та відчутті нею певних емоцій, так і при спостереженні за іншою людиною, яка виконує окремі дії й переживає певні емоції [5; 37; 38]. Ключовими для процесу співпереживання однією людиною емоцій іншої є зовнішні прояви емоційних реакцій (зокрема, вираз обличчя, міміка, жести), невимущена імітація яких спостерігачем активує у його свідомості (пам'яті) відповідні цим виявам емоції [29].

**** Людина здатна передчувати негативні наслідки неналежної поведінки завдяки підсвідомим емоційним сигналам — так званим соматичним маркерам [18, 160], що виникають або можуть бути викликані навмисно в результаті свідомого чи підсвідомого відтворення справжніх (пережитих особисто) або гіпотетичних подій та приємних або ж відразливих емоційних станів, що супроводжували їх [19, 339–340].

уточнюють напрямок інтерпретації тексту) [8, 8–10], показники емотивності актуалізуються в сучасних різностильових дискурсах як емоційно навантажені текстові елементи, що вказують на емоційне ставлення носіїв англійської мови до порушення етики завдяки позначенню (за допомогою лексичних одиниць, що вживаються в сучасній англійській мові на позначення емоцій), вираженню (через вказівку на фізіологічні зміни та поведінкові реакції організму, що супроводжують емоції) або зображенню (через описи виявів емоційних станів та за допомогою словесної образності) окремих емоцій або емоційних станів [15, 10–11].

При цьому основу ідентифікації та інтерпретації таких емоційно навантажених текстових елементів адресатом текстового повідомлення складають не лише його знання про закріплені в певному суспільстві прототипні ситуації, що викликають ті чи інші емоції, але й вміння розпізнавати конвенційне та неконвенційне використання в тексті емоційно значущих мовних засобів, які вживаються на позначення емоцій [8, 7–8].

Вивчення текстових ситуацій «порушення норм етики», виокремлених у сучасних художньому та публіцистичному дискурсах, дало змогу виявити, що до показників емотивності, які експліцитно вказують на емоційні реакції учасників досліджуваних ситуацій, належать: 1) нейтральна щодо емоційної забарвленості лексика (*виділено у прикладах напівжирним курсивом*), яка застосовується в англійській мові на позначення моральних емоцій; 2) лексичні одиниці, які описують а) симптоматику відчуття тих чи інших емоцій; б) емоційне осмислення здійснених неетичних дій, в) базові емоції чи емоційні дії, що супроводжують вияви моральних емоцій (*підкреслено у наведених уривках*).

Як приклад розглянемо два фрагменти текстових ситуацій, представлених у художньому та нехудожньому дискурсах:

(1) *'Why, Charles! She exclaimed. 'What a surprise to find you here'.*

He looked at her with total lack of comprehension.

'I ... I'm sorry', he ventured. 'I don't recognize ...'

'Mattie Storin. Don't you remember? We spent a most enjoyable evening together in Bournemouth a couple of weeks ago'.

*'Oh, I'm sorry, Miss Storin. I don't remember. You see, I'm an alcoholic, that's why I'm here, and I was in no condition a few weeks ago to remember very much at all'. < ... > Mattie suddenly blushed deeply. She realized that she had intruded into the private world of a sick man, and she felt **ashamed** [43, 226–227];*

(2) *Cyclists are hypocritical because they hate drivers, YET THEY ARE DRIVERS! Albeit drivers with extreme prejudice — two wheels good, four wheels bad! And, like a lot of dedicated drivers, they have nothing but **contempt** for the snail's-pace pedestrians, whom they sometimes accuse of being 'selfish' for 'having space they do not have to share' [45, 35].*

У першому прикладі, який є уривком з політичного роману М. Добса "The House of Cards" («Карткова хатка»), представлено фрагмент розмови між журналісткою газети "The Telegraph" Метті Сторін (*Mattie Storin*) та рідним братом прем'єр-міністра Великої Британії Чарлзом Коллінріджем (*Charles Collinridge*), який проходить лікування у центрі позбавлення від алкогольної залежності. Збагнувши, що втручається у приватне життя хворої людини (*She realized that she had intruded into the private world of a sick man*), примушуючи співбесідника виправдовуватись (*You see, I'm an alcoholic, that's why I'm here, and I was in no condition a few weeks ago to remember very much at all*), Метті відчуває сором (*she felt ashamed*) як реакцію на власну неетичну поведінку, симптомами якого було раптове сильне почервоніння кольору обличчя (*Mattie suddenly blushed deeply*) та усвідомлення недоречності такого втручання (*She realized that she had intruded into the private world of a sick man*).

Другий приклад є фрагментом з книги Джулі Берчл та Чеса Бердена "Not in My Name" («Не від мого імені»), що належить до жанру документальної прози. У наведеному уривку йдеться про упереджене ставлення (*prejudice*) велосипедистів як до водіїв (хоча вони й самі є такими, хіба що на двох колесах: *yet they are drivers!*), так і до повільних, як черепахи, пішоходів (*the snail's-pace pedestrians*), до яких вони відчувають лише надумане презирство (*they have nothing but contempt*), ненависть (*they hate drivers*) та безпідставний егоїзм (*accuse of being "selfish" for "having space they do not have to share"*).

У наведених прикладах актуалізація емоційної реакції порушника етики на власну неетичну поведінку (1) або на уявне порушення етики іншими людьми (2) відбувається експліцитно — за рахунок лексичних одиниць, що вживаються в сучасній англійській мові на позначення самоусвідомлюваної моральної емоції сорому (*ashamed*), соціально засуджуваної моральної емоції презирства (*contempt*), а також за допомогою лексики, яка описує емоційне ставлення комунікантів до порушення етичних норм через вказівку на фізіологічні зміни організму (*Mattie suddenly blushed deeply*), базові емоції (*they hate drivers*), емоційні дії (*extreme prejudice; accuse of being "selfish"*) та емоційне осмислення цих дій

(*She realized that she had intruded into the private world of a sick man*), які супроводжують вияви моральних емоцій.

Іншим, імпліцитним способом вираження емоційного досвіду учасників ситуацій «порушення норм етики» є втілені у тексті метафоричні або метонімічні концептуальні моделі, які не лише належать до базових характеристик і способів пізнання [11, 111], але й невіддільні від морального мислення й моральної уяви людини [31, 33]. Основу цих моделей складають здебільшого наївні (необов'язково об'єктивні, наукові) уявлення носіїв мови про фізіологічні ефекти моральних емоцій та поведінкові реакції, що викликаються ними [22, 2385].

Метонімічні моделі сигналізують про відчуття комунікантами моральних емоцій через їх передбачуваний фізіологічний ефект [11, 495] або відповідні поведінкові реакції, у той час як ключовою для метафоричних концептуальних моделей є подібність між окремими моральними емоціями та фізіологічними ефектами, що супроводжують їх [22, 2387].

Наведемо як приклад фрагмент публіцистичного дискурсу, автори якого висловлюють своє відразливе ставлення до лицемірства (*hypocrisy*) та сучасних лицемірів (*the modern hypocrite*), а також прагнуть сформувавши ймовірне негативне ставлення читача до них:

Yep, modern hypocrisy really does suck. In the comparatively good old days, hypocrisy meant Tory MPs who preached family values while banging their secretaries, or lefties espousing equality but pursuing a champagne lifestyle, or anti-drug firebrands who had smoked pot at university. It seemed serious and sickening at the time but now appears almost quaint and sweet when compared to its present-day counterpart. [...]

You know, it's not safe to go out on the streets any more. Everywhere you turn you are forced to dodge stones being flung from glass houses, or protect your ears from the deafening din of people saying, 'Do as I say, not as I do,' and all this is going on amid the rising, rotten stench of hypocrisy that pollutes the very air we breathe. So stay at home, put your feet up and join us as we unmask the ghastly creature that is the modern hypocrite [45, XIII–XIII].

У наведеному прикладі об'єктивізація моральної емоції відрази, яку прямо не названо, відбувається на основі наївних уявлень про її причини та фізіологічні ефекти. За даними психологічних досліджень [10, 37–40; 26, 857; 28, 721], ця емоція виникає як реакція на неприємний смак чи запах [10, 38], безпосередній або ж опосередкований контакт з якими може викликати відчуття огиди й/або нудоти [10, 38] та зумовити відсторонення від джерела виникнення цієї неприємної емоції, а в подальшому уникнення безпосереднього контакту з ним [10, 38; 26, 857; 28, 721]. Так, в основі образів лицеміра та лицемірства в аналізованому фрагменті лежить суміжність між відразою та фізіологічною реакцією огиди й/або нудоти, що в тексті об'єктивується виразами *hypocrisy really does suck* (лицемірство, насправді, обридне/мерзенне), *sickening* (від якого нудить) та *the ghastly creature that is the modern hypocrite* (огидне створіння, яким є сучасний лицемір), втілюючи концептуальну метонімію **фізіологічний ефект емоції заміщує емоцію**.

Окрім цього, фізіологічна відраза, що викликається неприємним смаком або запахом (у тексті це гнилий сморід лицемірства — *rotten stench*), прирівнюється до моральної, причиною виникнення якої є неетична поведінка, тобто лицемірство (*hypocrisy*). До того ж шкода, якої зазнає людина в результаті викидів у повітря різноманітних забруднювачів навколишнього середовища, метафорично уподібнюється до шкоди, якої вона може зазнати в результаті порушення етики (*that pollutes the very air we breathe*). В основі такого ототожнення лежить концептуальна метафора **моральні почуття є фізичні відчуття**.

Метафора та метонімія є когнітивними процесами, які відрізняються один від одного за: 1) типом відношень, які існують між зіставляваними поняттями [33, 146] (наприклад, відношення подібності чи суміжності між моральними емоціями та фізіологічними ефектами, що супроводжують їх); 2) основною функцією, яка для метафори полягає у сприянні розумінню складних абстрактних понять (моральних почуттів) за допомогою простіших і зрозуміліших (фізичних відчуттів), а для метонімії — у приверненні уваги та наданні ментального доступу до менш прозорих понять шляхом вживання замість них таких, які є доступнішими для носіїв мови в конкретній ситуації [33, 147–148; 11, 111] (наприклад, застосування лексики на позначення фізіологічних ефектів емоцій замість самих моральних емоцій); 3) «відстанню» між зіставляваними величинами, що пояснюється їхньою належністю до однієї (метонімія) або різних (метафора) концептосфер [33, 147].

Попри низку розбіжностей, які існують між метафоричними та метонімічними когнітивними моделями, нерідко спостерігаються випадки їхньої взаємодії [24, 436; 25, 324; 39, 2], зумовлені наявністю взаємних мотиваційних зв'язків та розмитістю меж між зіставляваними категоріями [24, 449]. Поєднання метафори й метонімії відомі в сучасній науковій парадигмі як метафтонімія (*metaphonymy*) [25, 324], метафорична метонімія [11, 505] або метонімічна метафора (*metonymy-based metaphor*) [22, 2384–2386].

Як приклад розглянемо фрагмент текстової ситуації, вилученої з роману “Deception Point” («Точка обману») Д. Брауна, де йдеться про зустріч американського сенатора Седжвіка Секстона з його дочкою Рейчел у ресторані за діловим сніданком:

“Ms. Sexton”, the reporter said quickly, “before you go, I was wondering if you could comment on the rumors that you called this breakfast meeting to discuss the possibility of leaving your current post to work for your father’s campaign?” Rachel felt like someone had thrown hot coffee in her face. The question took her totally off guard. She looked at her father and sensed in his smirk that the question had been prepped. She **wanted to climb across the table and stab him with a fork** [41, 24].

У їхню бесіду нібито випадково втручається журналіст, щоб поставити сенаторові декілька запитань стосовно його балотування у президенти США. Наприкінці інтерв’ю журналіст просить Рейчел (яка, м’яко кажучи, зневажає батька і не має намірів працювати на нього) прокоментувати чутки щодо її можливої участі у передвиборчій кампанії батька. Зрозумівши з усмішки батька (*his smirk*), що запитання було підготовлене заздалегідь (*the question had been prepped*), у Рейчел, яка відчуває майже фізичний негативний вплив поставленого запитання, подібний до виплеску гарячої кави в обличчя (*felt like someone had thrown hot coffee in her face* — **моральна несподіванка є фізичною несподіванкою**), виникає бажання перегнути-ся через стіл і штрикнути сенатора виделкою (*She wanted to climb across the table and stab him with a fork*).

У цьому фрагменті неетична поведінка сенатора Секстона викликає у його дочки моральну емоцію гніву. Актуалізація цієї соціально засуджуваної емоції відбувається на основі взаємозв’язку з її фізіологічними ефектами, суміжність між якими породжує концептуальну метонімію **фізіологічний ефект емоції заміщує емоцію**. Власне метонімічне заміщення в наведеному вище прикладі відбувається шляхом вербалізації одного з фізіологічних ефектів гніву, яким є рухове збудження, що може призвести до втрати контролю, про що свідчить бажання жертви завдати фізичної шкоди порушникові.

Окрім того, що рухове збудження є фізіологічним виявом гніву, воно також є однією з поведінкових реакцій безумства [11, 504–506]. Розмитість меж між категоріями гніву та безумства зумовлює частковий збіг їхніх фізіологічних ефектів, тому бажання Рейчел видертися на стіл (*She wanted to climb across the table*) і встромити в сенатора виделку (*and stab him with a fork*) є виявом актуалізації концептуальної метафтонімії, в основі якої лежить взаємозв’язок між концептуальною метонімією **безумна поведінка заміщує безумство** і метафорою **гнів — це безумство**.

Таким чином, вивчення особливостей актуалізації емоційного досвіду учасників ситуацій «порушення норм етики» в сучасному англомовному дискурсі дає змогу зробити такі **висновки**. Емоційні реакції комунікантів на порушення норм етики вербалізуються як за рахунок лексичних одиниць, що вживаються у сучасній англійській мові на їх позначення чи позначення супроводжувальних емоцій чи дій, так і за рахунок актуалізації метафоричних, метонімічних або метафтонімічних концептуальних моделей, в основі яких лежить подібність та/або суміжність між моральними емоціями та фізіологічними ефектами, що супроводжують їх.

Моральні емоції є важливою частиною етичного досвіду людини. Координуючи зв’язок між нормами етики та (не)етичною поведінкою, моральні емоції сигналізують індивідові про власні неетичні вчинки або ж про порушення етики, жертвою якого є він сам. Виникаючи як реакція на неетичну поведінку, моральні емоції здатні впливати на прийняття учасниками ситуації «порушення норм етики» рішення в умовах морального вибору та зумовлювати варіювання сценаріїв розвитку таких ситуацій. Тому **перспективи подальшого вивчення** афективного аспекту досліджуваних ситуацій передбачають у виокремленні напрямів сценаризації ситуацій, основним чинником варіювання яких є моральні емоції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барба Л.В. Лінгвокогнітивні особливості текстової ситуації «Злочин-відповідальність» у різних функціональних стилях сучасної англійської мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л.В. Барба. — Одеса, 1999. — 19 с.
2. Варій М.Й. Психологія : навч. посіб. / М.Й. Варій. — К. : Центр учбової літератури, 2007. — 288 с.
3. Вежбицкая А. Толкование эмоциональных концептов / А. Вежбицкая // Язык. Культура. Познание. — М. : Русские словари, 1996. — С. 326–375.
4. Водяха А.А. Эмоциональная картина мира: реализация эмоционального кода / А.А. Водяха // Acta Linguistica. — 2007. — Vol. 1, № 2. — С. 25–32.
5. Воробйова О.П. Ідея резонансу в лінгвістичних дослідженнях / О.П. Воробйова // 36. наук. статей: Мова. Людина. Світ. До 70-річчя професора М.П. Кочергана / відп. ред. Тараненко О.О. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2006. — С. 72–86.

6. Воробьева О.П. Текстовая номинация в ракурсе когнитивной лингвистики / О.П. Воробьева // Языковая категоризация (части речи, словообразование, теория номинации) : матер. круглого стола, посвященного юбилею Е.С. Кубряковой, по тематике ее исследований. — М. : ИЯ РАН, 1997. — С. 18–20.
7. Галуцьких І.А. Тілесний код емоцій і почуттів в образному просторі художнього тексту: концептуальний аналіз (на матеріалі оповідань В. Вулф та Д.Г. Лоуренса) / І.А. Галуцьких // Вісник КНЛУ. Серія Філологія. — 2012. — Т. 15, № 2. — С. 30–40.
8. Гладько С.В. Емотивність художнього тексту: семантико-когнітивний аспект (на матеріалі сучасної англомовної прози) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / С.В. Гладько. — К., 2000. — 16 с.
9. Дорофеева Н.В. Удивление / Н.В. Дорофеева // Антология концептов / под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. — Т. 1. — Волгоград : Парадигма, 2005. — С. 277–290.
10. Изард К.Э. Психология эмоций [Электронный ресурс] / Кэррол Э. Изард ; [пер. с англ.]. — СПб. : Питер, 1999. — 464 с. — Режим доступа : http://www.many-books.org/auth/3949/book/11496/izard_kerrol_e/psihologia_emotsiy/read
11. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении / Дж. Лакофф ; [пер. с англ. И.Б. Шатуновского]. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — 792 с.
12. М'ясоїд П.А. Загальна психологія : навч. посіб. / П.А. М'ясоїд. — К. : Вища шк., 2000. — 479 с.
13. Селігей П.О. Внутрішня форма назв емоцій в українській мові : автореф. дис. канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / П.О. Селігей. — К., 2001. — 22 с.
14. Филимонова О.Е. Эмоциология текста. Анализ репрезентации эмоций в английском тексте : учеб. пособ. / О.Е. Филимонова. — СПб. : ООО «Книжный Дом», 2007. — 448 с.
15. Харкевич Г.І. Відображення стану тривоги персонажа в англомовній художній прозі: семантико-когнітивний та наративний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Г.І. Харкевич. — К., 2004. — 20 с.
16. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В.И. Шаховский. — Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1987. — 191 с.
17. Avenanti A. Racial bias reduces emphatic sensory-motor resonance with other-race pain / A. Avenanti, A. Sirigu, M.S. Aglioti // *Current Biology*. — 2010. — № 20. — P. 1018–1022.
18. Bechara A. The Iowa Gambling Task and the somatic marker hypothesis: some questions and answers / A. Bechara, H. Damasio, D. Tranel, A.R. Damasio // *Trends in Cognitive Sciences*. — 2005. — Vol. 9, № 4. — P. 159–162.
19. Bechara A. The somatic marker hypothesis: a neural theory of economic decision / A. Bechara, A. Damasio // *Games and Economic Behavior*. — 2005. — Vol. 52, № 2. — P. 336–372.
20. Brain, emotion and decision making: the paradigmatic example of regret / G. Coricelli, R.J. Dolan, A. Sirigu // *Trends in Cognitive Science*. — 2007. — Vol. 11, № 6. — P. 258–265.
21. Damasio A. Neuroscience and ethics: intersections / A. Damasio // *The American Journal of Bioethics*. — 2007. — Vol. 7, № 1. — P. 3–7.
22. Ding F. The interaction between metaphor and metonymy in emotion category / Fangfang Ding // *Theory and Practice in Language Studies*. — 2012. — Vol. 2, № 11. — P. 2384–2397.
23. Eisenberg N. Emotion, regulation, and moral development / Nancy Eisenberg // *Annual Review of Psychology*. — 2000. — № 51. — P. 665–697.
24. Geeraerts D. The interaction of metaphor and metonymy in composite expressions / Dirk Geeraerts // *Metaphor and Metonymy in Composition and Contrast*. — Berlin : Mouton de Gruyter, 2002. — P. 435–465.
25. Goossens L. Metaphtonymy: the interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action / Louis Goossens // *Cognitive Linguistics*. — 2009. — Vol. 1, № 3. — P. 323–342.
26. Haidt J. The moral emotions / Jonathan Haidt // *Handbook of Affective Sciences* / ed. by R.J. Davidson, K.R. Scherer, H.H. Goldsmith. — Oxford, England : Oxford University Press, 2003. — P. 852–870.
27. Huebner B. The role of emotion in moral psychology / B. Huebner, S. Dwyer, M. Hauser // *Trends in Cognitive Sciences*. — 2008. — Vol. 13, № 1. — P. 1–6.
28. Hutcherson C.A. The moral emotions: A social-functional account of anger, disgust, and contempt / Cendri A. Hutcherson, James J. Gross // *Journal of Personality and Social Psychology*. — 2011. — Vol. 100, № 4. — P. 719–737.
29. Iacoboni M. Neural mechanisms of imitation / Marco Iacoboni // *Current Opinion in Neurobiology*. — 2005. — № 15. — P. 632–637.
30. Izard C.I. Motivational, organizational, and regulatory functions of discrete emotions / C.I. Izard, B.P. Ackerman // *Handbook of Emotions*. — 2nd edition / ed. by M. Lewis and J.M. Haviland-Jones. — N.Y., L. : The Guilford Press, 2000. — P. 253–264.
31. Johnson M. Moral Imagination. The Implication of Cognitive Science for Ethics / M. Johnson. — Chicago : The University of Chicago Press, 1993. — 283 p.

32. Kohlberg L. Essays on Moral Development [Электронный ресурс] / L. Kohlberg. — 1981. — Режим доступа : <http://faculty.plts.edu/gpence/kohlberg.htm>
33. Kovecses Z. Metaphor: A Practical Introduction / Z. Kovecses. — Oxford : Oxford University Press, 2002. — 285 p.
34. Minsky M. Emotion Machine: Commonsense Thinking, Artificial Intelligence, and the Future of the Human Mind [Электронный ресурс] / Marvin Minsky. — Режим доступа : <http://video.mit.edu/search/?q=minsky&x=0&y=0>
35. Piaget J. Reason / Jean Piaget // New Ideas in Psychology. — 2006. — Vol. 24, № 2. — P. 1–29.
36. Prinz J. The emotional basis of moral judgment / Jesse Prinz // Philosophical Explorations. — 2006. — Vol. 9, № 1. — P. 29–45.
37. Ramachandran V.S. The Neurons that Shaped Civilization [Электронный ресурс] / Vilayanur S. Ramachandran. — Режим доступа : www.ted.com/talks/vs_ramachandran_the_neurons_that_shaped_civilization.html
38. Rizzolatti G. An Emotional Mirror Mechanisms [Электронный ресурс] / Giacomo Rizzolatti. — Режим доступа : <http://gocognitive.net/interviews/emotional-mirror-mechanism>
39. Ruiz de Mendoza F.J. Going beyond metaphonymy: metaphoric and metonymic complexes in phrasal verb interpretation / Francisco Jose Ruiz de Mendoza and Alicia Galera-Masegosa // Language Value. — 2011. — Vol. 3, № 1. — P. 1–29.
40. Tangney J.P. Moral emotions and moral behavior [Электронный ресурс] / June Price Tangney, Jeff Stuewig, Debra I. Mashek // The Annual Review of Psychology. — 2007. — № 58. — P. 345–372. — Режим доступа : <http://psych.annualreviews.org.10.1146/annualrev.psych.56.091103.070145>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

41. DP: Brown D. Deception Point / D. Brown. — N.Y. : Pan Books, 2006. — 592 p.
42. EJ: Denker H. Error of Judgment / H. Denker. — N.Y. : Simon and Schuster, 1979. — 392 p.
43. HC: Dobbs M. House of Cards / M. Dobbs. — L. : Harper Collins Publishers, 1989. — 383 p.
44. LDL: Pilger J. Lies, damn lies // New Statesman. — July 27, 2009. — P. 14.
45. NIMN: Burchill J., Newkey-Burden Ch. Not in My Name. A compendium of Modern Hypocrisy / J. Burchill, Ch. Newkey-Burden. — L. : Virgin Books, 2009. — 194 p.
46. SC: La Plante L. Sleeping Cruelty / L. La Plante. — L. : Pan Books, 2001. — 468 p.

В статье рассматриваются семантико-когнитивные особенности организации эмоционального опыта носителей английского языка в контексте текстовой ситуации «нарушение норм этики». Эмоциональные реакции участников исследуемых ситуаций на нарушения этических норм изучаются сквозь призму средств языковой репрезентации моральных эмоций в современных художественном и публицистическом дискурсах с учетом когнитивных механизмов и психологических процессов, связанных с проявлениями этики.

Ключевые слова: моральные эмоции, моральное знание, текстовая ситуация, нарушение норм этики, показатели эмотивности.

This paper addresses semantic and cognitive properties characterizing the structured emotional experience of native English speakers in the context of the “Violation of ethics” textual situation. The communicants’ emotional responses to ethics’ violation in the said situations are considered in terms of linguistic means representing moral emotions in modern literary and journalistic discourses, with regard to cognitive mechanisms and psychological processes that underlie verbal manifestations of ethics.

Key words: moral emotions, moral knowledge, textual situation, violation of ethics, emotivity markers.

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ДІАЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ У ЛІНГВІСТИЦІ

Бондар О.Ю.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті розглядаються поняття «дискурс» та «діалогічний дискурс», розмежовуються поняття «діалогічний дискурс» та «діалог», охарактеризовано основні класифікації діалогічного дискурсу та зроблено висновок про доцільність урахування у процесі дослідження гендерного фактора поряд з іншими параметрами діалогічного дискурсу.

Ключові слова: дискурс, діалогічний дискурс, діалог, класифікація діалогічного дискурсу.

У другій половині ХХ ст. відбувається значне розширення сфери інтересів мовознавства, якому передувала зміна підходів до мови як об'єкта вивчення. Мова стала трактуватися як динамічний антропоорієнтований феномен — знаряддя мислення, засіб і діяльність спілкування, інструмент отримання знань про людину. Це сприяло зростанню уваги лінгвістів до діалогу та діалогічного дискурсу. Чимало дослідників визнають за діалогічним дискурсом первинний та більш природний характер порівняно з монологічним.

Актуальність теми нашої розвідки зумовлена інтересом сучасних лінгвістів до проблем діалогічного дискурсу як особливого типу дискурсу та визначається зростанням закономірного інтересу до комунікативної функції мови. Попри те, що теорія дискурсу є одним з напрямів лінгвістики, які найактивніше розвиваються, залишається багато дискусійних питань. На сучасному етапі спостерігається розбіжність поглядів щодо визначення понять діалогічного дискурсу та діалогу, не створена всеохоплююча класифікація різних видів діалогічного дискурсу.

Отже, **метою нашої статті** є розмежування понять діалогічного дискурсу та діалогу, а також характеристика існуючих класифікацій діалогічних дискурсів.

Теоретичною основою роботи слугують праці лінгвістів, які досліджують проблеми функціонально-комунікативної організації дискурсу [2, 7, 10, 11, 16] та типології діалогічного дискурсу [3, 5, 8, 12, 13, 17].

Перед безпосереднім розглядом питання власне діалогічного дискурсу вважаємо за доцільне зупинитися на дослідженні етимології поняття «дискурс». Цей термін походить від французької *discours* — мовлення, у латинській мові *discursus* — блукати, розгалуження, розростання, коловорот. Відомий лінгвіст Е. Бенвеніст одним з перших надав слову *дискурс*, яке у французькій лінгвістичній традиції означало «мовлення взагалі, текст», термінологічне визначення, позначивши ним «мовлення, привласнене тим, хто говорить». Згодом поняття дискурсу було поширене на всі види прагматично зорієнтованого мовлення, яке відрізняється своїми ціленастановами [2, 136]. Неоднозначність трактування терміна «дискурс» стає очевидною при його зіставленні у дослідженнях, які представляють різні наукові напрями і концепції. Так, наприклад, російський дослідник М.Л. Макаров пропонує вживати терміни «текст» та «дискурс» як синоніми, залишаючи за останнім «підкреслену процесуальність» [11, 9]. Дослідники В.В. Петров та Ю.М. Караулов розглядають дискурс як складне комунікативне явище, яке включає крім тексту ще й екстралінгвальні фактори (знання про світ, погляди, настанови, цілі адресанта), необхідні для розуміння тексту [7, 8].

Вичерпну дефініцію терміна «дискурс» пропонує Н.Д. Арутюнова, визначаючи дискурс як зв'язний текст у сукупності з екстралінгвальними — прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами; текст, взятий в аспекті події; мовлення, яке розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей та механізмах їх свідомості (когнітивних процесах). Дискурс — це мовлення, «занурене в життя» [2, 136].

І.Ф. Ухванова-Шмигова, білоруський філолог та спеціаліст з дискурс-досліджень, розуміє дискурс як: 1) вербальну комунікативну подію; 2) сукупність висловлювань, що організують той чи інший вид діяльності; 3) соціально зумовлену та культурно закріплену систему раціонально організованих правил слововживання та взаємодії окремих висловлювань; 4) текст (усний чи письмовий) в соціальному контексті, який дає уявлення про учасників та умови комунікації; 5) вид мовленнєвої комунікації, орієнтованої на обговорення дій, подій, фактів, висловлювань відносно значущих аспектів соціальної реальності [16, 45].

Видатний голландський вчений Т. ван Дейк пропонує розрізняти два визначення дискурсу, які, на нашу думку, корелюють з поняттям саме діалогічного дискурсу. Лінгвіст визначає дискурс у широкому

значенні як комунікативну подію, яка відбувається між мовцем, слухачем (спостерігачем та ін.) у процесі комунікативної дії у певному часовому, просторовому та іншому контексті. Ця комунікативна дія може бути мовленнєвою, письмовою, мати вербальні та невербальні складові. Типові приклади — повсякденна розмова з другом, діалог між лікарем та пацієнтом, читання газети [6].

У вужчому значенні дискурс розуміється як текст чи розмова. Як правило, виділяють тільки вербальну складову комунікативної дії та говорять про неї далі як про «текст» чи «розмову». У цьому значенні термін дискурс означає завершений «продукт» комунікативної дії чи такий, що триває, його письмовий чи мовленнєвий результат, який інтерпретується реципієнтами [6].

Таким чином, аналіз підходів до визначення цього поняття дає змогу зробити висновок про те, що дискурс — це письмовий або усний вербальний продукт комунікативної дії. Таке трактування дискурсу дає змогу розглядати діалог як цілісну смислову структуру, що володіє всіма основними властивостями дискурсу.

Широкий семантичний зміст терміна «дискурс» призвів до необхідності використання при ньому атрибутивних уточнювачів. Ототожнення деякими дослідниками дискурсу з текстом дає змогу виділити діалогічний та монологічний дискурси, оскільки якщо текст є діалогічним (на формальному рівні), то й дискурс буде діалогічним.

Варто також розмежувати поняття «діалог» та «діалогічний дискурс». Сучасна українська дослідниця О.О. Селіванова визначає діалог як форму мовлення; ситуаційно зумовлене спілкування двох або кількох (полілог) осіб, комунікативні ролі яких інверсуються (мовець стає адресатом, а адресат перетворюється на мовця, адресатом якого є перший мовець) за умови визнання учасниками спілкування спільної мети й напрямку комунікації. Висловлення у діалозі названі репліками, або комунікативними (інтерактивними) кроками (ходами) [13, 134–135]. На думку Т.М. Колокольцевої, діалог є формою активної комунікативної взаємодії двох або більше суб'єктів, матеріальним результатом якої є утворення специфічного дискурсу, який складається з послідовних реплік [10, 15–16].

Близьким до визначення дискурсу Т. ван Дейка є визначення Н.І. Формановської, яка вважає, що діалог формується як процес та продукт мовленнєвої діяльності двох (найменшою мірою) комунікантів та включає знання мовця про світ, його погляди, інтенції, емоції, урахування таких знань та поглядів у адресата, орієнтування на соціальні ролі та статус мовця, в результаті чого утворюється складний мовленнєвий твір, який відображає комунікативну подію [17, 158–159]. На нашу думку, таке визначення корелює з попереднім. Беручи до уваги бачення Н.І. Формановської, яка відмічає динамічний характер діалогу, наголошує на доречності застосування до нього терміна «дискурс» та на рівнозначності понять «діалог» та «діалогічний дискурс», в подальшому ми будемо вживати обидва терміни як синонімічні, хоча поняття діалогу є первинним стосовно поняття діалогічного дискурсу [17, 159].

Отже, аналіз запропонованих провідними науковцями визначень дискурсу дає змогу стверджувати, що його релевантними ознаками більшість лінгвістів вважає текстову сутність у поєднанні з позалінгвальними чинниками, важливими для адекватного розуміння. Відповідно ми розглядаємо діалогічний дискурс як продукт спільної комунікативної діяльності двох або більше індивідумів, що включає крім власне мовленнєвої репрезентації певний набір позалінгвальних ознак (комунікативну настанову учасників мовленнєвої взаємодії, присутність загальних фонових знань, загальної теми і т.ін.), що забезпечує адекватне розуміння того, що повідомляється, характеризується обміном комунікативних ролей і фіксується діалогічним текстом.

Специфічність діалогу, складність його структури зумовлені взаємодією цілої низки факторів, які необхідно враховувати при дослідженні. Це ускладнює вирішення питання типології діалогічних дискурсів, оскільки вона може бути побудована на основі різних критеріїв.

Перша спроба класифікації діалогічних дискурсів була зроблена ще на початку ХХ ст. Т. Гардом. Він виокремив діалоги відповідно до соціальних параметрів, модусів взаємодії та ступеня офіційності (діалог між підлеглим та керівником на протиположних діалогів рівних, діалог як боротьба та діалог як обмін, діалог регламентований чи нерегламентований) [8].

У подальшому ідеї Т. Гарда були поширені у мотив «домінування-кооперативність-конфлікт»: «1) домінування, коли один комунікант ставить питання, нав'язує тему, а інший підкорюється йому в цьому; 2) діалог із гомогенною кооперованістю: ініціатива проявляється по черзі та підтримується в ході розмови; 3) гетерогенна кооперованість, коли учасники комунікації грають нерівні ролі, доповнюють один одного; 4) конфлікт» [8]. Ця класифікація набула подальшого розвитку в пізніших роботах мовознавців-дослідників діалогічного дискурсу. Так, у сучасних лінгвістичних розвідках також постійно спостерігаються спроби створити оновлену типологію дискурсів. Класифікація комунікативних подій за сферою спілкування дає змогу виділити такі типи дискурсу: побутовий, політичний, науковий, діловий, рекламний

та ін. Стратифікація дискурсу на прагматичних засадах (суб'єкт, адресат, характер взаємодії між ними, ситуація спілкування) дає можливість говорити про такі типи, як розмовний, напівофіційний, публічний, дискурс у масовій комунікації та ін. [5, 140].

Поширеною є також класифікація з урахуванням специфіки психічної взаємодії А.К. Соловйової, яка виділила такі типи діалогічного дискурсу: діалог-суперечка, діалог — конфіденційне пояснення, діалог — емоційний конфлікт та діалог-унісон [14, 107–110]. Ця класифікація була розвинена у науковому доробку А.Р. Балаяна, який поділив діалогічні дискурси за функціональною спрямованістю на дві групи: диктальні (інформативні) та модальні, які в свою чергу діляться на полемічні та унісонні [3, 325–331].

Німецькі дослідники Х. Хенне та Х. Рехбок пропонують вичерпну класифікацію за багатьма показниками на основі соціологічного підходу. Діалоги розмежовуються за спонтанністю, відношеннями в часі та просторі, ступенем відкритості (інтимний, довірливий, напіввідкрите висловлювання, висловлювання на публіку), за соціальними відносинами (симетричні/асиметричні), зумовленими антропологічно чи соціокультурно, за ступенем знайомства, підготовленості, включенням невербальної поведінки [19, 31–38].

За тематикою вирізняють такі види діалогічного дискурсу: нейтральний діалог (бесіда зі збереженням дистантності між партнерами), діалог-унісон (з особистісно побутовою тематикою), діалог-дискусія (з нейтрально-абстрактною тематикою) та діалог про події (з особистісно побутовою тематикою, яка емоційно гостро переживається партнерами) [4, 50].

Спираючись на зв'язок інтенції комуніканта з її конкретним інтеракційним втіленням, виділяють такі типи діалогу: комплементарний, який характеризується дефіцитом інформації у одного з партнерів, компететивний, конкуренція переконань та координативний, коли через діалог партнери вирівнюють суб'єктивні інтереси [18, 213–222].

Підхід до дискурсу з точки зору інтенції дає змогу створити інтенціональну типологію: інформаційний, коментарійний (інтерпретаційний), персуазивний, самопрезентації, директивний, введення в оману, аргументативний тощо [5, 121]; щоправда, у дискурсі зазвичай реалізуються відразу декілька інтенцій, що надає йому комплексного характеру [15, 49].

З точки зору соціальних мотивів виділяють афіліативний (відображає потребу у соціальних зв'язках та підтриманні контакту), інтерпретаційний (потреба суб'єкта в ідентифікації та виділення його в соціумі), діалог-інтерв'ю (репрезентує пізнавальну спрямованість комунікантів) та інструментальний (представляє «нормуючу» активність членів соціуму) дискурси [15, 48–49].

Видатна дослідниця Н.Д. Арутюнова класифікує діалогічний дискурс (жанри спілкування) за комунікативним спрямуванням, виділяючи, по-перше, інформативний діалог (*make-know discourse*), по-друге, прескриптивний діалог (*make-do discourse*), по-третє, обмін думками для прийняття рішення або з'ясування істини, дискусія, суперечка (*make-believe discourse*), по-четверте, діалог, метою якого є встановлення чи врегулювання міжособистісних стосунків (*interpersonal-relations discourse*), та, нарешті, святково-мовні жанри (*fatic discourse*) — дискурс, який поділяється на емоційний, артистичний та інтелектуальний [1, 52–53].

Диференційовано класифікує діалоги Ю.В. Рождественський, поділяючи діалогічний дискурс за такими критеріями, як: ступінь інтенсивності розгортання, мета, співвіднесенням реплік, результативність, предмети обговорення та вплив на комунікантів [12, 383–443].

Російський лінгвіст Є.А. Земська зосереджує увагу на тематичній побудові діалога, виділяючи моно- та політематичні діалоги з подальшим розгалуженням на політематичний реактивний та нереактивний, конфліктний та неконфліктний діалоги з інтервенцією конситуативної тематики [9, 234–240].

Змістовною, на нашу думку, є класифікація Т.М. Колокольцевої, яка пропонує розглядати діалоги не в чистому вигляді, а класифікувати їх за певними параметрами: за особливостями створення (первинні (природні) та вторинні (відтворюються художніми або іншими засобами з урахуванням основних особливостей діалогічного спілкування)), за формою реалізації (усні та письмові), за параметром виду комунікації (особисті (персональне спілкування в різних функціональних сферах) та публічні (спілкування у сфері масової комунікації)), за офіційністю/неофіційністю (офіційні (асиметричність мовленнєвих ролей, стримування свободи перебігу мовлення) та неофіційні), за цілеспрямованістю (одна ціль або багато цілей) та за особливостями комунікативної взаємодії партнерів (гармонійні (діалоги-уніسونи, в яких дотримуються ключових правил мовленнєвої взаємодії) та негармонійні (діалоги-дисонанси, в яких порушуються правила мовленнєвої взаємодії)) [10, 28–29].

Таким чином, основними підходами до класифікації діалогічних дискурсів є тематичний, функціональний, інтенційний, семіотичний, соціологічний та психолінгвістичний. Оскільки діалогічні дискурси є складними та багатомірними утвореннями, які вмщують різноаспектні лінгвальні та екстралінгвальні фактори і будь-який діалогічний дискурс може бути представлений у вигляді набору певних ознак, є до-

речним їх розподіл з урахуванням декількох класифікаційних принципів. Отже, спираючись на згадані вище класифікації, для систематизації діалогічного дискурсу ми можемо схарактеризувати діалоги за такими параметрами: тематика, ступінь відкритості, співвідношення рівності/нерівності, психічна взаємодія, функціональне спрямування, зв'язок інтенції з інтеракційним втіленням, комунікативне спрямування та гендерний фактор.

Варто також зазначити, що виділені типи діалогічного дискурсу у чистому вигляді трапляються нечасто. Це пов'язано з плинністю і динамічним характером процесу комунікації та взаємодією чи злиттям деяких типів діалогічних дискурсів в один.

Проаналізувавши існуючі класифікації діалогічного дискурсу, ми дійшли висновку про недостатню увагу до гендерного фактора, оскільки сучасні наукові розробки свідчать про наявність гендерної диференціації мислення, світогляду, відповідно й особливостей гендерної комунікативної поведінки. Ми пропонуємо виділити одностатеві (між жінками, між чоловіками) та різностатеві (між чоловіком та жінкою) діалоги з огляду на релевантність гендерного фактора у виборі моделей мовленнєвої поведінки, основних тактик та стратегій, способів досягнення успіху у комунікації, а також гендерно специфічного словника та преференцій у виборі синтаксичних конструкцій.

Таким чином, нами було проаналізовано поняття «дискурс» та «діалогічний дискурс», охарактеризовано основні існуючі класифікації діалогічного дискурсу та зроблено висновок про доцільність урахування гендерного фактора поряд з іншими параметрами діалогічного дискурсу у процесі дослідження. Мету подальших розвідок ми вбачаємо у вивченні лінгвальних особливостей певних різновидів діалогічних дискурсів та засобів реалізації їх прагматичної функції, що сприятиме глибшому вивченню проблематики діалогічного дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Жанры общения [Текст] / Н.Д. Арутюнова // Человеческий фактор в языке. Коммуникация, модальность, дейксис. — М. : Наука, 1992. — С. 52–56.
2. Арутюнова Н.Д. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Н.Д. Арутюнова ; гл. ред. В.Н. Ярцева. — 2-е изд. — М. : Большая российская энциклопедия, 1998. — 685 с.
3. Балаян А.Р. К проблеме функционально-лингвистического изучения диалога / А.Р. Балаян // Изв. РАН. Серия лит. и языка. — 1971. — Т. 30, вып. 4. — С. 325–331.
4. Бубнова Г.И. Текстовые категории устного спонтанного диалога: (на материале фр. яз.) / Г.И. Бубнова // Вопросы системной организации речи. — М. : Изд-во МГУ, 1987. — С. 47–68.
5. Виноградов С.И. Нормативный и когнитивно-прагматический аспекты культуры речи / С.И. Виноградов // Культура русской речи и эффективность общения / отв. ред.: Л.К. Граудина, Е.Н. Ширяев ; Российская академия наук, Институт русского языка им. В.В. Виноградова. — М. : Наука, 1996. — С. 121–152.
6. Дейк Т.А. ван. К определению дискурса [Электронный ресурс] / Т.А. ван Дейк. — Режим доступа : <http://psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/vandijk2.htm>
7. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. ван Дейк. — Б. : БГК им. И.А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. — 308 с.
8. Демьянков В.З. Тайна диалога: (Введение) [Электронный ресурс] / В.З. Демьянков // Диалог: Теоретические проблемы и методы исследования. — 1992. — Режим доступа : <http://www.infolex.ru/Taj.html>
9. Земская Е.А. Политематичность как характерное свойство непринужденного диалога / Е.А. Земская // Разновидности городской устной речи. — М. : Наука, 1988. — С. 234–240.
10. Колокольцева Т.Н. Специфические коммуникативные единицы диалогической речи / Т.Н. Колокольцева. — Волгоград : Изд-во Волгоград. гос. ун-та, 2001. — 260 с.
11. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. — М. : Гнозис, 2003. — 280 с.
12. Рождественский Ю.В. Теория риторики / Ю.В. Рождественский. — 4-е изд., испр. — М. : Флинта, 2006. — 512 с.
13. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2006. — 716 с.
14. Соловьева А.К. О некоторых общих вопросах диалога / А.К. Соловьева // Вопр. языкознания. — 1965. — № 6. — С. 103–110.
15. Сухих С.А. Типология речевого общения / С.А. Сухих // Язык, дискурс, личность : межвуз. сб. науч. тр. — Тверь : ТГУ, 1990. — С. 48–49.
16. Ухванова-Шмигова И.Ф. Дискурсные методики в профессиональной деятельности гуманитария : учеб.-метод. комплекс / И.Ф. Ухванова-Шмигова. — Минск : БГУ, 2013. — 202 с.

17. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход / Н.И. Формановская. — М. : Русский язык, 2002. — 216 с.
18. Frank W. Taxonomie der Dialogen Types / W. Frank // Sprachtheorie, Pragmatic, Interdisziplines: Akten des 19. Linguisten Kolloquiums Vechta. Lund, 1985. — P. 201–258.
19. Henne H. Einführung in die Gesprächsanalyse / H. Henne, H. Rehbock. — Berlin, N.Y. : Gruyter, Walter de GmbH, 2001. — 338 с.

В статье рассматриваются понятия «дискурс» и «диалогический дискурс», разграничиваются понятия «диалогический дискурс» и «диалог», охарактеризованы основные классификации диалогического дискурса и сделан вывод о необходимости включения в процес исследования гендерного фактора наряду с другими параметрами диалогического дискурса.

Ключевые слова: дискурс, диалогический дискурс, диалог, классификация диалогического дискурса.

The article deals with the concepts of discourse and dialogical discourse, differentiates between the concepts of dialogical discourse and dialogue. The main existing classifications of dialogical discourse are characterized. These classifications appear to disregard the gender factor which should be applied to studying dialogical discourse alongside other criteria.

Key words: discourse, dialogical discourse, dialogue, classifications of dialogical discourses.

УДК 811.11

ENGLISH AND BIELORUSSIAN METAPHORS IN ECONOMIC DISCOURSE

Kukharenka N.S.,
International University "MITSO"

The purpose of this article is to examine the features of metaphor in economic discourse. Economy-related lexical units as well as structures typical for economic discourse have been actively utilized in individual and group communication. The article discusses samples of economic discourse selected from two British periodicals, the Financial Times and the Economist, and two Bielarussian ones, Звезда and Народная Воля.

Key words: metaphor, economic discourse, conceptual metaphor.

A number of studies on metaphor illustrate the complexity of this lingual phenomenon occurring in virtually any context due to its unique properties. Metaphor is actively involved in shaping the personal model of the world, plays a crucial role in the integration of verbal and sensory-shaped systems of a person. It is also an important element of categorization of the world, thinking and perception.

We witness a growing interest in the study of metaphors in different types of discourse. A bulk of works in Russian discuss metaphor and metaphorical models of political discourse (A. Baranov, Y. Karaulov, 1991, 1994, J. Fedeneva, 1997, E. Sheigal, 2000, A. Chudinov, 2001, A. Stepanenko, 2001), newspaper and journalistic genre in economic texts (Maksyutova, 1984; Putilin, 1986; Zhukov, 1987; Suhopleschenko, 1994; Mytareva, 1995; Starikova, 1996; Yatsenko, 1996; Permjakova, 1997; Shibanov, 1999; Gusev, 2000; Buneeva, 2001; Stepanenko, 2001; Yurkovskaya, 2001; Kataeva, 2002 et al.), while very few publications in Bielarussian address the issue of metaphors' functioning in various types of discourse.

The purpose of this article is to examine the features of metaphor in economic discourse. Economy-related lexical units as well as structures typical for economic discourse have been actively utilized in individual and group communication. The article discusses samples of economic discourse selected from two British periodicals, the Financial Times and the Economist, and two Bielarussian ones, Звезда and Народная Воля. The samples under analysis are excerpts of economic discourse and reviews of the latest news.

Journalistic style being multifunctional and diverse in characteristics, occupies a special place among the styles of literary language. Journalistic texts can be of various subjects, as they are effective and in demand in various spheres of human activity — politics, and education and health care and the economy. Conveying information via the media means requires thorough reflection and appropriate logical presentation of ideas. The main function

of journalistic style is convincing a reader or a listener of the correctness of the argued point as well as triggering a desired response rather than providing a large volume of information. Except for logical arguments, the perlocution of this style largely depends on emotional impact that facilitates achieving the above mentioned purpose. As far as economic discourse is concerned, its structuring, content and pragmatics are determined by the social acuity of the addressed economic problems.

Universal means of achieving the above mentioned goals is a metaphor. Traditionally metaphor is viewed mainly in terms of style and rhetoric as a means of creating imagery and emotional impact on the audience. However, since the publication of J. Lakoff, M. Johnson and their famous study [6], which was followed by a number of equally important works on cognitive science, metaphor as a cognitive phenomenon has turned into a dominant subject of consideration. Metaphoric mechanism is widely involved in the processes of conceptualization, formation of derivatives and secondary semantics, emergence of terms and structuring of discourse. Metaphors make information more compact and accessible, introduce elements of scientific knowledge to the audience distinguished by age and level of education.

Generally, metaphor is regarded as a means of secondary designation that arises on the basis of a close resemblance of the original object and the one denoted by the designation unit. The source object's portable values are responsible for the emergence of the word's figurative meaning [2]. Structural metaphors are divided into simple (represented by a lexical unit), and deployed, or common, which can be represented by a phrase, sentence or the whole text.

Let us consider metaphors used in economic discourse. We register the use of the so-called "dead" metaphor, that is a metaphor of imagery, figurative nature of which has been shaded (for example, the English expression "field of human knowledge" corresponds to Belarusian metaphor "вобласць ведаў", not "поле ведаў"). Ideally, dead metaphors of the original language should correspond to the equivalent dead metaphor in the language of translation. However, the image, which is based on metaphor, may be different in different languages. Sometimes dead metaphors have no match in the target language, and then they are conveyed by neutral, nonmetaphorical often descriptive expressions.

Metaphoric clichés are also rather common economic mass media discourse. These are metaphors that have partially lost their aesthetic component, and are increasingly used in a connotative function in order to provide a clearer, brighter, and more emotional expression of ideas. For instance, when we translate the English expression "to reduce expectations" into Belarusian we have to use expressive "знізіць апетыт". If the target language allows, the choice is normally made in favor of a more emotional tool, as it will have a greater impact on the reader: "not in a month of Sundays" — in this case there it would have been possible to translate "калі рак свісне".

Economic discourse is marked by the use of specific sets of conceptual metaphors. The recognition of the idea of conceptual metaphor's being a tool of knowledge acquisition (as argued by J. Lakoff and M. Johnson) has led to employing it as a tool of scientific research, as well as applying it to the methods of teaching foreign languages, particularly in English for Specific Purposes and economic translation. Among the most common economic conceptual metaphors we can distinguish metaphors, united under the following classes: machinery, animals, plants and gardening, fighting and fighting, health and physical condition, ships and swimming, and finally sport. For a proper understanding of the economic problems reflected by a certain metaphor, it is necessary to understand its links within the extra-linguistic reality. Here are some examples.

The most explicit examples of economic metaphors in the Belarusian language are: "а смажаны сом індустрыі", «which has the greatest benefit», "крэдытны хамут" "problems, which concern the credit sphere". Among the English metaphors frequently used ones are "bulls and bears", referring to the so-called "exchange slang", "dead cat bounce" — a sharp rise in the price of financial assets after its period of substantial decline.

Metaphors used in economic discourse are also culturally marked. For example, the Chinese economic discourse is populated mainly by dragons, and Indian — elephants. There are also mixed types of metaphors when universal concepts interact with national-specific ones: "when dragons dance with bears". Another interesting example is the metaphor "triple witching hour". Its literal translation does not reflect the essence of the phenomenon, which is as follows: one of the four Fridays, when there is the deadline for options and future contracts. Thus, we see that, despite the widespread use of English metaphors in Belarusian economic texts, it is useful to explain the importance of the translation of new, still not quite caught on expressions.

So having discussed three types of metaphors found in economic journalism, namely dead metaphor, metaphors-clichés and conceptual metaphors, we can conclude that the preferred methods of their translation into the Belarusian language are: 1) transfer using well-established linguistic conformity (equivalent metaphorical expression in the target language; 2) transfer with a neutral, nonmetaphorical expression; 3) the descriptive and explanatory translation.

LITERATURE

1. Бородулина Н.Ю. Метафора как средство смыслопостроения в экономическом тексте [Электронный ресурс] / Н.Ю. Бородулина, Е.А. Гуляева. — Режим доступа : <http://www.lib.csu.ru/vch/151/005.pdf> (20-11-11)
2. Брандес М.П. Стилистика текста. Теоретический курс : учеб. / М.П. Брандес. — М. : Прогресс-Традиция, ИНФРА-М, 2004. — С. 366.
3. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка / И.Р. Гальперин. — М. : Изд-во литературы на иностранных языках, 1958. — С. 405.
4. Клименова Ю.И. Интегрированный подход к исследованию метафоры [Электронный ресурс] / Ю.И. Клименова. — Режим доступа : ftp://lib.herzen.spb.ru/text/klimenova_96_201_205.pdf (02-11-11)
5. Кожина М.Н. Стилистика русского языка : учеб. / М.Н. Кожина, Л.Р. Дускаева, В.А. Салимовский. — М. : Флинта: Наука, 2008. — С. 342, 351.
6. Lakoff G. Metaphors We Live By / George Lakoff, Mark Johnson. — University Of Chicago Press, 2003. — 115 p.
7. Шикалов С.В. Способы перевода метафор в концепции Питера Ньюмарка [Электронный ресурс] / С.В. Шикалов. — Режим доступа : <http://www.thinkaloud.ru/sciencesya.html> (14-12-11)

Метою цієї статті є розгляд особливостей метафор в економічному дискурсі. Наш вибір зумовлений тією роллю, яку в даний час відіграє економіка в житті соціуму і кожної окремої особистості, відтак і економічна лексика, зважаючи на її активне використання. Матеріалом для дослідження слугували статті економічної спрямованості з двох відомих британських періодичних видань "The Financial Times" та "The Economist", а також білоруських «Звезда» і «Народна воля», що являють собою зразок економічного дискурсу на прикладі огляду найостанніших новин.

Ключові слова: метафора, економічний дискурс, концептуальна метафора.

Целью данной статьи является рассмотрение особенностей метафор в экономическом дискурсе. Наш выбор обусловлен той ролью, которую в настоящее время играет экономика в жизни социума и каждой отдельной личности, следовательно, и экономическая лексика в силу ее активного использования. Материалом для исследования послужили статьи экономической направленности из двух известных британских периодических изданий "The Financial Times" и "The Economist", а также белорусских «Звезда» и «Народная воля», представляющих собой образец экономического дискурса на примере обзора самых последних новостей.

Ключевые слова: метафора, экономический дискурс, концептуальная метафора.

УДК:81'373.612.2[82-4:821.111(73)]

МЕТАФОРА ЯК ЗАСІБ ЕМОЦІЙНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ У ТЕКСТАХ СУЧАСНОГО АМЕРИКАНСЬКОГО СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЕСЕ

Торговець Ю.І.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті розглядаються способи аргументації в текстах сучасного американського соціально-політичного есе. Виявлено особливість використання метафори як засобу емоційної аргументації. Встановлено, що метафора виступає потужним засобом впливу на адресата. Окреслено її здатність створювати позитивний/негативний імідж певних політичних сил.

Ключові слова: метафора, соціально-політичне есе, аргументація, вплив, імідж.

Соціально-політичне есе (СПЕ) — жанр-лідер ХХІ ст., який знаходиться на перетині соціально-політичного, публіцистичного та аргументативного дискурсів. Основна текст-типологічна ознака СПЕ — це його глибока критичність та персуазивність. Автор есе виступає критиком соціально-політичної дійсності, дає детальний аналіз явищ, розмірковує над можливими варіантами вирішення проблемного питання, намагається вплинути на психоемоційний стан адресата та схилити його до своєї точки зору, переконати у правильності своїх суджень. Традиційно вважається, що будь-яке переконання передбачає аргументацію. Це питання отримало різний ступінь висвітлення у працях О.В. Атьман,

Л.Г. Васильєва, Ю.І. Касьянова, М.Ю. Кукусова, І.В. Култишева, А.П. Мартинюк, Т.А. Полякової, О.І. Сігулі, Н.В. Славянської, Е.А. Тарлаковської. У нашій роботі аргументація розглядається як засіб реалізації функції переконання/впливу в текстах СПЕ, і визначається як одна з його облігаторних ознак.

Метою статті є з'ясування особливостей функціонування метафори як засобу емоційної аргументації в текстах сучасного американського соціально-політичного есе.

Аргументацію тлумачать як один з можливих видів мовленнєвого впливу переважно на раціональну сферу свідомості людини, як спосіб переконування опонента у слушності своїх міркувань, а процес переконування й доведення розуміють як свого роду управління мисленням аудиторії під впливом аргументів. Дослідники аргументативної теорії розмежовують логічну (або раціональну) та прагматичну (або риторичну, емоційну) аргументацію. З огляду на те, що перша апелює до раціонального мислення, а друга — до емоцій, найбільш прийнятними вважаються терміни *раціональна* та *емоційна* аргументації [6, 17].

При емоційній аргументації теза репрезентує особистісну точку зору аргументатора, у правильності якої він/вона прагне переконати аудиторію. На мовному рівні емоційна аргументація виражається шляхом вживання емотивно-оцінних атрибутів або стилістичних прийомів — тропів, які можуть реалізуватися як лексичними (образними словами або ідіомами), так і синтаксичними одиницями у випадку, коли троп має розгорнутий вигляд і втілюється реченням або більшим фрагментом тексту [7, 161]

Метафора виступає засобом емоційної аргументації, оскільки володіє високим оцінним потенціалом, образністю, тобто здатністю ефективно реалізувати авторську інтенцію і справити вплив на аудиторію. Вона привертає і утримує увагу, насичує текст виразними образами, здатними надовго зберегтися в пам'яті, будучи одним з інструментів впливу, а часом і маніпулювання свідомістю та розумовим процесом, служить ефективним засобом вираження особистої позиції автора, виступає в ролі ущільнювача інформації [2, 43]. Як стверджує Т. Белт, людина осягає невідоме за допомогою метафор, оскільки вони здатні проникати в суть ідей, включених в процеси розуміння, які базуються на попередньому досвіді [3, 10–19]. За допомогою цього складний феномен спрощується, що дозволяє реципієнтові швидко зрозуміти зміст повідомлення. Проте метафори не просто пояснюють одне поняття в термінах іншого для краси і образності мови [11, 210], а виступають засобом мислення, пізнання навколишнього світу, комунікації та маніпуляції свідомістю [1].

Метафора вважається потужним засобом аргументації в текстах американського СПЕ, адже вона використовується з метою окреслити певним чином рамки суспільно-політичної проблеми чи події і привертає увагу до тих аспектів теми, які можуть позитивно або негативно позначитися на тій чи іншій соціальній або політичній групі. Внаслідок цього вибір метафор, що використовуються для передачі будь-якої інформації, може мати потужний ефект на аудиторію, яка сприймає інформацію. Метафоричний вислів передає більше інформації порівняно з буквальним і водночас наголошує на найсуттєвіших, з точки зору суб'єкта мовлення, ознаках реалії [4, 8].

Нам імпонує *гіпотеза засвоєння* Т. Белта, згідно з якою індивідууми, котрі отримують інформацію, яка міститься в метафорі, здатні згадати більше інформації по темі, ніж індивідууми, які отримують ту ж саму інформацію без посередництва метафор [3, 13], тобто метафора слугує потужним інструментом запам'ятовування інформації за рахунок своєї образності. Таким чином, вона служить для передачі не всієї інформації, а найбільш суттєвої, яка утворює «кістяк» тексту і здатна викликати відповідну реакцію у читачів [9, 93]. Напр.: *Surely the threat of losing East Germany was the worst of all Soviet nightmares* [15]. У наведеному прикладі метафора не лише є засобом створення образності висловлювання, але й посилює негативний оцінний компонент лексеми *nightmare*, тим самим сприяючи кращому запам'ятовуванню метафорично поданої інформації.

Дослідники сходяться на думці, що метафора — важливий інструмент маніпуляції суспільною свідомістю. Роль метафори у процесі комунікації передбачає передачу та масовий обмін інформацією з метою впливу на суспільство та його складові компоненти [12, 6], адже вона часто має оціночний характер [13, 198]. Напр.: *War isn't really a dirty business. It is a cruel and bloody and violent business, and it drags down all who are a part of it — those in the war zone and those at home into the mire of savagery* [14]. Оцінно-емоційний компонент метафор *War isn't really a dirty business* та *It is a cruel and bloody and violent business* передбачає не лише донесення до широких мас американського суспільства інформації про те, що війна — це бізнес, на якому можновладці заробляють гроші, оскільки всі галузі виробництва працюють на зміцнення військового потенціалу, але й переконання реципієнта в тому, що він не живе ізольовано і, займаючи споглядальну позицію, так само є частиною того бізнесу, який забирає життя людей. Цей інформативно-акцентуаційний блок посилюється метафорою *mire of savagery*, показуючи, що американці, які знаходяться по іншій бік військових дій, все одно налаштовані на агресію, вони погрузнули в *болоті жорстокості*.

Характерним для текстів СПЕ є використання метафор з негативною конотацією, за допомогою яких есеїст засуджує та гостро критикує суспільно-політичну дійсність своєї країни. Напр.: *Each of those bunker occupants is dirty, fully worthy (along with departed co-conspirator Ashcroft) of prosecution for one crime or another. But that's what we've come to in this country: a cabal of liars and crooks and torturers and warmongers and would-be dictators running the ship of state — right toward the icebergs that reality is placing in their way. And that threaten to take us all down with them* [19]. Цей фрагмент характеризується функціонуванням розгорнутої метафори, яка перш за все виражає негативне ставлення автора до правлячої сили (*a cabal of liars and crooks and torturers and warmongers and would-be dictators running the ship of state*), яка неминуче веде країну до занепаду. Ключовим компонентом реалізації функції переконання, окрім використання прикметників з негативним значенням, є експлікація метафори айсберга, оскільки айсберг передбачає існування двох частин — явної, яка розташована над поверхнею води, та прихованої, яка знаходиться під водою. Звертаючи увагу адресата на те, що він не знає усього про правлячу верхівку, її плани та ту реальність, до якої ця сила веде народ, автор схиляє реципієнта на свій бік, породжуючи в ньому сумнів та недовіру.

Метафора як потужний переконуючий засіб вживається авторами СПЕ з метою переконати адресата в тому, що його точка зору є вірною. Есеїст засобом метафори може надати позитивну оцінку одній політичній силі, та негативну — іншій. Таким чином, метафора виступає засобом створення іміджу. Під іміджем розуміють образ будь-якого об'єкта (політика, товару, фірми), який склався й існує у свідомості певної групи людей [10, 218], набір певних якостей, з якими люди асоціюють особу, предмет чи явище [5].

Пропонуємо розглянути фрагменти СПЕ, обмежені часовими рамками 2008 р. напередодні президентських виборів, в яких за допомогою метафор формується позитивний образ Барака Обами, та негативний — його опонентів (табл. 1).

Використовуючи метафори, автор, з одного боку, виявляє позитивні риси свого пропонента, яким виступає Барак Обама, з іншого — показує, що жодний з політичних опонентів Барака Обами не володіє потрібними лідеру якостями і певними натяками схиляє читача до думки про те, що Обама — єдиний гідний кандидат на пост президента.

Варто зазначити, що імідж носить не статичний, а динамічний характер, оскільки залежить від багатьох факторів, які можуть змінювати свої значення, він не є чимось заданим і незмінним, він динамічний, його атрибути перетворюються, видозмінюються відповідно до змін у самому носії або в груповій свідомості [8, 13]. Це твердження доводить той факт, що вже у 2010 р. метафора виступає засобом створення негативного іміджу Обами, що пов'язано з атмосферою розчарування і невиправданні очікувань. Напр.: *The Democrat party, on the other hand, is led by a naive, probably foreign-born black man, who is a radical socialist (not to mention a secret Muslim) who wants to enslave our citizens in his big-government-controls-everything rule. But even that uppity usurper has to accommodate to our reality and power* [20].

Отже, метафори виступають мовними засобами впливу на емоційну сферу адресата з метою формування у реципієнта позитивної або негативної думки про певне суспільно-політичне явище. Метафори посилюють переконливі властивості тексту, оскільки при їх реалізації ефективно спрацьовують психолінгвальні механізми. Вони не тільки виконують функцію ідентифікації, але й уможливають досягнення бажаного емоційного впливу.

Подальші перспективи дослідження вбачаємо у крос-культурному аналізі засобів раціональної та емоційної аргументації в текстах сучасного СПЕ американської та британської лінгвокультурних традицій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев Н.И. Особенности метафоры в немецком политическом дискурсе [Электронный ресурс] / Н.И. Андреев // Вестник Московского университета. Серия 22: «Теория перевода» — 2011. — № 3. — С. 70–81. — Режим доступа : http://www.mgimo.ru/files2/2012_05/up83/file_3828c6cb01e6f11a02392dd280796eeb.pdf
2. Анисимова А.А. Роль метафоры в структуре политического дискурса / А.А. Анисимова // III Международные Бодуэновские чтения: И.А. Бодуэн де Куртенэ и современные проблемы теоретического и прикладного языкознания (Казань, 23–25 мая 2006 г.): труды и материалы : в 2 т. / Казан. гос. ун-т ; под общ. ред. К.Р. Галиуллина, Г.А. Николаева. — Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2006. — Т. 1. — С. 42–44.
3. Белт Т. Газетные метафоры и политическое убеждение: экспериментальное исследование / Т. Белт // Политическая лингвистика. — 2007. — Вып. 3 (23). — С. 10–19.

**ФРАГМЕНТИ СПЕ, В ЯКИХ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕТАФОР
ФОРМУЮТЬСЯ ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ ОБРАЗИ ПОЛІТИЧНИХ ДІЯЧІВ**

Метафори, пов'язані з формуванням позитивного образу Барака Обами	Метафори, які сприяють формуванню образів опонентів Барака Обами
<p>1) <i>Obama's New Hampshire concession was particularly impressive. The young senator encouraged his supporters with a fresh burst of word power</i> [18].</p> <p>Використання метафори <i>a fresh burst of word power</i> характеризує Барака Обаму як красномовного кандидата, який приніс у свою виборчу кампанію нові, свіжі ідеї і зумів донести ці ідеї за допомогою слів.</p> <p>2) <i>With an uncanny sense of the public mood, he [Barack Obama] correctly perceived that the American people had finally had enough of the politics of fear and hate. In the intervening four years since the "swift boat" attacks sank John Kerry's candidacy, the public mood had shifted, though few media observers thereof failed to notice</i> [17].</p> <p>Метафора <i>of the politics of fear and hate</i> допомагає зрозуміти, що уряд, який перебував при владі, був демократичним лише на словах, насправді вся його політика була спрямована на пригнічення і залякування як своїх громадян, так і інших країн. Барак Обама в цьому контексті виступає як особистість, яка, на думку автора, розгледіла весь жах колишнього уряду і здатна все змінити на краще.</p>	<p>1) <i>And how well he spoke! As Edward R. Murrow said of Winston Churchill, Obama "mobilized the English language" with an eloquence not heard in political rhetoric since Adlai Stevenson and Robert F. Kennedy. His political rivals, first Hillary Clinton, then Sarah Palin and John McCain, mocked his gift with words. To no avail. After eight years of George Bush's losing struggle with the mother tongue, it appears that the American public no longer regards clarity and command of the English language as a disqualification for leadership</i> [17].</p> <p>Метафора <i>losing struggle with the mother tongue</i> показує, що Джордж Буш так і не зміг опанувати на високому рівні рідну мову, його намагання оволодіти нею були тяжкими, виснажливими та вимагали великих жертв, проте так і не увінчалися успіхом. Автор вкорінює у свідомості читача негативний образ Буша-невігласа. На протипагу йому автор вихваляє красномовство Барака Обами, який на відміну від своїх опонентів визнається людиною, здатною використовувати всі надбання рідної мови, оскільки вдало оперує нею.</p> <p>2) <i>Almost daily, McCain validates his admission that he "doesn't know much about economics". And he continues to articulate an undiminished appetite for war and distaste for diplomacy</i> [16].</p> <p>Метафора <i>appetite for war</i> характеризує Маккейна як агресивну людину, яка надає перевагу військовим діям і не схильна до компромісів і переговорів. Ця метафора виступає засобом акцентуації негативних якостей кандидата на пост президента, покликана посіяти сумніви у адресата і створити негативний імідж цього політика.</p>

4. Дацишин Х.П. Метафора в українському політичному дискурсі (за матеріалами сучасної періодици) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08 «Журналістика» / Х.П. Дацишин ; Львівський національний ун-т ім. І. Франка. — Л., 2004. — 18 с.
5. Кулеба О.В. Процес формування позитивного іміджу політичного лідера [Електронний ресурс] / О.В. Кулеба // Електронне наукове фахове видання «Державне управління: удосконалення та розвиток». — 2010. — № 11. — Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=218>
6. Малишенко А.О. Одиниці аналізу англомовного рекламного дискурсу / А.О. Малишенко // Новітня філологія. — 2009. — № 13 (33). — С. 14–26.
7. Мартинюк А.П. Дискурсивний інструментарій аналізу англомовної реклами / А.П. Мартинюк // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. — 2009. — № 3 — С. 159–167.
8. Перельгіна Е.Б. Психологія іміджу / Е.Б. Перельгіна. — М. : Аспект-Пресс, 2002 — 223 с.
9. Плаксіна І.Ю. Емотивність текстів сучасної німецької публіцистики / І.Ю. Плаксіна // Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки. — № 1–2. — 2009. — С. 90–96.
10. Поснова Т.П. Формування образів влади у свідомості громадян / Т.П. Поснова // Збірник наукових праць. Серія: Психологічні науки. — 2010. — № 53. — С. 218–222.
11. Тихомирова Е.А. Метафора в политическом дискурсе / Е.А. Тихомирова // Методология исследований политического дискурса. — 1998. — Вып. 1. — С. 210–217.

12. Чадюк О.М. Метафора у сфері сучасної української політичної комунікації 2005 року : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.М. Чадюк. — К., 2005. — 19 с.
13. Чудинов А.П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации / А.П. Чудинов. — Екатеринбург, 2003. — 248 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

14. Ehrhart W.D. The Madness of It All [Електронний ресурс] / W.D. Ehrhart. — Режим доступу : http://books.google.com.ua/books?id=EgRjhL4BetkC&pg=PA9&hl=uk&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false
15. Gardener L. Long Essay on Cold War History / L. Gardener. — Oxford University Press, 1997–2007. — 20 p.
16. Partridge E. According to Plan? [Електронний ресурс] / E. Partridge. — The Crisis Papers. April 29, 2008. — Режим доступу : <http://www.crisispapers.org/essays8p/plan.htm>
17. Partridge E. A Man for the Season [Електронний ресурс] / E. Partridge. — The Crisis Papers. November 11, 2008. — Режим доступу : <http://www.crisispapers.org/essays8p/season.htm>
18. Troy G. History of Presidential Elections [Електронний ресурс] / G. Troy. — Режим доступу : <http://ronaldreaganweb.com/hist301/Troy2008.pdf>
19. Weiner B. Bush to U.N.: Screw You! [Електронний ресурс] / B. Weiner. — The Crisis Papers. March 15, 2005. — Режим доступу : <http://www.crisispapers.org/essays-w/bolton.htm>
20. Weiner B. A Modest Proposal: Bring Back the Inquisition! [Електронний ресурс] / B. Weiner. — The Crisis Papers. February 18, 2012. — Режим доступу : <http://www.crisispapers.org/essays12w/proposal.htm>

В статье рассматриваются способы аргументации в текстах современного американского социально-политического эссе. Выявлены особенности использования метафоры как средства эмоциональной аргументации. Установлено, что метафора выступает мощным средством воздействия на адресата. Определена ее способность создавать положительный/отрицательный имидж определенных политических сил.

Ключевые слова: метафора, социально-политическое эссе, аргументация, влияние, имидж.

The article deals with the ways of argumentation in the texts of contemporary American social and political essays. The main features of metaphor as the instrument of emotional argumentation are identified. It is revealed that metaphor appears to be a powerful means of influence. Its ability to create positive/negative image of certain political powers is highlighted.

Key words: metaphor, social and political essays, argumentation, influence, image.

УДК 81'1:378.147

КОМУНІКАТИВНА ФУНКЦІЯ ТЕКСТУ В ТЕОРІЇ МОВЛЕННЕВОГО ВПЛИВУ

Поліщук Н.П.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

У роботі розглядаються сфери впливу засобів масової комунікації, що забезпечують створення та сприйняття тексту. Вивчаються основні чинники мовленнєвої діяльності, а саме: закономірності породження та сприйняття мовленнєвого повідомлення (тексту).

Ключові слова: комунікація, текст, мовленнєва діяльність, реципієнт.

З поширенням сфери впливу засобів масової комунікації, з усвідомленням необхідності диференційного підходу до тієї чи іншої аудиторії **актуальними** стають не тільки проблеми семантичної або формальної організації висловлення, але й питання комунікативного плану, вивчення умов, що забезпечують створення та сприйняття розуміння тексту.

У сучасній лінгвістичній літературі вже знайшла загальне визнання думка про те, що мовна комунікація, тобто спілкування між людьми в суспільстві, відбувається не за допомогою окремих ізольованих одиниць, а у формі цілих висловлювань, починаючи з речення і закінчуючи текстом. Всі аспекти тексту-

оригіналу пов'язані між собою; одночасно обробляється граматична, лексична, стилістична, загальнотекстова та комунікативна інформація.

Отже, **метою статті** є комплексне вивчення закономірностей породження та сприйняття мовленнєвого повідомлення (тексту).

Специфіка психолінгвістичного підходу полягає у розгляданні тексту як одиниці комунікації, продукту мовлення, детермінованого потребами спілкування. У процесі спілкування, як відомо, один з учасників намагається певним чином змінити поведінку або стан іншого. Зміна поведінки виявляється в тому, що партнер по комунікації виконує якусь немовленнєву дію або відтворює відповідне мовленнєве повідомлення. Зміна стану передбачає зміну ставлення суб'єкта до будь-якого об'єкта, що, в свою чергу, може привести до зміни поведінки. Таким чином, об'єктивно, тобто незалежно від суб'єктів мовленнєвої діяльності, умови комунікації потребують, щоб мовленнєвий текст, що є основною одиницею спілкування, чинив певний вплив.

Потрібний вплив можливий при дотриманні як мінімум двох умов: по-перше, має бути зроблений такий відбір мовних засобів, які забезпечили б адекватне втілення комунікативної програми; по-друге, реципієнт повинен сприймати текст адекватно до задуму його автора, тобто ставитися до зображуваних у ньому фактів як сам автор.

Подібний підхід до проблеми мовленнєвого спілкування зумовив виявлення двох напрямів у дослідженні тексту. Один з них полягає у вивченні формування задуму тексту, другий пов'язаний зі сприйманням цього задуму реципієнтом.

Вироблення процедур побудови тексту у зв'язку з його комунікативними завданнями — перетворенням концепту (задуму) в текст — має особливе значення для теорії масової комунікації, метою якої є побудова теорії мовленнєвого впливу. У дослідженнях цього напрямку відзначається, що текст являє собою ієрархію комунікативних програм і є підпорядкованим меті діяльності, до якої він входить.

У процесі сприйняття тексту за розпізнаванням його значення (сприйманням інформації) відбувається встановлення знакових відношень у рамках тексту, а далі — виявлення його смислу, який не може дорівнювати його зовнішньому вираженню, насамперед у кількісному аспекті. З одного боку, для розуміння тексту необхідно знати значно більше, ніж значення окремих слів. З другого — потрібно зберігати текст у пам'яті в тому обсязі, в якому він пред'являється реципієнту.

Цілком зрозуміло, чому в мовознавстві дедалі більше уваги приділяється теорії мовленнєвої діяльності, предметом якої є аналіз саме тих чинників комунікації, які коріняться в соціальній взаємодії людей і спілкуванні як одній з її складових. У зв'язку із цим постає дуже важливе питання теоретичного й практичного дослідження процесів сприйняття та породження мовленнєвого повідомлення.

Багато дослідників звертаються до пошуку об'єктивних критеріїв визначення того, наскільки адекватно авторському задуму той чи інший реципієнт розуміє текст, як індивідуальні особливості продуцента впливають на характер тексту, а індивідуальні особливості реципієнта — на успішність сприймання тексту.

Мовленнєва діяльність є одним з найважливіших елементів самого життя людини. Вона є явищем соціальним за своєю зумовленістю та суттю.

Соціальна зумовленість мовленнєвого акту та мовленнєвої діяльності є виявом того, що вони передбачають наявність типових мовленнєвих ситуацій та контексту культури, які є спільними для всіх мовців. Структура мовленнєвого акту передбачає типового мовця. Варто підкреслити, що носій мови засвоює граматичну будову мови та її словниковий склад. При перекладі, зокрема, граматики залежить від лексики (наприклад, граматичне значення словосполучення певної синтаксичної моделі може змінюватися залежно від ужитих у словосполученні слів), так само, як і лексика залежить від граматичних факторів (наприклад, зміна типової сполучуваності слів може приводити до нового лексико-семантичного варіанта слова, тобто фактично до утворення нового слова).

Подібним же чином лексика і граматики тісно пов'язані з жанрово-стилістичними проблемами, оскільки, наприклад, до стилістичних характеристик тексту належать і частотність вживання певних слів, і застосування певних граматичних форм та структур. У зв'язку із цим відбувається безперервне збагачення пасивного запасу слів та їхніх значень, що є соціально зумовленим і ніколи не переривається. Тому обов'язковим компонентом мовленнєвого акту та мовленнєвої діяльності мовця є реальна мова та загальна структура змісту інформації, які є соціальними й належать суспільству.

Вивчення мови як замкнутої самодостатньої системи не може бути вичерпним і має поширюватись описом механізму функціонування мови у процесі комунікації [3]. Варто враховувати той факт, що комунікативна функція мови виконується за умови наявності певного змісту, який є предметом комунікації. Цей зміст відображений у семантиці мовних одиниць, які використовуються в комунікації як її

оперативні одиниці [8, 26–30]. Прагматичні компоненти при цьому співіснують із семантичними на всіх рівнях формування семантичного змісту мовного знака. Таким чином, тільки в комунікації реалізуються всі якості мови, починаючи від її звучання й закінчуючи складним семантичним механізмом однозначного вияву конкретних мовленнєвих актів [4], що допомагає розглядати функціональну значущість даного явища при вивченні комунікативно-прагматичних аспектів функціонування мови. Оскільки вивчення мови як засобу спілкування в реальних процесах комунікації, тобто мови в дії, є особливістю комунікативно-прагматичного підходу до мовних явищ, можливо дослідити дану проблему у функціональному аспекті.

Прагматичний аспект аналізу граматичних категорій розробляється в загальному контексті прагматичного підходу до явищ мовної системи. При цьому варто враховувати, «що багатоаспектна організація речення і синтаксична система — об'єктивні факти мовної дійсності» [5, 15–19], а вивчення мовної синтаксичної системи здійснюється з урахуванням даних аспектів, що дозволяє розглядати мовленнєві реалізації речення. Така система являє собою багаторівнєве утворення й передбачає розгляд граматички в комунікативному аспекті, оскільки граматичні одиниці, будучи лінгвістичними знаками, виконують прагматичну функцію поряд із семантичною та синтаксичною, причому не ізольовано, а у складі речення-висловлення як цілісної системи.

Таким чином, граматичні структури відіграють важливу роль у процесі комунікації, формуючи структуру висловлювання. Висловлювання є результатом взаємодії власне семантичного (тобто пропозиційного) змісту з прагматичною настановою, що дає змогу узагальнити та обійняти все те, що зазвичай розуміють під мовленнєвою ситуацією, спрямованою на комунікацію.

Сукупність комунікативно-прагматичних факторів, яка створює соціопсихологічну ситуацію конкретного мовленнєвого акту узагальнення й детермінує тим самим комунікативний однорідний смисл висловлення, трактується як прагматична настанова. Центральним поняттям прагматичної настанови висловлювання виступає інтенція (комунікативний намір мовця), тобто спрямованість висловлення на розв'язання визначеного мовного завдання спілкування. Ситуація мовленнєвого спілкування — необхідний для комунікативного акту координаційний апарат висловлювання, оскільки комунікація в цілому реалізується в конкретних комунікативних актах, а елементарний комунікативний ряд «відправник — повідомлення — отримувач» виступає в ролі кванта комунікації. Якщо відсутній якийсь із цих компонентів, комунікативний акт неможливий. Важливим є те, що певна свобода вибору мовцем тих чи інших моделей мови є характерною особливістю комунікативного акту. Прагматика мовної одиниці змістовна. Якщо говорити про актомовленнєвий зміст як про такий, що відображає ситуацію комунікативного акту, то треба враховувати зміст висловлення. При цьому прагматичний зміст співвідноситься з певними формально-мовними та просто мовними показниками.

У сучасній лінгвістиці найбільш поширеними є два категоріальні підходи до визначення прагматичного аспекту мови: 1) категорії, орієнтовані на мовця, які передбачають сприйняття ним висловлювання та можливість дати оцінку наданій інформації; 2) категорії, орієнтовані на співрозмовника, які передбачають вплив на слухача, на особу, до якої звернене дане висловлювання, тобто на адресата.

Слід зазначити, що поняття адресанта, адресата і висловлювання, що пов'язує їх і спрямоване адресантом у мовленнєвій інтеракції з адресатом, є центральними за будь-якого підходу до побудови моделі комунікативного акту.

Розглядаючи ці категорії, треба визначити, що, з одного боку, прагматика трактується як комунікативний аспект мови, орієнтований на дослідження кінцевого результату — ефекту мовної комунікації [4]. У цьому випадку реалізується функція впливу на отримувача інформації, що є кінцевою метою комунікації. Саме це слід враховувати під час розгляду комунікативно-прагматичного ефекту у використанні мовних одиниць. Прагматика досліджує використання мовних одиниць у плані комунікації, що дає можливість мовцю впливати на слухача, тобто на особу, до якої звернене певне висловлення. Фактор адресата є при цьому визначальним моментом. Для найбільш адекватного здійснення свого наміру з метою безпосереднього впливу на адресата мовець добирає відповідні мовні форми, що дає змогу формувати висловлювання. Адресат при цьому виступає як особа або група осіб, якій спрямовується висловлення, що виходить від адресанта. З іншого боку, слід зосередити увагу на суб'єктивному факторі, коли мовець займає головну позицію. Якщо семантика моделює відношення між мовними знаками, то прагматика вивчає відношення між знаками та тими, хто їх використовує. Цей фактор має важливе значення під час розгляду прагматичного аспекту у процесі комунікації.

Очевидно, що категорія суб'єкта розглядається з точки зору прагматики як центральна, основа якої полягає в загальній якості мови — суб'єктивності. Таким чином, можна розглядати відношення «мовець — мовний знак» [7, 325–332].

Розглядаючи поняття прагматичного суб'єкта, можна виділити на формально-граматичному рівні граматичний суб'єкт — підмет речення. При цьому потрібно враховувати, що кожен член речення є носієм двох значень: граматичного та комунікативного, що дає змогу вивчати взаємозв'язок між граматичною та комунікативною структурою суб'єктно-предикатних значень. При цьому під предикацією треба розуміти відношення певного змісту, певного предмета думки до дійсності, яке має місце в реченні (на відміну від словосполучення).

Суб'єктно-предикатні відношення, які на комунікативному рівні виникають між двома членами висловлювання, є комунікативним суб'єктом (темою) та комунікативним предикатом (ремою). У повному своєму вияві комунікативна структура містить обидва елементи — тему (те, що є предметом повідомлення) та рему (те, що повідомляється про цей предмет). Таке речення є комунікативно двочленним (дилемою) [2, 49–53]. Стан двочленності фрази знаходить подальший розвиток під час розгляду інформативної значущості компонентів, які є складником фрази, при цьому суб'єктна частина оцінюється як дане (тематичне, відоме), а предикатний член — як нове (рематичне, невідоме, більш важливе) [1]. Комунікативний рівень розкриває інформативний аспект висловлювання та показує, для чого воно повідомляється.

Будь-який член речення може входити як у тему, так і в рему, тобто в ядро повідомлення, яке, у свою чергу, може супроводжуватися безпосередньо незалежними від нього елементами, які не є метою повідомлення, але мають різну міру комунікативного динамізму, тобто спроможність просувати повідомлення [6]. Під «ситуативними елементами теми» розуміють умови, за яких відбувається повідомлення та на фоні яких воно розвивається.

ЛІТЕРАТУРА

1. Веденина Л.Г. Французское предложение в речи / Л.Г. Веденина. — М. : Высшая шк., 2009. — 200 с.
2. Гак В.Г. Коммуникативные трансформации и системность средств логического выделения во французском языке / В.Г. Гак // Филологические науки. — 1975. — № 5. — С. 49–53.
3. Каменская О.Л. Текст и коммуникация / О.Л. Каменская. — М. : Высшая шк., 1990. — 152 с.
4. Колшанский Г.В. Контекстная семантика / Г.В. Колшанский. — М. : Наука, 1980. — 154 с.
5. Минкин Л.М. К вопросу о многоаспектности предложения и композиции языковой синтаксической системы / Л.М. Минкин // Иностранные языки в школе. — 1980. — № 4. — С. 15–19.
6. Реферовская Е.А. Лингвистические исследования структуры текста / Е.А. Реферовская. — М. : Просвещение, 1983. — 215 с.
7. Степанов Ю.С. В поисках прагматики / Ю.С. Степанов // Известия АН СССР. — 1981. — № 4. — С. 325–332.
8. Шахнарович А.Н. Семантические аспекты коммуникативной функции языка / А.Н. Шахнарович // Язык как коммуникативная деятельность человека. — М. : Наука, 1987. — С. 26–30.
9. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика / Р. Якобсон // Структурализм — «за» и «против». — М., 1975. — С. 193–230.

В работе рассматриваются сферы влияния средств массовой коммуникации, которые обеспечивают создание и восприятие текста. Изучаются основные факторы речевой деятельности, а именно: закономерности порождения и восприятия речевого сообщения (текста).

Ключевые слова: коммуникация, текст, речевая деятельность, реципиент.

The paper deals with the issues of communication pertaining to creating and understanding texts. The regularities of generating and understanding verbal messages (texts) are studied. Problems of verbal communication are tackled from the standpoint of textlinguistics.

Key words: communication, text, speech activity, recipient.

СПЕЦИФІКА ТЕКСТОВОГО КОДУВАННЯ ХВОРОГО ТІЛА В ПОЕТИЦІ АНГЛІЙСЬКОГО ПОСТМОДЕРНІЗМУ (КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ)

Галуцьких І.А.,

Запорізький національний університет

Статтю присвячено висвітленню результатів дослідження специфіки художньої репрезентації хворого тіла в прозі англійських письменників-постмодерністів, що здійснюється на матеріалі роману Дж. Уінтерсон "Written on the Body". Особливу увагу приділено виявленню специфіки означення патології тіла в художньому тексті на різних рівнях кодування — денотативному, образному і символічному та ознак художньої тілесності, притаманних поетиці постмодернізму. Дослідження виконано методом когнітивно-семіотичного аналізу, що передбачає класифікування текстових кодів, які використовуються для означення хворого тіла в романі, а також реконструкцію концептуальних метафор в тексті.

Ключові слова: хворе тіло, тілесність, художній текст, образність, символ, код, постмодернізм.

Об'єктом мистецтва виступає дійсність в усьому її різноманітті, проте в центрі уваги була і залишається людина та її ставлення до світу — її духовний світ, стосунки з природою, суспільством, людьми тощо, які підлягають процесу «охудожнення», стаючи предметом естетичного сприйняття, інтерпретації та репрезентації автором. Це є релевантним як для образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва, архітектури, так і для художньої літератури.

У структурі художнього твору процесу «охудожнення» підлягає, зокрема, *людське тіло*, отримуючи певну образну інтерпретацію, своєрідність якої зумовлюється специфікою світосприйняття, притаманного відповідному історичному періоду. Саме тому охудожнене тіло (художня тілесність) виступає цікавим об'єктом аналізу як тло вивчення концепту *тіло людини / human body* в найрізноманітніших його аспектах.

Як демонструє аналітичний огляд літератури, особливо високим ступенем значущості тема тіла відрізняється у художніх творах модерністів та постмодерністів [2; 3; 6; 7], адже філософія модернізму і постмодернізму знаходилась під впливом пошуків людством нового способу мислення як реакції на власну незахищеність і безпорадність перед подіями, що відбувались протягом ХХ ст. Для періоду постмодернізму взагалі характерним є тілоцентризм, коли в науковий обіг вводиться термін «тілесність» [5].

Філософія постмодернізму, яка висунула категорію тілесності на передній план, дає змогу осмислити її як «філософію нової тілесності», якій притаманне радикальне переосмислення поняття «тілесності» в плані граничної її семіотизації (М. Мерло-Понті [4], Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі [8], Р. Барт [1], та ін.). Таким чином, тілесність, розцінювана постмодернізмом як сфера розгортання кодових систем, виявляється подібною до усіх дискурсивних середовищ [5, 813].

Окрім цього, введення терміна «тілесність» дає змогу легітимізувати включення до сфери тілесного ментального та чуттєво-емоційного досвіду, зокрема прояви сексуальності людського тіла, а також такі феномени, як смерть, афект, хвороба та інші складові екзистенційного досвіду.

У дослідженнях художніх творів англійських письменників-постмодерністів вимальовується досить повна картина специфічного для відповідного періоду бачення проблеми тілесності, на тлі якої, зокрема, проблема *хворого і травмованого* тіла посідає значне місце серед нагальних питань не лише художньої тілесності, але й загального кола проблематик, акцентованих у літературі постмодернізму.

У 1930 р. В. Вулф зауважила: досить дивно, що хвороба, зважаючи на її роль у людському житті, не зайняла досі свого місця серед найосновніших літературних тем поряд із любов'ю, війною та заздрістю [цит. за: 2, 24]. У літературі постмодернізму цей «недолік» було «доопрацьовано», відтак ця тенденція продовжилась у пост-постмодернізмі, адже, як зазначає Т. Гундорова, сучасний після-постмодерний світ поставив хворобу на одне з перших місць у літературі [2, 24], особливо в перспективі появи так званого «постлюдського» майбутнього. Саме хвороба у після-постмодерному світі, за її словами, не лише символізує загрозу для духовного, ментального та фізичного стану людини, але й загострює питання про саму людську природу та її межі [2, 24]. І саме *хворе тіло* стає однією з найсуттєвіших метафор сучасної прози, а хворобливий стан — фізичний біль, психічні розлади, духовна іпохондрія — властивий переважній кількості протагоністів романів постмодернізму [2, 26].

Таке бачення тіла та тілесності, притаманне періоду постмодернізму, що виражається в акцентуванні семіотичної природи тілесності та увазі до пограничного екзистенційного досвіду, знаходить віддзеркалення і в їх «охудожненому» вигляді, оскільки притаманна суспільству специфіка бачення світу так чи інакше знаходить відображення у своєрідності словесних образів.

Це все зумовлює **актуальність дослідження**, яка визначається необхідністю аналізу специфіки мовної репрезентації тілесності, яка підкріплюється незначним ступенем вивченості проблеми художньої інтерпретації семіотики тіла в тексті.

У цій статті основну увагу приділено висвітленню результатів дослідження специфіки художньої інтерпретації образу **хворого тіла** в образно-нарративній структурі англійського постмодерного прозового тексту.

Об'єктом дослідження є засоби означення **хворого тіла** в художньому тексті на різних рівнях кодування — денотативному, образному та символічному, де на першому розглядаються номінації тіла в сукупності його соматика та фізіології, а також його патологій, на другому й третьому йдеться про образні засоби, які в останньому перетворюються на художні символи.

Предмет дослідження становить специфіка текстового кодування **хворого тіла** і способи концептуалізації тілесності в художньому творі періоду постмодернізму.

Матеріалом дослідження є текст художнього твору “Written on the Body” англійської представниці постмодернізму в літературі Дж. Уінтерсон [12]. Адже в англійській художній літературі постмодернізму тіло людини часто зазнає деформацій і болісних відчуттів, що можуть переосмислюватись у сферу емоційно-почуттєвих станів або набувати цілком реальних втілень, зокрема в образі **хворого тіла**, що спостерігаємо в тексті роману Дж. Уінтерсон, головна героїня якого на ім'я Луїза — кохана жінка оповідача — виявляється хворою на рак крові (лейкемію).

У дослідженні застосовано *метод семіотичного аналізу*, за якого відбуваються класифікування вербальних знаків текстового рівня, серед яких одиниці первинного (номінанти денотативного рівня) та вторинного означення (художні образи та символи), а також семантико-когнітивного аналізу, що передбачає реконструювання концептуальних метафор у тексті. Методологічною базою дослідження є теорія концептуальних метафор Дж. Лакоффа та М. Джонсона [11], а також запропонований З. Кьовечешом підхід до розмежування основних когнітивних механізмів поетичного переосмислення базових концептуальних метафор [10, 47–53] та побудови мереж концептуальної інтеграції [9].

Як продемонстрував проведений аналіз, для створення образу **хворого тіла** Дж. Уінтерсон застосовує спосіб детальної текстуалізації. У контексті свого твору авторка, наближаючи створений образ до дійсності, наводить значну кількість медичних та фізіологічних деталей, надаючи вичерпний образ ракового тіла до та після лікування.

Отож, з моменту, коли оповідач дізнається про страшну смертельну хворобу коханої, її тіло піддається детальній анатомізації, в процесі чого патологізоване тіло зазнає означення за допомогою медичної термінологічної лексики, що складають рівень **денотативного кодування** в тексті. Детальна текстуалізація анатомічних, фізіологічних та медичних особливостей **хворого тіла** та «розбір» його на окремі органи й системи допомагають оповідачеві поетизувати тіло хворої коханої.

Так, здавалося б, безпристрасний науковий погляд у поєднанні з деталізованим анатомічним описом **хворого тіла** коханої складається для оповідача в цілу поему, що ілюструє фрагмент тексту: “*The next day I cycled to the library <...> I went to the medical books. I became obsessed with anatomy. <...>. Within the clinical language, through the dispassionate view of the sucking, sweating, greedy, defecating self, I found a love-poem to Louise. I would go on knowing her, more intimately than the skin, hair and voice that I craved. I would have her plasma, her spleen, her synovial fluid*” [12, 111].

Перелік органів (*her plasma, her spleen, her synovial fluid*) та фізіологічних процесів тіла (*sucking, sweating, defecating*) корелює тут із віршованим текстом про кохання, адже, напевне, їх поетичність для автора полягає в одному лише факті існування, означенні функціонуючого, живого тіла. Це виглядає так, що оповідач ніби надає їм буття через означення, оскільки буття у тексті для постмодерніста дорівнює буттю в реальному житті.

Серед складових та систем **хворого тіла**, які авторка піддає детальній текстуалізації, — клітини (*cells*), тканини (*tissues*), порожнини (*cavities*), зуби (*teeth*), шкіра (*skin*), скелет та кістки (*skeleton*), органи чуттів (*the special senses*). Вона навіть присвячує цьому цілі розділи роману (наприклад, “*The cells, tissues, systems and cavities of the body*”).

Розпочинає вона з опису клітин організму, як з елементарного будівельного матеріалу, акцентуючи увагу на процесах розмноження клітин і заміні померлих новими, що релевантно для всіх типів клітин, окрім нервових: “*The multiplication of cells by mitosis occurs throughout the life of the individual. It occurs at*

a more rapid rate until growth is complete. Thereafter new cells are formed to replace those which have died. Nerve cells are a notable exception” [12, 115]. Далі переходить до тканин, які можна вивчати неозброєним оком, як-от слизові оболонки, тоді як клітини є такими малими, що розгледіти їх можна лише під мікроскопом: “Tissues, such as the lining of the mouth, can be seen with the naked eye, but the millions of cells which make up the tissues are so small that they can only be seen with the aid of a microscope” [12, 117].

В контексті твору Дж. Уінтерсон Луїза дістає таку головну характеристику — «забагато лейкоцитів та лише 97 місяців життя»: “Louise, dipterous girl born in flames, 35. ... 10 years married. 5 months with me. Doctorate in Art History. First class mind. ... 2 arms, 2 legs, too many white T-cells. 97 months to live” [12, 144].

У зв'язку із цим **хворе тіло** отримує своєрідний напрямок образної концептуалізації в тексті роману, що призводить до утворення складових рівня **образного кодування** в художньому тексті. Так, **хворе тіло** переосмислюється крізь призму образу **ворога**, що узагальнює концептуальна метафора *body ill with cancer is its own enemy*, оскільки дістає образне зображення як тіла, яке оточують вороги, що зрадили, з'явилися зсередини, беруть в облогу, проникають всередину і готові його зруйнувати. Цей напрямок образного переосмислення ілюструє наступний фрагмент тексту роману: “He saw gene therapy as the likeliest way out for a body besieged by itself” [12, 66].

У свою чергу, сама хвороба **рак/cancer** метафорично зображується як **зрада тіла / betrayal of the body**, яка є неконтрольованою та непередбачуваною, а образне переосмислення тіла узагальнює концептуальна метафора *body ill with cancer is the body betrayed by itself*, порівняємо: “Don't you know? Cancer is an unpredictable condition. It is the body turning upon itself. We don't understand that yet. We know what happens but not why it happens or how to stop it” [12, 105].

В обох текстових фрагментах авторка створює образ **тіла — власної жертви / body as a victim** зради або власної облоги, який не є випадковим. Цей напрям образної концептуалізації ґрунтується на особливостях природи фізіологічних процесів, притаманних організму, хворому на лейкоемію, а саме — значне перевищення рівня Т-лімфоцитів (*too many white T-cells*).

Фізіологічно лімфоцити — це клітини, які відіграють ключову роль в імунній системі: забезпечують гуморальний імунітет (вироблення антитіл) та клітинний імунітет (контактна взаємодія з клітинами-жертвами). Виступаючи значущою складовою імунної системи людського організму, лімфоцити повинні здійснювати захист тіла, по-перше, сигналізуючи про наявність проблеми, розпізнаючи чужорідні структури, а також вірус-інфіковані та ракові клітини, по-друге, здійснюючи контроль за якістю клітин, що виробляє організм, прискорюючи реагування імунних процесів, стимулюючи атаку та знищення клітин, які за своїми властивостями відрізняються від здорових. «Отримуючи повідомлення» про інфікований або небезпечний організм, який потрапив до тіла, вони «поспішають» до місця «проникнення» за кровотоком і знищують шкідливі утворення.

Саме вони, захисники за призначенням, внаслідок збою у функціонуванні організму розпочинають його деструкцію. Адже перевищення допустимої чисельності Т-лімфоцитів у крові та кісному мозку є наслідком швидкозростаючого розвитку агресивного типу лейкоемії (раку крові).

Ці особливості фізіології ракової хворої покладено в основу образної інтерпретації **хворого тіла** в художньому тексті та пояснює застосування для переосмислення образів **ув'язненого собою тіла / self-imprisoned body** та **зрадженого собою тіла / body betrayed by itself**.

Такий напрям образного переосмислення також підкріплюється метафоричною інтерпретацією **хворого тіла як жертви перевороту (страйку)**, що передбачає активацію концептуальної метафори *body ill with cancer is the victim of the coup* в художньому тексті, причому як «завойовники», «бандити» або «страйкуючі служби безпеки» виступають **лімфоцити**, для яких попередні виступають в тексті твору їх метафоричними корелятами. Порівняємо: “In the secret places of her thymus gland Louise is making too much of herself. Her faithful biology depends on regulation but the white T-cells have turned bandit. They don't obey the rules. They are swarming into the bloodstream, overturning the quiet order of spleen and intestine. In the lymph nodes they are swelling with pride. It used to be their job to keep her body safe from enemies on the outside. They were her immunity, her certainty against infection. Now they are the enemies on the inside. The security forces have rebelled. Louise is the victim of a coup” [12, 115].

Очевидно, Т-лімфоцити, які фігурально виступають винуватцями у помилковому функціонуванні людського організму — **хворого тіла**, — зображуються персоніфіковано, вони не підпорядковуються правилам (“don't obey the rules”), перетворюються на бандитів (“turned bandit”), здійснюють переворот в спокійній та правильній роботі селезінки (“overturn the quiet order of spleen”), їх аж розпирає від пики та гордоців (“swelling with pride”). Таке метафоричне бачення дисфункції хворого організму підкреслює природу дійсних фізіологічних процесів всередині тіла.

Продовжуючи низку образних засобів, авторка інтерпретує образ *імунної системи / immune system* організму крізь призму образу *охоронця / body keeper*, який стоїть «на сторожі» та пильнує появу «небажаних вторгнень», в той час як клітини крові отримують образну репрезентацію за допомогою імплікації концептуальної метафори *blood cells are the cargo transporters*, переосмислюючись як «транспортери вантажів». У хворому тілі їхня діяльність характеризується з негативного боку: його «охоронець» немов би «спить» і «не звертає уваги» на лімфоцитів-«убивць», які снують повз них у потоці кровообігу і поведуться як «бандити», які проникли всередину об'єкта для його захвату. Таке образне бачення передбачає імплікацію концептуальної метафори *надлишкові Т-лімфоцити є злочинці, які перевозять незаконний вантаж / redundant T-cells are murderers bearing illegal shipments*, активацію якої спостерігаємо в наступному контексті: “*The inside of your body is innocent, nothing has taught it fear. Your artery canals trust their cargo, they don't check the shipments in the blood. You are full to overflowing but the keeper is asleep and there is murderer going on inside. Who comes here? Let me hold up my lantern. It's only the blood; red cells carrying oxygen to the heart, thrombocytes making sure of proper clotting*” [12, 115–116].

Як бачимо, за рахунок такої образної репрезентації *хворого тіла* акцент помітно ставиться на підступній природі хвороби в плані відсутності зовнішніх джерел інфікування (*Who comes here? ... It's only the blood*). Підкреслюється, що це організм, саме тіло робить помилку і ставить себе в небезпечне становище, оскільки вбиває саме себе зсередини. Це відбувається, оскільки тіло звикло «довіряти» собі, і, як зазначає авторка, не перевіряє «вантажів», які транспортуються вздовж артерій (*artery canals trust their cargo, they don't check the shipments in the blood*), не знає, що ситуація змінилась і в хворому на рак тілі білі кров'яні тільця «перетворились на бандитів» (“*the white T-cells have turned bandit*”), вони не слідують правилам (“*don't obey the rules*”), а замість того заповнили кровоток, перевернувши устаткований порядок в цьому тілі (“*swarming into the bloodstream, overturning the quiet order*”). Отже, створені для захисту, вони перетворились на «ворогів» (“*enemies on the inside*”), «служба охорони» перетворилась на «повстанців» (“*rebelled security forces*”).

Відтак авторка і констатує це як «помилку тіла», що експліковано підкреслює в наступному фрагменті тексту, з якого очевидним є переосмислення *хворого тіла* за допомогою образу *тіла, що помилилось*, узагальнюючи це концептуальною метафорою *body ill with cancer is a body that made a mistake*, порівняємо: “*The white cells, B and T types, just a few of them as always whistling as they go. The faithful body has made a mistake. This is no time to stamp the passports and look at the sky. Coming up behind are hundreds of them. Hundreds too many, armed to the teeth for a job that doesn't need doing. Not needed? With all that weaponry?*” [12, 116].

У наведеному контексті активовано метафору *надлишкові Т-лімфоцити є озброєні чужинці / redundant T-cells are armed foreigners*, в той час як саме *тіло* образно репрезентоване крізь призму концептуальної метафори *тіло, хворе на рак, є країна, завойована озброєними чужинцями / body ill with cancer is a country invaded by armed foreigners*. Ці Т-клітини у вигляді «чужинців» і описуються як «озброєні до зубів» (“*armed to the teeth*”). Складність у протистоянні їм пояснюється «помилкою тіла», яка в образній системі складається в тому факті, що організм продовжує сприймати їх як «робітників», які «уповноважені» мати «вільний вхід», в той час як тіло «не звертає уваги» на негаразди і «не перевіряє у них паспортів» (“*does not stamp their passports*”), а «охоронці» тим часом перетворились на «бандитів» і без страху снують у кровотоці (“*whistling as they go*”) з метою здійснення «роботи», яку немає потреби виконувати. Помилка, власне, і в тому, що весь той «арсенал зброї», який мають клітини, від початку утворені для захисту тіла (*with all that weaponry*), вони збираються пустити в хід для вбивства того самого тіла, яке припустилося помилки і продукує забагато білих кров'яних тілець як відповідь на неіснуючу дотепер проблему в тілі і в такій кількості, що «захисники» почали самі створювати небезпеку.

Схожий модус образної концептуалізації *Т-лімфоцитів*, за якого вони переосмислюються крізь призму образу *загарбників*, спостерігаємо і в наступному фрагменті тексту, в якому активовано концептуальну метафору *надлишкові Т-лімфоцити є озброєні загарбники / redundant T-cells are armed invaders*: “*Will you let me crawl inside you, stand guard over you, trap them as they come at you? Why can't I dam their blind tide that filthies your blood? Why are there no lock gates on the portal vein?*” [12, 115].

Із наведеного контексту очевидно, що оповідач, який бажає вжити якихось заходів, щоб зупинити «загарбників» тіла коханої, метафорично представляє її *тіло* як *завойовану територію*, «загарбниками» якої виступають складові цього ж тіла. Оповідач намагається вдатися до запобіжних заходів: встановити «охорону» всередині її тіла (“*standing guard over you*”), влаштувати «пастку» для «завойовників» (“*trapping them as they come at you*”), але йому залишається лише шкодувати про те, що є неможливим встановлення «брами на затворі» її ворітної вени, яка несе кров до печінки (“*Why are there no lock gates on the portal vein?*”), щоб запобігти проникненню «зрадників».

Образи «перевороту» та «повстання» Т-клітин, що відбуваються саме в момент, коли тіло припускається «помилки», застосовуються Дж. Уінтерсон в образному просторі роману для інтерпретації *хворого тіла* і визначають інший спосіб образного переосмислення, узагальненого за допомогою концептуальної метафори *хворе тіло є чуже тіло / leukemic body is a foreign body*, що ілюструє фрагмент тексту: “Here they come, hurtling through the bloodstream trying to pick a fight. There’s no-one to fight but you, Louise. You’re the foreign body now” [12, 116].

Наведений фрагмент тексту, в якому *тіло, хворе на рак*, зображується крізь призму образу *чужого тіла*, знову ж таки акцентує увагу на ознаках «зрадницьке» тіло та таке, що «не бажає собі добра», схильне «битися» (“trying to pick a fight”) і «воювати» проти самого себе, не знаходячи дійсних «ворогів»-інфекцій (“There’s no-one to fight but you Louise”).

В тексті роману Дж. Уінтерсон спостерігаємо і інше метафоричне сприйняття хворого тіла, при якому активується концептуальна метафора *хворе на рак тіло є тіло, яке танцює саме із собою / body ill with cancer is the body dancing with itself*. Цей напрям образного переосмислення ілюструє фрагмент тексту роману: “Characteristic of the leukemic body is a rapid decline after remission. Remission can be induced by radiotherapy or chemotherapy or simply it can happen, no-one is sure why. No doctor can accurately predict whether the disease will stabilize or for how long. This is true of all cancers. The body dances with itself” [12, 175].

Образ *тіла, яке танцює саме з собою / body that dances with itself*, обраний авторкою для репрезентації образу *хворого на рак тіла в період ремісії* після променевої та хіміотерапії, який є дуже тяжким для лейкоемійного організму, акцентує непередбачуваний характер хвороби, неможливість спрямування ходу її розвитку і передбачення того, чи стабілізується стан хворого. Немов у танку наодинці під свою власну «музику», коли тіло саме обирає, в якому темпі йому рухатись і в якому напрямку, хворий організм, особливо після таких небезпечних впливів на нього ззовні (радіо- та хіміотерапія), керується лише внутрішніми фізіологічними процесами, активність яких залежить від сили його імунної системи.

Така образна інтерпретація раку в художньому творі створює правдиву картину хвороби, яка є однією з найскладніших проблем та найістотніших небезпек і страхів людства у ХХ–ХХІ ст.

Зображуючи *хворе тіло* в контексті свого твору, авторка, наближаючи створений образ до дійсності, наводить значну кількість медичних та фізіологічних деталей, надаючи вичерпний образ ракового тіла до та після лікування. Це ілюструє, наприклад, такий текстовий фрагмент: “Cancer treatment is brutal and toxic. Louise would normally be treated with steroids, massive doses to induce remission. When her spleen started to enlarge she might have splenic irradiation or even a splenectomy. By then she would be badly anaemic, suffering from deep bruising and bleeding, tired and in pain most of the time. She would be constipated. She would be vomiting and nauseous. Eventually chemotherapy would contribute to failure of her bone marrow. She would be very thin, my beautiful girl, thin and weary and lost. There is no cure for chronic lymphocytic leukaemia” [12, 102].

Цей фрагмент роману надає правдиві факти щодо підходів до лікування раку, жажливого за своєю брутальністю та токсичністю, за допомогою великої кількості стероїдних гормонів (“massive doses of steroids”), які спричиняють низку нових проблем та негараздів в організмі людини (splenic irradiation, would be badly anaemic, suffering from deep bruising and bleeding, tired and in pain, would be constipated, vomiting and nauseous, would be very thin, thin and weary and lost) і водночас мають велику кількість побічних ефектів, що рак в більшості випадків так і залишається невиліковним (there is no cure for chronic lymphocytic leukaemia).

З детального опису фізіології наслідків лікування ракового організму випливає, що таке лікування є не менш небезпечним за саму хворобу. Це, ймовірно, і зумовлює підхід до образної інтерпретації процесу лікування раку, метафоричним корелятом якого виступає образ *авантюри, азартної гри*, що ілюструє фрагмент тексту: “The progeny of the stem cell stop dividing, or the rate radically slows, tumour growth is halted. The patient may no longer be in pain. If remission comes early in the prognosis, before the toxic effects of the treatment have battered the body into a wholly new submission, the patient may feel well. Unfortunately, hair loss, skin discoloration, chronic constipation, fever and neurological disturbances are likely to be the price for a few months more life. Or a few years. That’s the gamble” [12, 175].

Образ *азартної гри*, крізь приму якого репрезентовано образ *лікування раку*, не є випадковим, оскільки фігурально процес лікування раку є ризикованою справою, і в ньому, як і в азартній грі, слід покладатись і розраховувати лише на певну долю успіху, бо зазвичай лікування саме спричиняє смерть хворого або може бути фатальним для певних органів, відтак організм руйнується чи то хворобою, чи то лікуванням.

Природа такого лікування також знаходить образне втілення в образі *війни*, оскільки *хворе тіло* інтерпретується в тексті роману крізь призму *поля бою*, переосмислюючись за допомогою концептуальної метафори *хворе тіло є поле битви / ill body as a battlefield*, порівняємо: “Wheel round the drugs trolley,

bomb the battlefield, try radiation right on the tumour" [12, 175]. Така образна концептуалізація підкріплюється фігуральним «бомбуванням» тіла ліками та опромінюванням, спрямованим на терапію раку. Але в такій «медичній війні» гинуть і «вороги», і «власні солдати», що підкреслює її небезпечність як заходу з імовірним летальним кінцем.

Засоби образності цим не вичерпуються і включають художні образи, що набувають ролі художніх символів, які виступають культурно значущими формами образності і кодують фізіологічно-психологічні стани персонажу в стані хвороби, а відповідні вербальні елементи тексту складають рівень **символічного кодування хворого тіла** в художньому тексті.

Як правило, символічні асоціації втілюються в аналізованому тексті як символи денних марень та нічних сновидінь, тобто у вигляді фантазійно-асоціативних та оніричних видінь. Серед них символами хворого тіла в романі виступають *обійми смерті*, а також перебування на межі *світла і темряви (тіні)*.

Наприклад, найбільш яскраво поєднання мортальності та еротизму хворого тіла простежується у фрагменті тексту роману Дж. Уінтерсон, де вона персоніфікує образ *смерті* та прирівнює її наближення до обіймів коханця: "*The closer I held you to me, the faster you melted away. I held you as Death will hold you. Death that slowly pulls down the skin's heavy curtain to expose the bony cage behind. The skin loosens, yellows like limestone, like limestone worn by time, shows up the marbling of veins. The pale translucency hardens and grows cold. The bones themselves yellow into tusks*" [12, 132].

Як бачимо, наближення смертельного кінця в образній системі авторки інтерпретується як *обійми смерті*, яка притискатиме до себе так, як це робила кохана людина (*I held you as Death will hold you*). У результаті цих «обіймів» тіло немов зазнає ознак старіння, що проявляється як в'ялість шкіри (*The skin loosens, yellows like limestone ... worn by time*), просвічування судин, які стають схожі на прожилки у мрамурі (*shows up the marbling of veins*). За цим слідує наближення смерті, що знаходить реалізацію через образ тіла, яке ніби розчиняється у повітрі в обіймах «небажаної коханки», стає прозорим і зникає, залишаючи відчуття холоду (*pale translucency hardens and grows cold*). І нарешті вся жахливість «смертельних обіймів» полягає у тому, що вони немов одразу стимулюють ознаки гниття мертвого (а в дійсності ще живого) тіла, які відразу проявляються як оголені кістки, на яких не залишається ні краплі плоті, оскільки персоніфікована *смерть* здирає її залишки разом зі шкірою (*Death ... slowly pulls down the skin's heavy curtain to expose the bony cage behind*).

Такий художній символ яскраво і глибоко розкриває стан хворого тіла Луїзи, яка знаходиться в смертельній небезпеці, а символіка обіймів асоціюється із безпосередньою близькістю смерті.

Одночасно символіку *сонячного та місячного саява*, а також *метелика* в художній інтерпретації фізіологічно-емоційного стану жінки через образну репрезентацію її тіла спостерігаємо у такому текстовому фрагменті: "*And then I met Louise. ...If I were painting Louise I'd paint her hair as a swarm of butterflies. A million Red Admiras in a halo of movement and light. ...her flesh has the moonlit shade of silver birch*" [12, 29]. Тут героїня постає у видінні оповідача з ореолом світла, в якому присутній червоний колір, а її плоть нагадує сріблясту тінь берізки в місячному саяві.

Дж. Уінтерсон тут апелює до низки символів жіночого начала — *метелика, місячного саява та тіні*, які застосовує для характеристики фізіологічно-психологічного стану жінки. Так, *метелик* є символом душі, безсмертя, відродження та воскресіння, життя та смерті одночасно, що спостерігається у багатьох культурах (у більшості з яких ця символіка належить саме жінці), а іноді навіть виступає провісником можливої смерті. У романі Дж. Уінтерсон вона характеризує слабкий стан здоров'я Луїзи внаслідок її смертельної хвороби, крихкий та легкий для знищення. Вона немов перебуває вже не в цьому світі, а на межі зі смертю, будучи в цьому видінні оточеною метеликами як символами душі, що кружляють над її головою як ореол світла, проте, зважаючи на символіку *світла* та присутність червоного кольору з його символікою боротьби та можливої перемоги, а також символічне значення *метелика* як «безсмертя, відродження», залишається надія на її одужання, що і зумовлює те емоційно-позитивне сприйняття оповідачем її фізіологічного та психологічного стану в цій частині видіння.

Натомість інша частина видіння позначена символікою *тіні* у світлі *місячного саява*, для виведення семантики яких потрібно розглянути символічне значення обох, до яких додається і символіка *дерева* (берізки), яке виступає метафоричним корелятом тіла жінки у наведеному текстовому фрагменті, що дає змогу узагальнити такий напрям концептуалізації за допомогою метафори *тіло жінки є тінь дерева в місячному саяві / woman's body is a moonlit shade of the tree*.

Тоді як дерево образно уособлює тіло людини, *тінь* є уособленням душі. З давніх-давен існувало уявлення про тінь не лише як про душу, але й як про друге «Я», як про життєво значущу частину людини. Її також ототожнювали із тілом людини, вважали привидам померлої людини. Символічне значення тіні зводиться до замісника людини, її еквівалента. Це значення виводиться на передній план в аналізованому

му образному засобі, де тінь від дерева асоціюється з тілом людини, символічно позначає людину, її тілесну оболонку.

Значущі аспекти трактування цього художнього образу-символу відкриваються в ході аналізу символізму *місячного саява*, яке дозволяє тілу-дереву відкидати тінь.

Місяць, як і проаналізовані вище символи, є ще одним «жіночим» символом, оскільки уособлює жіночу силу, Мати-Богиню, Царицю Небесну. Символіка місяця є дуже різноманітною, він асоціюється із такими поняттями, як жінка, вода, родючість, відродження, ніч, виступає образом становлення і вічного відродження, символом циклічних процесів. Але в узагальненому вигляді розуміння символізму місяця пов'язане із характером його світла, адже він не випромінює власне світло, як сонце, а лише відбиває сонячне, а тому місячне саяво є слабким і символізує пасивні аспекти життя.

Символіку місяця вирізняє виражена амбівалентність, яка проявляється в тому, що він одночасно постає пов'язаним із життям та смертю, оскільки сам місяць то «помирає», то «відроджується» знов. Місяць є символом циклічності часу, універсального становлення, безсмертя і вічності, постійного періодичного оновлення, просвітлення. Вважається, що місяць, який проходить фази від появи та росту до повні і зникання, керує процесами в природі і в жіночій фізіології, символізуючи таким чином стан змін — страждання і занепаду, а згодом оновлення і відродження. Від цього походить і різна символіка його фаз: повня означає цілісність і завершеність, силу і духовну міць, середина циклу має погребальне значення, убутний місяць набуває демонічного характеру, а зростаючий символізує світло, зростання і відродження.

Отже, місяць може асоціюватись і з ворожою, негативною силою, і з надією на безсмертя і вічність, відродження, мир, красу, спокій, духовну силу. Завдяки неясковому світлу місяць відіграє проміжну роль між світлом та темрявою, між свідомістю та розумом і світом позасвідомого, отже, має значення проміжного, пограничного стану, відомого своєю непостійністю.

В архаїчних культурах періодичність зникнення і появи місяця на небі стала основою порівняння його існування з людським і підґрунтям для асоціювання цього світила із царством мертвих, куди відбувають душі після смерті, і одночасно символом відродження. Місяць постає як земля мертвих, або світ душ, які очікують на переродження, і ідея подорожі туди після смерті зберігається в більш розвинутих культурах Греції, Індії і Ірану. Дні темряви, коли місяць зникає з небес, ототожнюються зі смертю людини, необхідною для її відродження. І оскільки він керує процесами смерті і відродження, то постає пов'язаним з людською долею.

Сукупність символічних значень, притаманних місяцю та місячному саяву, знаходить реалізацію в образному просторі постмодерністського художнього роману в образі жіночого тіла, репрезентованого крізь призму тіні від місячного саява. Ймовірно, такий символізм виводить на передній план ознаки психологічного стану героїні роману — смертельно хворої жінки, закоханої в оповідача і від того ще більш вразливої. Це відбувається шляхом характеристики її тілесного стану: через апеляцію до образу тіні в місячному саяві вона зображується крихкою і тендітною як тілесно, так і емоційно. До цього додається ефемерність та майже невідчутність, нематеріальність тіні, що виступає корелятом її тіла, до того ж тіні, утвореної від слабкого «джерела» саява — місяця, який сам є пасивним відбивачем сонячного світла, що додає символіки слабкості, пасивності перед існуючим станом речей.

Характеризуючи психофізіологічний стан героїні роману за допомогою розглянутих образних та символічних засобів, авторка актуалізує не лише її слабкість перед хворобою, але й підкреслює амбівалентність фізіологічних та емоційних станів жінки-персонажа шляхом демонстрації її пограничного стану через образне та символічне перебування на межі між світлом і темрявою. Саме тому вона застосовує для художньої інтерпретації її тілесності такі символи, як *темрява*, *тінь*, *світло*, де *тінь* — проміжний стан, межа між світлом та темрявою, і цією межею є тіло Луїзи, яке перебуває ще в світі живих, але її організм вбиває сам себе, і вона стоїть на порозі світу мертвих. Разом із цим застосовані авторкою художні символи *місяця*, *дерева* та *тіні* зберігають надію на її одужання та продовження позитивного емоційного настроя персонажів, хоча це і залишається, відповідно до сюжетної лінії роману, сферою інтуїтивного, позасвідомого знання, що також корелює із символічними конотаціями *місячного саява* та *тіні*.

У цілому дослідження не лише виявило специфіку мовного означення *хворого тіла* в художньому тексті Дж. Уінтерсон на різних рівнях кодування — денотативному, образному та символічному, але й дало змогу розглядати його образ як складову цілісного образу *зламаного тіла / broken body* у поезиці постмодернізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика / Р. Барт ; пер. с фр. — М., 1989. — 436 с.
2. Гундорова Т. Симптоматика «хворого тіла» / Т. Гундорова // Критика. — 2010. — Число 7–8 (153–154). — С. 24–28.
3. Дискурсы телесности и эротизма в литературе и культуре. Эпоха модернизма. Антология / ред. Д. Иоффе. — М. : Ладомир, 2008. — 528 с. — (Сер. «Русская потаенная литература»).
4. Мерло-Понти М. Феноменология восприятия / М. Мерло-Понти. — СПб. : Ювента, 1999.
5. Можейко М.А. Телесность / М.А. Можейко // Постмодернизм. Энциклопедия. — Мн. : Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001. — С. 812–813.
6. Покидько Г.С. Тіло-конструктор самоідентичності : (на матеріалі роману Е. Тайлер «Життя, що вислизає») / Г.С. Покидько // Наукові праці. Філологія. Літературознавство. — Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2001. — С. 45–48.
7. Штохман Л. Антропологія нарації: стаття, гендер і сексуальність в романі Дженет Вінтерсон «Тайнопис плоті» / Л. Штохман // Studia methodologica: «Антропологія літератури: комунікація, мова, тілесність». — 2008. — Вип. 25, ТНПУ.— С. 284–287.
8. Deleuze G. Capitalisme et schizophrénie. L'Anti-Œdipe / G. Deleuze, F. Guattari. — Les Editions De Minuit, 1972.
9. Fauconnier G. The Way We Think: Conceptual Blending And The Mind's Hidden Complexities / G. Fauconnier, M. Turner. — NY, 2003.
10. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction / Z. Kövecses. — Oxford, 2002.
11. Lakoff G. Metaphors We Live by / G. Lakoff, M. Johnson. — Chicago, 1980.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. Winterson J. Written on the Body / J. Winterson. — London, 2001. — 186 p.

Статья посвящена освещению результатов исследования специфики художественной репрезентации больного тела в прозе английских писателей-постмодернистов, осуществляемого на материале романа Дж. Уинтерсон "Written on the Body". Особое внимание уделено выявлению специфики обозначения патологии тела в художественном тексте на разных уровнях кодирования — денотативном, образном и символичном, а также признаков художественной телесности, присущих поэтике постмодернизма. Исследование выполнено методом когнитивно-семиотического анализа, что предполагает классифицирование текстовых кодов, при помощи которых происходит обозначение больного тела в романе, а также реконструкцию концептуальных метафор в тексте.

Ключевые слова: *больное тело, телесность, художественный текст, образность, символ, код, постмодернизм.*

The article focuses on specific features of literary representations of the ill body in English postmodernist prose, primarily in "Written on the Body" by J. Winterson. The paper focuses on the specificity of textual signification of human body pathology in the literary text on three levels of codification — denotation, imagery and symbolic ones as well as on qualities of literary corporeality of postmodernist poetics. The method of cognitive-semiotic analysis is employed to create the classification of textual codes signifying the ill body in the novel, and to reconstruct conceptual metaphors in the text.

Key words: *ill body, corporeality, literary text, imagery, symbol, code, postmodernism.*

ТИПИ СИНТАКСИЧНИХ ВІДНОШЕНЬ І ЗАСОБИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ У СИНТАКСИЧНОМУ ПРОСТОРІ АНГЛОМОВНОЇ ПОЕТИЧНОЇ ДРАМИ

Олімська А.К.,

Херсонський державний університет

У статті визначено синтаксичний простір англомовної поетичної драми як системної організації сукупності її синтаксичних конструкцій, які виражають певні синтаксичні відношення різними семантико-синтаксичними способами та засобами. Особлива увага приділяється концептуально значущим типам синтаксичних відношень і засобам їх реалізації у синтаксичному просторі англомовної поетичної драми.

Ключові слова: синтаксична конструкція, типи синтаксичних відношень, синтаксичний простір, поетична драма.

Аналітичний огляд наукового доробку з теорії драми засвідчує, що її досліджено в стилістичному, композиційному й когнітивному вимірах. Так, у річищі функціонально-комунікативного напрямку виявлено способи композиційної організації драми, типи композиційно-мовленевих форм та їхні функції [6; 8], лінгвостилістичні засоби творення художніх образів драми [4; 7]. У межах когнітивно-дискурсивної парадигми лінгвістики на основі методики поетико-когнітивного аналізу виявлено й описано концептуальний простір трагічного у драмах В. Шекспіра [9], окреслено образно-символічний простір сучасної французької драми [11], через когнітивні моделі виявлено й представлено базовий структурний елемент драматургічного дискурсу Т. Вільямса [1]. У наукових доробках А.В. Стрільчук [12], Л.І. Белехової [2] висвітлено лінгвосинергетичний аспект синтаксичної організації текстів сучасної американської поезії. Однак синтаксичний простір англомовної поетичної драми не отримав достатнього висвітлення з позиції когнітивного підходу.

Актуальність дослідження визначається його відповідністю загальним спрямуванням сучасної лінгвістики з теорії синтаксису на інтеграцію традиційних і новітніх підходів до вилучення синтаксичної організації художніх текстів взагалі та поетичної драми зокрема.

Здобутки у сфері лінгвістики [3] та стилістики тексту, становлення яких зумовлене інтересом дослідників до проблем цілісного художнього мовлення, дають нам змогу не обмежуватись аналізом окремих конструкцій, а розглянути їх у зв'язку та взаємодії у синтаксичному просторі поетичного тексту. Так, синтаксичний простір англомовної поетичної драми розуміємо як сукупність синтаксичних конструкцій, поєднаних між собою певними типами синтаксичних відношень.

Об'єктом статті виступають типи синтаксичних відношень синтаксичного простору англомовної поетичної драми. **Предметом** — засоби реалізації синтаксичних відношень в англомовній поетичній драмі.

Мета дослідження — виявити й описати конфігурацію синтаксичного простору англомовної поетичної драми.

Синтаксичний простір американської поетичної драми репрезентовано певним системним набором синтаксичних конструкцій, котрі у свою чергу об'єднані відповідними синтаксичними зв'язками й відношеннями. Речення як синтаксична конструкція, як мовне позначення позамовної дійсності має здатність актуалізуватися [5, 165]. Актуалізація змісту речення здійснюється шляхом предикації й замкнутості синтаксичних зв'язків, що є одним з проявів закладеної в реченні властивості (антидифузності). Прагнення до поєднання компонентів речення в єдине ціле забезпечується обов'язково-дистрибутивними відношеннями між елементами [5, 207–208].

Синтаксичний зв'язок є вираженням взаємозв'язку елементів у синтаксичній одиниці, тобто слугує для вираження синтаксичних відношень між словами, будує синтаксичну структуру речення та словосполучення, створює умови для реалізації лексичного значення слова. Синтаксичні зв'язки та відношення між елементами (компонентами) синтаксичних одиниць є основною ознакою синтаксичних побудов. Синтаксичні відношення — це ті смислові відношення, які у синтаксисі кваліфікуються як граматичні значення словосполучення, визначають специфіку синтаксичної структури речення, складають значення членів речення, значення складносурядних і безсполучникових речень тощо [5, 207–208].

Відповідно у сучасній синтаксичній науці звертають увагу переважно на два типи синтаксичних зв'язків (сурядності та підрядності), які спрямовані на відображення відношень між словами, реченнями, у силу чого вони «корелюють із семантико-синтаксичними відношеннями між компонентами синтаксич-

них одиниць, формально їх виявляють» [10, 173–184]. Синтаксичні зв'язки забезпечують поєднання слів та витворення синтаксичних одиниць ієрархічно вищого рівня.

Когнітивно-синтаксичний аналіз англійської поетичної драми уможливив виявлення різних видів і типів синтаксичних зв'язків. Формальний зв'язок між синтаксичними конструкціями (номінативними, дієслівними, герундіальними тощо) здійснено різними сполучниками. Відтак у роботі виявлено такі види синтаксичних зв'язків: 1) копулятивний, 2) диз'юнктивний, 3) протиставний, 4) причиннево-наслідковий, 5) безсполучниковий. Такі види синтаксичного з'єднання імплікують різні концепти як-от: *геройко-трагічна особистість, смерть, життя*.

Копулятивний зв'язок в англійській поетичній драмі здійснено у з'єднанні різних синтаксичних конструкцій шляхом вживання конвергенції стилістичних прийомів. У контексті дослідження конвергенція й дивергенція трактуються як тенденції у формуванні синтаксичного простору американської поетичної драми. Конвергенція — це скупченість стилістичних прийомів (образів), натомість дивергенція полягає у розосередженості, розпорошеності образів у тексті [Белехова, 2004, с. 136]. Дивергенція стилістичних прийомів створює особливу емотивність — ефект дифузії, розмитості та впливає на невизначеність смислу поетичного тексту, а звідси неоднозначність інтерпретацій.

В англійській поетичній драмі **копуляція номінативних синтаксичних конструкцій** увиразнюється у повторі сполучника *and*. Так, сполучник *and* використовується для побудови номінативних синтаксичних конструкцій і слугує засобом оформлення синтаксичних зв'язків й вираження синтаксичних відношень в англійській поетичній драмі. Такий прийом є ефективним, оскільки є інструментом у досягненні авторської мети — проникнути у свідомість читача та викликати у нього певні емоції. Проаналізуємо фрагмент тексту з метою пояснення формування драматичного й трагічного настрою читача та співчуття до головного персонажного образу, архієпископа Т. Беккета:

Chorus:

*There have been oppression and luxury,
There have been poverty and licence,
There has been minor injustice* [13, 250].

Синтаксичний простір наведеного поетичного фрагмента сформовано конструкціями простого речення, в основі яких лежать паралельні конструкції. Втілення змісту у проаналізованому текстовому фрагменті синтаксичних конструкцій здійснюється не хаотично, а згідно з певними принципами, зумовленими специфікою концептуалізації мовцем певних подій. Народ, в образі хору, представляє читачеві той історичний час, епоху несправедливості, бідності й пригнічення. Формування зазначених синтаксичних конструкцій скеровується принципом іконічної послідовності.

Копуляція дієслівних синтаксичних конструкцій здійснюється шляхом вживання сполучника *and*, котрий має здатність поєднувати не тільки однорідні члени речення, але й частини складного речення і компоненти складного синтаксичного цілого як у наступному прикладі:

*Truly it is the fashion of the day
To mock at modesty and play the man,
To seek adventure: not to live in peace
And learning gentle lore of woman's art;
And yet we may not judge them lest they too
Misjudge of us and mock at our dim years
Of chivalry, and Arthur, and the Queen.
Such scorn, Sweetheart, does not become you. Be
My wistful maid again, for what have we
To do with nowadays? The moon is gone* [17].

Синтаксичний простір наведеного поетичного фрагмента репрезентовано, перш за все, дієслівними синтаксичними конструкціями (*To mock at modesty and play the man, To seek adventure*), герундіальними синтаксичними конструкціями (*not to live in peace And learning gentle lore of woman's art*) та риторичним питанням (*for what have we to do with nowadays?*). Конвергенція стилістичних прийомів асонансу, алітерації (*Truly it is the fashion of the day / To mock at modesty and play the man, / To seek adventure: not to live in peace*) уможливує створення образу бурхливого, непередбачуваного, інтригуючого життя при королівському дворі. Послідовний повтор копулятивного сполучника, який з'єднує однорідні дієслова-присудки, здійснено для прискорення ритму тексту.

Копуляція герундіальних синтаксичних конструкцій. Роздуми персонажного образу Гарі про сутність людського буття виражено у такому текстовому фрагменті:

Harry:

*The sudden solitude in a crowded desert
In a thick smoke, many creatures moving
Without direction, for no direction
Leads anywhere but round **and** round in that vapour —
Without purpose, **and** without principle of conduct
In flickering intervals of light **and** darkness;
The partial anesthesia of suffering without feeling
And partial observation of one's own automatism
Tainting the flesh **and** discolouring the bone —
This is what matters, but it is unspeakable,
Untranslatable [15, 235].*

Синтаксичний простір віршованого тексту сформовано, перш за все, герундіальними конструкціями, які з'єднано копулятивним сполучником. Наявність у тексті номінативних синтаксичних конструкцій (*Without purpose, **and** without principle of conduct / In flickering intervals of light **and** darkness*) надає проаналізованому поетичному тексту своєрідної виразності й емоційності. Повтор-підхват (*The sudden solitude in a crowded desert / In a thick smoke*) виражає уявлення про контрастне світобачення й світосприйняття людського існування, котре на семантичному рівні виражено оксимороном *a crowded desert*.

Копуляція ад'єктивних синтаксичних конструкцій. Психологічний й емоційний стан головного персонажного образу Гарі зображено у наведеному нижче текстовому фрагменті:

*Harry, Harry, you are very tired
And overwrought. Coming so far
And making such haste, the change is too sudden for you.
You are unused to our foggy climate
And the northern country [15, 236].*

Синтаксичний простір наведеного поетичного фрагмента сформовано ад'єктивними та герундіальними синтаксичними одиницями, де синтаксичний зв'язок здійснено в ініціальной позиції поетичних рядків (вживання стилістичного прийому анафори). Синтаксичний простір поданого текстового фрагмента також репрезентовано паралелізмом.

В англomовній поетичній драмі синтаксичні конструкції, що містять **протиставний вид зв'язку**, імплікують концептуальні діади *героїчна особистість : пересічна людина, активність : пасивність, життя : смерть* тощо. Проаналізуємо засоби аранжування синтаксичної конструкції, що містить концепти *життя та смерть*, у фрагменті поетичної драми «Убивство у храмі» Т.С. Еліота:

Chorus:

*Preferring to pass unobserved.
Now I fear disturbance of the quiet seasons:
Winter shall come bringing death from the sea,
Ruinous spring shall beat at our doors,
Root and shoot shall eat our eyes and our ears,
Disastrous summer burn up the beds of our streams
And the poor shall wait for another decaying October.
Why should the summer bring consolation
For autumn fires and winter fogs?
What shall we do in the heat of summer
But wait in barren orchards for another October?
Some malady is coming upon us. We wait, we wait,
And the saints and martyrs wait, for those who shall be
martyrs and saints.
Destiny waits in the hand of God, shaping the still unshapen:
I have seen these things in a shaft of sunlight [13, 240].*

У наведеному вище фрагменті синтаксичний простір *Why should the summer bring consolation / For autumn fires and winter fogs? / What shall we do in the heat of summer / **But** wait in barren orchards for another*

October? / Some malady is coming upon us. We wait, we wait, / And the saints and martyrs wait, for those who shall be / martyrs and saints побудовано на основі низки риторичних запитань із протиставним видом зв'язку (*but*), простого та складнопідрядного речень. Сполучник *but* за своєю семантикою у поетичному фрагменті набуває значення «як не». У прикладі, що розглядається, наявна конвергенція різних стилістичних прийомів і засобів. Так, алітерація (*seasons, sea, spring, summer*), асонанс (*Root, shoot, Ruinous, Disastrous*), паралелізм (*Winter shall come bringing death from the sea, / Ruinous spring shall beat at our doors, / Root and shoot shall eat our eyes and our ears*), антитеза (*shaping the still unshapen*), розширений повтор (*We wait, we wait, / And the saints and martyrs wait*) сприяють втіленню домінантного смислу аналізованого фрагмента — протистояння добра і зла, життя і смерті. Отже, у наведеному текстовому фрагменті протиставний сполучник *but* ужито на початку поетичного рядка і риторичного питання для акцентування пояснення характеру взаємин між людьми у суспільстві та неминучості трагічної долі, котра очікує на головного персонажа, архієпископа Т. Беккета.

Для англomовної поетичної драми із **причиннево-наслідковим видом зв'язку** характерним є динамічний ритм:

*You come! to me! And tell me of your love —
 Illicit love, I warrant me — for him —
 For Lancelot whom I heaped my favors on —
 So — unrequited! Bitter is the sting
 Of base ingratitude — hypocrisy —
 Nay, for I have no tongue to name him right
 Who thus betrays allegiance to his queen,
 Allegiance sworn in young and tender days
 When Lancelot was newly come to court
 Unfriended, and I friended him, and he,
 With tears in's eyes made wilful pledge to love
 No other! [17]*

Так, текстовий фрагмент, репрезентований синтаксичними конструкціями окличного речення, еліпсисом, побудовано на причиннево-наслідковому зв'язку дієслівних синтаксичних конструкцій. Стилiстичний прийом відокремлення (вживання тире) та анжамбеман (перенесення сполучника на наступний поетичний рядок) підкреслюють смислову значущість тексту. Причиннево-наслідковий сполучник *so* відокремлено пунктуаційним знаком тире, який утворює паузу під час читання тексту і вживається для створення відповідного ритмічного малюнка — у семантичному просторі для вираження емоційного стану жінки.

Вживання диз'юнктивного сполучника без пунктуаційних знаків в англomовній поетичній драмі здійснюється не тільки для збереження, продовження плинного ритму, але й для висвітлення провідної ідеї твору — життя є продовженням смерті, а смерть є продовження життя.

Sweeney:

*There wasn't any joint
 There wasn't any joint
 For when you're alone
 When you're alone like he was alone
 You're either or neither
 I tell you again it don't apply
 Death or life or life or death
 Death is life and life is death [14, 392].*

В основі синтаксичних конструкцій, побудованих на паралелізмі (*There wasn't any joint / There wasn't any joint*), повтор-підхвату (*For when you're alone / When you're alone like he was alone*), хіазмі (*Death is life and life is death*) лежать концепти *життя, смерть*.

Безсполучниковий зв'язок в англomовній поетичній драмі використовується шляхом поєднання різних синтаксичних конструкцій без службових слів. Безсполучниковий зв'язок між синтаксичними конструкціями ґрунтується на семантичному змісті частин висловлювання, об'єднаних у синтаксичні одиниці, котрі утворюють смислову й інтонаційну єдність. Так, наприклад, опущення сполучника перед кожним однорідним членом синтаксичної конструкції надає специфічний смисловий та емоційний відтінок усюмо текстовому фрагменту:

*We are the poets
 embodying the strength of words.
 Our empowerment of verbs
 enables us to command your thoughts-
 obey, oppress, rejoice, embarrass, seduce.
 Our manipulation of nouns
 authorizes your tendency to label-
 slut, saint, mother, addict, jerk.
 Our reinforcement of adjectives
 gives you the freedom to judge-
 ugly, skinny, catholic, feminine, racist [16].*

В аналізованому поетичному фрагменті безсполучникові члени речення (*obey, oppress, rejoice, embarrass, seduce*) надають висловлюванню насамперед емоційної забарвленості. Відсутність сполучників доводить незавершеність думки, оскільки автор тексту дає можливість читачам самостійно завершити цей поетичний уривок. Наявність безсполучникового зв'язку в американській поетичній драмі є специфікою створення її синтаксичного простору.

Підсумовуючи здійснений когнітивно-синтаксичний аналіз, варто зазначити, що англомовній поетичній драмі властиві різні види і типи синтаксичних зв'язків, зокрема: копулятивний, диз'юнктивний, протиставний, причиннево-наслідковий, безсполучниковий. Серед стилістичних засобів їх реалізації преважують насамперед паралелізм, повтор-підхват, анжамбеман, відокремлення, антитеза, асонанс, алітерація тощо. Такі види синтаксичного з'єднання імплікують різні концепти, як-от: *вмістилище, героїко-трагічна особистість, смерть, життя*. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у встановленні стратегій і тактик автора англомовної поетичної драми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байоль О.В. Драматургічний дискурс Теннессі Вільямса: комунікативно-когнітивний аспект : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / О.В. Байоль. — К., 2008. — 231 с.
2. Белехова Л.І. Словесно-поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект : [моногр.] / Л.І. Белехова. — Херсон : Айлант, 2002. — 368 с.
3. Galperin L.R. Stylistics / L.R. Galperin. — М. : Higher school, 1977. — 327 р.
4. Горюнова М.Н. Лингвистические особенности немецкой драматургии XX века : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / М.Н. Горюнова. — К., 1996. — 150 с.
5. Иванова И.П. Теоретическая грамматика современного английского языка / И.П. Иванова, В.В. Бурлакова, Г.Г. Почепцов. — М. : Высшая шк., 1981. — 285 с.
6. Мизецкая В.Я. Композиционно-речевая организация драматургического текста (на материале англоязычных пьес XVI–XX вв.) : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.04 / В.Я. Мизецкая. — К., 1992. — Ч. I–II. — 507 с.
7. Мостова Н.А. Лингвостилістичні засоби створення художнього образу в драматургічному тексті 1-ї пол. XX ст. (на матеріалі п'єс М. Паньоля "Marius", "Cesar") : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Н.А. Мостова. — К., 2003. — 173 с.
8. Ольховська Н.С. Прагматико-комунікативні та лінгвістичні характеристики драматургічних текстів Томаса Бергнера : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Н.С. Ольховська. — Х., 2007. — 202 с.
9. Ніконова В.Г. Трагедійна картина світу в поезії Шекспіра : [моногр.] / В.Г. Ніконова. — Дніпропетровськ : Вид-во ДУЕП, 2007. — 364 с.
10. Смирницкий А.И. Синтаксис английского языка / А.И. Смирницкий. — М. : Изд-во литературы на иностранных языках, 1957. — 286 с.
11. Старовойтова Х.В. Архетип матері в сучасній французькій драмі: лінгвокогнітивний аспект : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Х.В. Старовойтова. — К., 2008. — 222 с.
12. Стрільчук А.В. Синтаксична організація текстів сучасної американської поезії: когнітивно-семіотичний та синергетичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / А.В. Стрільчук. — К., 2008. — 242 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

13. Eliot T.S. Murder in the Cathedral / T.S. Eliot // Т.С. Элиот. Избранная поэзия. Поэмы, лирика, драматическая поэзия. — 1994. — С. 236–355.

14. Eliot T.S. Sweeney Agonistes. Fragments of an Aristophanic Melodrama / T.S. Eliot // Т.С. Еліот. Избранная поэзия. Поэмы, лирика, драматическая поэзия. — 1994. — С. 362–395.
15. Eliot T.S. The Family Reunion : A Play [Електронний ресурс]. Т.С. Еліот. — Режим доступу : http://www.theglasskey.co.uk/?page=shop+lypage&product_id=128668CLSN_2526=12690912632526+aa+26cc93565997d7. — Назва з титул. екрану.
16. Molly McDonald. We are the Poets [Електронний ресурс] / Molly McDonald // Language, Literacy and Social Justice. — Режим доступу : <http://www.coexploration.org/beasts/poeticdrama.html>. — Назва з титул. екрану.
17. Weinberg Mildred. Elaine: A Poetic Drama [Електронний ресурс] / Mildred Weinberg. — Режим доступу : www.lib.rochester.edu/Camelot/weinbrgr.htm. — Назва з титул. екрану.

В статті определено синтаксическе пространство англоязычной поэтической драмы как системной организации совокупности ее синтаксических конструкций, выражающих определенные синтаксические отношения посредством различных семантико-синтаксических способов и средств. Особое внимание уделено концептуально значимым типам синтаксических отношений и средствам их реализации в синтаксическом пространстве англоязычной поэтической драмы.

Ключевые слова: синтаксическая конструкция, типы синтаксических отношений, синтаксическое пространство, поэтическая драма.

This article elucidates syntactic space of English poetic drama as a systemic organization of various syntactic constructions united in a poetic text by means of certain syntactic relations expressed by different connectors. Special attention is paid to the conceptually significant types of syntactic relations and means of their realization in syntactic space of English poetic drama.

Key words: syntactic construction, types of syntactic relations, syntactic space, poetic drama.

УДК 81'367[811.111+811.161.2]

ЕЛІПТИЧНІ РЕЧЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Лінатов В.М.,

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова;

Гладуш Н.Ф.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

Статтю присвячено дослідженню структурних особливостей еліптичних речень в англійській та українській мовах, визначенню їх ізоморфних і аломорфних характеристик. Проведений порівняльний аналіз еліптичних речень показав, що переважно аналітична за своєю структурою англійська мова і загалом синтетична українська мають майже подібний інвентар еліптичних конструкцій, але користуються ними неоднаково.

Ключові слова: неповне речення, еліптичне речення, еліптизація, еліпсис, структурно-семантична цілісність речення.

Еліптичні речення неодноразово ставали об'єктом уваги багатьох учених, які досліджували питання синтаксису (див. П.С. Дудик, А.П. Загнітко, М. Swan та ін.). Традиційно під еліптичним реченням мають на увазі таке неповне речення, у якому пропуск структурно необхідного елемента легко відновлюється. Характерною ознакою структурно неповних, але семантично повних речень є той факт, що за змістом вони завжди повноцінні, а пропущений член речення встановлюється не з мовленнєвої ситуації і не з контексту, а з їх власного змісту. Еліптичні речення розглядають як різновид неповних, хоча вони є структурами, відмінними від власне неповних речень (контекстуальних і ситуативних), які і структурно, і семантично неповні. Специфіка еліптичних речень полягає в тому, що вони семантично повні, а структурно — неповні. Порівняймо: *I had a ceremonial Luftwaffe saber, still do.* Наведене речення є еліптичним і може бути трансформоване в *I still have it.* Еліптизація відбувається на основі передтекстової інформації і є результатом опущення підмета та репрезентації дієслова-присудка допоміжним дієсловом *do*. Процедура відновлення відсутнього елемента у порівнюваних мовах базується на трансформації реконструювання

і субституції. Ця техніка уможливує виокремлення еліпсису з низки близьких синтаксичних явищ і дає змогу усвідомити той факт, що він є вельми поширеним явищем у синтаксисі як сучасної англійської мови, так і української.

Еліптичні речення є типовими конструкціями в різних стилях української мови: науковому, публіцистичному, художньому, діловому тощо [1, 253]. Результати порівняльного аналізу кількості структурних типів речень на одну сторінку тексту в англійській, російській та українській мовах свідчить про таке: в англійському художньому тексті, на відміну від текстів російської та української мов, зустрічаються 10 % еліптичних речень, у російськомовному тексті — 19 %, а в україномовному — 23 % [4, 127]. В англійському художньому тексті, на відміну від текстів української та російської мов, переважають прості повні нееліптовані речення. Висловлення україномовних та російськомовних текстів представлені набагато більшою кількістю та різноманітністю структурних варіантів — безособовими, неозначено-особовими тощо.

Актуальність дослідження еліптичних речень в українській та англійській мовах зумовлюється загальною тенденцією сучасних лінгвістичних студій до опису і встановлення специфіки мовного матеріалу в зіставно-типологічному аспекті на матеріалі споріднених і неспоріднених мов. Незважаючи на достатньо велику кількість наукових досліджень, у яких розкрито структурні, семантичні та стилістичні параметри неповних речень, у тому числі й еліптичних, типологічне вивчення відповідних одиниць потребує подальшої розробки, оскільки мовні зіставлення не завжди мають системний характер.

Метою статті є виявлення структурних особливостей еліптичних речень в англійській та українській мовах, визначення їх ізоморфних і аломорфних характеристик.

Прості спостереження підказують, що незалежно від природи мови — аналітичної чи синтетичної — процес еліптизації базується на основі обов'язково-дистрибутивних відносин між двома або більше елементами предикативної конструкції. Направленість збереженого елемента дає змогу адресанту опускати елемент, який є об'єктом направленості, а адресату легко його відбудувати [5, 230]. Відтворення опущеного члена речення для вираження думки є непотрібним. З одного боку, така компресія змісту створює граматичну неповноту, а з іншого — значення відсутності ланки підказується семантикою експліцитно виражених компонентів, що робить еліптичні речення зрозумілими й поза контекстом чи у відриві від конкретної ситуації мовлення. Порушення структурно-синтаксичної цілісності речення не призводить до порушення його семантичного змісту. Наприклад, англ.: "*Cook nettles exactly as you would spinach*" відповідає трансформація "*Cook nettles exactly as you would be spinach*" [7]; укр.: «В минулому (залишилось, було) горе, таємничість і незбагненність...» (Загребельний).

Аналіз еліптичних речень англійської та української мов на основі художніх текстів показав, що номенклатура еліптичних конструкцій має набагато більше спільного, ніж відмінного. Так, для обох мов типовими є конструкції з опущеним присудком або його частини: *Billy was born in 1922 in Ilium, New York, the only child of a barber there (he was the only child of a barber there)*. В українській мові найчастіше пропущеним є присудок двоскладного чи головний член односкладного речення, який устанавлюється лише приблизно. Так, у реченні «*Попрощався — й надвір*» (І. Гнатюк) пропущено *поспішив, кинувся, пішов, побіг* [2, 308].

Засобами еліпсу можуть бути присудок зі значенням дієслова руху, переміщення в просторі: «*А біля школи тим часом ще танці*» (О. Гончар). Присудок, що опускається, може також мати значення наказу, прохання, побажання, заклик, привітання, прокляття, подяки, запитання і под., пор.: *З приїздом!* (усвідомлюється відсутність дієслова, оскільки іменник у родовому або орудному відмінку сприймається тут придієслівно), тобто *Вітаю вас з приїздом! Я вітаю з приїздом! Доброго здоров'я! — Бажаю вам здоров'я! Я бажаю вам здоров'я!* Опускаються й нульові форми дієслова *бути* та синонімічні з ним дієслова, наприклад: «*Позаду — вороги*» (М. Коцюбинський). Такі самі конструкції характерні й для англійської мови, порівняйте: "*How dare you laugh like that when my boy's just gone up the pipe! You monster!*" (Drabble) — *You are monster!*

Поширеними у порівнюваних мовах є конструкції питального характеру з еліпсом дієслова-присудка. Переважно такі конструкції складаються з обставини *де* й підмета або ж з одного чи кількох займенникових додатків, наприклад: *Куди ти, Корнелій?* (Ю. Смолич); *Чого тобі?* (Петро Панч); *а батько де?* (О. Гончар). Такі ж конструкції притаманні й англійській мові. Порівняйте: *Why use squirrels?* ← *Why do you use squirrels?*; *Mike Travis asked, "Why not use Oompa-Loompas?"* ← *Why do not you use Oompa-Loompas?* [7].

Для англійської мови, з огляду на її аналітичний характер, типовими є еліптичні речення з невираженими допоміжними дієсловами: "*You like it?*" asked Mr. Wonka ← *Do you like it?*; *And she want something?* ← *Does she want something?* Слід зазначити, що подібне опущення є можливим лише перед особовими

займенниками, за винятком займенників *I* та *it*. Подібні конструкції відсутні в українській мові, що зумовлено особливостями будови мови синтетичного типу.

У наведеному реченні пропущено підмет і частина складеного іменного присудка, що має значення буття: *Rich, with the same social background as Charles* (Bawden) ← *She is rich, with the same social background as Charles*.

У сукупній вибірці еліптичних речень 12 % представлено структурами з опущеним підметом в англійському художньому тексті, 21 % — в українському художньому тексті (табл. 1). Наведемо приклад:

— *Сідай, хлопче. У ногах правди немає.*

Козак вочевидь не був голоколінчиком. Ждан оддав йому поглядом дяку, сів на лискучу колоду. Скосив очі на козака. Січовик схожий на ведмедя — такий же великий і кудлатий. Руки волохаті, і стріхами брови, і круглі очі-вирла. Січовик поплямкав товстими губами й сказав:

— *Бачу, зелений і на Січ прибився недавно* (Мушкетик).

Зауважимо, що така еліптизація підмета в порівнюваних мовах більш характерна для заголовків газетних рубрик, назв статей тощо, наприклад: *Піти* — *не нізно* («Вечірній Київ»), *Want No War Hysteria in Schools*. Слід зазначити, що англійські еліптичні речення на кшталт “*Much obliged to you*” (Galsworthy) — *I am much obliged to you*. “*See them coming?*” — *Do you see them coming* (Parker), “*Looking for something?*” — *Are you looking for something?* (Steibeck) не співвідносяться з відповідними українськими еліптичними конструкціями і здебільшого перекладаються повними реченнями [3, 326].

З-поміж еліптичних речень, притаманних обом мовам, можна виділити конструкції з еліпсом інфінітива — за наявності предикатива в україномовному реченні: *у спасівку раз мені в волость треба було* (А. Тесленко); *Пора вставати. Час на роботу* (М. Стельмах); і частки *to* в англійській мові: *I don't dance a lot, but I used to*. У деяких випадках можливе опущення всього складу інфінітива після іменників та прикметників на кшталт: *He'll never leave home; he hasn't got the courage (to)*.

Невідзначеними в українській мові є і структурно неповні підрядні речення, які, як правило, складаються із сполучника та прикметника або іменника (з прийменником або без нього). Еліптичні підрядні речення не мають одного або двох головних членів: присудка (або його частини) чи присудка й підмета. Такі еліптичні підрядні речення можуть складатися з іменникових та прикметникових груп і конструкцій з дієприкметником, які вводяться сполучниками *whether, whether ... or not, when, as, if, unless, though, once, although, while* або іноді без сполучника. Наприклад: *The results of such restrictions, whether self-imposed or not, can be seen in the book here and there*. Наслідки таких обмежень, незалежно від того, добровільно вони обрали чи ні, можна бачити в книгах повсюди: *When in Paris, you should visit the Louvre*. — *When you are in Paris, you should visit the Louvre*. — *Коли ви будете в Парижі, Ви повинні відвідати Лувр*.

В обох мовах можливе опущення сполучників, які з'єднують підрядне і головне речення, наприклад: *Думаю, вона не приїде*. — *Думаю, що вона не приїде*. — *I think she won't come*. — *I think that she won't come*.

Англійські еліптичні конструкції типу *if any, if anything* мають експресивно-підсилювальне значення і передаються українською мовою підрядними умовними реченнями, а також словами *майже, мабуть, цілком, взагалі*, наприклад: *If anything, it will be in their interests to follow this course*. — *у будь-якому разі в їхніх же інтересах дотримуватися цього курсу* [6, 169].

Таблиця 1

КІЛЬКІСТЬ ЕЛІПТИЧНИХ РЕЧЕНЬ ЗА ОПУЩЕНИМ ЕЛЕМЕНТОМ КОНСТРУКЦІЇ

Мова \ Опущений член речення	Підмет	Присудок або його частина	Додаток	Обставина
Англ.	12 %	48 %	19 %	21 %
Укр.	21 %	62 %	10 %	7 %

Таким чином, переважно аналітична за своєю структурою англійська мова і загалом синтетична українська мають майже подібний інвентар еліптичних конструкцій, але користуються ними неоднаково.

На завершення викладеного ми робимо висновок про те, що незалежно від природи мови — аналітичної чи флективної — еліптичні речення мають набагато більше спільного, ніж відмінного, що підтверджується даними досліджень типології та варіативності конститuentів еліптичних конструкцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дудик П.С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення / П.С. Дудик. — К. : Наукова думка, 1973. — 288 с.
2. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис : [моногр.] — Донецьк : ДонНУ, 2001. — 662 с.
3. Корунець І.В. Порівняльна типологія англійської та української мов : навч. посіб. / І.В. Корунець. — Вінниця : Нова Книга, 2004. — 464 с.
4. Образцова О.М. Лінійна організація висловлення в англійській, російській та українській мовах : [моногр.] / О.М. Образцова. — Х. : БУРУН КНИГА, 2012. — 384 с.
5. Почепцов Г.Г. Избранные труды по лингвистике: [моногр.] / Г.Г. Почепцов ; сост., общ. ред. и вступ. статья И.С. Шевченко. — Х. : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2009. — 556 с.
6. Шпак В.К. Основы перевода: грамматичні та лексичні аспекти : навч. посіб. / В.К. Шпак. — К. : Знання, 2007. — 310 с.
7. Swan M. Practical English Usage / M. Swan. — Oxford : Univ. Press, 2010. — 639 p.

Статья посвящена исследованию структурных особенностей эллиптических предложений в английском и украинском языках, определению их изоморфных и алломорфных характеристик. Проведенный сравнительный анализ эллиптических предложений показал, что преимущественно аналитический по своей структуре английский язык и в целом синтетический украинский имеют схожий инвентарь эллиптических конструкций, но пользуются ими неодинаково.

Ключевые слова: неполное предложение, эллиптическое предложение, эллиптизация, эллипсис, структурно-семантическая целостность предложения.

The article focuses on the study of structural features of elliptical sentences in English and Ukrainian investigating their isomorphic and allomorphic features. The comparative analysis of the elliptical sentences reveals almost identical structural patterns of the sentences in English and Ukrainian languages which are used differently.

Key words: ellipsis, omission of constructively obligatory elements, structural and semantic unity, allomorphic and isomorphic features.

УДК 811.111'364(09)

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ІМЕННОЇ ФРАЗИ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Вольницька Д.О.,

Житомирський державний університет ім. І. Франка

У статті розглядаються основні підходи до дефініції «фрази», зокрема «іменна фраза», крізь призму різних лінгвістичних студій та їх представників. Розвідка висвітлює типові структурні компоненти та функції іменних фраз в англійській мові. Спираючись на надбання останніх десятиліть у царині науки, а саме Х-штрих теорії, проілюстровані приклади іменних фраз у світлі генеративної граматики.

Ключові слова: фраза, іменна фраза, модифікатор, детермінант, постмодифікатор.

Структура речення завжди була у полі зору сучасних лінгвістичних студій. У синхронії та діахронії досліджувались різні аспекти речення крізь призму формального і функціонального підходів.

Однією з лінгвістичних проблем є фраза. Концепт «фраза» тлумачився по-різному у царині дослідження даного поняття. Jespersen визначав фразу як комбінацію складених разом слів з метою формування смислової одиниці [13]. Так само Kruisinga вирізняє синтаксичні групи як комбінацію слів, які є частиною речення [13]. У свою чергу Hockett звертається до ієрархічно організованих складних форм [14]. Як приклад, (1) *the elderly man* у (2) *the elderly man sat in the room* є складною формою, так само як і (3) *sat in the room*. Обидві частини є конструктивними, тобто група певним чином однакових конструкцій, які передбачають модифікацію одного конститuenta іншим. У «Програмі мінімалізму» Ноама Хомського фрази

називаються відповідно до порядку слів у реченні. Коли фраза починається з категорії, то категорія отримує назву усієї фрази і є її лексичним ядром [6]. Як бачимо, трактування фрази у сучасній лінгвістиці зазнало різнобічного вивчення.

Серед типів фраз особливу увагу привертає вивчення саме іменних, тому **метою нашої розвідки** є дослідження та аналіз іменних фраз в англійській мові у світлі генеративної граматики. Відповідно до поставленої мети нами були визначені такі **завдання**: проаналізувати різні підходи до визначення іменної фрази, виділити основні їх типи та проілюструвати структуру іменних фраз на прикладах, ґрунтуючись на правилах Х-штрих теорії.

Дефініції, функції та позиції іменних фраз у реченні були досліджені багатьма вченими, зокрема Abney, Baker, Chomsky, Fromkin, Halliday, Quirk та іншими [1; 2; 5; 11; 13; 18]. Описові дослідження внутрішніх компонентів іменних фраз здійснили Baker, Greenbaum, Quirk [2; 15; 18].

Визначення іменних фраз були запропоновані низкою лінгвістів. Розглянемо декілька з них:

- іменна фраза — це граматичний клас, що складається з іменника чи займенника і будь-якого безпосереднього модифікатора (будь-який граматичний елемент, який лімітує значення іншого елемента) [7];
- іменна фраза — це група слів з ядром-іменником чи ядром-займенником [20];
- іменна фраза — це група слів, що включає обов'язкове іменне ядро та усі інші структури (детермінанти, модифікуючі елементи), котрі закріплюються до ядра [3; 8; 9].

З вищезазначених визначень стає очевидним те, що іменна фраза — це група слів, що складається з іменника чи займенника як ядрового елемента і модифікаторів. Іменна фраза може бути простою, тобто у вигляді одного слова (*Tom, happiness*), чи комплексною (*workers who came late*). В англійській мові іменна фраза містить ядро, що є її центром, навколо якого вибудовуються усі інші конститuentи [8; 9]. Слід зауважити, що іменні фрази є синтаксичною категорією не лише англійської мови, але й кожної мови світу в цілому. Опис іменної фрази у традиційній граматиці є безпосередньо тим, що Gleason називає слот-філер технікою (slot-and-filler technique), де іменна фраза може мати величезну кількість слотів та позицій з відповідним філером [12]. Граматична складність іменної фрази визначається аналізом чотирьох базових конститuentів: детермінантів, премодифікаторів, ядра, постмодифікаторів [3; 8; 9; 18]. Навколо визначення основного елемента іменної фрази вирують різні дискусії, оскільки різні школи та представники висвітлюють її ядро по-різному. Так, наприклад, De Mönink наголошує, що ядро є домінуючим членом іменної фрази [17]. У свою чергу генеративісти відхиляють цю точку зору, зазначаючи, що ядро є найбільш важливим елементом, який встановлює зв'язок між типом та інстанцією [19]. Quirk вважає, що ядро є найбільш важливим словом у фразі, з яким узгоджуються інші елементи клаузи [18], наприклад: (4) *important people* (рис. 1).

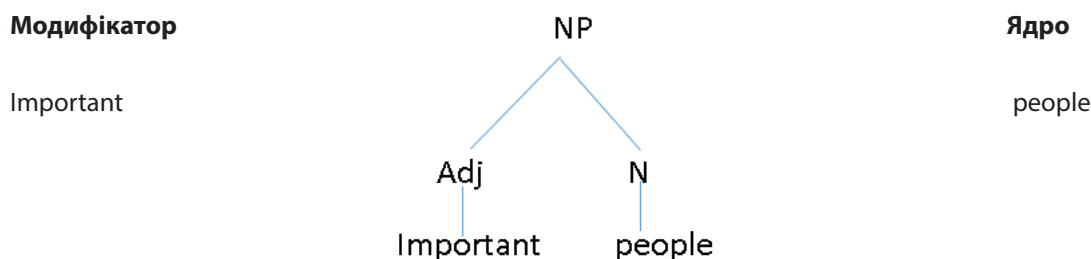

Рис. 1. Іменна фраза з модифікуючим елементом

Детермінанти надають референтну інформацію про ядро і повинні передувати іменній фразі, займаючи ініціальну позицію [8; 9]. Quirk виділяє три категорії детермінантів: преддетермінант, центральний детермінант, постдетермінант [18]. До категорії преддетермінантів входять такі слова, як *all, both, half, double, twice*, дробові вирази і вигукові слова, як-от: *such, what*. Наприклад: (5) *That was such a terrible car accident!* (рис. 2).

Найбільш поширеними центральними детермінантами є артиклі *a, the, an* та займенники *this, these, that, those, some* і т.д. Постдетермінанти репрезентуються кількісними та порядковими числівниками *one, first, two, second* тощо та квантифікаторами *few, many, large number of* і т.д.

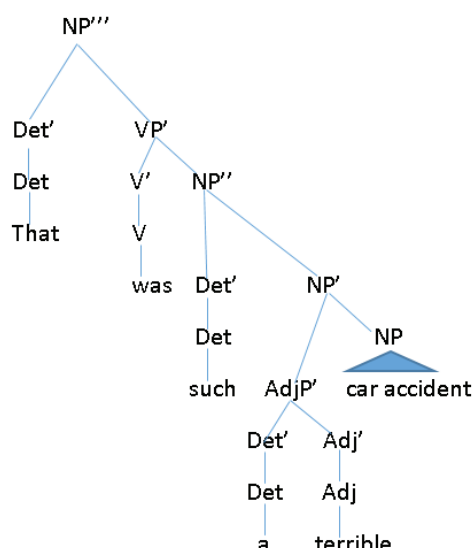

Рис. 2. Дериваційна модель з детермінантом іменної фрази у теорії X-штрих

За детермінантами можуть слідувати різні модифікатори. За Quirk, найбільш типовими модифікаторами є прикметники, дієприкметники, іменники, посесивний відмінок, прислівники та інші фрази і речення. Премодифікатори-прикметники виражають атрибутивний відтінок і у свою чергу можуть модифікуватися прислівниками в ініціальній позиції. Наприклад: (6) *my very smart daughter*. Дієприкметники I і II також можуть премодифікувати ядро в іменній фразі. Для прикладу, (7) *exciting journey* і (8) *excited man*. Quirk описує посесивний відмінок як премодифікатор, що виконує дві функції і висвітлює це у двох фразах: (9a) *my old friend's home* і (9b) *the old people's home* [18]. У прикладі (9a) посесив є описовим, оскільки прикметник *old* премодифікує іменник *friend*. На відміну від прикладу (9b), де *the old people's home* є детермінативом з прикметником, що премодифікує іменну фразу *people's home* [18]. Quirk зазначає, що іменна фраза може премодифікуватися цілим реченням. Наприклад: (10) *He has been to I don't know how many places* [18].

Quirk і Dixon зазначають, що порядок премодифікаторів не є повністю вільним, і презентують це у вигляді семантично-синтаксичних класів (табл. 1) [17]

Таблиця 1

СЕМАНТИЧНО-СИНТАКСИЧНІ КЛАСИ ПРЕМОДИФІКАТОРІВ

<p>Dixon</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) цінність (good, bad); 2) величина (big, large, little); 3) фізичні параметри (broken, hot); 4) швидкість (fast, quick, slow); 5) людські схильності (mad, happy); 6) вік (new, young, old); 7) колір (white, black); 8) походження (wooden, Dutch); 9) ціль (cat food) 	<p>Quirk</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) загальна характеристика (small, heavy); 2) вік (new, young, old); 3) колір (red, white, black); 4) дієприкметник (running, carved); 5) походження (Chinese, Gothic); 6) іменник (London, jade); 7) деномінал (social, moral)
<p>HEAD</p>	

Іншим типом підрядного речення, яке часто вбудоване в іменну фразу, є апозитивне. Воно репрезентується сполучником *that*. Наприклад: (11) *the news that contract has been signed*; (12) *the fact that the judge sentenced him into prison*. Сполучник *that* в апозитивному підрядному реченні відрізняється від *that* в релятивному підрядному реченні, оскільки у даному випадку він не має функціональної важливості. Відтак речення може існувати без сполучника *that*. Наприклад: (13a) *You must have known that contract has been signed*; (13b) *Contract has been signed*.

Як бачимо з вищенаведених прикладів, обидва речення є самостійними і не втрачають свій смисловий відтінок.

Складними іменними фразами вважають сурядні іменні фрази, які з'єднуються сурядним зв'язком, тобто сполучниками *and, or*. Наприклад: (14) *My friend and/or her sister will bring the present*.

Такі структури є досить простими на перший погляд, проте у деяких випадках існує їх двозначність. Розглянемо це на прикладі: (15) *Little boys and girls will be examined first*.

З речення (15) не є зрозумілим, кого буде оглянуто спершу: маленьких хлопчиків чи дівчаток. Відповідь буде залежати від того, чи премодифікуючий прикметник *little* стосується лише *boys*, чи сурядної іменної фрази *little girl and boys*. Щоб розрізнити можливості премодифікуючого прикметника *little*, ми повинні розглядати не лише повну сурядну іменну фразу, але і її ядра окремо. Проілюструємо це у вигляді дериваційної моделі фрази (рис. 3, 4).

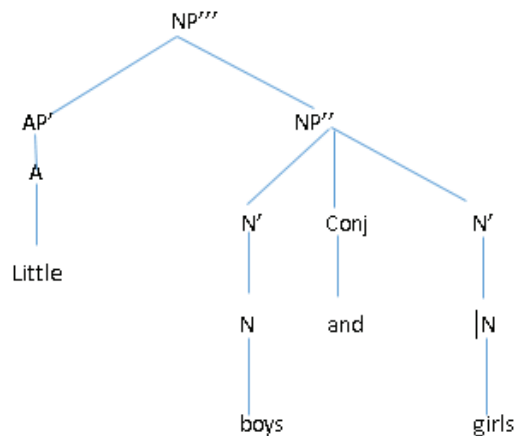

Рис. 3. Дериваційна модель повної модифікованої сурядної іменної фрази

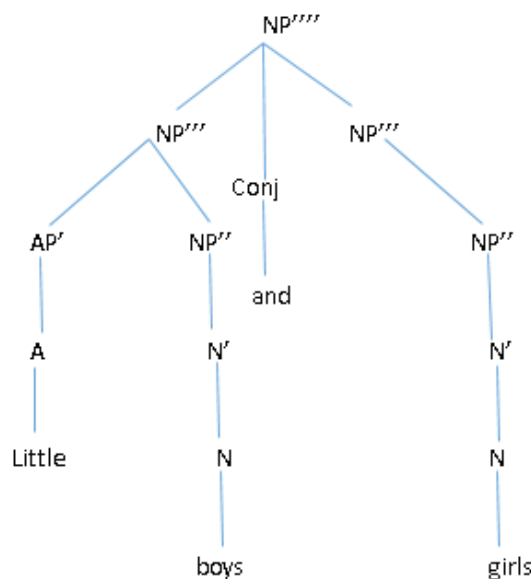

Рис. 4. Дериваційна модель модифікації одного ядра

Рис. 3 репрезентує випадок, коли *little* модифікує повну сурядну іменну фразу *boys and girls*, а рис. 4 зображує випадок, коли *little* модифікує лише *boys*.

Думки щодо постмодифікаторів серед граматистів різняться, однак більшість констатує наявність двох типів: постмодифікаторів та комплементів. Carter та McCarthy визначають постмодифікатори як такі, що конкретно визначають людину чи річ, про яких йдеться, а комплементи, на їх думку, доповнюють значення іменної фрази [4]. Carter та McCarthy наголошують на тому, що найважливішою граматичною формою є релятивні підрядні речення, а усі інші постмодифікатори можуть перефразовуватися ре-

лятивним підрядним реченням [4]. Це може бути, наприклад, повне релятивне підрядне речення (16) *the man who I have always loved*, чи клауза з дієприкметником I (17) *the girl looking at him* або дієприкметником II (18) *the girl who looked at him*. Повний інфінітив та препозиційна фраза можуть виступати у ролі постмодифікаторів, наприклад: (19) *I had the whole night to make a decision*; (20) *the woman on the sofa*. Quirk наголошує на тому, що компленти реалізуються препозиційною фразою чи підрядними реченнями. Підрядні речення можуть бути фінітними, як у реченні (21) *“The news that the team had won calls for a celebration”* [18], чи нефінітними, де використовуються дієприкметники I і II чи інфінітиви. Наприклад: (22) *“the person writing reports is my colleague”* [18].

На думку Quirk, функціональні компоненти іменної фрази можна узагальнити у вигляді діаграми (рис. 5).

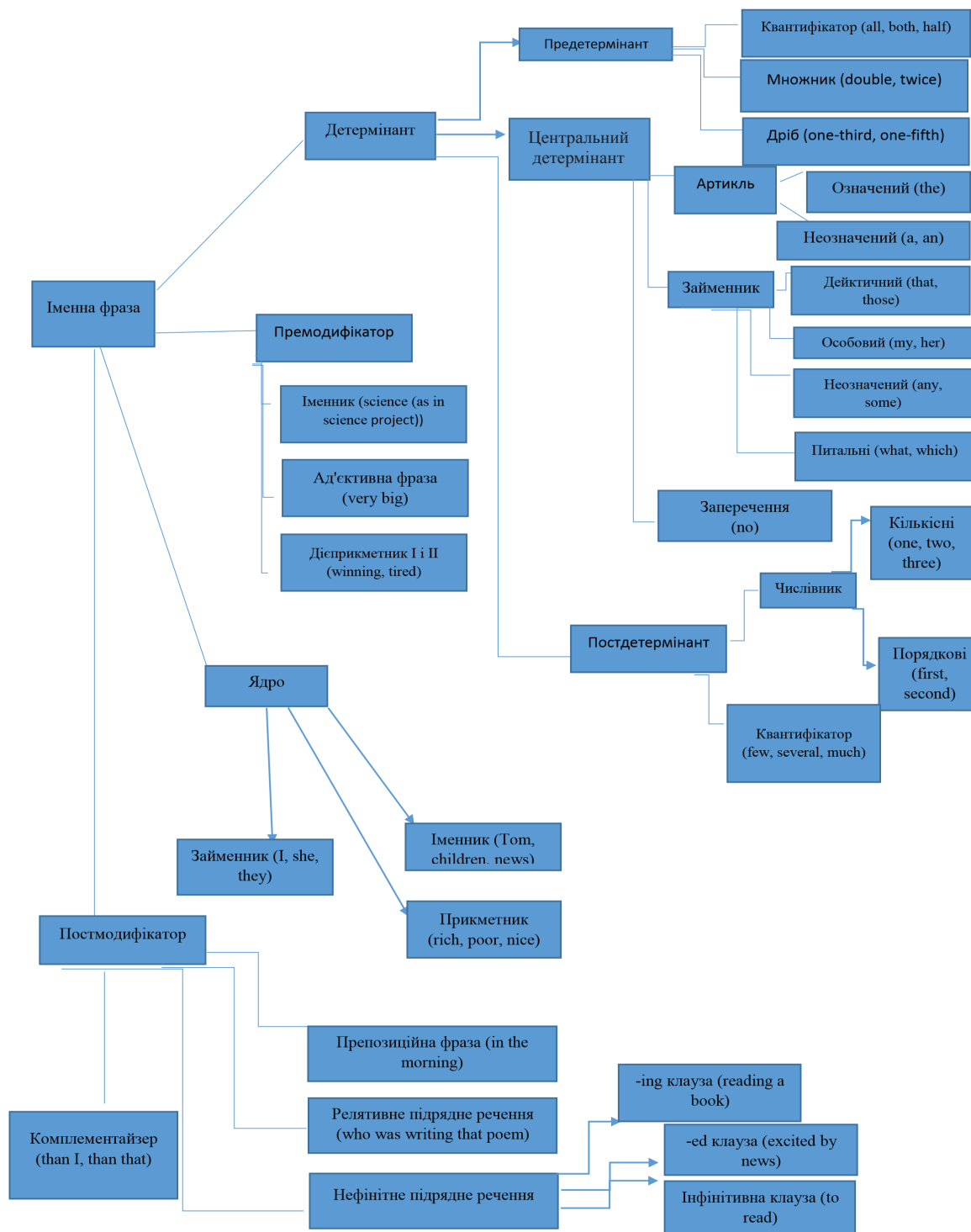

Рис. 5. Функціональні компоненти іменної фрази

Представники сучасних лінгвістичних студій вважають, що іменна фраза може виконувати певні граматичні функції [15]:

- роль підмета: (23) *The children in the class went to the school yard;*
- роль прямого додатка: (24) *They are reading some new instructions;*
- роль непрямого додатка: (25) *She have Thomas her car;*
- роль суб'єктного комплемента: (26) *The exam was a test of their basic knowledge;*
- роль об'єктного комплемента: (27) *Many of teachers consider her the best student;*
- роль комплемента прийменника: (28) *A bunch of roses is intended for your girlfriend;*
- роль премодифікатора іменника чи іменної фрази: (29) *Cheese production is increased this year;*
- роль адвербіала: (30) *The expire date finishes next Monday.*

Як бачимо, позиції іменної фрази у реченнях спричиняють її різні граматичні функції. Ми можемо стверджувати, що порядок слів іменної фрази у реченні взаємопов'язаний з виконанням її граматичних функцій.

У процесі нашої розвідки ми проаналізували типові моделі іменних фраз у сучасній британській пресі. Методологічною основою став корпус іменних фраз Бостонського університету. Наведемо декілька прикладів [21].

Модель «модифікатор+ядро»:

- (31) *currency movements;* (32) *appropriate actions;* (33) *broken promises;* (34) *virtual crime;* (35) *international project.*

Проілюструємо приклад (35): ядро *project* модифікується прикметником *international* (рис. 6).

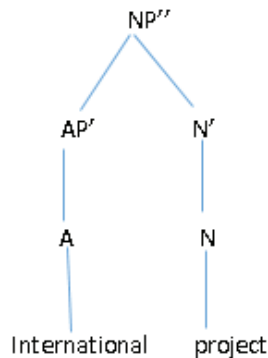

Рис. 6. Модифіковане ядро іменної фрази

Модель «ядро+модифікатор»:

- (36) *success with rejection;* (37) *programs of study;* (38) *results of business;* (39) *results of summit;* (40) *purchase of machines.*

Проілюструємо приклад (39): ядро *results* модифікується постмодифікатором, що виражений препозиційною фразою *of summit* (рис. 7).

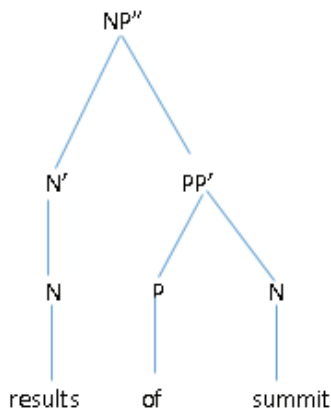

Рис. 7. Модифіковане ядро препозиційною фразою

Модель «*модифікатор+ядро+модифікатор*»:

(41) a television campaign for a new brand of biscuits; (42) the bomb explosions in Bali; (43) automotive industry in Central Java; (44) free internet access to every student.

Проілюструємо приклад (42): ядро *explosions* премодифікується (*det+noun*) *the bomb* і постмодифікується препозиційною фразою *in Bali* (рис. 8).

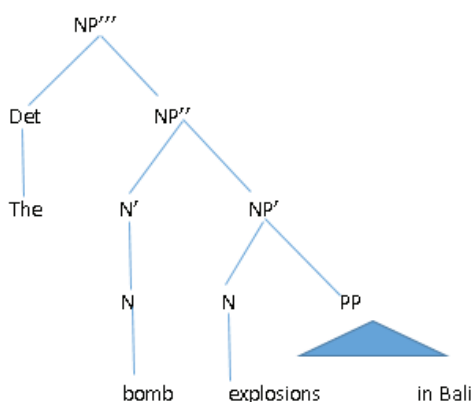

Рис. 8. Премодифіковане та постмодифіковане ядро

Отже, іменна фраза є багатогранним та складним компонентом синтаксису. Проаналізувавши іменні фрази у корпусі Бостонського університету, можна зробити висновок про те, що у британській пресі більш типовими, ніж комплексні, є прості іменні фрази. І хоча ми дослідили лише їх окремі моделі, проте вважаємо, що іменна фраза знаходиться у фокусі розвідки сучасних лінгвістичних студій. Ґрунтуючись на розвідках генеративної граматики, подальшу перспективу розгляду іменної фрази вбачаємо саме у світлі новітніх генеративних теорій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Abney S. The English noun phrase in its essential aspect [Електронний ресурс] / S. Abney. — 1987. — Режим доступу : <http://www.vinartus.com/spa/87a.pdf>.
2. Baker C.L. Introduction to generative-transformational syntax / C.L. Baker. — NJ : Prentice-Hall, 1978. — 470 p.
3. Biber D. Noun phrase modification / D. Biber, J. Grieve, G. Iberri-Shea // One Language, Two Grammars? Differences between British and American English / D. Biber, J. Grieve, G. Iberri-Shea. — Cambridge : University Press, 2009. — P. 182–193.
4. Carter R. Cambridge Grammar of English / R. Carter, M. McCarthy. — Cambridge : University Press, 2006. — 973 p.
5. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax / N. Chomsky. — Cambridge, Mass. : M.I.T. Press, 1965. — 251 p.
6. Chomsky N. The Minimalist Program / N. Chomsky. — Cambridge, Mass. : M.I.T. Press, 1995. — 420 p.
7. Cook S. The Scope of Grammar / S. Cook, W. Suter. — New York : McGraw-Hill Book Company, 1980. — 300 p.
8. Coffin C. Applying English Grammar: Corpus and Functional Approaches / C. Coffin, A. Hewings, K. O'Halloran. — UK : Hodder Arnold, 2004. — P. 117–133.
9. Crystal D. Rediscover Grammar / D. Crystal. — UK : Longman Pearson, 2004. — 253 p.
10. Delahunty G.P. The English language: From Sound to Sense / G.P. Delahunty, J.J. Garvey. — Colorado : Parlor Press, 2010. — 250 p.
11. Fromkin V. An Introduction to Language / V. Fromkin, R. Rodman. — Orlando : Holt, Rinehart and Winston, 1998. — 624 p.
12. Gleason H.A. Linguistics and English Grammar / H.A. Gleason. — Orlando : Holt, Rinehart and Winston, 1965. — 519 p.
13. Gómez I.P. Nominal Modifiers in Noun Phrase Structure: Evidence from Contemporary English / I.P. Gómez. — Spain : Universidade de Santiago de Compostela, 2010. — 377 p.
14. Hockett C. A Course in Modern Linguistics / C. Hockett. — NY : Macmillan, 1960. — 621 p.

15. Nelson G. An Introduction to English Grammar / G. Nelson, S. Greenbaum. — NY : Routledge, 2013. — 292 p.
16. Moravcsik E. An introduction to syntactic theory / E. Moravcsik. — London : A & C Black, 2006. — 263 p.
17. Mönnink I. On the Move: The Mobility of Constituents in the English Noun Phrase: a Multi-method Approach / I. Mönnink. — Amsterdam : Rodopi, 2000. — 188 p.
18. Quirk R. A Comprehensive Grammar of the English Language / R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik — L., N.Y. : Longman, 1985. — P. 59–99, 375–405.
19. Radford A. Transformational syntax: A student's guide to Chomsky's extended standard theory / A. Radford. — Cambridge : University Press, 1981. — 402 p.
20. Richards J.C. Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics / J.C. Richards, J. Platt, H. Platt. — Essex : Longman, 1997. — 423 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

21. Boston University Noun Phrase Corpus [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://nprcorpus.bu.edu/>

В статті розглядаються основні підходи до дефініції «фрази», в частині «іменна фраза», крізь призму різних лінгвістических студій і їх представителів. Ісследовані типичні структурні компоненти і функції іменних фраз в англійському мові. Опіраючись на результати наукових досліджень останніх десятиліть, а саме Х-стріх теорії, проілюстровані приклади іменних фраз в світлі генеративної граматики.

Ключові слова: фраза, іменна фраза, модифікатор, детермінант, постмодифікатор.

The article considers different approaches to the definitions of "phrase" and "noun phrase" suggested by representatives of various linguistic paradigms. The paper highlights basic structural components of NPs in English used in British Press on the basis of the data provided by Boston University Noun Phrase Corpus. The results of the analysis are interpreted in the light of the X-bar theory. Primary grammatical functions of NP are described in regard to its sentence position.

Key words: phrase, noun phrase, determiner, modifier, pre-modifier, post-modifier.

УДК 811.111'42'37:808.5:801.631.5

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ РИТОРИЧНИХ ПИТАНЬ В АНГЛОМОВНОМУ ВІРШОВАНОМУ МОВЛЕННІ

Юркова К.О.,

Херсонський державний університет

У статті систематизовано наукові підходи до вивчення риторичних питань у мові та мовленні, зокрема поетичному. Обґрунтовано власний комунікативно-прагматичний підхід до дослідження риторичних питань в американському поетичному дискурсі й виявлено їх функції, що сприяє адекватній інтерпретації тексту та визначенню комунікативно-прагматичних властивостей риторичних питань, спрямованих на забезпечення перлокутивного ефекту, тобто втілення авторської інтенції впливу на читача.

Ключові слова: комунікативно-прагматичні властивості, риторичні питання, перлокутивний ефект, авторська інтенція.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями.

У традиційних синтаксичних студіях феномен «речення» розглядається як явище, з одного боку, мовного, а з іншого — мовленнєвого порядку, що уможливорює щонайменше двовекторність його тлумачення — номінативний і комунікативний аспекти. Обидва вони виявляються пов'язаними з трихотомічною природою мовного знака — формою, змістом і функцією. Тож і риторичне питання як різновид речення має розглядатись як одиниця синтаксичного рівня, яка, будучи структурно унормованою, вирізняється певними семантичними особливостями та має певну функціональну специфіку.

Думка Р. Якобсона про відмінності поетичного мовлення від повсякденного і навіть від художнього прозового, висловлена ним у статті «Поэзия грамматики и грамматика поэзии» [31, 462–482], надихнула лінгвістів на виявлення особливостей функціонування різних категорій граматики, виражених певними частинами мови чи синтаксичними конструкціями, у поетичному мовленні. Так, у річищі когнітивної лінгвістики з позицій лінгвосинергетичного підходу виявлено особливості реалізації категорії займенників в американській поезії [26, 147–148], на основі когнітивно-прагматичного підходу встановлено когнітивно-прагматичні властивості імперативних конструкцій в англійському поетичному дискурсі [15, 5], а у світлі лінгвокогнітивного і синергетичного підходів визначено роль питальних конструкцій у побудові текстових світів в англійських поетичних текстах [6, 145; 29, 58–60]. Риторичні запитання в американських поетичних текстах не отримали достатнього висвітлення, що і зумовило проблематику нашого дослідження.

Актуальність статті визначається її відповідністю спрямуванням наукових розвідок з проблем синтаксису, зокрема поетичного тексту, на встановлення комунікативно-прагматичних властивостей синтаксичних конструкцій. Дотепер риторичні питання як певним чином граматично оформлений тип синтаксичних конструкцій поетичного тексту не отримали вичерпного опису в лінгвістиці у світлі новітніх підходів і методів дослідження. Актуальність дослідження посилюється поширеністю риторичних питань в поетичному мовленні та відсутністю систематичного опису їх стилістичних особливостей та прагматичних властивостей.

З'ясування когнітивно-комунікативної ролі та місця риторичного питання у синтаксичному аранжуванні поетичного тексту уможливорює його адекватну інтерпретацію, а розкриття комунікативно-прагматичного потенціалу питальних речень сприяє виявленню авторської комунікативної інтенції і прихованих смислів.

Мета нашого дослідження полягає у виявленні комунікативно-прагматичних властивостей риторичних питань в англійському віршованому мовленні. **Об'єктом дослідження** постають риторичні питання в англійському віршованому мовленні. **Предметом вивчення** — комунікативно-прагматичні особливості їх функціонування в поетичному тексті.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що специфіка функціонування у поетичному мовленні зумовлена домінуючими властивостями поетичного тексту: образністю, емотивністю, естетичною значущістю. Вживання риторичних конструкцій є одним із виявів прагматичної спрямованості поетичних текстів, авторської інтенції на створення емоційного відгуку.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Риторичне питання (РП) відоме і широко вживається ще з часів Античності. З Античності до Нового часу РП відносилось до фігур думки, які визначались і описувались як певні типові прийоми впливу на слухача» [18, 77].

Вітчизняні та російські лінгвістичні довідкові видання визначають термін «риторичний» як прикметник до «риторика» і подають дефініцію цього поняття як «піднесений, переповнений словами і виразами, що розраховані на привертання уваги, підсилення враження від висловленого» [36, 389; 37, 237; 39, 356]. Термін «риторичне питання» позначає особливу синтаксичну конструкцію, сутність якої полягає у перекладенні граматичного значення питальної форми [5, 84]. Тобто РП має одночасно диференційні ознаки питальних (зовнішня питальна форма) і розповідних (зміст повідомлення) речень. РП тлумачиться і як фігура мовлення, засіб відтворення діалогу з уявним співрозмовником [41, 551]. Питання адресатові не розраховане на відповідь, коли відповідь неможлива чи зайва або вміщена чи смислово сконденсована в самому питанні [41].

Аналітичний огляд наукового доробку, присвяченого вивченню РП у віршованому мовленні, дає змогу виокремити такі основні підходи: структурно-семантичний, стилістичний, когнітивно-комунікативний, комунікативно-прагматичний.

Структурно-семантичний підхід до вивчення РП акцентує увагу на особливостях їх синтаксичної організації та семантики (І.Р. Гальперін, В.І. Горелов, О.О. Калініна, Ю.М. Скребньов, С.Т. Шабат та ін.). РП розуміють як особливий синтаксичний тип номінативних одиниць, як факт системи мови, якому відповідає певний тип думки, що утворює мовну семантику речення [1, 45].

РП вживаються з метою привертання уваги до ситуації, емоційного підкреслення думки/події, містять відтінки подиву, іронії, виражають напруження почуттів, спонукають до роздумів, відображають авторське ставлення [22, 111–112]. Адресат художнього твору сприймає ідеї автора не методом логічного аналізу, а через співпереживання його героям, часом навіть не фіксуючи на свідомому рівні ті чи інші висновки під час читання, а осмислюючи їх вже пізніше. Напруженню почуттів у читанні тексту може допомагати взаємодія РП з іншими виражальними синтаксичними засобами, наприклад, парцеляцією, анафорою та повтором [22].

Прихильники семантичного підходу заклали основи для когнітивного тлумачення РП. На їхню думку, реченню як певному типу мовних одиниць, як факту системи мови відповідає певний тип думки, який відбиває семантику речення. РП постає як більш загальна мисленнева побудова, що поєднує думку-судження, думку-запитання, думку-спонукання як свої різновиди [25, 102–105]. Основними диференційними ознаками цієї побудови (логемі) є предикативність (співвіднесеність змісту повідомлюваного з дійсністю), модальність (ставлення мовця до повідомлюваного) та відносна завершеність думки. Загальний тип логемі й виступає як семантика речення [25].

За семантичними і структурними ознаками виділяють такі типи РП: власне риторичні питальні речення, невласне риторичні питання [13, 38]. До власне риторичних питальних речень відносяться такі, які за допомогою «зворотної констатації» висловлюють судження — відповідь. При цьому позитивні конструкції містять приховане імпліцитне заперечення, негативні — твердження. Невласне риторичні питання містять такі питально-відповідні єдності, за допомогою яких мовець ставить запитання не для отримання відповіді — він сам обов'язково відповідає на питання, щоб привернути увагу слухача до свого повідомлення [25].

РП розглядаються в опозиції до власне питань, котрі мають питальні елементи у структурі, але не спрямовані на отримання інформації, що не має інтерогативної семантики. У науковій літературі вони отримали назву інтерогативів (О. Єсперсен), рефлексивних питань (О.В. Падучева).

У фокусі семантичного підходу модальність тлумачиться як доволі розлога семантична категорія, структурно-змістовний обсяг і функціональна ієрархія значень якої визначаються двоаспектністю речення (висловлення) — його номінативним (диктумним) і комунікативним аспектами [28, 90–94]. Семантичний підхід до вивчення РП завжди передбачає виявлення їх модальності як способу суб'єктивації поетичного мовлення, емотивних характеристик тексту та його експресивності.

Стилістичний підхід орієнтовано на встановлення ролі РП у створенні образності, експресивності та розкритті стилістично значущих аспектів змісту. Як відомо, РП — найбільш вивчена у стилістиці форма транспозиції [19, 159]. І.Р. Гальперін виділяє РП як спеціальний синтаксичний стилістичний прийом, суть якого полягає у зміні граматичного значення питального речення [35, 244]. Розмірковуючи над стилістичними функціями РП, лінгвісти відзначили, що у поетичному тексті вони використовуються і для того, щоб привернути увагу, посилити враження, підвищити емоційний тон, створити піднесеність [19, 159].

З позицій *комунікативно-прагматичного підходу* РП постає як конструкція, що впливає на почуття і думки адресата [24, 104]. РП характеризується як ефективна фігура діалогізації монологічного мовлення, що слугує для смислового й емоційного виділення його семантичних центрів, формування емоційно-оцінного відношення адресата до предмета мовлення, а також для інтенсифікації перлокутивного ефекту [24]. Перлокутивний ефект впливає на успішність спілкування, при якому адресант прагне вирішити поставлені ним комунікативні завдання та отримати прогнозований вплив на адресата. РП можуть використовуватись у поетичному тексті як засіб відтворення роздумів, власних переконань та думок поета.

Згідно з лінгвопрагматичною концепцією В.Л. Наєра, мовна прагматика постає як «осередок впливового потенціалу тексту» [17, 9]. Прагматика тексту нерозривно пов'язана з його адресованістю, усіма іншими аспектами, категоріями і типами інформації [2, 93; 11, 39; 10, 55].

У світлі когнітивної конструкційної граматики (А. Гольдберг, Ч. Філлмор, П. Кей) питальні синтаксичні конструкції розглядаються як лінгвокогнітивні конструкти (construals), що інкорпорує концептуальний зміст (концептуальні ознаки концепту «волевиявлення») і його вербальне вираження.

Осмислення й узагальнення наукового доробку з проблеми функціонування питальних конструкцій у віршованому мовленні уможливило формулювання власного інтегративного підходу. Цей підхід передбачає не лише осмислення й поєднання різних поглядів, але й удосконалення, адаптацію нових лінгвокогнітивних методів до традиційного аналізу художньої семантики РП, а також на основі досліджень функціональних особливостей питальних конструкцій у поетичному тексті пояснення взаємодії між мовленням та мисленням, знанням і його втіленням у словесну тканину тексту [6, 145].

Аналіз функціонування РП та визначення комунікативно-прагматичних властивостей, що пропонується у нашому дослідженні, базуються на інтегрованому підході до їх тлумачення та вивчення у мові та мовленні, що інкорпорує структурно-семантичний, стилістичний, когнітивно-комунікативний та комунікативно-прагматичний підходи. У контексті цієї статті, зважаючи на її обсяг, виявимо лише комунікативно-прагматичний потенціал РП, що зумовлює його функції у поетичному тексті.

Інтерпретаційно-текстовий і функціональний аналізи РП в поетичному мовленні засвідчили, що вони виконують різні функції. До основних функцій РП відносимо апелятивну, сутєстивну, інтертекстуальну, які сприяють підвищенню емоційного тону мовлення, посиленню прагматичного ефекту висловлення. РП передають настрій поета, допомагають розкрити характер описуваної ситуації, посилюють емотивність всієї тканини поетичного тексту:

*Why shall I keep the old name?
 What is a name anywhere anyway?
 A name is a cheap thing all fathers and mothers leave each child:
 A job is a job and I want to live, so
 Why does God Almighty or anybody else care whether I take a new name to go by? [43, 11].*

У наведеному тексті “*Blacklisted*” (*Chicago poems*) поета К. Сендберга РП “*Why does God Almighty or anybody else care whether I take a new name to go by?*” виступає питанням до обставини причини з питальним займенником “*Why*” (Why-question) і постає у вигляді складного речення. Цей вірш закінчується РП, тобто питання знаходиться у фінальній позиції поетичного тексту. Останній поетичний рядок є вирішальним у розумінні головної ідеї вірша, завдяки йому автор отримує можливість донести до адресата низку прагматичних намірів: спонукання до реакції на поставлене РП “*Чому Всемогутнього або когось ще хвилює, чи зможу я взяти нове ім'я?*”, навіювання своїх почуттів та думок читачеві, вплив на емоції та підсвідомість, привернення уваги до РП, спроба переконати адресата у проблемності висвітлюваного питання. РП має потужну прагматичну впливовість у віршованому тексті.

Спираючись на когнітивно-нарративні прийоми текстової організації, притаманні художньо-поетичному стилю мислення епохи модернізму та постмодернізму, визначені О.А. Бабелюк [4, 12–13], виокремлюємо діалогічну та інтертекстуальну функції питальних конструкцій у поетичному дискурсі.

Так, в аналізованому поетичному тексті наявна алюзія (натяк на загальновідомий літературний факт, уживаний у художньому творі як риторичний прийом) на подібне питання В. Шекспіра у трагедії «*Ромео і Джульєтта*»:

*What's in a name? That which we call a rose
 By any other name would smell as sweet.*

What's in a name? — відоме питання, поставлене В. Шекспіром. У трагедії Джульєтта запитує: *What's in a name? “A rose by any other name would smell as sweet”* («*Троянда пахне трояндою, хоч трояндою назви її, хоч ні*»), — і наголошує на тому, що ім'я не має ніякого значення, адже найголовніше залишатися людиною.

У вірші “*Blacklisted*” автор акцентує увагу на тому, що ім'я, яке ми отримуємо від народження, повинно бути придатним у всіх фазах нашого життя. Ім'я не тільки подарунок на день народження від наших батьків, але й на все життя.

Для поета його власне ім'я є ніби лейблом, котрий батьки дають дитині: “*A name is a cheap thing all fathers and mothers leave each child*”. Ім'я дістається легко кожній людині від народження. Довге чи коротке, воно все одно триває лише від народження до смерті людини. На думку поета, для батьків надання імені дитині є працею. Вибір імені для дитини — один з найбільш хвилюючих моментів у житті батьків.

Завдяки РП “*Why does God Almighty or anybody else care whether I take a new name to go by?*” розкривається головна ідея вірша: “*У тебе може бути будь-яке ім'я, але найголовніше те, щоб ти був гідною людиною*”.

Аби краще зрозуміти прагматичні властивості РП та функції, які вони набувають у поетичному тексті, звернімося до вірша К. Сендберга “*Cheap blue*” («*Дешева блакить*»), у якому символічного значення набуває епітет *блакить* та весь поетичний текст:

*Hill blue among the leaves in summer,
 Hill blue among the branches in winter —
 Light sea blue at the sand beaches in winter,
 Deep sea blue in the deep, deep
 Prairie blue, mountain blue,
 Who can pick a pocketful of these blues,
 A handkerchief of these blues,
 And go walking, talking, walking as though
 God gave them a lot of loose change
 for spending money, to throw at the birds,
 to flip into the tin cups of blind men? [43, 387].*

Не менш важливу роль у формуванні прихованого змісту цього вірша, конкретизуючи та скріплюючи його підтекстову образну структуру, відіграє РП “*Who can pick a pocketful of these blues, a handkerchief of these blues, and go walking, talking, walking as though God gave them a lot of loose change for spending money, to throw at the birds, to flip into the tin cups of blind men?*”, відповідь на яке повинен (а може, й не повинен) дати читач. РП виступає не лише гармонізатором композиційно-змістової частини твору, але й сприяє ак-

центруванню уваги адресата на смисл буття, безцінність та неповторність життя в усіх його проявах та іпостасях. У віршованому творі РП розміщене у фінальній позиції, що є дуже частим явищем у поезії. Такий прийом виражає експресивність та сприяє діалогізації мовлення.

Діалогізація художнього дискурсу розуміється як акт комунікації між адресантом (автором) та адресатом (читачем). Ці основні антропоцентри процесу діалогізації є суб'єктами мовленнєвої художньої комунікації, внутрішній план якої — комунікація «персонаж — персонаж», а зовнішній — комунікативна лінія «автор — читач» — залежать від соціально-культурної, етнічної, психологічної складових дискурсивного контексту (І.С. Шевченко). В основі діалогічної функції лежить реалізація дискурсивних категорій інтенціональності та адресності (І.С. Шевченко), тобто така функція сприяє реалізації авторського наміру вплинути на читача. У РП ця функція реалізується найбільшою мірою і тісно пов'язана із сугестивною. У сучасній лінгвістиці сугестія (навіювання) розуміється як сукупність засобів і прийомів спрямованого впливу на підсвідомість особистості (Т.Ю. Ковалевська, О.С. Ісерс). У контексті нашої роботи сугестивна функція РП проявляється у наведених віршованих текстах, в яких автор навіює читачеві свої думки і почуття, підпорядковує собі за допомогою навіювання підсвідомість читача. Сугестія розуміється як авторський гіпноз, завдяки якому адресат сприймає ідеї автора та наслідує їх.

Прагматична властивість питальних конструкцій полягає в їхній ілюкативній силі, спрямованій на реалізацію комунікативної інтенції автора. Так, комунікативний намір спонукати читача до пізнавально-творчої активності увиразнюється в тексті через вживання архетипних символів. В енциклопедії символіки та геральдики іменник *hill* уособлює Церкву Христову, гору дому Господнього. Взагалі пагорб пов'язаний з ідеєю медитації та духовного піднесення. Скелі і вершини гір близькі до Бога. Іменник *mountain* (гора) часто сприймається як образ світу, модель всесвіту, в якій відображені всі основні елементи і параметри космічного устрою. Гора знаходиться в центрі світу — там, де проходить його вісь (*axis mundi*). *Money* як символ означає, що віра, подібно до грошей, може бути фальшивою; це знак, що є еквівалентом вартості, багатства.

Blue — колір, який найбільш часто розглядається як символ всього духовного і в більшості міфологічних систем асоціюється з божеством. Небесно-блакитний — колір Великої Матері, Цариці Небес, і всіх богів або сил Неба. Основні значення — нескінченність, вічність, свобода, холодність, істина, відданість, вірність, віра, чистота, мудрість, розсудливість, широта душі, духовність, духовне та інтелектуальне життя, світ, спокій, небо, повітря, вітер, чудове, абстрактне (світло-блакитний). Синій символізує відхід від матеріального світу і політ звільненої душі до Бога.

У поетичному рядку з дієсловом *pick up* та поряд з іменниками *a pocketful, a handkerchief* — *blue* (блакить) виступає у ролі іменника, але втрачає денотативне значення кольору та у наступних рядках набуває конотативного значення — безцінність. Блакить асоціюється зі свободою, безцінністю та чистотою. РП вживається для того, щоб дати можливість людині замислитися над тим, що є найважливішим для неї — гроші чи життя? Поет дає можливість поміркувати над такими важливими питаннями: «Хто ми по суті своїй? у чому істинний сенс життя? Адже життя людське — дуже дорогий дар. Чи замислювались Ви про те, наскільки безцінне життя?» у людей, які народжуються, Бог вкладає зародки найрізноманітнішого життя, й залежно від того, як кожен про них дбає, вони виростуть і дадуть свої плоди. У наведеному тексті автор акцентує увагу читача саме на заголовку вірша “*Cheap blue*” тому, що заголовок — це ключ до змісту, до всього, що відображується поетом. Назва вірша перегукується з поняттями *дешевий, безцінний, коштовний*, наведеними у поетичному тексті. Автор наголошує на тому, що у нас немає нічого дорожчого за життя. Вживання РП у тексті виконує апелятивну функцію, оскільки акцентує увагу на головній темі вірша: «Для того щоб бути щасливою людиною, непотрібно бути багатим». Цінність полягає у житті людини, а не в грошах. Поет закликає нас цінувати кожен мить нашого життя, безпосередньо жити і не сумувати. Саме до цієї думки намагається привести нас автор завдяки поставленим РП.

У вірші РП є прагматичним феноменом, у якому закладена інтенція поета. За допомогою РП автор намагається вплинути на читача, наштотувати на роздуми про сенс життя, про його цінність, допомогти зрозуміти читачеві, що саме для нього є життям. РП у поетичному тексті завдяки апелятивній функції допомагають збуджувати додаткові почуття, образи, емоції, що базуються на власному світогляді читача. У тесті РП оформлюється як інформативне з питальними словом *Who*. РП з питальними словом *Who* можна розглядати як верифікативне, тому що воно завжди виражає реакцію на повідомлення, що міститься у передтексті. Верифікативне питання завершує цілий текст поетичного твору.

У тексті поет використовує такий стилістичний прийом логічного виділення ключових слів висловлювання, як обрамлення (повтор, при якому елемент, що стоїть на початку мовного відрізка, повторюється наприкінці, займаючи у такий спосіб психологічно найбільш виразно виділені синтаксичні позиції у реченні): “*Deep sea blue in the deep, deep*”. Завдяки цьому прийому автор привертає увагу читача до тек-

сту, підкреслює його значущість, посилює емоційний вплив на адресата. Також повторення одного і того ж слова не тільки може привертати увагу читача до повторюваного елемента, але й додавати нових відтінків його змісту.

Висновки. Особливість РП полягає в тому, що вони не вимагають відповіді, оскільки відповідь міститься в самому питанні. РП являють собою конструкцію, в якій форма та зміст знаходяться в асиметричних відносинах: за формою це питальне речення, а за змістом — повідомлення.

РП призначені для того, щоб викликати певний емотивний стан, створювати ілюзію розмови, діалогу, що начебто відбувається у присутності читача і за його участю. Завдяки РП здійснюється прагматичний вплив на адресата.

РП є одним з важливих чинників формування поетичного підтексту, який виявляється завдяки сугестивній функції таких питань.

З точки зору комунікативно-прагматичного підходу РП — виразні засоби, що слугують для формування емоційно-експресивних відтінків у тексті. У проаналізованих нами віршах Карла Сендберга вони виконують апелятивну, діалогічну, сугестивну та експресивну функції. Завдяки апелятивній функції РП автор намагається вплинути на свідомість адресата, збудити додаткові почуття, думки, емоції та образи, котрі базуються на власному світогляді читача.

Проаналізований матеріал дослідження показав, що головна функція РП — вираження емоцій, оцінок, експресивно-емоційного ствердження чи заперечення, ввічливого спонукання, підтримування контакту.

Комунікативно-прагматичні властивості РП зумовлюють розмаїття їх функцій, спрямованих на відтворення авторського задуму й здійснення перлокутивного ефекту на читача. Залежно від перлокутивної сили виділяємо діалогізуючу, апелятивну, сугестивну й інтертекстуальну функції РП. У свою чергу, реалізація кожної із них пов'язана з дистрибуцією, тобто з розташуванням РП у поетичному тексті (у сильних чи слабких позиціях), а також з їхньою когнітивно-семантичною структурою. Звідси **перспективи подальшого дослідження** вбачаються у вивченні структурних, когнітивних й семантичних властивостей та подальшій класифікації РП.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алфьорова Н.С. Функціонування питальних речень у сучасних американських текстах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Н.С. Алфьорова. — Херсон, 2012. — 229 с.
2. Азнаурова Э.С. Прагматика художественного слова / Э.С. Азнаурова. — Т. : Фан, 1988. — 122 с.
3. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка / И.В. Арнольд. — 2-е изд., перераб. — М. : Просвещение, 1981. — 295 с.
4. Бабелюк О.А. Поетика постмодерністського художнього дискурсу: принципи текстотворення (на матеріалі сучасної американської прози малої форми) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.04 / О.А. Бабелюк. — К. : Б.в., 2010. — 32 с.
5. Базан О.М. Риторичне питання: логічний чи лінгвістичний феномен? / О.М. Базан // Зб.наук.праць. — КНУ, 2013. — Вип. 43 (I). — С. 80–88.
6. Белехова Л.І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі американської поезії): [моногр.] / Л.І. Белехова. — Херсон : Айлант, 2002 — 368 с.
7. Богданов В.В. Риторика и прагматика / В.В. Богданов // Риторика и синтаксические структуры : тезисы докладов и сообщений. — Красноярск, 1988. — С. 11–14.
8. Ван Синь. Фигуры речи как реализация параллелизма и их назначение в публицистике / Ван Синь // Журналистика и культура русской речи. — 2004. — № 1. — С. 7–10.
9. Вихованець І.Р. Граматика української мови: Синтаксис / І.Р. Вихованець. — К. : Либідь, 1993. — 368 с.
10. Водяницька Ю.П. Метафора та лінгвокогнітивні характеристики в аспекті адресованості художнього тексту / Ю.П. Водяницька // Вісник КДЛУ. — Серія «Філологія». — Вип. 1. — К., 1997. — С. 54–64.
11. Воробьева О.П. К вопросу о таксономии адресата художественного текста / О.П. Воробьева // Текст и его категориальные признаки. — К. : Киев. гос. пед. ин-т ин. языков, 1989. — С. 39–46.
12. Галкина-Федорук Е. Современный русский язык. Синтаксис / Е. Галкина-Федорук. — М. : Изд-во МГУ, 1954. — 365 с.
13. Дашкова Ю.С. Риторический вопрос в структуре аргументативного высказывания / Ю.С. Дашкова // Вестник КемГУ. — 2013. — № 2 (54). — Т. 2. — С. 38.
14. Дудик П.С. Стилистика української мови : навч. посіб. / П.С. Дудик. — К. : ВЦ «Академія», 2005. — 368 с.

15. Заболотська О.В. Імперативні синтаксичні конструкції в англомовному поетичному дискурсі: когнітивно-прагматичний аспект : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / О.В. Заболотська. — Херсон, 2012. — 200 с.
16. Загнітко А.П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис / А.П. Загнітко. — Д. : ТОВ «ВКФ «БАО»», 2011. — 992 с.
17. Ільченко О.М. Про жанрову варіативність англомовної наукової статті // Мовні і концептуальні картини світу / О.М. Ільченко. — К. : Вид-во КДУ ім. Т. Шевченка, 1999. — С. 125–127.
18. Кильмухаметова Е.Ю. Риторические вопросы как косвенные речевые акты (на материале французского языка) / Е.Ю. Кильмухаметова. — Вип. 4 (55). — Томск, 2006. — С. 77–82.
19. Лихошерст Н.И. Стилистический синтаксис // Стилистика английского языка : учеб. / А.Н. Мороховский, О.П. Воробьева, Н.И. Лихошерст, З.В. Тимошенко. — К. : Вища шк., 1991. — С. 137–163.
20. Маслова В.А. Введение в лингвокультурологию / В.А. Маслова. — М. : Наследие, 1997. — 208 с.
21. Мацько Л.І. Риторика : навч. посіб. / Л.І. Мацько, О.М. Мацько. — К. : Вища шк., 2003. — 311 с.
22. Мелкумова Т.В. Виразальні можливості риторичних питань у писемному інформаційному мовленні / Т.В. Мелкумова. — 2009. — С. 108–112.
23. Норман Б.Ю. Лингвистическая прагматика (на материале русского и других славянских языков) : курс лекций / Б.Ю. Норман. — Минск, 2009. — 183 с.
24. Палійчук А.Л. Риторичні питання і риторичні твердження як елементи наративного коду інтимізації / А.Л. Палійчук // Нова філологія : зб. наук. пр. — Запоріжжя : ЗНУ, 2010. — № 39. — С. 142–148.
25. Панкова М.В. Еволюція лінгвістичних поглядів на питальні речення: семантичний і комунікативний аспекти / М.В. Панкова // Філологія. Мовознавство : наук. пр. — Вип. 92. — Т. 105. — 1999. — С. 102–105.
26. Петренко Н.В. Займенник у віршованих текстах американської поезії: когнітивно-семіотичний та лінгвосинергетичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Н.В. Петренко. — Херсон, 2008. — 203 с.
27. Почепцов Г.Г. Предложение. Теоретическая грамматика современного английского языка / Г.Г. Почепцов, И.П. Иванова, В.В. Бурлакова. — М. : Высшая шк., 1981. — С. 161–281.
28. Рогозина Е.В. О составе модальных значений и особенностях их реализации в вопросительных предложениях / Е.В. Рогозина // Вестник ВГУ. Серия: Филология. Журналистика. — 2009. — № 1. — С. 90–94.
29. Стрільчук А.В. Параметри організації синтаксичного простору поетичного тексту: синергетичний аспект / А.В. Стрільчук // Іноземні мови у вищому навчальному закладі: теоретичні засади та прикладні аспекти : матер. Всеукр. наук.-теор. конф., 5 квітня 2008 р. — Вінниця : Вид-во ВДПУ, 2008. — С. 58–60.
30. Шатілова О.С. Актуалізація спонукальної модальності в питальних реченнях / О.С. Шатілова // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Мовознавство. — 2013. — Т. 21, вип. 19 (3). — С. 193–198.
31. Якобсон Р. Поэзия грамматики и грамматика поэзии / Р. Якобсон // Семиотика. — М. : Радуга, 1983. — С. 462–482.
32. Boyer R. Archetypes // Companion to Literary Myths, Heroes and Archetypes. — L.; N.Y. : Routledge. — 1996. — P. 110–117.
33. Campbell J. The Inner Reaches of Outer Space: Metaphor as Myth and as Religion / Campbell J. — N.Y.; Toronto : Harper and Row Publishers, 1988. — 286 p.
34. Frye N. The Great Code: The Bible and Literature / N. Frye. — Toronto : Academic Press Canada, Cop, 1982. — 261 p.
35. Galperin I.R. Stylistics / I.R. Galperin — [2nd edition, revised.]. — М. : Высшая шк., 1977. — 336 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

36. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. — 2-е изд., стер. — М. : УРСС : Едиториал УРСС, 2004. — 571 с.
37. Ганич Д.І. Словник лінгвістичних термінів / Д.І. Ганич, І.С. Олійник. — К. : Вища шк., 1985. — 360 с.
38. Лингвистический энциклопедический словарь [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://lingvisticheskiy-slovar.ru/>
39. Мала філологічна енциклопедія / уклад.: І.О. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. — К. : Довіра, 2007. — 478 с.
40. Русский язык: Энциклопедия / под ред. Ю.Н. Караулова. — М. : БРЭ; ДРОФА, 2003. — 703 с.

41. Українська мова: Енциклопедія / [редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін.]. — К. : «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2000. — 752 с.
42. Энциклопедия символики и геральдики [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.symbolarium.ru/index.php/>
43. Sandburg Carl. The Complete Poems / Carl Sandburg. — San-Diego; N.Y.; L. : Harcourt Brace Jovanovich Publishers, 1970. — 797 p.

В статье систематизированы научные подходы к изучению риторических вопросов в языке и речи, в частности поэтической. Обоснован собственный коммуникативно-прагматический подход к исследованию риторических вопросов в американском поэтическом дискурсе и выявлены их функции, что способствует адекватной интерпретации текста и определению коммуникативно-прагматических свойств риторических вопросов, направленных на обеспечение перлокутивного эффекта, то есть воплощение авторской интенции воздействия на читателя.

Ключевые слова: коммуникативно-прагматические свойства, риторические вопросы, перлокутивный эффект, авторская интенция.

This article presents a systemic survey of scientific approaches to the study of rhetorical questions in language and speech, particularly in poetry. The author's grounding her own communicative and pragmatic approach to the study of the rhetorical questions in American poetic discourse and revealing their functions promote adequate interpretation of the text and the identification of the communicative and pragmatic properties of the rhetorical questions, which ensure the perlocutive effect, i.e. the realization of the author's intention of influencing the reader.

Key words: communicative and pragmatic properties, rhetorical questions, perlocutive effect, the author's intention.

УДК 811.111'371'42

ОСОБЕННОСТИ РЕЧЕВОГО АКТА УГРОЗЫ В РАННЕОВОАНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ И ЕГО РЕАЛИЗАЦИЯ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИСКУРСЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ТРАГЕДИЙ В. ШЕКСПИРА)

Ветров А.И.,

Киевский университет имени Бориса Гринченко

В этой статье рассматривается комплексный анализ менасива (речевого акта угрозы) в художественном дискурсе с позиций лингвистической прагматики; особенности коммуникативно-прагматической структуры художественного текста и специфика его конструктивной организации, способствующие процессу воздействия дискурса на читателя; сущностные признаки анализируемого речевого акта, а также стратегии и средства реализации речевого акта угрозы в дискурсе.

Ключевые слова: теория речевых актов, художественный дискурс, менасив, косвенные и прямые речевые акты.

Художественный дискурс несет на себе печать культуры определенного этапа в истории общества и языка. Необходимым для понимания процесса актуализации именно художественного текста будет выделение непосредственно специфики и параметров его организации, отличающихся от любого другого текста.

Как утверждает Т.А. ван Дейк, неверно было бы рассматривать художественное произведение только как совокупность определенных дискурсов, уникальность и своеобразие которых обоснованы исключительно их лингвистическими признаками. Зачастую художественные произведения по своим языковым, грамматическим и семантическим признакам несущественно отличаются, а иногда и вообще никак не отличаются от других типов дискурсов. При определении понятия художественного дискурса важнейшую роль играют не эти признаки, а непосредственно его прагматические функции.

Художественный дискурс понимается нами как коммуникативный акт, в котором писатель через свое произведение осуществляет попытку воздействия непосредственно на «духовное пространство» читателя как реципиента (под духовным пространством читателя мы понимаем здесь его систему ценностей, знаний, его взгляды на жизнь, чаяния и желания, личностные ориентиры) с целью воздействовать на него, внести некоторые изменения.

Но есть ли особенности в функционировании речевого акта угрозы именно в художественном дискурсе? По словам английского лингвиста Джона Р. Серля, автор художественного произведения *делает вид*, будто осуществляет серию иллокутивных актов (иллокутивный акт — акт осуществления одной из языковых функций — вопроса, оценки, приказа), обычно относящихся к репрезентативному типу, т.е. занимается «необманым псевдоосуществлением речевых актов, притворяясь, будто дает нам отчет об определенном ряде событий» [2].

Имея это в виду, мы видим, что влияние на читателя художественного произведения оказывается не только при помощи прямого воздействия на его чувства и мысли (так называемые перлокутивные акты в теории речевых актов Д. Остина [3, 53]), но и с помощью речевых актов репрезентативного типа, моделирующих «художественную реальность», которая вызывает у читателя ассоциации либо создает контекст для восприятия им определенных высказываний [5, 344–360]. Так, Джон Р. Серль отмечает в своей работе «Логический статус художественного дискурса», что «почти любое значительное художественное произведение передает “сообщение” или “сообщения”, передаваемые посредством текста, но не присутствующие в самом тексте. Только в детских рассказах, содержащих заключительное “Мораль этой истории такова...”, или у таких утомительно дидактических авторов, как Толстой, мы получаем эксплицитное представление осуществленных всерьез речевых актов, передать которые является целью (или главной целью) художественного текста. Литературные критики объясняют, каким образом автор передает серьезный речевой акт при помощи притворных речевых актов, составляющих художественное произведение...» [2].

Речевой акт угрозы (РА угрозы), или менасивный речевой акт, всегда привлекал внимание исследователей. Исходя из функционального подхода к языку, менасив можно определить как коммуникативно-прагматический класс высказываний со смысловой доминантой угрозы.

Менасив может быть прямым и косвенным. Речевой акт с эксплицитно выраженной интенцией, когда «говорящий имеет в виду ровно и буквально то, что он говорит», в теории речевых актов называется прямым речевым актом. Если же в речевом акте говорящий «имеет в виду прямое значение и, кроме того, нечто большее» [5, 195], такой речевой акт характеризуется как косвенный. Дж. Серль, описывая косвенные речевые акты, отмечает, что в «подобных случаях предложение, содержащее показатели иллокутивной силы для одного типа иллокутивного акта, может произноситься для осуществления, кроме того, иллокутивного акта другого типа» [5].

В зависимости от особенностей ситуации общения РА угрозы реализуется в речи при помощи различных дискурсивных стратегий, к которым относятся:

- прямой эксплицитный способ, при котором в реализующем РА угрозы высказывании одновременно эксплицируются все сущностные признаки (условия успешности) этого речевого акта;
- косвенный эксплицитный способ, при использовании которого в высказывании угрозы эксплицируется одно или два из основных условий успешности РА угрозы, а остальные условия имплицитируются;
- косвенный имплицитный способ, при использовании которого говорящий имплицитирует как принятие на себя обязательства по нанесению ущерба адресату, так и сущность этого ущерба.

Рассмотрение речевого акта угрозы невозможно без учета его ближайшего языкового окружения и условий употребления в силу отсутствия у него специализированных языковых средств выражения. Описывая художественный текст с точки зрения его коммуникативно-прагматической организации, мы можем заметить, что коммуникация в нем может быть намеренно искажена. По мнению Н.В. Панченко, адресант классического художественного сообщения, как правило, следует принципам текстопостроения, призванным обеспечить возможность более или менее эффективного понимания читателем. В соответствии с этими принципами текст должен обладать признаками локальной и глобальной связности, предоставлять потенциальному адресату возможность осуществлять непротиворечивую референцию и однозначное отождествление индивидов, строиться с учетом количественных и качественных характеристик фоновых знаний читателя [1].

Под языковыми же средствами презентации мы имеем в виду в первую очередь тропы и лексику, употребляемую автором в художественном тексте и служащую средством выражения отношения автора к объекту высказывания. РА угрозы может быть реализован комплексом лексических и грамматических языковых средств:

- 1) включающих глаголы с деструктивной семантикой:
The sword is out That must destroy thee;
- 2) модальные глаголы с семантикой возможности, волеизъявления, необходимости, долженствования:
*It shall be done. I will arraign them straight.
Let go, slave, or thou diest!*
- 3) маркеры отнесенности продуцируемого действия к будущему:
*Fetch forth the stocks, ho!—You stubborn ancient knave, you reverend braggart, We'll teach you.
Now, presently. Bid them come forth and hear me, Or at their chamber door I'll beat the drum Till it cry sleep to death;*
- 4) объектные местоимения, эксплицирующие направленность действия говорящего на адресата:
*I'll flesh ye. Come on, young master.
I'll pluck ye out;*
- 5) притяжательные местоимения, маркирующие принадлежность объекта угрозы адресату:
*Pluck out his eyes.
'Chill pick your teeth, zir. Come, no matter vor your foins.*
Также отмечено использование инвективной лексики:
Go, sirrah, seek him. I'll apprehend him. Abominable villain!

Мы можем сделать вывод, что понятия художественного дискурса и речевых единиц неразрывно связаны; определенные особенности коммуникативно-прагматической структуры художественного текста и специфика его конструктивной организации способствуют процессу воздействия дискурса на читателя. В этом процессе задействуются и внетекстовые ресурсы — фоновые знания читателя, социальные концепты, характерные для общества, членом которого он является. Описанный нами процесс воздействия на читателя осуществляется с помощью концептуальных и языковых средств. Комплексный анализ РА угрозы в художественном дискурсе с позиций лингвистической прагматики позволил сформулировать сущностные признаки анализируемого РА, а также стратегии и средства реализации РА угрозы в дискурсе. Мы выделили следующие маркеры: глаголы с деструктивной семантикой; модальные глаголы с семантикой возможности, волеизъявления, необходимости, долженствования; маркеры отнесенности продуцируемого действия к будущему; объектные местоимения, эксплицирующие направленность действия говорящего на адресата; притяжательные местоимения, маркирующие принадлежность объекта угрозы адресату, а также использование инвективной лексики.

ЛИТЕРАТУРА

1. Панченко Н.В. «Власть референции» в процессе композиционного построения художественного текста (на материале современной художественной прозы) // Филология и человек. — 2008. — № 1.
2. Серль Дж.Р. Логический статус художественного дискурса [Электронный ресурс] / Дж.Р. Серль // РГГУ, литературно-философский журнал «Логос». — 1993. — № 3 (13). — Режим доступа : http://www.ruthenia.ru/logos/number/1999_03/1999_3_04.htm (Дата обращения: 17 апреля 2014 г.)
3. Austin John Langshaw. How to Do Things With Words // Cambridge (Mass.) 1962 — Harvard University Press, 2nd edition, 2005 — 168 p.
4. Dijk T.A. van. Studies in The Pragmatics of Discourse / T.A. van Dijk // Janua linguarum. Series Maior; 101. — The Hague, Paris, New York : Mouton Publishers, 1981. — 331 p.
5. Searle, Taxonomy of illocutionary Acts // Language, Mind, and Knowledge, ed. K. Gunderson, Minnesota Studies in the Philosophy of Language Science, Vol. VII (Minneapolis, 1975).

У статті розглядається комплексний аналіз менасива (мовленнєвого акту погрози) в художньому дискурсі з позиції лінгвістичної прагматики; особливості комунікативно-прагматичної структури художнього тексту та специфіка конструктивної організації, які сприяють процесу його впливу на читача; суттєві характеристики аналізованого мовленнєвого акту, а також стратегії та засоби реалізації мовленнєвого акту погрози.

Ключові слова: теорія мовленнєвих актів, художній дискурс, менасив, прямі та непрямі мовленнєві акти.

The article presents a comprehensive analysis of menaces (speech acts of threats) in literary discourse tackled from the perspective of linguistic pragmatics; peculiarities of communicative and pragmatic structure of a literary text and its structural organization that impact a reader; the essential features of the analyzed speech act as well as strategies and means of implementing menaces in literary discourse.

Key words: theory of speech acts; literary discourse; menaces; direct and indirect speech acts.

УДК 811.11-112

РЕКВЕСТИВНІ МОВЛЕННЄВІ АКТИ У СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Зізнська А.П.,

Білоцерківський національний аграрний університет

*У статті розглядаються структурні особливості реквестивних мовленнєвих актів у середньоанглійській мові. Здійснено аналіз одиниць, які вживаються для вираження прохання. Встановлено, що найбільш поширеними реквестивами у досліджуваній період є дієслова *lete*, *pray*, *praieth*, а також імперативні конструкції. Стаття містить ілюстративний матеріал, дібраний з різних творів середньоанглійської мови.*

Ключові слова: мовленнєвий акт, реквестив, директив.

Природне мовлення прийнято вважати найважливішим засобом людського спілкування. Однак за винятком так званої фатичної комунікації, тобто спілкування заради спілкування, мовлення покликане вирішувати низку завдань: повідомити про подію, спонукати адресата до певних дій або їх припинення, виразити свої почуття або дати оцінку вчинкам. Мовленнєві акти (МА) є основою цього спілкування. У нашій розвідці **об'єктом** є саме реквестивні МА. Вивчення реквестивних МА в діячності, що становить **мету нашого дослідження**, дає змогу проаналізувати структуру та мовні засоби вираження досліджуваних одиниць, що зумовлює **актуальність такої розвідки**. **Матеріал дослідження** був дібраний з літературних пам'яток середньоанглійської мови.

Традиційно директивний МА визначають як волевиявлення мовця, націлене на виконання дії слухачем або третьою стороною, тобто директив — це МА, за допомогою якого мовець певним чином хоче вплинути на слухача, спонукаючи його виконати бажану дію. Г.Г. Почепцов виділив два підтипи директивів — ін'юнктив та реквестив. Наше дослідження присвячене реквестивам. Реквестив як МА традиційно розглядається серед формул мовленнєвого етикету і правил ввічливості. Мовець, висловлюючи прохання, в кожній ситуації обирає найбільш релевантний вираз з обов'язковим урахуванням статусу свого співрозмовника. У повідомленнях, розрахованих на адресата, на передній план виходить функція регулювання його поведінки. З регулятивною функцією пов'язані наміри та мета мовця. Отже, в основі реквестивного МА лежить прохання.

МА прохання в англійській мові є неоднорідним, оскільки його іллокутивне наповнення контекстно обумовлене. Окрім характерної для МА прохання висхідної інтонації, яка, до речі, не приступна для безпосереднього вивчення в діячності, а відтак не є визначальною у контексті нашої розвідки, питомі висловлювання співвідносяться з дієсловами *to beg*, *to ask*, *to pray*, *to plead*, а також *to request*.

Як відомо, більшість експліцитних виразів прохання на морфологічному рівні співпадає у своїй формі з імперативом (*Go! Open! Write!*), але відрізняється від наказу різними маркерами ввічливості. Зокрема, слово *please* у проханні вказує на модальний характер такого висловлення. Для реквестивів сучасної англійської мови вживання зазначеного маркера є досить характерним, на відміну від ранніх етапів розвитку досліджуваної мови. Це можна пояснити тим, що слово *please* до XVII ст. не вживалось самостійно, а лише у складі словосполучень, як-от: *An(d) please you*, *If it please you*. Однак найбільш вживаними маркерами ввічливості у середньоанглійській мові є (*Y the*) *pray* або *praieth*.

Реквестивні МА у досліджуваній період здебільшого представлені у формі імперативу (1), (2). Імператив у цій функції може бути утворений за допомогою лише смислового або немодального допоміжного дієслова, такого як *com*, *go(wende)* (3), або *lete* (4). Напр.:

(1) "Out of me chaumber swithe ye fle!" (Bevis of Hampton, 694) — «Забирайся геть з моєї кімнати!»;

(2) "Have," a seide, "ber this sonde / Me leve swet!" (Bevis of Hampton, 278–279) — «Передай, — він сказав, — це повідомлення моїй коханій!»;

(3) *Wende with him in his jurnū / And com ogain this day!* (Amis and Amiloun, 275–276) — «Йди з ним в його мандрівку / Та повертайся назад цього ж дня!» Структурно цей приклад матиме таку схему:

[[[VP [V *wende*] + [PP *with him*]] [PP [P *in*] [NP [DET *his*] [N *jurnū*]]] + *and* [[VP *com*]+[NP [AP *ogain*] [NP [DET *this*] [N *day*]]]]];

(4) *Lete thi wrethe first overgon, / Y pray the, par charitū!* (Amis and Amiloun, 829–830) — «Нехай ваш гнів спочатку втихне, / Я вас благаю!» ([VP *Lete thi wrethe first overgon*], [S [Y *pray the*] + [NP *par charitū*]].

Діахронічно стійкою структурою є реквестивні МА, реалізовані за допомогою конструкції **lete + Pron + Verb**. Протягом свого історичного розвитку ця конструкція майже не зазнала змін.

Імператив може супроводжуватися займенниками *thou, thee, the, ye*, що стоять у постпозиції до головнього дієслова. Напр.:

(5) *Nowe blissful lady, bless thou me, to dethe qwhen I schal falle* (The Annunciation, § 11, 28). — «А зараз, пресвята діво, благослови мене до смерті, коли я зазнаю поразки» ([NP *Nowe blissful lady*], + [VP *bless thou me*], + [NP *to dethe qwhen I schal falle*]);

(6) *Bithenken the of the michel honour* (Amis and Amiloun, 595). — «Пам'ятай ти про велику честь» ([VP *Bithenken the of the michel honour*]).

(7) *To Beves now wende ye / And prai him, that he come to me* (Bevis of Hampton, 675–676). — «До Бева йди і проси його, щоб прийшов до мене» ([VP *To Beves now wende ye*], + [VO *And prai him*, + DC [SVO *that he come to me*]]).

Реквестивний МА може реалізуватися за схемою [Verb + Pronoun (*thou, thee, the, ye*)] і супроводжуватися маркерами ввічливості на зразок: *pray* або *praieth*, тобто матиме схему [Verb + *pray*] або лише дієслово наказового способу [Verb *praieth*]. Напр.:

(8) *Tel me, y the pray!* (Amis and Amiloun, 794) — «Скажи мені, благаю!»

(9) *And praieth oure Lorde for my salvacyon!* (The Marian Lyrics, § 54, 8) — «Молись нашому Господу за моє спасіння!»

Помітним є вживання реквестиву, реалізованого імперативом, вираженим допоміжним дієсловом *do* або *be*, які виступають як підсилення дії смислового дієслова. Напр.:

(10) *Masenger, do me surté, / That thow nelt nought discure me / To no wight!* (Bevis of Hampton, 73–75) — «Посланцю, пообіцяй мені, що ти не видаси мене нікому!» ([AUX *do*] + [NP *me*] + [VP *surté, That thow nelt nought discure me*]).

(11) «Ac, fader,” she saide, “**be me red...**” (Bevis of Hampton, 661) — «І, батьку, — вона сказала, — дай мені пораду...» ([AUX *be*] + [NP *me*] + [VP *red*]).

Емфатичні *do* або *be* виступають маркером підсилення іллокуції спонування. Вислів з такими маркерами зазвичай трактується як засіб пропозиції або наполегливого прохання.

Приклади (10), (11) демонструють структурну схему реквестивного МА, утвореного за допомогою імперативу та допоміжного дієслова *do* або *be*: [*do/be* + Pron + Verb].

Помітно, що реквестивний МА складається з ядра (зазвичай це дієслово з займенником) та додаткових елементів, таких, наприклад, як звертання, яке розташоване у пре-/постпозиції відносно дієслова. Хоча, як показало дослідження, звертання не завжди присутнє при вживанні реквестиву. Напр.:

(12) *This coupe ful of win mi lord the sent, / Drink it, yife thou dare!* (Amis and Amiloun, 2021–2022) — «Цей келих наповнений вином, яке передав мій господар, випий його, якщо насмілишся!»

Отже, у середньоанглійській мові реквестивні МА переважно виражені за допомогою наказового способу, тобто імперативу. Також для вираження прохання вживаються такі дієслова, як *lete, pray, praieth, etc.* Зазвичай дієслова підсилюються допоміжними *do* або *be*. Розміщення перформативного дієслова може бути в пре-, пост- та навіть в інтерпозиції в імперативному реченні залежно від комунікативного наміру адресата виділити ту чи іншу частину спонування, хоча препозиція була більш характерною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Jucker Andreas H., Taavitsainen Irma. *Speech Acts in the History of English* / A.H. Jucker, I. Taavitsainen. (Pragmatics & Beyond New Series, ISSN 0922-8₄₂X ; v. 176). — John Benjamins Publishing Company, 2008. — 318 p.
2. Middle English texts [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://d.lib.rochester.edu/teams/text-online>

В статтє рассматриваются структурные особенности реквестивных речевых актов в среднеанглийском языке. Проанализированы единицы, которые употреблялись для выражения просьбы.

Анализ материала исследования позволил установить наиболее распространенные реквестивы в исследуемый период. Статья содержит иллюстративный материал среднеанглийского языка.

Ключевые слова: речевого акт, реквестив, директив.

The article investigates language units used in Middle English for making a request. The article focuses on structural characteristics of the said language means. The data selected from Middle English texts illustrate the functioning of typical requestive patterns.

Key words: speech act, request, directive.

УДК 821.111.09"11/14"

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПРОХАННЯ В АНГЛІЙСЬКИХ ЛИЦАРСЬКИХ РОМАНАХ XII–XV СТ.

Гродський І.Я.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

Статтю присвячено дослідженню прагматичних характеристик мовленнєвого акту прохання в середньоанглійських лицарських романах. Здійснено аналіз одиниць, які підтверджують, що реакцією на прохання виступає виконання запропонованої дії, можливість дискусії, право на відступ та відмову. З'ясовано кореляцію між соціальним статусом мовців і мовними засобами вираження прохання.

Ключові слова: лицарський роман, прохання, мовленнєвий акт.

Прохання традиційно розглядають як ввічливе спонукання, яке здійснюється в інтересах адресанта у структурно-семантичному [10; 12; 13] та комунікативно-прагматичному [5] аспектах. Одним із основних прагматичних завдань мовленнєвого акту (МА) прохання є виконання аргументативної функції, спрямованої на переконання адресата виконати дію чи погодитись із чимось. Така функція відповідає риторичній стратегії, мета якої — переконати адресата виконати бажану мовцем дію чи прийняти точку зору пропонента стосовно якогось факту. **Метою нашого дослідження** є виявлення прагматичних характеристик МА прохання в середньоанглійських лицарських романах. **Об'єктом дослідження** є МА прохання у середньоанглійських лицарських романах, його **предметом** — комунікативно-прагматична спрямованість прохання в середньоанглійських лицарських романах. Матеріалом для аналізу слугують приклади, відібрані із лицарських романів XII–XV ст.

Перебіг процесу комунікації уможлиблює співіснування іллокуції поради з іллокуцією прохання. Виходячи з положень класифікації мотивів, які детермінують соціальну взаємодію людей [1, 43], слід розмежовувати раду з іншими спонукальними актами, наприклад проханням. Останнє викликане мотивом максимальної власної користі (індивідуалізм), тоді як рада визначається користю для іншого, тобто альтруїзмом. Від прохання раду відрізняють позиції мовця і слухача: у ситуації прохання позиція мовця залежить від волі слухача, оскільки мовець, а не слухач, зацікавлений у дії; даючи раду, адресант впевнений, що адресат зацікавлений у виконанні дії. Важливо, що завдяки певним позамовним факторам характерна для прохання ознака спрямованості дії на користь мовця може модифікуватися у спрямованість дії на користь адресата. Це свідчить про наявність прохання у комунікативному процесі. Його характерною ознакою є зацікавленість мовця у тому, щоб схилити адресата до виконання певної дії або прийняття якого-небудь рішення для блага останнього [6, 167]. Такий МА може доповнюватись відтінком підкресленої небайдужості або вболівання за становище адресата. Прохання виражається стверджувальними або питально-заперечними реченнями, які відрізняються емоційною забарвленістю і можуть передавати відтінок співчуття та турботи, імперативними реченнями, в яких наявні лексичні маркери — лексеми сакрального характеру: *upon Goddez halue* «Заради Бога» (SG, I. XV. 326, IV. VI. 2119); *God schylde* «Боже, захисти» (SG, III. XXVI. 1776); *God helpe me* «Боже, допоможи мені» (BH, 846, 1052, 1737, 1890); *Bi Godde* «Присягаюсь Богом» (SG, 2250); *God* «Боже» (BH, 2061, 2545, 4616; KH, 1276, 1428; HD, 803, 2022, 2034, 2085); *Bi Kryst* «Заради Христа» (HD, 2563); *Iesu Crist* «Боже» (BH, 1576, 1645, 1650, 1795, 2629, 2860; HD, 230, 331, 403, 542, 595, 1384, 2523); *Lord Crist* «О, Боже» (BH, 1585, 1950, 2713; HD, 16, 22, 118,

443, 446, КН, 170, 172, 443, 587, 615, 709, 1131, 1537, 1573, 1641); **Lord** «Боже» (ВН, 1585, 1797, 2843, 2939); **Gods sone** «Сину Божий» (ВН, 2861; HD, 407); а також звертання до адресата спонукальної дії такого типу: **Damesele** «Пані» (ВН, 1125, 1185); **Merci** «Боже, помилуй» (ВН, 262, 1041, 1105, 1586; HD, 96, 483, 491, 617, 1954, 2501, SO, 113); **Dere** «Дорогий» (HD, 839, 1213); **Lemma** «Дорога» (ВН, 707, 713, 715, 1093, 1181, 2182, 2937, 2941, 3210; КН, 463, 721, 773; HD, 1283, 1312); **My lyf** «Мій повелитель» (SG, II. III. 545); **Lefdi** «Дорога леді» (КН, 353, 368); **Queu so swete and dere** «Мила і дорога королево» (КН, 1210, 1292); **Leue fere** «Дорогий друже» (КН, 1013, 1457; HD, 1214); **Sone** «Сину» (ВН, 1506, 1588, 2861; HD, 839, 1271, 1497, 2170).

У прикладі (1) люблячий батько Сейбер просить сина Террі знайти Бевіса і висловлює прохання, щоб він був уважним та проникливим. Сейбер відчуває провину, що не зміг дотримати обіцянки щодо долі Бевіса, і його серце переповнене стражданнями та жалем, що рідна мама наказала продати Бевіса за межі Англії. Життя ставало нестерпним, тому він благає свого сина Террі, як найріднішу, найдорожчу йому людину знайти Бевіса. Напр.:

(1) *And seide: "Sone, thow ert min owen, / Wel thow canst the lord knowen! / Ich hote thee, sone, in alle manere, / That thow him seche this seve yer. / Ich wile feche him, mowe thow him fynde, / Though he be biyende Inde!* (ВН, 1271–1276) — «Він сказав: "Сину, ти моя кров. / Ти легко впізнаєш цю людину. / Я прошу тебе, синку, шукай його на всіх дорогах протягом семи років. / Я поверну його назад, якщо ти знайдеш, / Навіть якщо він знаходиться за межами Індії!"»

Прохання вважається емоційно ускладненим спонукуванням, оскільки комуніканти певною мірою залежать один від одного. Так, мовець цілком підвладний рішенню адресата — виконувати або не виконувати прохання свого співрозмовника. З іншого боку, А.А. Прокопчук стверджує, що «прохання в якійсь мірі накладає певну моральну відповідальність на адресата незалежно від його реакції на прохання» [9, 81]. Очевидною вбачається моральна, емоційна залежність адресата від мовця. Так, у вищенаведеному прикладі слухач може не виконувати пораду, тоді як батьківське прохання відлунням залишається у доко-рах сумління. До поради може вдаватися мовець із нижчим, вищим або ж однаковим соціальним статусом з адресатом. Так, у прикладі (2) Бевіс звертається до Бога як до найвищої сили на Землі з проханням допомогти йому втікати із в'язниці. У його проханні відчуваємо заклик подарувати життя, оскільки йому ще не вдалося здійснити усі заплановані наміри. Напр.:

(2) *Ich bedde Thee, Lord, for Thee pite, / That Thow have merci on me And yeve grace, / hennes to gange Or sone be drawen other anhang!* *Me roughte never, / what deth to me come!* (ВН, 1585–1589) — «Я благаю Тебе, / Господи, прояви співчуття, помилуй мене. / Дай мені ласки вийти звідси або померти. / Мені байдуже, якою буде смерть!»

У прикладі (3) завдяки проханню МА набуває прагмасемантичного відтінку благання помилувати та врятувати життя. Хавелок висловлює прохання безпечно перетнути море, незважаючи на свої гріхи. На думку Дж. Серля [10], спроба прохання може бути успішною в одному контексті виголошення і невдалою в іншому, залежно від відносин між мовцем і слухачем. Так, проілюстрований матеріал засвідчує безперечно виконання героєм моральних зобов'язань. Напр.:

(3) *Louerd, have merci of me, / And late me wel passe þe se — / [þouh] ihc have ther-of doute and kare, / With-uten stormes ouer-fare, / Þat I ne drenched [be] þer-ine / Ne forfaren for no sinne* (Havelock the Dane, 1375–1380). — «Господи, помилуй мене, / і хоча у мене є страхи та турботи, / Дозволь мені перетнути море безпечно, без штормів та бур, / Так, щоб через гріхи я не потонув у воді / Та не зазнав корабельної аварії».

Вираженням прохання може бути питальне речення. У такому разі порада є немов своєрідною з'єднувальною ланкою між мовцем і слухачем у комунікативному акті. Адресант висловленої поради невпевнений у тому, що слухач обов'язково виконає рекомендовану дію. Таким чином, суб'єкт спонукування повинен враховувати не тільки можливість здійснення цієї дії адресатом, а й можливість його відмови від дії [8, 157]. Напр.:

(4) *Scule ye þus-gate fro me fle? / Ich haue you fed, and yet shal fede, / Helpeþ me nu in þis need, / and late ye nouht mi bodi spille, / Ne Hauelok don of me hise wille* (HD, 2419–2423). — «Ти залишиши мене в такий спосіб? / Я належала тобі і буду належати, / допоможи мені в цій необхідності, / і не дозволь, щоб пролилася моя кров. / Або нехай Хавелок проявить свою волю».

МА прохання поділяється на дві основні групи за своїм референтним спрямуванням: акціональні мовленнєві акти та алетичні. У першому випадку пропонент виражає прохання (не) виконати певну дію (акціональна модальність). В іншому випадку пропонент висуває об'єктивну чи суб'єктивну точку зору під час оцінки певного стану речей, фактів та просить згоди опонента (алетична модальність). Модальний характер та відтінки МА прохання з точки зору їх аргументативних функцій, які формують стратегію до-

сягнення цієї мети, залежать в основному від контексту, однак існують також контекстно вільні мовні засоби. Аргументативні функції активно виконують мовленнєві акти прохання, у складі яких є епістемічні дієслова — переконання адресата шляхом використання етичних та моральних норм *Forsef me* «Пробач мені», пом'якшувальних маркерів *upon Goddez halue* «Заради Бога» та ввічливих звернень *Dere* «Дорогий». Незважаючи на ввічливу форму, такі мовленнєві акти прохання набувають нав'язливого характеру [3, 112]. Напр.:

(5) *De kyng taken us wrofe. / Rymenthild, forsef me þi tene Lefdi, / my quene, And horn ihc schal þe fecche* (КН, 366–368). — «Король зробить нас жалюгідними. / Рименхільд, пробач мені свій гнів, / моя королево, і я поверну Вам Хорна»;

(6) “Now, *dere*, at þis de-partyng, dome þis ese, / Gif me sumquat of þy gifte, þiglowe if hit were, / Bat I may tynne on þeton mournyng to lassen” (SG, III. XXVII. 1798–1800). — «Дорогий мій лицарю, порадуйте ви мене, / хоч рукавичку подаруйте, щоб дивлячись на неї, / я згадувала вас і втішала себе у своєму горі»;

(7) “For-þy, goude sir Gawayn, let þe gome one, / and gotz a-way sum oþergate, *upon Goddez halue*” (SG, IV. VI. 2118–2119). — «Заради Бога, добрий сер Гавейн, залиш хлопця у спокої / та іди своєю дорогою».

Прохання із супутньою ілюкративною силою експресивності передає відтінки *благання* (наполегливе ласкаве прохання) і *заклинання* (наполегливе прохання). Такий тип МА є характерним для плачів, молитов та станів, коли мовець зазнає значних фізичних чи душевних страждань [7, 45]. У прикладі (8) невинний хлопчик Хавелок, побачивши жорстоку сцену вбивства двох дівчаток, благає немилосердного Годарда залишити його живим. Напр.:

(8) *But the knave, that litel was, / He knelede bifor that Judas, / And seyde, “Louerd, mercy now! / Manrede, louerd, biddi you: / Al Denemark I wile you yeve, / To that forward thu late me live. / Here hi wile on boke swere / That nevremore ne shal I bere / Ayen thee, louerd, sheld ne spere, / Ne other wepne that may you dere. / Louerd, have merci of me!”* (Havelock, 481–491) — «Але хлопчик, який був такий маленький, / Став на коліна, перед тим Іудою, / і сказав: “Володарю, помилуй мене! / Володарю, я засвідчую тобі пошану: / Я віддам тобі всю Данію, / Якщо пообіцяєш залишити мене живим. / Я присягну тобі на Біблії прямо тут, / Що я ніколи не підніму зброї проти тебе, Володарю. / і жодної зброї, яка може зашкодити тобі. / Володарю, помилуй мене!”»

Статусно фіксований МА прохання містить п'ять типових компонентів: 1) початок розмови; 2) звертання; 3) прохання про прохання; 4) мотивація прохання; 5) власне прохання [4, 124]. Центром мовленнєвої дії є власне прохання, початок розмови і звертання репрезентують фатичну комунікацію, а прохання про прохання і мотивація — додаткові компоненти, які мають місце в ситуаціях, що характеризуються великою різницею соціальних статусів комунікантів, офіційністю, субординаційним реєстром спілкування тощо.

Прохання, як і накази, ілюструють спробу спонукати когось щось зробити, однак ступінь примусу і вибір реакції, зокрема допустимість відмови, у них різні. Адресат у ситуації прохання сприймається як особа, яка не зобов'язана, а тільки може задовольнити бажання мовця. Прохання і відповідь на нього утворюють діалогічні єдності, які, залежно від реакції, можуть бути гармонійні чи опозитивні. Реакцією на прохання виступає виконання запропонованої дії, можливість дискусії, право на відступ і навіть відмова [2, 35]. Напр.:

(9) “Yif me gold and oþer fe, / Bat I mowe riche be, / And with þi chartre make fre; / *For þu ful wel bihetet me / Þanne I last spak with þe*” (Havelock, 674–678). — «Дайте мені золото та інших товарів, / Щоб я був заможним, / і даруйте мені свободу. / Ви обіцяли мені все це в повному обсязі, / Коли я останній раз розмовляв з вами».

У наведеному прикладі Грим, наймит Годарда, прийшов з проханням отримати обіцяну винагороду, але з погрозами та ганебною відмовою був змушений залишити будинок коханця королеви з порожніми руками. Комунікативний акт прохання має ознаки волевиявлення, які відбуваються в інтересах адресанта з нижчим соціальним та комунікативним статусом; дія, про яку просять, може бути не виконана (за невиконання дії адресату не загрожують жодні санкції). Ситуація прохання характеризується наперед заданою нижчою позицією адресанта (Грима) і вищою адресата (Годарда), що дає змогу віднести директивний акт прохання до соціально фіксованих МА із висхідним статусним вектором адресанта [2, 35].

Отже, прохання спрямоване на те, щоб спонукати адресата до вербальної або невербальної дії, яка, на думку мовця, принесе адресатові користь. Як правило, така порада виникає внаслідок реакції на певну поведінку слухача або ж унаслідок спостережень адресанта за внутрішнім станом адресата. Характерною ознакою є необов'язковість для адресата виконувати спонуку, що враховує мовець, тому перед ним постає завдання експлікувати пораду у формі прохання так, щоб співрозмовник не міг ухилитися від її виконання. Здебільшого мовець обґрунтовує і пояснює прохання, якщо цього потребує ситуація.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бытянова М.Р. Социальная психология / М.Р. Бытянова. — М. : Междунар. пед. акад., 1994. — 106 с.
2. Гавриш М.М. Статусно фіксований мовленнєвий акт прохання (на матеріалі художньої прози Івана Франка) / М.М. Гавриш // Актуальні проблеми філології та перекладознавства : зб. наук. пр. — Хмельницький : ХНУ, 2012. — Вип. 5. — С. 34–42.
3. Дейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. Дейк. — М. : Прогресс, 1989. — 312 с.
4. Карасик В.И. Язык социального статуса / В.И. Карасик. — М. : ИТДГК «Гнозис», 2002. — 333 с.
5. Медведева Л.М. До типології мовленнєвих актів / Л.М. Медведева // Мовознавство. — 1989. — № 3. — С. 8–19.
6. Наумук О.В. Мовні засоби вербалізації поради: когнітивний та прагматичний аспекти : [моногр.] / О.В. Наумук. — Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. — 211 с.
7. Падучева Е.В. Высказывание и его соотносительность с действительностью / Е.В. Падучева. — М. : Наука, 1985. — 272 с.
8. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько. — Запоріжжя : Прем'єр, 2008. — 332 с.
9. Прокопчук А.А. Текст и предложение / А.А. Прокопчук // Вестн. Харьк. гос. ун-та. — Х. : Основа, 1992. — № 372. — С. 77–83.
10. Серль Дж. Косвенные речевые акты / Джон Серль // Новое в зарубежной лингвистике. — М. : Прогресс, 1986. — Вып. 17: Теория речевых актов. — С. 195–222.
11. Формановская Н.И. Способы выражения просьбы в русском языке (прагматический подход) / Н.И. Формановская // Русский язык за рубежом. — 1984. — № 6. — С. 67–72.
12. Швидка Н.В. Імперативні речення в сучасній українській мові: семантика, засоби вираження спонукальності, функції : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Н.В. Швидка. — Х., 1998. — 20 с.
13. Шинкарук В.Д. Категорії диктуму і модусу у структурі речення : [моногр.] / В.Д. Шинкарук. — Чернівці : Рута, 2002. — 271 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

14. Eckert K. Chaucer's reading list: Sir Thopas, Auchinleck, and Middle English romances in translation / K. Eckert. — Las Vegas : University of Nevada, 2011. — 622 p.
15. Morris R. Sir Gawyn and the green knight: an alliterative romance-poem / Richard Morris. — London : Paternoste House, Charity-Cross Road, 1864. — 147 p.
16. Rawson J. King Horn, Floris and Blancheflur, the Assumption of Our Lady / J. Rawson. — London : Paternoste House, Charity-Cross Road, 1866. — 171 p.

Статья посвящена исследованию прагматических характеристик речевого акта просьбы в среднеанглийских рыцарских романах. Осуществлен анализ единиц, подтверждающий, что реакцией на просьбу выступает выполнение предлагаемого действия, возможность дискуссии, право на отступление и отказ. Выявлена корреляция между социальным статусом собеседников и языковыми средствами выражения просьбы.

Ключевые слова: рыцарский роман, просьба, речевой акт.

The article considers the characteristics of the speech act of request in the Middle English romances. The analysis of language data reveals that the realization of the action proposed, the opportunity to debate, the right to retreat and to refuse may act as the response to request. Special attention is paid to the correlation between the person's social status and language manifestation of imperative act of request.

Key words: Middle English romance, request, speech act.

РОЗВИТОК НІМЕЦЬКОЇ МОВИ У РАННЬОНОВОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКИЙ ПЕРІОД

Залізнюк І.В.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті розглядається історія становлення та розвитку німецької літературної мови в ранньонововірхньонімецький період, розкрито проблеми періодизації, визначення його хронологічних меж та змісту. Проведено аналіз історичних та соціально-політичних передумов становлення загальнонімецької мовної норми. Описано вплив екстралінгвальних чинників на розвиток мови, універсалізацію лексики, граматики, вибір стилістичних засобів.

Ключові слова: *ранньонововірхньонімецький період, мовна норма, історія мови.*

Ранньонововірхньонімецький період — це перехідний період від середньовічної до сучасної німецької мови. Термін «ранньонововірхньонімецький» вказує на перехідний відрізок часу між середньовірхньонімецьким та нововірхньонімецьким періодами. Проти цього відносного визначення вперше виступив Конрад Широкауер у 1957 р. і заговорив про «суверенну мовну епоху». Його підтримав А. Бах та перш за все Г. Еггерс, який присвятив ранньонововірхньонімецькому періоду третій том свого чотиритомного видання з історії мови. У цій книзі він акцентував увагу на понятті «епоха», протиставляючи його поняттю «період». Протилежної думки дотримується Г. Мозер, який наголошує на сильному зв'язку з середньовірхньонімецьким періодом. П. Поленц з історичної та соціально-культурної точки зору пропонує загальне поняття «німецька мова в період раннього бюргерства». В. Беш та Г. Філіп займають посередницьку позицію і надають перевагу виразу «мовний період». Г. Пенцль зазначає, що важливою рисою ранньонововірхньонімецького періоду є роздробленість на діалекти. На основі цього Г. Пенцль визначає, що часовими рамками вищезазначеного періоду є кінець XIV ст. — початок XVIII ст.

Періодизація ранньонововірхньонімецького періоду, визначення хронологічних рамок та змісту є складним питанням для науковців. Г. Вольф зазначає, що вищезазначений період — це «найбільш спірний розділ в історії німецької мови». Ускладнював дискусію також її тісний зв'язок з тезами та теоріями про формування єдиної ранньонововірхньонімецької літературної мови.

У періодизації Я. Грімма, який виділяв давньовірхньонімецький, середньовірхньонімецький та нововірхньонімецький періоди, не було місця для ранньонововірхньонімецького, але він називає XIV ст. перехідним періодом, який відзначається становленням мовних закономірностей та змішуванням діалектів.

В основі періодизації, запропонованої Х'юго Мозером, лежить прагнення зближення з політичною та культурною історією. Згідно з його періодизацією після давньонімецького періоду (770 — початок XVI ст.) слідує період пізньої середньовічної німецької мови (1250–1520 рр.), бюргерська мова, в основі якої лежить розмовна мова освічених вищих верств населення, які проживали переважно у містах. У новому німецькому періоді (з 1520 р.) він виділяє старший новонімецький (початок XVI ст. — друга половина XVIII ст.), характерною рисою якого є становлення єдиної літературної мови за допомогою творів Мартіна Лютера. Цей період він поділяє на ранньоновонімецький (1520–1620 рр.), німецький періоду бароко (1620–1720 рр.), німецький періоду Готшеда (1720 р. — остання чверть XVIII ст.). А. Бах відмовляється від означення «ранньонововірхньонімецький», але виокремлює все ж період з середини XIV до початку XVII ст. Вельс підкреслює перехідний характер вищезазначеного періоду і відповідно описує вищезгаданий період як «перехід до ранньої сучасної німецької мови 1450–1650 рр.», який характеризується виданням перших книг німецькою мовою та кінцем середньовічного періоду. Г. Еггерс обґрунтовує свою періодизацію мови та самотніть періоду переважно екстралінгвістичними факторами: створення канцелярій, зміна форм правосуддя, соціальної структури міст та розвиток економіки, книгодрукування. Ранньонововірхньонімецька мова, однією з функцій якої Еггерс намагається представити розподіл носіїв мови на верстви, носить, на його думку, бюргерський характер.

Зондереггер на перший план ставить метамовний критерій зрозумілості. Для нього давні тексти XVI, XVII та XVIII ст. добре зрозумілі, незважаючи на значні відмінності у синтаксисі та лексичному складі мови. Бюргерів, ремісників, жителів міст, працівників канцелярій, видавців книг, гуманістів, реформаторів та граматики Зондереггер вважав найважливішими носіями мови даного періоду.

Період, який визначається в історії мови як ранньонововірхньонімецький, характеризується занепадом влади Високого Середньовіччя: кайзера і католицької церкви. Політична роздробленість на чис-

ленні території, з яких вибудовувалась тогочасна держава, і конфесіональна сегментація як наслідок Реформації відрізняли Німеччину від інших західноєвропейських державних утворень: Франції, Англії та Нідерландів. До цього ж існувала значна різниця в розвитку різних частин багатонаціонального конгломерату «Священна римська імперія німецької нації». В середині цього «футляру», який підтримував юридичну фіктивність феодальної держави, Німеччина не існувала ні як держава, ні як географічна одиниця, ні як політична нація. Численні кордони та кратність правових систем, різна валюта, системи міри та ваги перешкождали розвитку широкої економічної зони та єдиного внутрішнього ринку.

Розвиток німецької літературної мови мав переривчастий характер, відбувалась зміна або й одночасне домінування декількох мовних центрів, які конкурували один з одним. Поліцентризм розвитку німецької мови особливо яскраво проявився у першій половині ранньоновісередньонімецького періоду (XIV–XV ст.). Зміни в економічному, політичному, соціальному і культурному житті Німеччини, які відбувалися саме в цей час, спричинили реорганізацію мовної ситуації.

Перш за все функціональна парадигма німецької мови IX–XV ст. поповнилась новими наддіалектним новоутворенням — міським койне, яке утворилось на основі інтеграційних процесів в усному спілкуванні міст. Поява наддіалектних койне стала результатом негомогенності міського населення: в містах у зв'язку активним науково-технічним процесом, розвитком промисловості та поживленням торгівлі відбувалась комунікація між вихідцями з різних діалектних ареалів. У сільській місцевості головною мовою повсякденної комунікації залишались місцеві діалекти з їх первинними та вторинними ознаками. Незважаючи на те що латинська мова все ще залишалась популярною у вищих сферах комунікації, німецька мова вживалась все ширше, особливо у сфері ділової комунікації. Усвідомлення того, що діалект не може забезпечити повною мірою вирішення нових задач через свою локальну обмеженість, та необхідність в такій мовній формі, яка б отримала визнання у політичній та економічній галузях та мала б визнання далеко за межами окремого міста, зумовили виникнення регіональних наддіалектних варіантів літературної мови.

На півночі та більшій частині Центральної Німеччини широке визнання отримав середньоніжньонімецький варіант літературної німецької мови, який сформувався у XIV ст. на основі міського койне Любека. У період свого розквіту в другій половині XIV ст. та першій половині XV ст. середньоніжньонімецький варіант літературної мови пливав і на регіональні варіанти верхньонімецького ареалу. В інших варіантах літературної мови з'являлась не лише запозичена лексика, пов'язана з торгівлею, але й права термінологія.

У XIV–XV ст. літературна мова наддіалектного типу існувала лише у вигляді регіональних варіантів, які не мали суворої кодифікації і характеризувались відносно великою варіативністю. Вже у другій половині XV ст. сформувались два регіональних варіанти, які існували паралельно і мали високий соціальний престиж — східносередньонімецький та північносередньонімецький. Обидва варіанти отримали визнання далеко за межами їх виникнення і, незважаючи на притаманні кожному специфічні особливості, мали багато спільних рис. Характерною рисою мовної ситуації у Німеччині в XIV–XV ст. був процес інтеграції територіальних варіантів літературної мови. І, як зазначає М.М. Гухман, характеризуючи цей процес, більший вплив мали закономірності того регіонального варіанту, який відігравав більш значущу роль у соціально-економічному та політичному житті всієї країни. Зростаюче політичне та економічне значення сходу Німеччини стало причиною того, що після 1500 р. східносередньонімецький варіант став основою розвитку німецької національної літературної мови.

Питання мовної єдності набули особливого значення у XVI ст. у зв'язку з бурхливими політичними подіями, Реформацією та Великою селянською війною. Боротьба проти феодалізму та засилля римської церкви набула в той час характеру національного революційного руху. Вона охопила всі верстви населення. В ідеологічну боротьбу були втягнуті широкі народні маси, а писемна німецька мова вперше стала мовою пропаганди та агітації для всього населення. Вона широко використовувалась у релігійно-політичних памфлетах, агітаційно-політичних брошурах, сатиричних творах, агітаційних листівках, які були написані у формі віршів, діалогів, а також у прозовій формі.

Як відомо, національно-революційний рух 1524–1525 рр. закінчився поразкою селян та бідноти. Він не зруйнував феодалізм і не привів до національно-політичного об'єднання Німеччини. Тим не менш і в умовах феодальних відносин, які все ж таки збереглися, процес мовної уніфікації не зупинився, а розвивався протягом XVI та XVII ст. Він був пов'язаний з поширенням лютеранської реформації, яка відобразила ідеологію бюргерства.

Важливу роль у становленні та розвитку літературної мови відіграло виникнення друкарства. Це технічне досягнення відкрило нову перспективу для розвитку спільної для всієї території тогочасної Німеччини мови, оскільки воно супроводжувалось перебудовою процесу комунікації. Інформація, яка

до цього була доступною лише обмеженому колу читачів, набула поширення і дала змогу читачам брати безпосередню участь в духовному житті свого часу. Перші видавці книг не лише тиражували книги, але й сприяли взаєморозумінню в галузі культури, піддаючи текст уніфікації та стилістичній обробці, яку вони виконували самі або доручали компетентним особам. Виникнення та розвиток книгодрукування, перш за все перехід від ксилографічного друку до нового друкарського верстата, спричинили революцію у книгарській справі. Друкарні, які вже існували в кафедральних містах, задовольняли потребу в богослужбових книгах, написаних переважно латинською мовою. Але такі чинники, як різке падіння цін на книги з 1470 до 1480 рр., яке значно змінило коло покупців, постійно зростаюче число книг, написаних народною мовою, та реструктуризація попиту сприяли розширенню радіусу впливу друкованої продукції та створили нову форму гласності. Розвиток книгодрукування означав як створення «нових» текстів, так і продовження життя старих текстів. Книги як ринковий продукт без авторських прав, реклами та привабливого вигляду для покупців створили новий тип відносин «автор — адресат». Така важлива та глибока перебудова важливих комунікативних сфер, в яких відбулося подолання мовних бар'єрів між широкими масами населення шляхом щонайменше пасивного оволодіння надрегіональною формою мови, сприяло процесам асиміляції мови та створенню літературної мови.

Підприємницький інтерес видавців полягав у викоріненні з писемної мови чітко виражених рис, притаманних певному діалекту. Чим більше друкарям це вдавалося, тим більше шансів вони мали продавати свою літературу у всіх регіонах Німеччини. Вже ті факти, що до 1582 р. з дев'ятнадцяти працюючих у Відні друкарів лише один був уродженцем цього міста, а видавець Кобергер мав більш ніж тринадцять друкарень в різних містах Центральної та Південної Німеччини, свідчать про тенденцію до створення спільної для території всієї Німеччини мови.

У XVI ст. ще більше друкарських варіантів мови, залежно від місцевості і видавця, конкурували між собою. З урахуванням великої кількості дублювань розрізняють південно-східний варіант (Відень, Інгольштадт, Мюнхен), швабський (Аугсбург, Ульм, Тюбінген), верхньорейнський (Страсбург, Базель), швейцарський (Цюріх), західносередньонімецький (Майнц, Франкфурт, Кельн), східнофранкський (Нюрнберг, Бамберг) та східносередньонімецький (Лейпциг, Віттенберг).

Значення книгодрукування для розвитку літературної мови не обмежувалось лише стимулюванням процесу мовної уніфікації. На відміну від мови канцелярій, яка була зорієнтована на офіційно-ділову сферу письмової комунікації, мова перших друкованих книг мала поліфункціональний характер. Видавались різні за змістом та жанром книги: від наукових праць до художньої літератури. Зростає кількість історичних хронік і повістей про історичні події на німецькій мові. Вже з кінця XV ст. розвивається німецька художня проза — в народних книгах, в прозаїчних перекладах середньовічної лицарської поезії, здійснювались також переклади античної та сучасної європейської літератури. Популярністю користувалась релігійна та релігійно-дидактична література різних жанрів — Євангелія, життя святих та християнські легенди, проповіді, повні переклади Біблії. В епоху Реформації та Селянської війни великою популярністю користувалась релігійно-полемічна та політична література німецькою мовою, яка відображала актуальні питання сучасності. Згідно з образним висловлюванням М.М. Гухман, «поява масової агітаційної літератури вдихнула нове життя в письмову літературну мову». Книгодрукування, охоплюючи різноманітні матеріали та адресуючи свою продукцію різним соціальним групам населення, стимулювало відхід від офіційно-ділового стилю канцелярій та розширення сфер застосування літературної мови.

Так, у протестантських церквах німецька мова використовується під час богослужінь. Все більше усвідомлюється зв'язок між вживанням певної мови та її впливом на читача чи слухача: хочеш вплинути на співрозмовника — розмовляй на його мові. Нова поліфункціональна роль, яку була покликана відігравати рідна мова в рамках національної комунікації, вимагала її подальшої уніфікації і росту соціального престижу. Уніфікація передбачала поступове подолання територіальних розбіжностей. Два домінуючих варіанти німецької літературної мови, які протистояли один одному, — південно-східний та східносередньонімецький — все тісніше переплітались один з одним.

Книгодрукування до сьогодні відіграє важливу роль у розвитку літературної мови, яка і в наш час спирається на друковану літературу. І саме книжково-писемна німецька мова вважається нормою, оскільки розмовна мова навіть освічених людей різних областей і соціальних верств населення суттєво відрізняється.

Саме в ранньонімецький період продовжився розвиток граматичної структури мови в тому напрямку, який визначився ще у середньовічній німецькій мові, зародилася в основних своїх рисах звукова система сучасної німецької мови, а також система сучасної орфографії, значного розвитку набули лексика, орфографія та стилістична система сучасної німецької мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. История немецкого языка : учеб. пособ. / автор-сост. В.Г. Нугаев. — Уфа : Изд-во БашГПУ, 2002. — С. 22–23.
2. Philipp G. Einführung in das Frühneuhochdeutsche Sprachgeschichte.— Grammatik : Heidelberg, 1980. — S. 112–125.
3. W. Besch. Die Entstehung und Ausformung der neuhochdeutschen Schriftsprache, Standardsprache, Sprachgeschichte/ O. Reichmann, St. Sonderegger. — Berlin; New York, 1985. — S. 78–80.
4. Москальская О.И. История немецкого языка / О.И. Москальская. — Л.: Учпедгиз, 1959. — С. 41.
5. Polenz Peter. Geschichte der deutschen Sprache. P. Polenz. — Berlin. — S. 80–82.
6. Гухман М.М. История немецкого языка XVI–XVIII вв. / М.М. Гухман, Н.С. Семенюк, Н.С. Бабенко. — М., 1984. — С. 51.

В статье рассматривается история становления и развития немецкого литературного языка в ранненововерхненемецкий период, раскрыты проблемы периодизации, определения его хронологических рамок и содержания. Осуществлен анализ исторических и социально-политических предпосылок становления общенемецкой языковой нормы. Описано влияние экстралингвальных факторов на развитие языка, универсализацию лексики, грамматики, выбор стилистических средств.

Ключевые слова: ранненововерхненемецкий период, языковая норма, история языка.

The article deals with the formation and development of German Language during the early new high German period. The paper tackles the issues concerning chronological boundaries of the said period. The analysis of historical and socio-political conditions for emergence and development of the Standard German language norm is carried out. The influence of historical and socio-political extralingual factors on the language development, the universalization of vocabulary, grammar and the choice of stylistic means are described.

Key words: Early new high German period, language norm, history of language.

УДК 82.03:82.08

РОЛЬ ЛІТЕРАТУРНОГО РЕДАКТОРА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ

Іваницька М.Л.,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглянуто діяльність літературної редакторки німецького видавництва “Suhrkamp” Катаріни Раабе та її роль у популяризації української літератури в німецькомовному соціокультурному просторі. Висвітлено принципи її роботи з перекладачами, продемонстровано тактичні рішення, підкреслено її функцію як міжкультурного посередника.

Ключові слова: літературний редактор, перекладацьке поле, літературний трансфер, перекладач, міжкультурний посередник.

Перекладознавці, традиційно концентруючись на зіставному аналізі першотвору і його перекладу, зазвичай припускаються помилки, вважаючи опублікований текст перекладу маніфестацією страгетії певного перекладача. Наші дослідження дають усі підстави вважати, що досить велика частка аналізованих перекладацьких рішень приймається під впливом видавця або як компроміс між перекладачем та літературним редактором. Особливого розмаху цей процес набирає зі зростанням комерціалізації видавничого бізнесу останнім часом. Тому **мета нашої розвідки** — виявити вплив літературного редактора на переклад і відповідно на його успішну рецепцію цільовою соціокультурою.

Оскільки вихід перекладної української літератури на німецький літературний ринок є на сьогодні важливою складовою інтеграції України до європейського культурного простору і важливим джерелом інформації про українську державу, культуру й літературу на німецькомовних теренах, **актуальним** буде висвітлення ролі літературного редактора саме в контексті українсько-німецького перекладу. Для досяг-

нення поставленої мети потрібно виконати такі **завдання**: окреслити роль літературного редактора у німецькому видавництві, розглянути діяльність літературної редакторки Катаріни Раабе, яка найбільше сприяє популяризації української літератури в Німеччині, та висвітлити її співпрацю з перекладачами української літератури.

На жаль, питання редагування художніх перекладів досліджувалося перекладознавцями лише спорадично. Теоретичні засади редагування перекладу знаходимо у працях Р. Штольце, В. Лукіна, В. Шеметова, Т. ван Дейка. В Україні є кілька підручників з основ редагування (Р. Іванченко, В. Різун, Н. Сікорський, М. Тимошик, З. Партико, М. Зарицький) та низка статей, що розглядають редагування як чинник якісного перекладу (Є. Гула, А. Федоровська, Д. Міронова, В. Пузанов). Українські науковці М. Василенко, І. Науменко, М. Ріпей, Л. Маляренко, В. Селіна різнобічно висвітлили значення редакторської діяльності І. Франка; як редактора охарактеризувала Г. Кочура М. Новікова, Л. Коломієць та Ю. Косинська проаналізували підходи до редагування художніх творів М. Рильського, у книзі В. Савчин «Микола Лукаш — подвижник українського художнього перекладу» окремим розділом окреслено діяльність М. Лукаша як редактора перекладної літератури. Про літературних редакторів сьогодення інформації практично немає. Це стосується і Катаріни Раабе, літературної редакторки відділу східноєвропейської літератури великого німецького видавництва “Suhrkamp”, яка є ключовою фігурою українсько-німецького літературного трансферу сьогодення. Короткі дані про неї містять лише деякі інтернет-джерела: Вікіпедія, сторінка видавництва, сторінки німецьких радіоканалів, що пропонують кілька інтерв’ю та дискусій, у яких брала участь редакторка. Завдяки своїй активній ролі культурного посередника між Україною та Німеччиною К. Раабе неодноразово опинялася в центрі літературних подій та отримувала можливість висловитися на шпальтах українських видань [2; 3; 4]. Але з точки зору перекладознавства її внесок в українсько-німецькі літературні взаємини ще не оцінено, хоча, на нашу думку, саме її діяльність є однією з найвагоміших причин успіху української книги в Німеччині. **Матеріал для цієї розвідки** ми отримали завдяки власним інтерв’ю з К. Раабе, Ю. Андруховичем та перекладачами української літератури К. Дате та А. Кратохвілем, з-під пера яких вийшли німецькомовні переклади творів низки українських письменників.

Катаріна Раабе народилася у 1957 р. у Гамбурзі, зростала в родині літературознавця в німецькому «літературному» місті Марбах, де знаходиться Німецький літературний архів та Національний музей Ф. Шиллера. Після студій філософії та музикознавства вона працювала в кількох видавництвах, а наприкінці 1990-х рр. зацікавилася українською літературою і зробила спробу запропонувати її до видавничої програми. Та замовляючи рецензії на твори сучасних українських авторів, отримувала негативні відгуки від тих, хто вважався на той час знавцем української літератури. Серед них була й перекладачка Інгеборг Колінько, яка разом зі своїм чоловіком Олегом Коліньком перекладала українську літературу в НДР. Можемо припустити, що розпад Радянського Союзу та закінчення ери соціалістичного реалізму стали для перекладачки, яка довгі роки працювала з «офіційною» російською та українською літературою, випробуванням, а твори молодших та «розкутіших» авторів не сприймалися нею.

Проте К. Раабе реалізувала свої наміри з початком роботи літературною редакторкою відділу східноєвропейської літератури у видавництві “Suhrkamp”. Її особисте знайомство з Ю. Андруховичем під час літературних читань у Берліні стало поштовхом до втілення в життя ідеї ознайомлення німецьких читачів з українською літературою, і вона змогла переконати видавництво в тому, що запропонований нею автор виявиться цікавим.

Літературний редактор — ключова фігура німецької видавничої справи. Він добирає та пропонує авторів і твори до видавничої програми і вважається експертом з певного напрямку літератури. Саме він визначає редакційну політику стосовно свого напрямку і виступає посередником між авторами й перекладачами, з одного боку, та видавництвом — з іншого. Деякі редактори суттєво впливають на самі тексти, працюючи разом з авторами чи перекладачами, обговорюючи створені образи, стиль, мовні засоби, концепцію побудови оповіді. Тобто вони поєднують у своїй діяльності літературну творчість із літературною критикою і мусять володіти солідними знаннями світової літератури, законів літературного ринку та бездоганним чуттям рідної мови. Саме таким гравцем німецького літературного поля є К. Раабе.

Зауважимо, що видавництва належать до найважливіших гравців перекладацького поля, одним із головних мотивів діяльності яких є комерційний успіх. Тому підпорядкування співробітників видавництва, у тому числі перекладачів, вимогам літературного ринку стає важливим чинником перекладацьких потоків, залежних і від такого поняття, як мода на певних письменників, певну тематику та певний вид літератури. Але, за словами К. Раабе, видавництво “Suhrkamp”, як одне з найбільших, може дозволити собі поряд з комерційною видавати інтелектуальну літературу, тобто некомерційну. Це, власне, і є візитною карткою видавництва.

Історія роботи над перекладом першої книги Ю. Андруховича, опублікованої у цьому видавництві, свідчить про відмінності у стратегіях перекладачів та інших гравців перекладацького поля — літературного редактора, видавців та читачів. Про якість перекладу К. Раабе розповіла, що збірка есеїв українського письменника під загальною назвою «Остання територія» у перекладі А. Вольдана не задовольнила літературну редактуру, повністю зорієнтовану на цільового читача. Вона, прислухаючись до звучання німецького тексту, відзначала його надмірну близькість до оригіналу і внесла пропозиції щодо радикальних змін задля наближення тексту перекладу до манери викладу сучасної німецькомовної літератури. Перекладач — австрійський професор славістики, прекрасний знавець української мови й літератури А. Вольдан [детальніше про нього див.: 1], як більшість знавців вихідної мови й культури, наполягав на збереженні особливостей авторського висловлювання. На нашу думку, такі розбіжності можна пояснити визначальними рисами мовних особистостей обох гравців перекладацького поля: А. Вольдан, який вільно володіє українською мовою і є філологом, надає великої ваги мовній картині світу Ю. Андруховича, яка проявляється на всіх рівнях авторського стилю. Тому він стоїть ближче до автора і наполягає на відтворенні усіх особливостей його мовлення. К. Раабе сприймає текст з позицій цільової аудиторії безвідносно до мови оригіналу (вона як літературна редакторка опікується перекладами з російської, української, польської, білоруської мов), серед її мотивів — привернення уваги до нового автора та невідомого куточка Європи. Напевне, ця новизна оцінюється нею як достатня, а інакшість формулювання думок, притаманна українській мові порівняно з німецькою, надмірно очужила б, на її думку, текст перекладу. Тому головними вимогами редактури, окрім, безперечно, близькості до оригіналу, є плинність тексту цільовою мовою та повна відповідність її узусу, що серед іншого служить критерієм читацького зацікавлення. Домінантність позиції редактора порівняно з позицією перекладача проявилася в тому, що текст перекладу не лише став результатом роботи одного тлумача, але й зазнав подальших змін як від самої К. Раабе, так і від інших перекладачів, залучених до створення остаточної версії — С. Онуфрив, Ю. Дуркота, Ю. Прохаська, українських германістів-перекладачів, які вільно володіють німецькою мовою. Очевидно, що така орієнтація на цільову аудиторію себе виправдала, оскільки «Остання територія» мала величезний успіх і неодноразово перевидавалася.

Позаяк читачі та літературні критики приязно сприйняли нового автора, а Помаранчева революція посприяла зацікавленню Україною, “Suhrkamp” продовжив публікувати твори Ю. Андруховича. З подачі К. Раабе вийшли друком такі його досить важкі для перекладу романи: «Дванадцять обручів» (2005, 2007), «Московіада» (2006, 2012), «Перверзія» (2011, 2013), збірка есеїв під загальною назвою «Янголи та демони периферії» (2007), «Таємниця» (2008), тепер уже з-під пера Сабіни Штьор у співпраці з Юрієм Дуркотом. С. Штьор деякий час керувала відділом преси у Посольстві Німеччини в Україні, вивчила українську мову, а під час мовної практики у Львові познайомила із молодією літературною сценою і зацікавилася перекладом. Вона запропонувала К. Раабе свої послуги і відтоді стала «німецьким голосом Ю. Андруховича». Його перший твір, перекладений С. Штьор, був, за словами К. Раабе, результатом спільної копіткої праці над текстом перекладачки, редактури й автора. Сам Ю. Андрухович визнав, що у ході дискусій про переклад тих чи інших пасажів з його творів іноді приходилося приймати компромісні рішення, а осмислення разом з перекладачкою та/чи редактурою відмінностей між рецепцією українських та німецьких читачів спонукало вносити деякі (невеликі) зміни у власний твір, тому німецькомовна публіка отримала «покращену» версію твору. Разом з тим К. Раабе відзначає бездоганне чуття мови перекладачки С. Штьор, яка з кожним наступним перекладом потребує все менше допомоги редактора. Критики, перекладознавці та читачі високо оцінюють рівень її перекладів, а “Frankfurter Allgemeine Zeitung” дала їм найвищу оцінку — «блискуче», хоча вплив К. Раабе залишається для преси, читачів та перекладознавців, так би мовити, за кулісами.

Завдяки зусиллям літредактури з 2003 р. видавництво “Suhrkamp” друкує також твори С. Жадана, Л. Дереша, Т. Прохаська і М. Рябчука, причому щорічно у світ виходить нова книжка одного з українських авторів чи повторне видання, що можна вважати справжнім проривом української літератури на ринок Німеччини. Переклади здійснює тандем С. Штьор — Ю. Дуркот, а також Клавдія Дате — перекладачка творів С. Жадана, Т. Малярчук, М. Матіос. Вона вивчила українську мову, працюючи в Києві лектором Німецької служби академічних обмінів, і належить до найважливіших гравців українсько-німецького перекладацького поля сьогодення. Саме вона, як і її колега Александр Кратохвіл, перекладач творів О. Забужко та Ю. Винничука, відзначає надзвичайно активну роботу редактури К. Раабе над текстами. Для прикладу наведемо надані нам К. Дате два невеликі уривки з перекладу твору С. Жадана до і після редакції.

Версія перекладачки: “... *der Morgen dringt in jede Ritze **des internationalen Expresszuges Budapest-Paris, den ich vor einer Stunde bestiegen habe und aus dem ich in einer Stunde herauskriechen will, natürlich nur, wenn ich nicht hier, auf diesem Klo, sterbe, an Erbrochenem ersticke...***”

Пропоновані зміни редакторки: "... der Morgen dringt in jede Ritze des 'Budapest-Paris-Express', in den ich vor einer Stunde eingestiegen bin und den ich nach einer Stunde wieder verlassen will, natürlich nur, wenn ich nicht vorher an Erbrochenem erstickte, hier auf dem Klo..."

Версія перекладачки: "Draußen ist es Ende Mai, herrliches Wetter, kein Regen, und im Studentenviertel, wo gute Bekannte von mir, Theologiestudenten, wohnen, gibt es eine riesige Fete, ein riesiges, alljährliches Getümmel, das in der Nacht von Freitag auf Samstag beginnt und nie zu enden scheint, also natürlich endet es, aber zumindest ein paar Tage lang hängt an diesem Ort dichter Fuselgeruch in der Luft, der Geruch von Erbrochenem und Joints, den die unbeleckte Jugend von hier irrtümlich für den Geruch des Ungehorsams hält".

Пропоновані зміни редакторки: "Draußen ist herrliches Wetter, Ende Mai, kein Regen, und im Studentenviertel, wo Bekannte von mir, Theologiestudenten, wohnen, findet eine Riesenfete statt, wie jedes Jahr, ein Riesengetümmel, das in der Nacht auf Samstag beginnt und scheint's nie zu Ende zu gehen, natürlich geht es irgendwann zu Ende, aber danach hängt noch tagelang der dichte Fuselgeruch in der Luft, ein Gestank nach Erbrochenem und Joints, den die ahnungslose Jugend hier irrtümlich für den Geruch des Ungehorsams hält".

Із загального аналізу змін та зауважень редакторки можемо зробити висновок про її тонке чуття мови, відчуття атмосфери оригіналу й авторського тону та розуміння того гіпотетичного впливу на читача, який би відчувався, якби цей твір був написаний німецькою мовою. Тобто, редагуючи текст, посилюючи експресію («запах» → «сморід») або послаблюючи її («herauskriechen» → «verlassen»), іноді випускаючи зайву інформацію задля ритму («в ніч з п'ятниці на суботу» → «в ніч на суботу»), формулюючи речення плинніше (як у кінці першого уривку) або ж логічніше (як на початку другого уривку: «на вулиці чудова погода, кінець травня», а не навпаки), редакторка робить мовлення більш природним та пластичним. На нашу думку, не в останню чергу мова перекладених і виданих у "Suhrkamp" творів, яка точно відповідає описаній ситуації та дійовим особам, стала чинником успіху цих перекладів.

Але К. Раабе робить набагато більше для промоції української літератури, ніж цього безпосередньо вимагає її посада літредактора: вона стала важливою фігурою мережі міжкультурних посередників. Її контакти з українськими письменниками, літературними організаціями, перекладачами, видавцями, літературними критиками можна вважати соціальним і культурним капіталом українсько-німецького перекладацького поля.

На останні події в Україні К. Раабе відгукнулася кількома ініціативами, найважливіша з котрих — збірка «Євромайдан. Що в Україні поставлено на карту?» ("Euromaidan — Was in der Ukraine auf dem Spiel steht") з'явилася навесні 2014 р. у співпраці з Ю. Андруховичем. У час, коли Україна опинилася в стані інформаційної війни, в Німеччині також почала відчуватися поляризація суспільства між тими, хто підтримує Україну, та тими, хто розуміє Путіна (Putinversteh'er). Тож, зважаючи на брак достатньої та достовірної інформації німецькою мовою, публікація цієї книги стала вагомим кроком до розуміння процесів, що відбувалися в українському суспільстві. Надавши слово українським інтелектуалам Ю. Андруховичу, Т. Малярчук, Ю. Прохаську, С. Жадану, М. Рябчуку, К. Петровській, К. Міщенко, Є. Белорусець, російській журналістці П. Ганієвій, західним історикам Східної Європи М. Поллаку, Т. Снайдеру, В. Їльге, А. Шеховцову та польському письменникові А. Стасюку, видавництво забезпечило об'єктивність викладу матеріалу, яка високо цінується в Німеччині, і запропонувало погляд на події з різних точок зору. Звичайно, швидка підготовка такого типу незапланованого видання виходить далеко за межі функціональної ролі літературної редакторки і є одним з найкращих зразків посередництва між культурами та народами.

На основі аналізу діяльності К. Раабе та її співпраці з перекладачами, можна зробити такі **висновки** про роль літературного редактора як гравця українсько-німецького перекладацького поля: 1) з точки зору видавництва літературний редактор є експертом певної літератури: саме він обирає твір для перекладу, аргументує цей вибір та супроводжує переклад аж до готової версії; його рішення щодо окремих явищ тексту перекладу важить не менше, ніж рішення перекладача; 2) текст перекладу виявляється компромісом між версією, здійсненою перекладачем, пропозицією літературного редактора та думкою автора щодо відтворення певних елементів тексту оригіналу; 3) рівень впливу літературного редактора на остаточну версію перекладу є неоднаковим у різних видавництвах і залежить від досвіду та статусу перекладача й редактора, а також від політики видавництва; 4) виведення на літературний ринок Німеччини творів сучасної української літератури було і залишається ризиковою справою, оскільки базується на некомерційних мотивах. Завдяки розумінню К. Раабе багатства й вартості української літератури та активній діяльності з її промоції українських письменників відкривають для себе все більше німецьких читачів, що сприяє порозумінню між нашими народами.

Перспективи дослідження вбачаємо у зіставному аналізі оригіналу, перших версій перекладачів, правок і пропозицій редактора та остаточної версії перекладеного тексту, що дасть можливість об'єктивніше оцінити роль літературного редактора у літературному трансфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іваницька М.Л. Творча майстерня Алоїза Вольдана — перекладача сучасної української літератури / М.Л. Іваницька // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. — К. : ВПЦ «Київський університет», 2011. — Вип. 15. — С. 355–359.
2. Крамар В. Українська література у Німеччині [Електронний ресурс] / В. Крамар // Радіо Свобода. — 05.04.2012. — Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24537916.html>
3. Луцька К. Новий книжковий транзит у Лейпцигу: черга нових імен [Електронний ресурс] / К. Луцька // DW. — 13.03.2013. — Режим доступу : <http://www.dw.de/новый-книжковый-транзит-у-лейпцигу-черга-новых-имен/a-16665925>
4. Ніколайчук Х. Видавець: у німців улюбленими є лише п'ять українських письменників [Електронний ресурс] / Х. Ніколайчук // DW. — 30.11.2009 — Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/interview/2009/11/30/34429/>

В статтє рассмотрєны дєятєльность литєратурного редактора немецкого издательства "Suhrkamp" Катарины Раабе и ее роль в популяризации украинской литературы в немецкоязычном социокультурном пространстве. Освещены принципы ее работы с переводчиками, продемонстрированы тактические решения, подчеркнута ее функция как межкультурного посредника.

Ключевые слова: *литературный редактор, переводческое поле, литературный трансфер, переводчик, межкультурный посредник.*

The article discusses the work of the editor of the German publishing house Suhrkamp Katarina Raabe, as well as her role in the popularization of Ukrainian literature in German-speaking world. The principles of her cooperation with translators were analyzed. This analysis allowed identifying her strategy and displaying her function as an intercultural mediator.

Key words: *editor, translator, translation field, literary transfer, intercultural mediator.*

УДК 81'255.4+'371

TEXT STYLE TRANSFORMING IN THE PROCESS OF TRANSLATION

Kozachuk A.M.,

Borys Grinchenko Kyiv University

The article deals with the problem of text style preserving in the process of translation. It is emphasized, that the translator comes across translation difficulties of semantic and stylistic nature, and, to overcome them, has to possess good knowledge of the source and target languages as well as background and metabackground knowledge. The urgency of text style preserving is among the essential tasks of the translator, as it influences the translation text perception by the reader.

Key words: *artistic translation, translation difficulties, transformations, non-translatable units of lexicon, equivalence.*

Topicality of the paper subject: due to the cultural turn of the 20th century, the process of translation has been addressed in the new way. First of all, the scholars accent their point of view not so much on the translation of the text itself, but more on the translation of culture. Any research in the field of translation theory and practice is topical when concentrating on the study of culture, cultures interaction and international relations.

When studying text style within the translation process, one has to consider stylistic peculiarities of both source and target texts as well as the individual styles of the source text author and the translator, taking into account the creative nature of translation process. These points have been already considered by some Ukrainian and foreign scholars: N. Bagrintseva, S. Florin, V. Vinogradov, S. Vlakhov, R. Zorivchak and others (the problems of translation), I. Arnold, I. Galperin, Y. Retsker, O. Morokhovsky and others (text style research). Yet, the stated points still need to be analysed with the view of their interaction and common influence on general transformations of the text that occur in the process of translation.

Thus, the aim of this paper is to analyse the factors influencing text style transforming and to present them as a system from the point of view of translation theory. The tasks to be done are as follows: to analyse and compare

various viewpoints on the considered problems and to supply the points with examples of Ukrainian-English translation of prose, where the Ukrainian quotations were selected from the pieces of prose written on the verge of the 19th–20th centuries, the English ones — from the translation texts written by Roma Franko.

Resting on the statement, that the process of translation is of creative nature, it is necessary to take into account the opinion of O. Rebriy, that such creativity is “manifested in solving the translation difficulties of linguistic origin” [14, 97].

The term of “translation difficulties” is explained in different ways. For instance, S. Vlahov and S. Florin think, that realia create difficulties for the translator by means of their form, peculiarities, derivation potential, valence, etc. [7, 18]. Translation of phraseological units also creates the difficulties of their detection in the text, perception and understanding [7, 180]. Thus, the translator is to solve some important problems, the translation quality depending on it. In my opinion, this is connected with the degree of the author’s individual style reproduction and forms the translator’s individual style.

Another scholar, R. Zorivchak, puts translation difficulties down to not only lack of a corresponding equivalent with the same denotative meaning in the target language, but also the translated element’s connotation (its national and historical meaning) that has to be preserved as well [9, 39]. Thus, it is not obligatory for a word to be polysemic to have a complex semantic structure which influences the translator’s choice when selecting translation equivalent.

The well-known Soviet translator K. Chukovskiy emphasized existence of “stylistic difficulties”, that could be faced when the languages involved into translation process were characterized by the high degree of relatedness, such as Ukrainian, Russian or Byelorussian, etc. [19, 218]. Thus, the broad sphere of the term’s usage is obvious. But studying the reasons of such translation difficulties is also of great essence.

Up to L. Barkhudarov, the difference in semantic systems of different language is among the basic sources of translation difficulties [4, 12]. It can be interpreted, that the statement goes not only about the language vocabulary, but it also covers temporarily established semasiological connections between the words and bound phrases. The way of rendering of a lexeme, phraseme and syntaxeme as well as contradictions between the author’s idea and the reader’s perception are considered of great essence.

In this context, we may consider the problem of equivalence in translation. According to B. Kielar, this problem is certainly connected to relations between the source and translation texts, though all scholars interpret it in their own way [23, 59]. And it is such individual way of interpreting that has resulted in long-lasting discussion about the sense of translation equivalence.

For instance, under Y. Retsker’s definition, the translation equivalent is constant correspondence, non-dependent on the context or established as a result of long-lasting contact of the languages [15, 9–11]. As could be seen, the mentioned definition covers semantic aspect of lexical subsystem of a language; it is closely connected to Y. Retsker’s theory of regular equivalents.

O. Shveytser singles out pragmatic equivalence, which considers communicative intention and communicative effect and is connected to all other types of equivalence [21, 86]. K. Kovaleva considers a pragmatic aspect very important for translation quality assessment [11, 14]. These statements make us conclude, that pragmatic equivalence must play main role in translator’s searching for the best equivalent possible. I consider it the main reason for essential (including semantic) transformations done in the process of translation.

This can be proved also by E. Tabakowska: the problem of equivalence, as she writes, lies in the empiric sphere; in practice, the equivalents may belong to the language units of different, incomparable levels, which are chosen by an experienced translator’s intuition [17, 103–105]. As this interpretation is rather broad and does not emphasize a role of the context, it makes it possible to choose the equivalents of a larger or smaller size, which, I should say, hints on addition and extraction transformations.

Various viewpoints on translation equivalence were summed up by O. Selivanova, who considers equivalence to be sustained correlation of information put into the translation text on the one hand and identity of its pragmatic impact on the other [16, 548].

Despite the fact, that a lot of scholars interpreting the notion of translation equivalence exceed the language lexical subsystem, studying the lexical transformations loses no importance. On the other hand, such studying is not limited with language matter analysis only, as the language is closely connected to society and culture.

For instance, N. Bagrintseva emphasizes translation difficulties appearing not only when translating the so-called non-translatable lexical units, but also when dealing with language units causing translation difficulties due to distinctions in contacting cultures [3, 80]. H. Guo states, that semantic translation difficulties are caused mainly by additional connotation [22, 344], and pragmatic ones — by historic, geographical, customary and religious distinctions between two cultures [22, 345–346]. These opinions are shared also by D. Wu. The scholar also thinks that the translator’s “intercultural awareness” does not grow naturally and must be trained [27, 123–124]. I totally agree that a language’s lexicon does not exist separately from culture, but I think, that as reproducing style requires

a special profound research, this paper should concentrate mostly on lexical-semantic aspect of the considered problem.

A lot of attention is drawn by the notion of non-translatable lexicon having no equivalents in other languages. S. Vlakhov and S. Florin include into it not only realia, but also, under some circumstances, terms, interjections, exotic words, acronyms, forms of address, deviation from literary norms, proper names and phraseological units [7, 43]. I consider the non-translatable units of lexicon the main source of translation difficulties resulting in peculiarities of the text style reproduction in general, the number of which, however, can be reduced.

One of such cases were commented upon by N. Bagrintseva. According to her, if two cultures are characterized by a long history of contacts, the numerous translations make a positive influence on the target culture and target text reader, thus, the knowledge about the foreign culture increases relieving the translator's tasks [3, 92]. It is logical, that if such contacts are not so long-lasting, the translator has to do some extra job now and then. An opposite situation is described by R. Machali: the translator sometimes is to do additional transformations if the recipient's background knowledge differs too much from that of the source text author [24, 86]. Sometimes it happens that the transformations go far beyond the text itself. One of such cases is mentioned by M. Murphy, when the translator rendering the Irish drama into English had to supply it with an additional historical context to explain negative treatment of the Irish characters to the Englishmen [25, 400–401]. I understand these three examples in such a way, that the scholars mean, first of all, the target text reader's background knowledge. Thus, besides the good command of the source and target languages (which goes without saying), the translator must possess not only the background knowledge, but also the knowledge about the actual (or expected) background knowledge of the target text readers. The latter is also a sort of background knowledge about the target culture and constitutes the so-called metabackground knowledge. It results in need for the translator to be informed about the history of translation at least within the language pair, in which the translator works.

When trying and overcoming the translation difficulties of lexical nature, the translator often makes lexical transformations applying the method of the source text transformations, as described by R. Minyar-Byeloruchev. According to him, the translator selects the target language designation for a denotatum not immediately. At first, he/she considers the system of nominations of certain denotatum in the source language, which enables him/her to proceed with the translation text on the formal level of linguistic signs [12, 168]. In such case, I suppose, that when the translator appeals to the system of nominations, it is inevitable for him/her to use his/her personal experience, no matter if the target language is foreign or a mother tongue for him/her.

Now I consider urgent to focus on the very notion of the translation transformations.

This phenomenon was described in L. Barkhudarov's works. So, the translation transformations are made by the translator in order to supply the translation text with all possible information and to keep the translation text within the target language norms. The scholar also gave 4 basic types of transformations: transposition, substitution, addition and omitting [4, 190]. In O. Selivanova's paper one can also read about one more sort of transformations, which involves reproducing the unit of translation by non-isomorphic means and is called compensation [16, 551].

The following example illustrates a transformation in the process of translation: «*Та й маєток твій не варт, коли в тебе нема газдині*» [29, 195] (literarily: “and your property is worth a dog, when you don't have a lady of the house”) — “*And all your wealth isn't worth a damn, when you don't have a good housewife*” [35, 264]. As can be seen, the source sentence contains the bound phrase containing a stylistically marked word *nca* (a dog), giving a negative connotation to the sentence. The translator chooses similar bound phrase containing another word *a damn*, though with the same negative connotation. Thus, the translator tries and preserves the text style, implementing the substitution — a phrase is rendered by another phrase with different constituents but equal semantics and connotation.

In general, the lexical meaning of a word is thoroughly analysed in the works by V. Vinogradov. The linguist distinguished linguistic and speech information borne by the word, the two being separated only in the process of research. The lexical meaning, in its turn, comprises traditionally studied semantic and, more rarely, emotional-expressive information. Besides these, he also distinguished social-local, chronological, background and differentiative — as linguistic, and associative, derivative, allusive, functional and paralinguistic — as speech (or occasional) sorts of information [6, 48]. It enables one to say, that any word possesses several meanings, thus has a complex semantic structure. For instance, in the phrase «*П'яний, Докійко...*» [28, 217] the word *Докійко* is a proper name and, besides its etymology, has the following meanings: a first name, a female name, an informal invariant for *Євдокія*, marked with the endearment suffix *-к-* to denote the speaker's endearing attitude, the inflection *-о* denoting the Vocative case form used for forms of address. Thus, the word denotes a form of an endearing informal address to the woman being in close relationship to the speaker. In the translation text, the phrase is rendered as “*Drunk, Dokiyka...*” [34, 53], where the reader, with the help of the context and

some formal signs (a capital initial, preceded by the comma) may restore the following: a name, a female name, used in the sentence as a form of address (compensating also the Vocative case form irrelevant for the text in English), the name belongs to the speaker's wife resulting (probably) in close relationship and endearing treatment. The translation losses cover some additional connotation due to absence of some grammatical categories in English and reader's lack of some background knowledge, though much of that can be restored.

Another important fact is, that the information integrated into a word, is closely connected with the style of the text. In this context, I. Arnold proves existence of the "second sort information", which appears in the result of interaction of logical, evaluative, emotional, expressive and aesthetic sorts of information, what impacts the word's stylistic function [2, 159]. I can emphasize, that V. Vinogradov's and I. Arnold's classifications are different, but they do not contradict with each other; on the contrary, they complete each other. I should state, that if the complex information, integrated into a word, impacts its stylistic function, then it impacts the style of the whole text as well and constitutes the individual style of the text's author.

This complex information was also mentioned by R. Minyar-Byeloruchev, who reminded the translator about such "additional effect" with which the author supplies the source text message [12, 178]. Thus, the translator's task is to correctly decode and retain this message, which is maintained by the complex of different semasiological connections and pragmatic effect on the reader, realized by means of the complex system of stylistic devices.

At this stage, the translator is to choose the translation strategy. As summarized by T. Andriienko, most of the translation linguists distinguish two basic strategies — domestication and foreignisation, which are studied mostly in cognitive, communicative and discursive aspects [1, 85]. I think that there are no universal criteria of choice for such strategy, as it depends on different circumstances in each case. For instance, in the sentence «... або як знов зірветися до бійки з панськими гайдуками, <...> то прошу знов до мене!» [31, 249] the word *гайдуками* is a historicism [30], which is rendered this way: "... or if you once again get into a fight with the lord's *hayduks<...>, please come to me again!" [32, 109]. So, in this case, the translator has chosen the foreignisation strategy — the historical word is transliterated and marked with an asterisk (*) to address the reader to the glossary, where there is the explanation: "man-in-waiting, private soldier" [33, 376]. Thus, the foreign word *haiduks* preserves historical and national colouring, while the glossary entry reduces the semantic losses in translation. The way of its perception compensates the historic colouring in perception of the source text reader — thus the translator tries to reduce the degree of text style transformation.

As can be seen from the above written paragraphs, the process of translation and its constituent — the process of transition of the source text style into the target text style — are closely connected to individual way of perception of the source text by the translator with the intention of the translation text creating.

When continuing the research on translation quality assessment on the basis of the degree of transforming the text style, it is important to mention here, that the way the translation is assessed by the reader differs much from that done by the linguist, which does a thorough comparison of the source and target texts. The translation text reader seldom compares the texts in two different languages.

As Y. Kniazheva affirms, the average translation text reader does not detect the degree of translation equivalence by comparing the translation text with the source one. The most attention in such case is paid to correspondence of the translation text to the literary norms [10, 192]. Almost the same idea can be found in E. Skibińska's work. She distinguishes two sorts of translation quality assessment: when the source and translation texts are compared, and when the translation text is compared with the literary norm of the target language; the latter is performed mainly by an average translation text reader [26, 21]. Thus, transforming the text style may affect the way the translation text is perceived by the reader. The same can be said also about the source text author, as the text style is closely connected to the author's individual style.

In this context, M. Brandes considers, that the reader identifies the author not as personality, but as a subjective narrator and draws the parallel between the text style and the author's individual style [5, 77]. I think that it is possible to draw another parallel — between the author as a subjective narrator and as a personality. In this way the correlation between the text style, narrator's style and the author's style is obvious. Thus, transforming the text style in translation may change the way of the text perception as well as of its author's style.

This idea can be proved by Y. Retsker's opinion, that reproducing the author's individual style by means of the target language stylistic devices is among the first tasks the translator has to do [15, 132]. Moreover, G. Shatkov admits translation to be good with no formal exactness, if the text style is not transformed [20, 46]. Thus, to reach the high level of translation adequacy, the translator must try and reproduced most details of the text style (and, of course, the author's individual style), even if disregard of the lexical-semantic exactness is inevitable. But for detecting all details of the style necessary for retaining in translation, the translator must "perceive" the author's individual style in general.

But if to consider the author's individual style as the system of typically used stylistic devices, such stylistic code, according to I. Galperin, can be decoded with no ambiguity not always [8, 137], that is any translator perceives the source text and its style (for instance, stylistic marking of the text element) in his/her own way, individually.

O. Morokhovsky's idea about stylistic marking may help to explain this. So, the text element is considered stylistically marked, if it is used in the type of the text, which is not typical for the reader [13, 330]. Thus, if the text element is used in a "non-typical" text type, it is perceived by the reader as marked, though it may be perceived as unmarked if this text type is typical for another reader. The same may be stated about the author and the translator, as there is no certainty, that the system of "typical" texts for both of them is always the same. This results in connection of degree of the author's and the translator's styles on the one hand and the degree of translation equivalence on the other.

At the same time I share O. Cherednychenko's opinion about correlation of the author's and the translator's styles: the translator's style is narrower than that of the author, because it depends on it and is under the influence of the source text contents and form [18, 179].

So, the number of stylistic modifications in the translation text should be limited for reaching a higher degree of translation adequacy, which results in retaining the source text style.

Thus, reducing the degree of transforming of the text style in the process of translation is among the translator's basic tasks. The adequate translation involves retaining most stylistic peculiarities of the text, among the intentions being reaching the text's pragmatic equivalence. The occurring transformations are to equalize the peculiarities of perceiving the source and the target texts. But, as the text style lies within the author's individual style, so the translation text style has to be within the translator's and the source text author's individual styles. In such case, the less differences in the author's and the translator's styles are detected, the higher the translation quality is. In further research, the elaborated methodology of detecting the degree of style transforming may contribute to translation quality assessment.

REFERENCES

1. Андриєнко Т.П. Стратегії очуження й одомашнення в перекладі художнього дискурсу з англійської мови на українську [Текст] : [моногр.] [Електронний ресурс] / Т.П. Андриєнко ; Київ. між-нар. ун-т. — К. : КиМУ, 2011. — 265 с. — Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_all/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullweb&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=M=&S21COLORTERMS=0&S21STR
2. Арнольд И.В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность : сб. ст. / И.В. Арнольд ; П.Е. Бухаркин (науч. ред.) ; Санкт-Петербургский гос. ун-т. — СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского университета, 1999. — 444 с.
3. Багринцева Н.В. Проблемы передачи содержания культурных концептов в процессе перевода / Н.В. Багринцева // Перевод и переводческая компетенция [Текст] : [коллектив. моногр.] / Регион. открытый соц. ин-т ; [Багринцев А.Ф. и др. ; редкол.: Провоторов В.И. (отв. ред.) и др.]. — Курск : Изд-во РОСИ, 2003. — С. 79–93.
4. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л.С. Бархударов. — М. : Международные отношения, 1975. — 240 с.
5. Брандес М.П. Стиль и перевод / М.П. Брандес // Тетради переводчика. Ученые записки / под ред. Л.С. Бархударова. — № 5. — М. : Международные отношения, 1968. — С. 75–92.
6. Виноградов В.С. Лексические вопросы перевода художественной прозы / В.С. Виноградов. — М. : Изд-во МГУ, 1978. — 174 с.
7. Влахов С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. — М. : Международные отношения, 1980. — 342 с.
8. Гальперин И.Р. Избранные труды / И.Р. Гальперин. — М. : Высшая школа, 2005. — 255 с.
9. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози) / Р.П. Зорівчак. — Л. : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. — 216 с.
10. Княжева Е.А. Оценка качества перевода: проблемы теории и практики / Е.А. Княжева // Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. — 2010. — № 2. — С. 190–195.
11. Ковалева К.И. Оригинал и перевод: два лица одного текста / Всероссийский центр переводов научно-технической литературы и документации. — М., 2001. — 98 с.
12. Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода [Текст] / Р.К. Миньяр-Белоручев. — М. : Московский лицей, 1996. — 208 с.
13. Мороховский А.Н. Избранные труды : [моногр.] / А.Н. Мороховский ; Киев. нац. лингвистический ун-т. — К. : Изд. центр КНЛУ, 2011. — 590 с.

14. Ребрій О.В. Сучасні концепції творчості у перекладі [Текст] : [моногр.] / О.В. Ребрій ; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. — Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2012. — 375 с.
15. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвист. теории перевода / Я.И. Рецкер. — М. : Междунар. отношения, 1974. — 216 с.
16. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2011. — 844 с.
17. Табаковска Е. Когнітивна лінгвістика і поетика перекладу [Текст] : [моногр.] / Е. Табаковска ; [пер. Сергій Тюпа]. — Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаніка, 2013. — 202 с.
18. Чередниченко О.І. Про мову і переклад [Текст] : мова в соціокульт. просторі, переклад як між-культ. комунікація [Електронний ресурс] / О.І. Чередниченко. — К. : Либідь, 2007. — 247 с. — Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_all/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=M=&S21COLORTERMS=0&S21STR
19. Чуковский К.И. Высокое искусство: [О худож. пер.] / К.И. Чуковский. — М. : Сов. писатель, 1988. — 348 с.
20. Шатков Г.В. Стилистический анализ текста при переводе / Г.В. Шатков // Тетради переводчика. Вып. 16 / под ред. Л.С. Бархударова. — М. : Международные отношения, 1979. — С. 40–50.
21. Швейцер А.Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты / отв. ред. В.Н. Ярцева; АН СССР, Ин-т языкознания. — М. : Наука, 1988. — 214 с.
22. Guo H. A Brief Analysis of Culture and Translation [Електронний ресурс] / H. Guo // Theory and Practice in Language Studies. — 2012. — Vol 2, Iss 2. — P. 343–347. — Режим доступу : <http://ojs.academypublisher.com/index.php/tpls/article/view/6696>
23. Kielar B.Z. Tłumaczenie i koncepcje translatoryczne / B.Z. Kielar. — Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź : Zakład narodowy imienia Ossolińskich: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1988. — 135 s.
24. Machali R. Gricean Maxims as an Analytical Tool in Translation Studies: Questions of Adequacy [Електронний ресурс] / R. Machali // TEFLIN Journal. — 2012. — Vol 23, Iss 1. — P. 77–90. — Режим доступу : <http://journal.teflin.org/index.php/teflin/article/view/304/250>
25. Murphy M. “Estranging Exteriority”: translation and adaptation in Irish drama [Електронний ресурс] / M. Murphy // Ilha do Desterro. — 2010. — Vol 0, Iss 58. — P. 397–411. — Режим доступу : <http://www.periodicos.ufsc.br/index.php/desterro/article/view/16435>
26. Skibińska E. “Garść uwag” o jakości przekładu / E. Skibińska // Rocznik przekładoznawczy. — 2009. — Nr 5. — S. 13–27.
27. Wu J. The Analysis of Cultural Gaps in Translation and Solutions [Електронний ресурс] / J.Wu // English Language Teaching. — 2008. — Vol 1, Iss 2. — Режим доступу : <http://www.ccsenet.org/journal/index.php/elt/article/view/462>

ILLUSTRATIVE MATERIAL SOURCES

28. Кобилянська О. Банк рустикальний / О. Кобилянська // Кобилянська О.Ю. В неділю рано зілля копала...: Повість, оповідання / упоряд., післямова Ю.Б. Кузнецова. — К. : Рад. шк., 1986. — С. 214–217.
29. Мартович Л. Грішниця / Л. Мартович // Мартович Л. Вибрані твори / ред.О. Шпильова. — К. : Державне вид-во художньої літератури, 1952. — С. 193–197.
30. Словник української мови. Т. 1–11 [Електронний ресурс]. — К. : Наукова думка, 1970–1980. — Режим доступу : <http://sum.in.ua/>
31. Франко І.Я. Перехресні стежки / І.Я. Франко // Франко І.Я. Зібрання творів : у 50 т. / редкол. С.П. Кирилюк (гол.) та ін. — К. : Наукова думка, 1976. — Т. 20: Повісті та оповідання (1896–1900) / упоряд. та комент.: М.Л. Гончарука ; ред. С.Д. Зубков. — 1979. — С. 173–459.
32. Franko I. *Fateful Crossroads* / Transl. by R. Franko // *Turbulent Times: A Trilogy* / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). — Toronto : Language Lanterns Publications, 2006 — Volume 3: *Fateful crossroads: a novel*. — 2006. — P. 9–372.
33. *Glossary* / Compiled by R. Franko // *Turbulent Times: A Trilogy* / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). — Toronto : Language Lanterns Publications, 2006 — Volume 3: *Fateful crossroads: a novel*. — 2006. — P. 375–379.
34. Kobylianska O. *The Peasant Bank* / Transl. by R. Franko // *Women's voices in Ukrainian literature* / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). — Toronto : Language Lanterns Publications, 1999. — Volume 3: *But... The Lord is silent ; selected prose fiction* / by O. Kobylianska and Y. Yaroshynska. — 1999. — P. 50–53.
35. Martovych L. *The Sinner* / transl. by R. Franko // *Down Country Lanes: selected prose fiction* / by T. Bordulyak ... [et al.]; R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). — Toronto : Language Lanterns Publications, 2008. — P. 262–266.

Стаття присвячена проблемі збереження стилю тексту у процесі перекладу. Зокрема, звертається особлива увага на труднощі перекладу семантичного та стилістичного характеру, для подолання яких перекладач має володіти не лише бездоганним знанням мов оригіналу та перекладу, але й фоновими та метафоновими знаннями. Збереження стилю тексту у процесі художнього перекладу є одним з основних завдань перекладача, оскільки від цього залежить рецепція тексту перекладу читацькою аудиторією.

Ключові слова: художній переклад, труднощі перекладу, трансформації, неперекладна лексика, еквівалентність.

Статья посвящена проблеме сохранения стиля текста в процессе перевода. В частности, особое внимание уделено трудностям перевода семантического и стилистического характера, для преодоления которых переводчик должен владеть не только безупречными знаниями языков оригинала и перевода, но и фоновыми и метафоновыми знаниями. Сохранение стиля текста в процессе художественного перевода является одной из основных задач переводчика, так как от этого зависит рецепция текста перевода читательской аудиторией.

Ключевые слова: художественный перевод, трудности перевода, трансформации, непереводаемая лексика, эквивалентность.

УДК 811.111'276.3

МІНІМАЛЬНІ РЕАКЦІЇ-ВІДПОВІДІ В АНГЛОМОВНОМУ ТЕЛЕВІЗІЙНОМУ ІНТЕРВ'Ю: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Цапро Г.Ю.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті розглядаються мінімальні реакції-відповіді, висловлені респондентами в англomовному телевізійному інтерв'ю, як гендерні дискурсивні показники, що репрезентують гендерну варіативність стратегій і тактик в інтерв'ю. Представлено класифікацію мінімальних реакцій-відповідей, яка відображає багатофункціональність даних гендерних показників та їх детермінованість комунікативними інтенціями мовців. Класифіковані мінімальні реакції-відповіді визначені як гомогендерні та гетерогендерні (чоловічі та жіночі).

Ключові слова: гендер, гендерні дискурсивні показники, мінімальні реакції-відповіді, англomовне телевізійне інтерв'ю.

Метою даної статі є аналіз гендерної специфіки мінімальних реакцій-відповідей, вжитих респондентами в англomовному телевізійному інтерв'ю, а також створення класифікації даних дискурсивних показників. Мети дослідження було досягнуто завдяки виконанню наступних **завдань**: висвітлення сучасних напрямів вивчення гендерних дискурсивних маркерів у лінгвістичних розвідках; розроблення методики дослідження; виокремлення мінімальних реакцій-відповідей; визначення і класифікація їх типів; визначення їх гендерної детермінованості в дискурсі англomовного телевізійного інтерв'ю.

Гендерна специфіка комунікативних маркерів широко вивчається і досліджується у сучасній лінгвістиці. Однак гендерна детермінованість комунікативних маркерів у дискурсі інтерв'ю є недостатньо вивченою, зокрема, мінімальні реакції-відповіді не зазнали детального розгляду, особливо з урахуванням фактора гендеру, що і визначає **актуальність даної статі**.

Матеріалом даного дослідження є англomовні телевізійні інтерв'ю програми "Larry King Live" періоду 2005–2010 рр.

У ході дослідження застосовано комплексну методику, зокрема аудитивний і контекстуально-інтерпретаційний аналізи, що уможливило здійснення коректного аналізу та класифікації мінімальних реакцій-відповідей, а кількісний аналіз у поєднанні з порівняльним методом дав змогу визначити параметри гендерного варіювання даних дискурсивних маркерів.

Починаючи із середини 1970-х рр. серії досліджень [4; 1] ставили за мету пошук структурних відмінностей у мовленні чоловіків та жінок, підкреслюючи, що ці відмінності відображають несприятливе становище жінок у суспільстві. Дослідження, що базувалися на двоїстості, на кшталт емоційне/раціональне, сучасне/традиційне, артистичне/наукове тощо, розглядали комунікативний стиль жінок як

нелогічний, невпевнений, безініціативний та схильний до престижу [11, 89]. Роботи щодо статевої різниці використання мови [2] описували особливе використання мови жінками. Так, автори відокремили «жіночий стиль мовлення» від «чоловічого», який розглядається як «стандарт», «норма» на противагу підлеглому «жіночому стилю», недосконалість якого пояснюється психологічними та особистими рисами жінок.

Набір мовленнєвих явищ, що приписується «жіночому стилю», чітко окреслений та протиставляється «чоловічому» [6, 10]. Так, однією з основних ознак «жіночого стилю» є кооперативність жінок у комунікації на відміну від «змагальності» комунікативного стилю чоловіків. «Чоловічий стиль» — компетенція, активність, агресивність, прагнення до досягнення мети та домінування, тоді як «жіночий стиль» — м'якість, стриманість, увага до оточуючих, невпевненість, конформізм [9, 23]. Жіночий комунікативний стиль — синтетичний, творчий, спрямований на оточуючих, а чоловічий — аналітичний, самостверджуючий, орієнтований на себе.

Головною метою будь-якого акту комунікації є не лише передача певної інформації, але й досягнення певного комунікативно-прагматичного ефекту. Передача інформації є тільки засобом досягнення очікуваного результату. Для отримання адекватного результату мовцеві необхідно обирати такий стереотип мовленнєвої поведінки, який є найбільш прийнятним та оптимальним у даному соціальному середовищі. Оскільки соціальні ознаки гендеру виражаються щонайменше у таких вимогах, як «бути чоловіком» значить «не бути жінкою», то в мові це відповідно проявляється у намаганні уникнути вживання всього, що асоціюється з жінкою (фемінністю) для будування маскулінного типу мовлення, і навпаки [5, 60]. Так званий «відкритий соціальний престиж», що передбачає загальноприйняті суспільні норми мовленнєвої поведінки, є більш характерним для жінок, а чоловіки, навпаки, схильні до «прихованого соціального престижу», що проявляється у відхиленнях від прийнятих норм. Іншими словами, стереотип фемінності є несумісним із відхиленням від норми, тоді як такі відхилення відповідають стереотипам маскуліності. У ході лінгвістичних розвідок [4, 6], здійснених наприкінці ХХ ст., вчені виділили певні мовні риси, що асоціюються із жіночим мовленням, жіночим стилем спілкування та які виявилися базовими для багатьох лінгвістичних досліджень.

Комунікативні особливості гендерних розбіжностей у мовленні, що належать до «жіночого стилю», представлені вживанням таких дискурсивних показників, як мінімальні реакції-відповіді та хеджі; а жіноче мовлення стереотипно характеризується надмірною ввічливістю, наприклад, позитивною ввічливою стратегією, висловлюванням компліментів; вживанням питань взагалі та диз'юнктивних питань зокрема; прямим цитуванням; вибором певних тем розмови та довшою тривалістю розмови.

Отже, у розвідці вивчаються серед гендерних дискурсивних показників мінімальні реакції-відповіді (МРВ) як дискурсивні показники, що впливають на гендерну варіативність будування стратегій і тактик в англomовному телевізійному інтерв'ю.

Такі МРВ, як *mmhmm*, *yeah* (*yes*), *uh-huh*, *sure*, *right* (*OK*) тощо [8, 186–199], висловлені респондентом, сигналізують про наявність певного рівня комунікативного контакту. Іntenцією мовця у продукуванні мінімальних реакцій-відповідей є не лише показ уваги до співрозмовника, а й висловлювання згоди, підтримки, солідарності із співрозмовником.

Функції МРВ різняться у формальній та неформальній інтеракції. Так, функціонування МРВ [3; 7, 142–143] у чоловічому та жіночому мовленні відрізняється: у формальній комунікації МРВ вказують мовцю на те, що адресат його слухає і чекає на відповідь, визнаючи право мовця на висловлювання; у неформальних розмовах МРВ вживаються як сигнали про бажання адресата отримати право на висловлювання; МРВ у чоловічому мовленні функціонують як сигнали про погодження з адресатом («я згоден»), а в жіночому — з метою демонстрації уваги до адресата («я слухаю»).

KING: Drowning, by the way, is the number two accidental injury-related killer of children age one through 14. It's the leading cause of accidental injury-related death among children ages one through four. This death occurred in where, Nancy, Virginia?

N. BAKER: In MacLean, Virginia yes.

KING: I used to live there. N. BAKER: Yes (02.05.06 F) — на фоні мовлення інтерв'юера.

Наведений приклад демонструє за допомогою вживання МРВ *yes* увагу респондента Ненсі Бейкер до висловлювання інтерв'юера.

Проведений контекстуально-інтерпретаційний та аудитивний аналізи уможливили виокремлення МРВ, що застосовуються респондентами на фоні мовлення інтерв'юера або на початку фрази під час отримання черги на висловлювання. Таким чином, ми розрізняємо такі МРВ:

- ініціальні (на початку фрази);
- підтримувальні (на фоні мовлення співрозмовника).

MPB у функції підтримувальних, тобто тих, які з'являються на фоні мовлення співрозмовника, виступають у ролі сигналу, який свідчить про те, що адресат уважно слухає адресанта, погоджується з його/її висловлюванням та готовий продовжити запропоновану тему розмови.

KING: OK. *The immigration bill...* MCCAIN: Yes (May 24, 2006) — на фоні мовлення інтерв'юера.

Сенатор Джон Маккейн дає згоду на продовження розмови щодо прийняття закону про імміграцію.

CROW: *Yeah. It was not — it's not what we planned. And she said: And I'm — I'm — I'm as surprised as you are. But she's — and, then, she said, but this is treatable.*

KING: *You hear about stage three...* CROW: *Mmm-hmm* — на фоні мовлення інтерв'юера.

KING: *... stage four.*

CROW: *Right* (23.08.06 F).

У наведеному прикладі Шеріл Кроу надає на фоні мовлення інтерв'юера MPB, яка виконує підтримувальну функцію. Співачка підказує інтерв'юерові, що він на правильному шляху щодо стадії її захворювання, і, як більшість пацієнтів, уникає вживання прямої референції відносно стадії захворювання на рак. Оскільки Кроу наважилася прийти на телепередачу, вона готова обговорювати цю проблему, але часто уникає прямих відповідей, хоча при цьому надає сигнали схвалення певної тематики і бажання продовжити обговорення.

Проаналізовані MPB у початковій позиції залежно від типу інтенції можуть бути представлені конфірмативами, респонсивами та препаративами.

До конфірмативів (від *англ.* confirm — «підтверджувати») відносимо MPB у початковій позиції, що з'являється після стверджувальних висловлювань. Їх значення передає: «Те, про що говориться, дійсно є».

KING: *That's nice. The Democratic National Committee has a new video out called "Survivor GOP".*

HASSELBECK: OK.

KING: *You were on "The Survivor" once.*

HASSELBECK: Yes (06.05.09 F).

Елізабет Хаселбек підтверджує висловлювання інтерв'юера щодо її участі у відеокліпі, знятому Демократичним національним комітетом, наголошуючи на особливій події в її житті — зустрічі з першою леді Сполучених Штатів у період передвиборчої кампанії.

KING: *All right, is it hard for you, since most people who date, go out, right?*

CLOONEY: *Right.*

KING: *Unless you hide in the house.*

CLOONEY: *Right* (16.02.06 M).

Джордж Клуні підтверджує висловлювання інтерв'юера щодо складності призначати особисте побачення в публічних місцях та необхідності приховувати своє особисте життя.

KING: *It increases that much, a bond?*

ORMAN: *Yes, it can increase. Now, in 15 years it will not quadruple, but that was just an example* (12.01.08 F).

Фінансовий експерт Сьюз Орман погоджується з ведучим програми щодо значного збільшення собівартості цінних паперів, доводячи правдивість своїх попередніх тверджень.

KING: *The files you keep. You have jokes*

RIVERS: *Yes.*

KING: *Meryl used to do that, right?*

RIVERS: *And also Bob Hope. Someone told me he had a joke room. Isn't that amazing? He'd walk in the room and there would be file cabinets and balloons, got it under "B". And so, I started trying to keep every joke I could.*

KING: *But a friend of mine saw you in Boston the night they found that the balloon boy thing was a hoax and the kid didn't go up in the room.*

RIVERS: *Yes.*

KING: *And he said you did 20 minutes on the balloon boy.*

RIVERS: *Yes* (24.06.10 F).

Актриса Джоан Риверз використовує низку MPB як конфірмативи, з одного боку, підтверджуючи інформацію, надану інтерв'юером, — з іншого, не підтримуючи запропоновану тему розмови.

До респонсивів (від *англ.* respond — «відповідати») відносимо MPB у початковій позиції, які вживаються мовцем після запитання і виступають як позитивні відповіді на поставлене запитання або після твердження у формі «так».

KING: *What happened to your apprentice, Dawna Stone?*

STEWART: *Oh, Dawna's still — she's just about complete with her year's apprenticeship. I think she's going to go back to Florida and run her magazine. She had a magazine of her own. And she did very nicely in our company. She worked on our "Body and Soul Magazine". And she did very well.*

KING: *So she turned out well?*

STEWART: *Oh yes (11.12.06 M).*

Респондент Марія Стюарт на запитання інтерв'юера дає позитивну коротку відповідь, чекаючи на подальший розвиток розмови.

GORE: *Well, I think for security reasons it's wise for him to have done it in the way he did, and I think it's valuable for him to have a chance to meet personally with this new head of the government there. Of course, the whole situation is so tragic, and how we got there is not the point now. We are there, and there are no real good options. But whatever options there are will be enhanced by a good working relationship between President Bush and this new leader, and so I think it's a good thing.*

KING: *It was a good thing to do?*

GORE: *Yes, I think it was, yes. Yes.*

KING: *Leave it at that.*

GORE: *Yes (13.06.06 M).*

Респондент віце-президент Альберт Гор підкріплює свою тверду позицію щодо складної політичної ситуації, використовуючи МРВ (респонсив).

BEHAR: *Is there anything you like about Obama?*

COULTER: *Yes.*

BEHAR: *Oh, wow! Like what?*

COULTER: *He — he was totally playing the "Daily Cause" kids for fools on national security. He's basically continued Bush's terrorism policies. Guantanamo is not getting shut down. We're not pulling out of Iraq... (19.02.09 F).*

Респондент Енн Култер вживає МРВ (респонсив), підтримуючи тему, запропоновану інтерв'юером, але при цьому очікує на подальші ініціативні репліки з його боку.

До препаративів (від *англ.* *prepare* — «готуватись») відносимо МРВ у початковій позиції, що мають значення «я зараз відповім, я дам пояснення». Такі МРВ найчастіше вживаються після запитань, безпосередньо перед відповіддю-роз'ясненням. Вони сигналізують про необхідність формулювання думки.

KING: *Any role you turned down, you are sorry?*

FONDA: *No.*

KING: *Any role you did, you're sorry?*

FONDA: *Yes. Yes, but I can't remember what they are. You know, regrets, you know, you can waste a lot of time. You become — at my age — at our age, Larry, we become very conscious of time, right? (09.05.07 F).*

Респондент Джейн Фонда, використовуючи МРВ (препаратив), отримує певний час для подальшого планування відповіді, але, надаючи позитивну відповідь на запитання інтерв'юера, актриса ухиляється від прямої відповіді.

KING: *As a competitor were you first down over losing the match?*

AGASSI: *No, no. I've been criticized for not having perspective in the past and I thought that of myself many times but not there.*

KING: *So you accepted that?*

AGASSI: *Oh, yes, that was — it wasn't about tennis. That wasn't about tennis for me. I had to, you know, it was coming to that moment there that was worth — that was worth the difficulties of the last few hours (07.09.06 M).*

У наведеному прикладі респондент, використовуючи МРВ (препаратив), підтримує запитання й тему, запропоновану інтерв'юером, та дає розгорнуту відповідь, пояснюючи свою позицію.

У дослідженні виявлені поодинокі випадки, коли МРВ трапляються на фоні мовлення інтерв'юера, але при цьому функціонують як респонсиви. Через їх недостатню кількість ми не брали до уваги ці явища.

KING: *Did you ever do anything wild while governor? Other than Golan?*

MCGREEVEY: *Larry, that was more than enough.*

KING: *So Golan was the only... MCGREEVEY: Yes.*

KING: *... sexual experience with a man while... MCGREEVEY: Yes.... KING: governor? (21.09.06 M).*

Колишній губернатор Джеймс Макгріві дає стверджувальну відповідь про свої стосунки з чоловіком під час перебування на посаді губернатора.

Підсумовуючи вищезазначені функції мінімальних реакцій-відповідей, подаємо класифікацію МРВ у вигляді схеми 1.

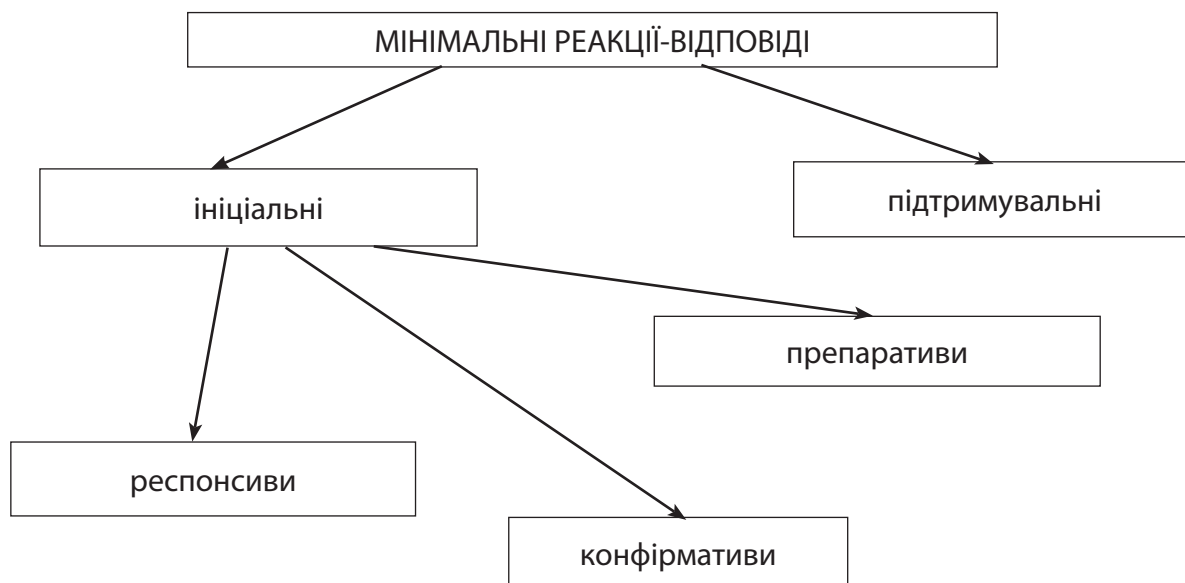

Схема 1. Класифікація мінімальних реакцій-відповідей

Гендерне варіювання МРВ у дискурсі інтерв'ю представлене ініціальними МРВ як гетерогендерними, реалізація яких чоловіками-респондентами та жінками-респондентами відповідно складає 53 і 47 %, тоді як серед підтримувальних МРВ препаративи є гомогендерними жіночими (68 %), конфірмативи — гомогендерними чоловічими (69 %), а респонсиви — гетерогендерними МРВ: чоловічі реалізації — 49 %, жіночі — 51. Респонденти обох статей використовують різні типи МРВ під час інтерв'ювання, реалізуючи різні види тактик залежно від комунікативних дій: підтримання теми розмови, відповіді на запитання, отримання часу для планування відповіді.

Гендерна специфіка дискурсу інтерв'ю була визначена з урахуванням комунікативних стратегій респондентів, без урахування впливу на комунікацію гендера інтерв'юера. Результати, отримані у ході запропонованої розвідки, можуть бути покладені в основу подальших досліджень дискурсу інтерв'ю, у яких факторами впливу на вибір комунікативних стратегій і тактик разом із відповідними гендерними дискурсивними маркерами будуть як гендер респондента, так і гендер інтерв'юера. Крім того, представлена класифікація мінімальних реакцій-відповідей та методика, застосована у ході даного дослідження, уможливають у перспективі вивчення гендерної специфіки різних типів дискурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гендер в британской и американской лингвокультурах / [Гриценко Е.С., Сергеева М.В., Лалетина А.О. и др. ; под общ. ред. Е.С. Гриценко]. — М. : Флинта: Наука, 2011. — 224 с.
2. Гриценко Е.С. Язык как средство конструирования гендера : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 / Е.С. Гриценко. — Н. Новгород, 2005. — 403 с.
3. Цапро Г.Ю. Гендерні варіанти мінімальних реакцій-відповідей / Г.Ю. Цапро // Сб. науч. докладов XI междунар. конф. [«Функциональное описание естественного языка и его единиц»], Ялта, 4–8 окт. 2004 г.) / Таврій. нац. ун-т ім. В.І. Вернадського. — Симферопіль : Доля, 2004. — С. 371–372.
4. Cameron D. Feminism and Linguistic Theory / Deborah Cameron. — L. : Macmillan, 1992. — 247 p.
5. Cameron D. Performing Gender Identity: Young Men's Talks and the Construction of Heterosexual Masculinity / D. Cameron // Language and Masculinity. — Oxf.; Camb. : Blackwell, 1997. — P. 47–64.
6. Coates J. Women, Men and Language / Jennifer Coates. — L.; N.Y. : Longman, 1986. — 178 p.
7. Coates J. Women Talk: Conversation Between Women Friends. — Oxf.; Camb. : Blackwell, 1996. — 326 p.
8. Fellegly A.M. Patterns and Functions of Minimal Response / A.M. Fellegly // American Speech. — 1995. — Vol. 70, № 2. — P. 186–199.
9. Freed A.F. Women, Men and Type of Talk: What Makes the Difference? / A.F. Freed, A. Greenwood // Language in Society. — 1996. — Vol. 25, № 1. — P. 1–26.

10. Holmes J. Women's Language: A Functional Approach / J. Holmes // General Linguistics. — 1984. — Vol. 24, № 3. — P. 149–178.
11. Williams G. Sociolinguistics. A Sociological Critique / Glyn Williams. — L. : Routledge, 1992. — 296 p.

В статье рассматриваются минимальные реакции-ответы, высказанные респондентами в англоязычном телевизионном интервью, как гендерные дискурсивные показатели, представляющие гендерную вариативность стратегий и тактик в интервью. Представлена классификация минимальных реакций-ответов, которая отображает многофункциональность данных гендерных показателей и их детерминированность коммуникативными интенциями говорящих. Классифицированные минимальные реакции-ответы определены как гомогендерные и гетерогендерные (мужские и женские).

Ключевые слова: гендер, гендерные дискурсивные показатели, минимальные реакции-ответы, англоязычное телевизионное интервью.

The article presents minimal responses used by the interviewees in English television interviews. These gender discourse markers demonstrate gender variation of strategies and tactics in interviews. Minimal responses have been classified thus showing multifunction of the gender discourse markers and their determination by speakers' communicative intentions. The classified minimal responses have been singled out as heterogender and homogender (male and female).

Key words: gender, gender discourse markers, minimal responses, English television interviews.

УДК 821.111:82-2

ГЕНДЕРНЫЕ СТЕРЕОТИПЫ МУЖСКОЙ И ЖЕНСКОЙ ГЛУПОСТИ В АНГЛИЙСКИХ БЫТОВЫХ АНЕКДОТАХ

Князян А.Т.,

Ереванский государственный университет

В данной статье рассмотрены стереотипы, отражающие обобщенные суждения о качествах и свойствах, присущих мужчинам и женщинам. Исследуются стереотипные представления о женской и мужской глупости. Английские анекдоты бытовой тематики послужили материалом исследования социокультурных особенностей гендерных стереотипов. В английских бытовых анекдотах акцентируется негативный характер стереотипов по отношению к женщинам.

Ключевые слова: гендер, анекдоты, гендерные стереотипы, поведение мужчин и женщин.

Наша повседневная жизнь, оценка событий и действий обусловлены гендерными взаимоотношениями. Социальные и культурные факторы, определяющие отношение общества к мужчинам и женщинам, поведение мужчин и женщин, стереотипы о мужских и женских качествах находятся в центре внимания современных гендерных исследований (М.В. Городникова [1], Е.С. Гриценко [2], Д.О. Добровольский [3], А.В. Кирилина [4], И.А. Стернин [5; 6], И.И. Халеева [7], D. Cameron [8; 9], J. Coates [10], D. Spender [12] и др.).

Стереотипы существуют для оперативности социального познания и выполняют функцию экономии когнитивных усилий. У. Липпман выделил две важные причины, влияющие на формирование стереотипов. Первой причиной является принцип экономии усилий. Для человеческого мышления характерно стремление не реагировать каждый раз по-новому на новые явления и факты, а подводить их под уже имеющиеся категории. Защита уже долгое время существующих ценностей общества является второй причиной для формирования стереотипов [11].

Во всех культурах различаются типичные для мужчин и женщин гендерные роли. Стереотипные представления о гендерных различиях считаются универсальными для всех культур. Во всех культурах существуют различные гендерные роли, которые типичны исключительно для мужчин и для женщин. Принадлежность к тому или другому полу присутствует при оценке и восприятии любой личности во всех социумах.

Гендерные различия пронизывают все сферы жизни. К женщинам предъявляются требования соблюдения определенных поведенческих норм, которые значительно отличаются от требований к мужчинам. Для этой цели используются специальные слова и выражения, по-разному описывающие мужчин и женщин.

Гендерные стереотипы являются теми шаблонами поведения, которым мужчины и женщины должны следовать. Благодаря именно гендерным стереотипам конструируется характерный для определенной культуры тип отношений между мужчинами и женщинами. Стереотипы определяют социокультурные ожидания. В обществе также продолжают существовать стереотипы, которые уже перестали отражать реальность. Гендерные стереотипы очень устойчивы, сильны и легко усваиваются.

В юмористическом дискурсе культурные особенности общества, национального характера и менталитета, социально-культурные и гендерные стереотипы проявляются на языковом уровне. В отношении женщин и мужчин современное общество медленно изменяет существующие стереотипы и установки. Гендерные стереотипы имеют различные формы проявления упрощенных обобщений характеристик мужчин и женщин. Именно стереотипы позволяют распределять мужчин и женщин по категориям и воспринимать шаблонно.

Анекдоты являются одной из форм выражения шаблонного отношения к человеку. В большинстве случаев даже в одном анекдоте реализуется несколько стереотипов о мужчинах и женщинах. Посредством анекдота создаются образы, которые выглядят схематично и содержат ярлыки, подчеркивающие различные недостатки. В дальнейшем эти ярлыки уже способствуют созданию стереотипов. Следует обратить внимание на то, что стереотипы, воплощающие представления о женщине и мужчине, суммируют определенную информацию, выражая эмоциональное отношение к объекту.

В английских бытовых анекдотах существует стереотип о том, что глупость и низкий женский интеллект хуже дурной внешности. Данный сюжет мы встречаем в большинстве анекдотов. Так, например:

(1) *A woman called and asked, "Do airlines put your physical description on your bag so they know who's luggage belongs to who?"*

I said, "No, why do you ask?" She replied,

"Well, when I checked in with the airline, they put a tag on my luggage that said FAT, and I'm overweight, is there any connection?"

After putting her on hold for a minute while I "looked into it" (I was actually laughing) I came back and explained, that the city code for Fresno is FAT, and that the airline was just putting a destination tag on her luggage [13].

(2) *Man says to God: "Lord, why did you make woman so beautiful?"*

God says: "So you would love her".

"But Lord," the man says, "why did you make her so stupid?"

God says: "So she would love you" [14].

Очень популярны в современном обществе анекдоты о блондинках. В английских бытовых анекдотах о женщинах "**blonde**" (блондинка) — героиня с чрезвычайно ограниченным кругозором, которая несмотря на это пользуется вниманием у мужчин. Анекдоты о блондинках являются типичными для англоязычного юмора. В нижеследующем анекдоте указанный стереотип иллюстрирует простодушие и глупость женщин.

(3) *A blonde was terribly overweight, so her doctor put her on a diet. "I want you to eat regularly for 2 days, then skip a day, and repeat this procedure for 2 weeks. The next time I see you, you'll have lost at least 5 pounds". When the blonde returned, she shocked the doctor by losing nearly 20 pounds. "Why, that's amazing!" the doctor said, "Did you follow my instructions?" The blonde nodded. "I'll tell you though, I thought I was going to drop dead that 3rd day". "From hunger, you mean?" "No, from skipping" [15].*

Сегодня можно говорить о существовании отдельной категории анекдотов из серии «анекдоты о блондинках», так как их количество растет. Во всех анекдотах блондинки представлены негативно. Так, например:

(4) *There was once a blonde who was very, very short of money, so she decided she had to seek some work. She went to a man she knew and asked him if there was any job she could do so that she could make some money.*

The man looked at the outside of his house and noticed that the porch was very shabby and desperately needed repainting. "Yes". He said. "Paint my porch white and I will give you 500 dollars".

He gave the blonde a large pot of white paint and a large brush and went into the house and sat down for a drink.

Less than ten minutes later there was a knock on the door. He opened the door and there was the blonde with an empty tin of paint and the white paint brush.

"I finished the painting," she said. "Can I have my 500 dollars?"

The man was amazed. "You've painted my porch in less than ten minutes?"

"Oh yes", she said. "And do you know what? It isn't a Porsche. It's a Ferrari!" [19].

(5) **A blonde** went out to her mail box and looked in, closed the door and went back in the house. A few minutes later she went out and looked in the mail box again.

She did this several times and her neighbour that was watching her said: "You must be expecting a very important letter today the way you keep looking into your mail box".

The blonde answered, "No, I am working on my computer and it keeps telling me that I have mail" [18].

(6) **A blonde** walks into an appliance store and says: "I would like to buy that TV, please". The store clerk replies: "I'm sorry, we don't do business with blondes".

So she stormed off back to her house and dyed her hair black. The next day, she went back to the same store and said: "I would like to buy TV, please".

The store clerk once again replies, "Sorry, we don't do business with blondes".

The blonde replied: "How did you know I was blonde?"

The clerk says: "Because that's a microwave, not a TV" [21].

В корпусе английских бытовых анекдотов встречаются также ситуации, в которых высмеиваются мужчины, так как они считают себя умнее женщин. Но и о хитрости слабого пола создано немало анекдотов. Так, например:

(7) **A lawyer and a blonde** are sitting next to each other on a long flight from LA to NY. The lawyer leans over to her and asks if she would like to play a fun game. The blonde just wants to take a nap, so she politely declines and rolls over to the window to catch a few winks. The lawyer persists and explains that the game is really easy and a lot of fun. He explains "I ask you a question, and if you don't know the answer, you pay me \$5, and vice-versa". Again, she politely declines and tries to get some sleep. The lawyer, now somewhat agitated, says, "Okay, if you don't know the answer you pay me \$5, and if I don't know the answer that you'll ask me, I will pay you \$500!" Figuring that since she is a blonde that he will easily win the match.

This catches the blonde's attention and, figuring that there will be no end to this torment unless she plays, agrees to the game. The lawyer asks the first question. "What's the distance from the earth to the moon?" The blonde doesn't say a word, reaches in to her purse, pulls out a five dollar bill and hands it to the lawyer. Now, it's the blonde's turn. She asks the lawyer: "What goes up a hill with three legs, and comes down with four?" The lawyer looks at her with a puzzled look. He takes out his laptop computer and searches all his references. He taps into the **airphone with his modem** and searches the Net and the Library of Congress. Frustrated, he sends E-mails to all his coworkers and friends he knows. All to no avail. After over an hour, he wakes the blonde and hands her \$500. The blonde politely takes the \$500 and turns away to get back to sleep. The lawyer, who is more than a little miffed, wakes the blonde and asks, "Well, so what IS the answer?" Without a word, the blonde reaches into her purse, hands the lawyer \$5, and goes back to sleep [20].

Героями этой истории являются юрист и блондинка (*a lawyer and a blonde*). В англоязычной культуре существуют следующие стереотипы поведения: юрист должен быть умным, а блондинка — глупой и красивой. В данном случае герои меняются ролями.

В бытовых анекдотах англичанки считают, что у мужчин преобладают такие негативные качества, как эгоизм, глупость, неопрятность, вялость, нечестность, самовлюбленность. Так, наряду с глупостью женщин и их красотой встречаются описания глупости мужчин, пытающихся унижить женщин. Рассмотрим следующие анекдоты, где высмеивается глупость мужчин.

(8) **A fellow** stopped at a rural gas station and, after filling his tank, he bought a soft drink. He stood by his car to drink his cola and he watched a couple of men working along the roadside. One man would dig a hole two or three feet deep and then move on. The other man came along behind and filled in the hole. While one was digging a new hole, the other was about 25 feet behind filling in the old. "Hold it, hold it," the fellow said to the men. "Can you tell me what's going on here with this digging?" "Well, we work for the county government," one of the men said. "But one of you is digging a hole and the other is filling it up. You're not accomplishing anything. Aren't you wasting the county's money?" "You don't understand, mister," one of the men said, leaning on his shovel and wiping his brow. "Normally there's three of us, me, Joe and Mike. I dig the hole, Joe sticks in the tree and Mike here puts the dirt back". "Yea," piped up Mike. "Now just because Joe is sick, that doesn't mean we can't work, does it?" [16].

(9) **A man** is driving up a steep, narrow mountain road. A woman is driving down the same road. As they pass each other the woman leans out the window and yells, "PIG!!!" The man immediately leans out his window and replies, "BITCH!!!" They each continue on their way, and as the man rounds the next corner, he crashes into a pig wandering in the middle of the road... [17].

Благодаря таким шуткам женщины пытаются изменить мнение общества о своем интеллекте.

В вышеуказанных анекдотах высмеивается интеллектуальная несостоятельность мужчин и женщин (преимущественно блондинок). Но в большинстве примеров английского корпуса анекдотов прослежи-

вається стереотип жінської глупості і низкого рівня інтелекту (Ж — 70 %, М — 30 %), згідно з яким розум і краса (*intellect and beauty*) несумісні.

ЛИТЕРАТУРА

1. Городникова М.В. Гендерний фактор і розподіл соціальних ролей в сучасному суспільстві (на матеріалі шлюбних оголошень) / М.В. Городникова // Гендерний фактор в мові і комунікації : зб. наук. тр. — Вип. 446. — М. : МГЛУ, 1999. — С. 36–44.
2. Гриценко Е.С. Гендер і категоризація в соціокультурній практиці / Е.С. Гриценко // Жінка і чоловік в сучасному суспільстві / під ред. Л.Э. Семенової. — Новгород : МГЭИ (Нижегородський філіал), 2004. — С. 5–18.
3. Добровольський Д.О. Феміністська ідеологія в гендерних дослідженнях і критерії науковості / Д.О. Добровольський // Гендер як інтрига пізнання. — М. : Рудомино, 2000. — С. 19–35.
4. Кирилина А.В. Гендер: Лінгвістическі аспекти / А.В. Кирилина. — М. : Інститут соціології РАН, 1999. — С. 189.
5. Стернін І.А. Общере між чоловіками і жінками / І.А. Стернін. — Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 2002. — С. 34.
6. Стернін І.А. Деякі жанрові особливості чоловічого комунікативного поведіння / І.А. Стернін // Жанри мови : зб. наук. ст. — Саратов : Вид-во Гос. учеб.-науч. центра «Колледж», 1999. — № 2. — С. 178–185.
7. Халеева І.І. Гендер як інтрига пізнання / І.І. Халеева. — М. : Рудомино, 2000. — С. 9–18.
8. Cameron D. Women in Their Speech Communities / D. Cameron. — USA : Longman Inc., 1988. — P. 94–123.
9. Cameron D. Feminism and Linguistic Theory / D. Cameron. — McMillan Press Ltd., 1992. — P. 247.
10. Coates J. Women, Men and Language: A sociolinguistic account of gender differences in communication / J. Coates. — Harlow England, New York : Longman, 2004. — P. 254.
11. Lippman W. Public Opinion / W. Lippman. — N.Y. : AP, 1950. — P. 156.
12. Spender D. Man Made Language / D. Spender. — 2nd edition. — London : Pandora, 1994. — P. 250.

ИСТОЧНИКИ ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

13. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://audio-class.ru/mailling/english/e_sub11.html
14. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://audio-class.ru/mailling/english/e_sub21.html
15. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://audio-class.ru/mailling/english/audio-english-36.html>
16. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://audio-class.ru/mailling/english/e_sub4.html
17. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://audio-class.ru/mailling/english/e_sub10.html
18. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://absolutewebaholic.com/fun.htm>
19. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://en-umbrella.ru/anekdoty-pro-blondinok-jokes-about-blondes-na-anglijskom-s-perevodom-na-russkij-blondinka-pereputala-mashinu-s-kry-l-tsom-blondinka-na-sobesedovanii-blondinka-pereputala-pugovitsy-na-yubke-i-shirinke/>
20. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://jokefrog.com/joke/0246.shtml>
21. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://rileksla.blogspot.com/2009_06_01_archive.html

У статті розглянуто стереотипи, які відображають загальні судження про якість та властивості, притаманні чоловікам та жінкам. Досліджуються стереотипні уявлення про жіночу та чоловічу дурість. Матеріалом дослідження соціокультурних особливостей гендерних стереотипів слугували англійські анекдоти побутової тематики. В англійських побутових анекдотах акцентується негативний характер стереотипів стосовно жінок.

Ключові слова: гендер, анекдоти, гендерні стереотипи, поведінка чоловіків і жінок.

The article highlights gender stereotypes in “everyday” anecdotes. The anecdote is a form of manifesting gender stereotypes. The main gender stereotypes in “everyday” anecdotes representing men’s and women’s folly were analyzed. English “everyday” anecdotes reveal negatively marked stereotypes of males’ dominance.

Key words: gender, anecdotes, stereotypes, male and female behavior.

ВІЗУАЛЬНІ КОМПОНЕНТИ В РЕКЛАМНО-ІНФОРМАЦІЙНОМУ КОЛАЖІ ЯК КРЕОЛІЗОВАНОМУ УТВОРЕННІ

Сегал А.Л.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті розглядаються візуальні компоненти рекламно-інформаційного колажу за ступенем відношення до позначуваного. Особлива увага приділяється виокремленню серед візуальних елементів зображення логотипу та фотозображення автора рекламованої книги, аналізу їх у межах класифікації знаків Ч. Пірса (знаки-символи, знаки-індекси, знаки-образи) та інтерпретації метафоричних образів за допомогою когнітивного прийому вербально-візуальної метафори. Визначається роль візуальних засобів як складових креолізованого утворення, що у поєднанні з вербальними компонентами виступають сугестивними засобами впливу на реципієнта.

Ключові слова: креолізований текст, знак, візуальні компоненти, рекламно-інформаційний колаж, вербально-візуальна метафора.

За останні роки помітно зріс інтерес лінгвістів до досліджень креолізованих рекламних текстів, тобто семіотично негомогенних повідомлень, у структурі яких використовуються коди різних знакових систем, включаючи вербальну та невербальну складові. Тому, на нашу думку, при дослідженні таких текстів продуктивним є семіотичний підхід, який дає змогу дослідити знакову природу складників спілкування.

Актуальність теми. В останнє десятиліття зростає увага спеціалістів у сфері рекламної комунікації до зображення. Це зумовлено, на нашу думку, тим, що останні праці, присвячені семіотиці та суміжним дисциплінам, виявили значні властивості зображення, особливо його фундаментальне значення у світосприйнятті людини та здатність впливати на погляди, емоції та інші аспекти особистості. Зображення, будучи включеними у семантичну тканину полікодового тексту [1], перетворюють останній на потужніший засіб кореляції між змістом тексту та глибинними структурами знання про світ у концептуальній системі особистості, ніж гомогенний вербальний текст. О.В. Медведева та С.В. Мощева, досліджуючи рекламні тексти, дійшли висновку, що наявність у тексті іконічної складової сприяє перебудові смислового коду в напрямку розширення концептуального поля, збільшення можливості інтерпретації тексту, його виразності та образності [2; 3]. Невербальні засоби допомагають також реалізувати повною мірою основні рекламні функції: атрактивну, інформативну, персуазивну, сугестивну та естетичну. Креолізований текст є більш дієвим інструментом реалізації функцій, ніж гомогенний вербальний, оскільки мова йде про сугестивність іконічного знаку як про його іманентну властивість: іконічні знаки мають не тільки універсальну природу, що прискорює їхнє сприйняття, але й сприймаються іншою півкулею головного мозку [4], не допускаючи тієї раціоналізації, яка є характерною для вербальних текстів.

У процесі сприйняття креолізованого тексту вербальні та візуальні компоненти, взаємодіючи між собою, утворюють подвійне декодування закладеної в ньому інформації, тобто у процесі експлікації концепт зображення накладається на концепт вербального тексту. Відповідно взаємодія двох концептів призводить до створення єдиного концепту креолізованого тексту. Рекламний текст, якому притаманний полікодовий характер, виявляє значний сугестивний потенціал, має більшу інформативну ефективність та відіграє важливу роль у реалізації прагматичної настанови реципієнта. Рекламно-інформаційний колаж (РІК) на суперобкладинках (СО) англomовних книг належить до апелятивного жанру та виступає креолізованим утворенням, що поєднує вербальні (заголовок, підзаголовок, ключова фраза, анотація, біографія автора, цитати-витяги з рецензій та відгуків, цитати з рекламованої книги, цитати автора) та візуальні компоненти, останні з яких є предметом дослідження у нашій статті.

Мета статті полягає у визначенні семіотичних особливостей візуальних компонентів РІК та передбачає реалізацію таких завдань:

— розглянути теоретичні засади дослідження візуальних компонентів за ступенем відношення до означуваного;

— виокремити типи візуальних засобів у РІК та дослідити їхню знакову природу;

— з'ясувати функціональне навантаження візуальних компонентів у загальній композиції РІК та їхній зв'язок з вербальними складовими.

Відтак у нашій праці виокремимо три види знаків — знаки-символи, знаки-індекси, іконічні знаки (знаки-образи), які в комплексі виступають сугестивними засобами впливу на реципієнта. Знаки-символи

пов'язані зі своїм об'єктом через ідею розуму, який використовує цей символ [5]. Вони заміщують позначуваний об'єкт у дискурсі та думці [6]. Знаки-індекси характеризуються суміжністю знака та об'єкта. Між ними є певний причинно-наслідковий зв'язок, що виявляється у вигляді загальної характеристики з об'єктом [5]. Іконічні знаки мають природну схожість з позначуваним об'єктом, проте достатньо умовну. Загальною думкою семіотиків є те, що не існує чистих образів — у них завжди є елемент, що стосується культурної конвенції. Для того щоб знак був цілковито іконічний, тобто був образом, він має бути транспарентним для кожного, хто раніше його ніколи не бачив [5]. Так, в РІК іконічні знаки (образи) поєднуються з символами та індексами, утворюючи індексальні та символічні образи, і можуть представляти паралелізм до об'єкта, в якому «семантичний рух» відбувається від абстрактного образу до конкретного, утворюючи метафору.

Розглянемо метафоричні образи в іконічних знаках-зображеннях, базуючись на когнітивному *прийомі візуальної метафори*, зокрема одного з її типів — вербально-візуальної метафори, яка шляхом мапування допоможе встановити співвідношення між зображенням та вербальними компонентами РІК. Прийом візуальної метафори розглядається як комплекс процедур, спрямованих на інтерпретацію візуальних елементів з можливим залученням до процесу вербальних засобів. Традиційно концептуальна метафора є частковим розумінням одного концепту в межах іншого або одного концептуального домену в термінах іншого [7]. У процесі аналізу деякі ознаки, що типово асоціюються з референтним концептом (доменом), проектуються (Black) або накладаються (Lakoff and Johnson) на цільовий концепт (домен).

Візуальна метафора репрезентується в зображеннях (образах) [8; 9]. У нашому дослідженні для інтерпретації зображення залучаються вербальні засоби, тому релевантним є один з типів візуальної метафори — *вербально-візуальна метафора* [8], яка представлена в різних знакових системах, на відміну від власне вербальної та візуальної метафор [8]. Утім, принцип аналізу вербально-візуальної метафори співвідноситься з принципом аналізу вербальної метафори та полягає в інтерпретуванні відношення зображення (образу) до текстового контексту на основі ознак подібності між *референтним* (source) та *цільовим доменом* (target domain) [8, 6], тобто у побудові зв'язку між референтним та цільовим доменами. Спільні ознаки, що виникають під час їхнього порівняння, утворюють зону перехресного мапування, або підґрунтя метафори (cross-mapping) [8, 6]. Аналіз, що проводиться у нашій розвідці, базується на моделі Ч. Форсвілла (1994, 1996), яка застосовується для інтерпретації візуальних метафор в рекламних текстах.

Особливістю розуміння вербально-візуальної метафори в РІК є те, що вербальний контекст може трактуватися на основі зображення, тобто виступати цільовим доменом, та переносити свої ознаки на зображення, тобто репрезентуватися як референтний домен. Для інтерпретації метафори у нашому аналізі ми визначаємо такі важливі параметри, як: наявність двох концептуальних термінів — буквального первинного (literary primary subject) та образного вторинного (figurative secondary subject) [8, 5]; визначення в рамках візуального та текстового контексту того, що є буквальним (А), а що образним (Б) терміном; виокремлення ознак, які проектуються з А-терміна на Б-термін [10, 29; 11, 2]. На основі цих параметрів візуальні компоненти (фото/зображення) співвідносяться з текстовими та відбувається метафоричне моделювання певної ситуації. Отже, аналіз проводиться на таких рівнях: 1) візуальний контекст, з яким працює реципієнт; 2) вербальне повідомлення, яке допоможе реципієнтові проектувати значення (функція встановлення зв'язку); 3) знання про світ, яке доповнить поєднану інформацію шляхом застосування більш широкого контексту, ніж той, що містить візуальна метафора. Кожен з рівнів будується на попередньому, забезпечуючи цілісність під час проведення аналізу.

Візуальні компоненти представлені у РІК зображенням на титульній сторінці СО, логотипом, що може доповнюватися вербальними елементами, портретами відомих осіб та фотозображенням автора книги. Логотип видавництва визначається як символ, який використовується організацією для ідентифікації, та включає знак і назву видавництва [12], тобто є гетерогенним утворенням креолізованого типу, або гібридним видом символу. У РІК логотип використовується з метою інформування та співвіднесення його з якістю творів, які видає видавництво, тобто виконує інформативну та референтну функції. Перша виявляється у повідомленні факту приналежності рекламованої книги до зазначеного видавництва. Друга — реалізується у віднесенні адресатом логотипу видавництва, яке є авторитетним та відомим, до рекламованої книги, утворюючи таким чином позитивні асоціації. Володіючи цією інформацією, читач співвідносить популярність видавництва з книгою. Це може стати додатковим стимулом для прийняття рішення.

Зображення має важливе значення у посиленні ролі заголовка, виявляє більше можливостей у приверненні уваги споживача [13, 131] та застосовується у рекламному дискурсі для досягнення прагматичної мети [14; 15; 16].

Зображення виступає іконічним знаком, може одночасно передавати різні значення, залучаючи адресата до процесу активного сприйняття шляхом як свідомого, так і несвідомого інтерпретування повідом-

лення. Р. Барт говорить про можливість існування двох видів іконічного повідомлення в рекламному тексті: повідомлення, в основі якого лежить певний код, та повідомлення, в основі якого відсутній який-небудь код. До першого типу іконічного повідомлення належить, за Р. Бартом, конотативне, символічне повідомлення зображення, до другого — буквальне, денотативне значення зображення. Будь-яке повідомлення поєднує денотативне та конотативне значення, причому перше відіграє для другого «роль опори» [17, 275–353]. При цьому зазначимо, що в РІК, як і в будь-якому рекламному тексті, більш прагматичний ефект швидше досягається завдяки зрощенню іконічного знака з символічними та індексальними, а також через використання метафоричних образів.

Зображення разом із вербальними засобами в РІК будує непрямі зв'язки, які виявляються на основі інтерпретації *вербально-візуальної метафори*. На основі аналізу фактичного матеріалу в контексті РІК розглянемо такі моделі взаємодії кодів первинної (текст) та вторинної (зображення) семіотичних систем:

- 1) тематична проекція зображення;
- 2) жанрова проекція зображення.

Візуальна метафора, так само як і вербальна, представлена двома концептуальними доменами. У будь-якій метафорі властивості референтного домену проектуються на цільовий домен. Головною метою в процесі інтерпретації метафори для подальшого прийняття рішення відносно рекламованої книги є розуміння інтерпретатором таких змістових елементів денотату, як тема та жанр. Вербальні засоби, які співвідносяться із зображенням, наявні в структурних компонентах РІК — заголовку, підзаголовку, ключовій фразі, що знаходяться в сильній позиції (на титульній стороні СО) та першими залучаються до процесу сприйняття реципієнтом. Розглянемо метафоричні образи, закладені в основу іконічного повідомлення зображення, за допомогою аналізу вербально-візуальної метафори на основі вищевказаних зв'язків між візуальною та вербальною складовими.

1. **Тематична проекція зображення**, де зображення утворює зв'язок із заголовком книги та допомагає реципієнтові зрозуміти тему (рис. 1) [19].

Зображення яблуні та одного яблука, яке лежить неподалік від дерева, несе метафоричне значення через асоціативний ряд з відомим прислів'ям *“Apple doesn't fall far from the tree”*, яке означає схожість дітей на батьків. Асоціації, викликані зображенням і пов'язані з батьківством та вихованням дітей, співвідносяться із заголовком книги, в якому представлена лексична одиниця *parenting* (виховання дітей). Поєднуючись між собою, вербальні та візуальні засоби утворюють вербально-візуальну метафору *Children are fruit*. Референтний домен *fruit* асоціюється із зазначеним прислів'ям, де яблуко, падаючи, залишається близько до яблуні, і порівнюється із цільовим доменом *children*, тобто діти зростають схожими поведінкою та фізичними характеристиками на своїх батьків. Таким чином, вербально-візуальна метафора будує зв'язок з темою книги — діти та батьківське виховання.

Отже, на основі метафоричного образу зображення утворюється асоціативний зв'язок, що включає вербальні компоненти РІК з метою інтерпретації теми книги. Одним з перших текстових компонентів, з яким будується асоціативний зв'язок, є заголовок книги. Проте варто зазначити, що не в усіх випадках зображення має зв'язок із заголовком, іноді інтерпретатор вдається до лексичних одиниць інших компонентів (ключової фрази, анотації), щоб знайти спільні ознаки, які сприяють утворенню зв'язків.

2. **Жанрова проекція зображення**, що сприяє інтерпретації жанру книги через проектування значення зображення на заголовок (рис. 2) [20].

Зображення представлене іконічними образами хамелеона, веселки, зіниці ока та відкритої книги, в якій можна побачити різні молекули. Книга символізує знання, а інші предмети асоціюються з різними науками: молекули, веселка — фізика, хамелеон та зіниця ока — біологія. Отже, йдеться про наукові знання. Так, у результаті референції зображення до заголовку, який вербально представлений як *the magic of reality* (магія реальності), утворюється вербально-візуальна метафора *Knowledge is magic*. Цільовим доменом, який ми інтерпретуємо, є *knowledge*, а референтним — *magic*. Магія асоціюється з чимось загадковим і цікавим, що викликає інтерес та захоплення. Ці ознаки референтного домену проектуються на цільовий домен: знання є захоплюючими, цікавими і загадковими. Отже, книга належить до жанру документальної літератури та представлена у науково-популярному стилі, оскільки розкриває наукові знання про те, що відбувається у світі, в популярному стилі.

Отже, вербально-візуальна метафора утворює зв'язки не лише з темою, але й з жанром рекламованої книги, співвідносячи зображення із заголовком, а також з ключовою фразою чи лексичними одиницями в анотації.

Застосування вербально-візуальної метафори у РІК на СО англomовних книг, як і в будь-якому рекламному тексті, є прагматично зумовленим, оскільки має викликати позитивну реакцію у реципієнта завдяки імпліцитній інформації абстрактного характеру, що містить зображення. Метафора є продуктом

мислення [7], що знаходить вияв у візуальних образах [11], в нашому випадку — продуктом мисленнєвої діяльності реципієнта, який схильний до сприйняття інформації не як сторонньої, що подана ззовні, а як такої, що виникла у нього, тобто власного ставлення, особистої точки зору, бажання, самостійного рішення. Отже, вербально-візуальна метафора виступає засобом сугестивного впливу на реципієнта.

Іконічні повідомлення, представлені фотозображенням на титульній стороні СО та портретом відомої особи, поєднуються із символами і виступають образами-символами. Фотозображення та портрет є так само символічними, як і образними (іконічними), оскільки виступають не точними копіями того, що вони подають, їм притаманна конвенційність. Те, що реципієнт упізнає в образі, є аналоговим відношенням частини до цілого. Ми бачимо схожість, коли значення вже відоме. Фотозображення може поєднувати також знаки-ікони та знаки-індекси, утворюючи індексальні образи.

Продемонструємо приклад портрету на СО книги Реймонда Чендлера “The Big Sleep”, який виступає **індексальним образом**, референтним до головного персонажу твору, що згадується в анотації (рис. 3):

“Raymond Chandler’s first novel introduces *private detective Philip Marlowe, who’s hired by a wealthy oilman to quash a blackmail attempt against the oilman’s wild daughter* <...>” [21].

Портрет чоловіка є іконічним знаком, а **знаками-індексами** виступають краватка, капелюх, зброя та жилет, які вказують на типовий образ детектива та жанр детективної історії. Інформація в анотації про те, що головний герой твору Філіп Марлоу — приватний детектив (*private detective*), якого найняв заможний нафтомагнат (*hired by a wealthy oilman*) для вирішення справи з шантажем (*to quash a blackmail attempt*), сприяє декодуванню образу-індексу та апелює до інтересів адресата — шанувальника детективного жанру.

Ім’я автора книги та його біографія є важливими компонентами РІК. Біографія автора переважно супроводжується його фотографією. Г.М. Маклюєн зазначає, що фотографія «відображає зовнішній світ автоматично, створюючи точно повторюваний візуальний образ» [18, 215]. Тому фотографія автора виступає **іконічним знаком** та виконує референційну функцію, тобто образ співвідноситься з конкретним автором книги.

Зображення відомих зірок кінематографу в РІК виступають **образами-символами** і вказують на те, що твір популярний та екранізований. У випадку, коли реципієнт знайомий з екранізованою версією, відбувається пряма референція фільму власне до книги, створюються асоціативні зв’язки; образи, які були втілені акторами під час екранізації, набувають абстрактних характеристик та проєктуються безпосередньо на персонажів книги.

Таким чином, візуальні компоненти РІК представлені знаками-іконами, знаками-символами та знаками-індексами. Знаком-символом виступає логотип видавництва, що у поєднанні з вербальними елементами становить гібридний вид символу. Зображення, фотозображення та портрети можуть представляти метафоричні образи, декодування яких відбувається у руслі когнітивного прийому вербально-візуальної метафори; символічні та індексальні образи, де знаки-ікони поєднуються із символами та індексами. Асоціативні зв’язки будуються з темою, жанром, головним персонажем, екранізованою версією книги. Фотографія автора відображає прямий зв’язок з реальним світом, виступаючи іконічним знаком в РІК. Візуальні компоненти, представлені іконами, індексальними та символічними образами, метафоричними образами, виступають сугестивними засобами впливу на адресата.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пойманова О.В. Семантическое пространство видеовербального текста : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / О.В. Пойманова. — М., 1997. — 237 с.
2. Медведева Е.В. Рекламная коммуникация / Е.В. Медведева. — 3-е изд. — М. : URSS, 2008. — 277 с.
3. Мощева С.В. Креолизованный рекламный текст / С.В. Мощева // Вестник гуманитарного факультета ИГХТУ. — 2007. — № 2. — С. 148–151.
4. Почепцов Г.Г. Семиотика / Г.Г. Почепцов. — 2-е изд., испр. — М. : SmartБук, 2009. — 430 с.
5. Пирс Ч.С. Логические основания теории знаков / Ч.С. Пирс. — М., 2000. — 367 с.
6. Мечковская Н.Б. Семиотика: Язык. Природа. Культура: Курс лекций : учеб. пособ. / Н.Б. Мечковская. — М. : Издательский центр «Академия», 2004. — 432 с.
7. Lakoff G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. — Chicago : University of Chicago Press, 1980. — 353 p.
8. Forceville J. Pictorial Metaphor in Advertising / С. Forceville. — New York : Routledge, 1996. — 163 p.
9. Kennedy J.M. Metaphor in Pictures / J.M. Kennedy. — Perception, 1982. — P. 589–605.

10. Black M. More About Metaphor. In Metaphor and Thought, ed. Andrew Ortony. — Cambridge : Cambridge University Press, 1979. — P. 19–43.
11. Forceville C. Pictorial Metaphor in Advertisements. Metaphor and Symbolic Activity / C. Forceville. — New York : Routledge, 1994. — P. 1–29.
12. Free Merriam-Webster Online Dictionary: An Encyclopedia Britannica Company [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.merriam-webster.com/>
13. Загнітко А.П. Лінгвістика тексту: теорія і практикум : наук.-навч. посібник / А.П. Загнітко. — Донецьк : ДонНУ, 2006. — 289 с.
14. Lundmark C. Metaphor and Creativity in British Magazine Advertising : Doctoral dissertation / C. Lundmark; Department of Languages and Culture, Luleå University of Technology, 2005. — 178 p.
15. Ma L. Pictorial Metaphor in Advertising and Consumer Interpretation: MA thesis / L. Ma. — Beijing : Beijing Foreign Studies University, 2008. — 117 p.
16. Van-Mulken M, Le Pair R., Forceville Ch. The Impact of Perceived Complexity, Deviation and Comprehension on The Appreciation of Visual Metaphor in Advertising Across Three European Countries // Journal of Pragmatics, 2010. — P. 3418–3430.
17. Барт Р. Основы семиологии // Р. Барт. Нулевая степень письма. — М. : Академический Проект, 2008. — С. 275–353.
18. Маклюэн Г.М. Понимание медиа: внешние расширения человека / Г.М. Маклюэн. — М.; Жуковский : КАНОН-пресс-Ц : Кучково поле, 2003. — 462 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

19. Jones S.C. The Greatest Job on Earth: Extraordinary Parenting / S.C. Jones. — NY : Chickalina Publishing, 2009. — 256 p.
20. Dawkins R. The Magic of Reality / R. Dawkins. — NY : Bantam, 2011. — 272 p.
21. Chandler R. The Big Sleep / R. Chandler. — NY : Penguin, 2000. — 672 p.

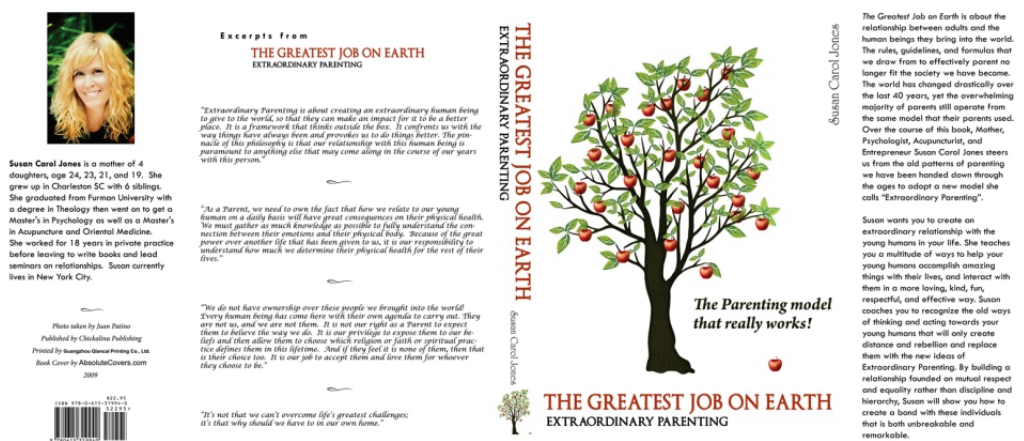

Рис. 1. Суперобкладинка книги Susan Carol Jones “The Greatest Job on Earth: Extraordinary Parenting”

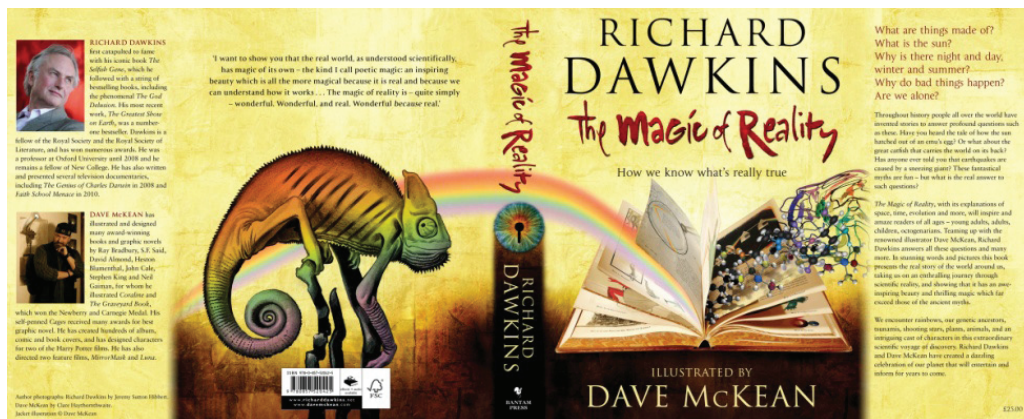

Рис. 2. Суперобкладинка книги Richard Dawkins “The Magic of Reality”

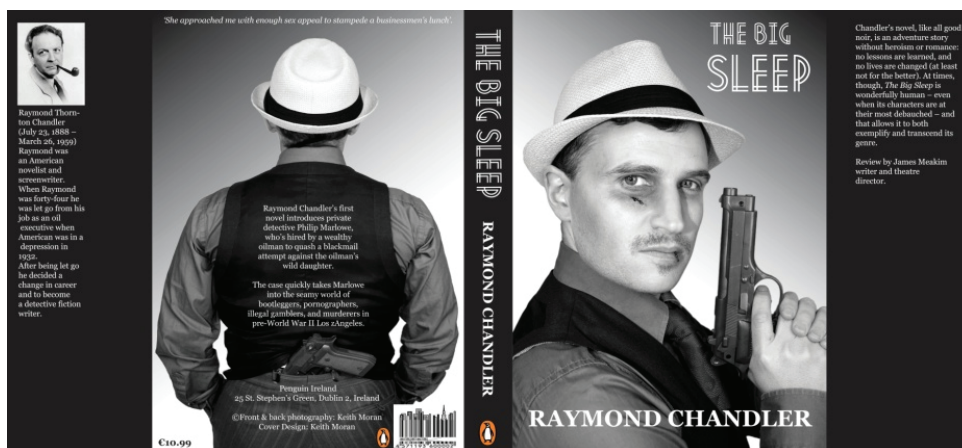

Рис. 3. Суперобкладинка книги Raymond Chandler “The Big Sleep”

В статті розглядаються візуальні компоненти рекламно-інформаційного колажу по ступеню відношення до означуваного. Особливу увагу приділяється виділенню серед візуальних елементів зображення логотипа та фотоілюстрації автора рекламуваної книги, їх аналізу в межах класифікації знаків Ч. Пирса (знаки-символи, знаки-індекси, знаки-образи) та інтерпретації метафорических образів з допомогою когнітивного приєму вербально-візуальної метафори. Визначено роль візуальних засобів як складових креолізованого образу, які в поєднанні з вербальними елементами виступають суггестивними засобами впливу на реципієнта.

Ключові слова: креолізований текст, знак, візуальні компоненти, рекламно-інформаційний колаж, вербально-візуальна метафора.

The article elucidates the visual components of the advertising-informational collage in relation to signifier. Special attention is paid to singling out such visual elements as picture, logotype and author's photo of the advertised book. The said elements are analyzed in the framework of Ch. Pierce's classification of signs (signs-symbols, signs-indexes, signs-icons). Their interpretation is carried out via the method of verbal-visual metaphor. Visual means as constituents of a creolized formation combined with the verbal components are regarded suggestive means of impacting the recipient.

Key words: creolized text, sign, visual components, advertising-informational collage, verbal-visual metaphor.

УДК 81'42: 82-31

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ НАРАТИВНОЇ МАСКИ У РОМАНІ ДЖ. БАРНСА «ІСТОРІЯ СВІТУ В 10 ½ РОЗДІЛАХ»

Ткаченко І.А.,

Херсонський державний університет

У статті виокремлено різні види репрезентації наратора у постмодерністському романі Дж. Барнса «Історія світу в 10 ½ розділах». Виявлено специфіку функціонування лінгвостилістичних засобів актуалізації наративної маски як своєрідного способу повісткування та втілення постмодерністського принципу текстотворення. Визначені різні види наративних масок та їх мовний код у творі.

Ключові слова: наратор, наративна маска, дискурс, комунікація, наративна дистанція.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний стан розвитку наратології характеризується посиленням вивченням різних форм авторської свідомості, проте малодослідженими залишаються складні конструкти, «наративні

маски», які використовуються у повістванні різних оповідних інстанцій. Так, головним завданням для сучасних науковців є виокремлення у художньому тексті різних видів «нарративних масок» та специфіки їх функціонування.

Наратологія — філологічна дисципліна, яка почала формуватися наприкінці 60-х років ХХ ст. у результаті перегляду структуралістської доктрини з позиції комунікативних уявлень про природу мистецтва. Наратологія опинилася на межі структуралізму, рецептивної естетики, герменевтики, однак принциповими для неї стають питома «розповідні» категорії: «уявлення про акт художньої комунікації як про процес, що відбувається одночасно на кількох оповідних рівнях; теоретичне обґрунтування численних оповідних інстанцій, котрі виступають у ролі членів комунікативного ланцюга, яким здійснюється “передача” художньої інформації від письменника до читача, котрі перебувають на різних полюсах процесу художньої комунікації» [5, 69].

Однією з головних категорій наратології є категорія наратора. Центральним предметом сучасних лінгвістичних досліджень стали образ наратора та моделі нарації, які вивчаються багатьма сучасними зарубіжними та вітчизняними науковцями (зокрема, Р. Барт, Ж. Женетт, М. Фуко, В. Шмід, І. Бехта, І. Папуша, О. Ткачук). Актуальність дослідження визначається загальним спрямуванням наукових розвідок з наратології художнього тексту на виявлення різних способів представлення наратора.

Мета нашого дослідження зумовлена потребою розв’язання проблеми репрезентації оповідних інстанцій у постмодерністському творі крізь призму наратології, виокремлення мовностилістичних засобів вираження різних видів нараторів у художньому творі Дж. Барнса «Історія світу в 10 ½ розділах».

Об’єктом статті є нарративна маска як засіб імплікації різних видів оповідних інстанцій (нараторів) у художньому тексті, а предметом — мовностилістичні засоби, що формують різні види нарративних масок у художньому просторі.

Гіпотезою нашої статті слугує припущення щодо ситуативного утворення різних видів нарративних масок, а також їх соціальна, історична, етична, психологічна детермінованість: використання емоційно-експресивної або професійної лексики, інтелект та ерудиція оповідача, соціально-історичне середовище, характер апелювання до певного адресата — усі ці фактори прогнозують подальше «вдягання» певної маски наратором (історика, адвоката, митця, божевільного).

Виклад основного матеріалу дослідження. У класичній теорії наратології основною ознакою твору є присутність посередника між автором та зображуваним світом. Суть повіствання зводиться до відображення дійсності крізь призму художньої свідомості наратора, який є центром орієнтації, основною фігурою у творі, в структурі нарративу [8, 115].

За визначенням В. Шміда, наратор — адресант фіктивної нарративної комунікації. Поняття є досить поширеним, його ототожнюють з розповідачем чи оповідачем. Наратор констатується в тексті й сприймається читачем не як абстрактна функція, а як суб’єкт, неминуче наділений певними антропоморфними рисами мислення та мови. В. Шмід визначив основні риси наратора: всезнання та всюдисущість, здатність проникнути у найбільш потаємні закутки свідомості персонажів, наявність певної точки зору на події та ситуації [6, 64–65].

За визначенням М. Легкого, наратор — мовно-стилістичний епіцентр викладу. Це — особа фіктивна, вигадана автором, похідна від його свідомості [2, 10]. Наративна маска є обличчям наратора, манерою його повіствання. Вона зумовлюється конкретною ситуацією та мовленнєвою поведінкою різних оповідачів у ході взаємодії із ідеальним читачем. Наративну маску характеризують використання лінгвістичних (мовних, мовленнєвих) та стилістичних (стилістичні прийоми та засоби виразності) засобів, що детермінують використання певного виду нарративної маски у творі.

Художній простір прози Джуліана Барнса — це масштабне поле експериментування, творчої інтеракції з активним читачем, продуктивної співпраці, що відбувається з допомогою наратора. Характерний для постмодернізму нарратив роману «Історія світу в 10 ½ розділах» тягнє до суб’єктивізації світосприйняття, проявів інтертекстуальності в її різноманітних формах, міфологізації сучасного буття, порушення хронології, вільному інтелектуальному та образному тлумаченні відомих подій.

Дж. Барнс по-своєму передав біблійний сюжет про Всесвітній потоп, переосмисливши і проаналізувавши попередній літературний досвід. Основну увагу письменник звернув на проблему дегуманізації суспільства, починаючи з фанатичної віри в Бога і закінчуючи вірою в могутність науки.

Історія, за Дж. Барнсом, розвивалася не лінійно, а за спіраллю. Головною особливістю барнсівського нарративу є прагнення зібрати окремі складові світосистеми в єдине ціле попри їх несхожість. Зсув хронологічних зв’язків та порушення традиційних просторово-часових категорій відбувається надзвичайно радикально: твір складається з окремих епізодів-новел, що повістуються різними нараторами: хробаком-древоточцем, кіноактором або художнім критиком. Один із прийомів Барнса — гра з авторським

началом. Різноманіття оповідачів підтверджує різноманіття форм буття. Розповідь йде або від імені вигаданих нараторів, які одночасно є і героями твору, або справжній автор виступає співавтором, а іноді й просто коментатором чужого тексту. Так, усі оповідні інстанції — це оповідачі, що розповідають власну історію, в якій вони фігурують головними героями. Наратив Барнса рясніє, особливо в першому розділі, міфологічними і біблійними алюзіями, втіленими у різних образах: саламандра, карбункул, василіск, грифон, сфінкс, гіпогриф, єдиноріг, потоп, Ковчег, Арарат, Адам, Ной, Хам, Сім. У всіх інших розділах зустрічаються експліцитні або імпліцитні алюзії, пов'язані з сюжетом спасіння людства під час та після потопу, втіленні в антропонімах й предметних образах: Ной, Ковчег, Арарат, хробак-деревоточець. Так чи інакше усі розділи роману пов'язані з першим тематично.

У першому розділі “The Stowaway” повісткування ведуться від імені хробака-деревоточця, який самотійно врятувався під час всесвітнього потопу. Він згадує про події катастрофи, яка коштувала життя багатьом видам істот. Хробак-деревоточець належить до неантропологічного анімалістичного наратора — яскравий приклад того, що оповідачем може бути не тільки людина, а й тварина. Викладаючи власний перебіг подій, він вдягає маску історика, акцентуючи увагу на події, свідком та дійовою особою якої був. З перших параграфів хробак-оповідач ховається за маскою, ототожнюючи себе з іншими дійовими особами, вживаючи у межах своєї оповіді дейктичний займенник *us* та інклюзивний займенник *we*:

“As far as **we** were concerned the whole business of the Voyage began when **we** were invited to report to a certain place by a certain time. That was the first **we** heard of the scheme. **We** didn't know anything of the political background. God's wrath with his own creation was news to **us**; **we** just got caught up in it willy-nilly. **We** weren't in any way to blame...” [10, 6]. Таким чином він підтверджує правдивість власної історії наявністю інших свідків — жертв Потопу, до яких і сам належав.

Достовірність подій підлягає сумніву, коли оповідач використовує вставні слова та конструкції, що виражають невпевненість, на кшталт: *I doubt, I suppose, perhaps, probably*:

(1) “**I doubt** there'd have been half so much disobedience — **probably** no need to have had the Flood in the first place” [10, 18].

(2) “You could even argue, **I suppose**, that God drove Noah to drink. **Perhaps** this is why your scholars are so jumpy, so keen to separate the first Noah from the second: the consequences are awkward” [10, 30].

Оповідь хробака-деревоточця у мовленнєвому плані побудована з використанням великої кількості вставлених слів та конструкцій, які доповнюють інформацію про сказане, розриваючи єдиний часовий простір перебігу подій. Завдяки власним ремаркам він привертає увагу імпліцитного читача іронічним ставленням до речей або подій:

“Noah probably realized he had God over a barrel (**what an admission of failure to pull the Flood and then be obliged to ditch your First Family**), and we reckoned he'd have eaten us anyway, treaty or no treaty” [10, 22].

Використовуючи прийом імпліцитної гри з читачем, у наративній масці хробака-історика простежується вживання квеситивів:

(1) “Did you imagine that in the vicinity of Noah's palace (oh, he wasn't poor, that Noah) there dwelt a convenient example of every species on earth?” [10, 6].

(2) “But he was not a nice man. Did you know about the time he had the ass keel-hauled? Is that in your archives?” [10, 20].

(3) “You don't have to believe me, of course; but what do your own archives say? Take the story of Noah's nakedness — you remember?” [10, 16].

У повістванні наративна маска хробака-історика вживає паралельні конструкції, що сприяють чіткому та логічному викладу думок, відтворенню правдивого історичного минулого:

“**There were splendid animals** that arrived without a mate and had to be left behind; **there were families** which refused to be separated from their offspring and chose to die together; **there were medical inspections**, often of a brutally intrusive nature; and all night long the air outside Noah's stockade was heavy with the wailings of the rejected” [10, 7].

Для повіствання хробака-наратора характерне вживання простого минулого часу *Past Simple*, що допомагає легше сприймати події, переказані ним:

“When they **pulled** him over the rail, he **was** in a terrible state <...> and a few of the other beasts who by this time **were not** too crazy about Noah **gathered** round him...” [10, 20].

Наративна маска хробака-історика вживає у своєму повістванні низку імпліцитних звертань, які виражені у теперішньому наративному часі, що повністю руйнує єдність сприйняття інформації та хронологічність викладу подій. Частіше теперішній наративний час в його оповіді репрезентовано у вигляді звертань до читача (1) та вставних конструкцій, у яких наративна маска виражає власне ставлення до подій (2):

(1) “**You don’t have to believe me, of course; but what do your own archives say? Take the story of Noah’s nakedness — you remember? It happened after the Landing**” [10, 16].

(2) “**Noah probably realized he had God over a barrel (what an admission of failure to pull the Flood and then be obliged to ditch your First Family), and we reckoned he’d have eaten us anyway, treaty or no treaty**” [10, 22].

Перший розділ “The Stowaway” характеризується активним використанням модальних лексичних засобів вираження точки зору наративної маски хробака-історика. Серед них переважають: модальні дієслова, слова-частки, аксіологічні слова (дієслова, прикметники, прислівники), які розкривають його ставлення до подій та людей.

1. Модальні дієслова *may, might, will, would, shall, should, need to, ought to* сигналізують довіру, тривогу, різного роду обіцянки, поради. А модальне дієслово *must* має додаткове значення потреби чи навіть повинності, таким чином наративна маска хробака-історика, використовуючи його для означення судження впевненості чи істини, виражає свою згоду чи вимогу:

“**It must have been a neurotic response to fear of extinction or something. But even so...**” [10, 19].

2. Модальні прислівники: *probably, perhaps, maybe*, які є словами-операторами, що ідентифікують появу суб’єктних рефлексій у нарації, вносять до неї елементи семантичної невизначеності, сумніву:

“**Amazingly, some of the beasts thought Noah’s offer a fair one: after all, they argued, he can’t eat all of us, he’ll probably just cull the old and the sick**” [10, 26].

3. Оцінні прикметники і прислівники *lucky, luckily, fortunatly, regrettably, merrily, benignly* виражають власну оцінку наратора-хробака до сказаного. Оцінні прикметники, прислівники, дієслова знання та припущення привертаючи увагу до суб’єктних рефлексій, оцінок у дискурсі наратора й рівночасно демаркують точку зору імпліцитного читача.

“**Fortunately, the offspring of ‘the Admiral’ had only a crude understanding of the animal kingdom with which they had been entrusted...**” [10, 19].

У Х розділі “The Dream” у повістуванні з’являється наративна маска фантазера й тлумачника снів. Персонаж (ім’я у творі не вказується) потрапляє у модернізований Рай, де немає ніяких меж та все дозволено. Проте згодом стає зрозуміло, що це був лише сон, затьмарена підсвідомість оповідача.

Наративна маска фантазера веде повістування від першої особи однини, використовуючи особовий займенник *I*, й таким чином одночасно виконує роль і оповідача, і головного героя:

“**I dreamt that I woke up. It’s the oldest dream of all, and I’ve just had it. I dreamt that I woke up. I was in my own bed. That seemed a bit of a surprise, but after a moment’s thought it made sense...**” [10, 283].

Оповідна інстанція мрійника використовує у розповіді паралельні конструкції та повтори (наприклад, *I dreamt that I woke up*), які мають на меті заплутати імпліцитного читача, занурити його в атмосферу уявної дійсності, наголошуючи на тому, що подальший розвиток події відбуватиметься не насправді.

Постмодерністська гра з читачем репрезентована у формі звертань та квеситивів у мовленні наративної маски фантазера. Так, ряд питальних речень актуалізує увагу читача, є імпліцитним актом комунікації між наратором та читачем:

(1) “**Guess what happened next? I started worrying. I worried about the most ridiculous things...**” [10, 295].

(2) “**Not like that. No, I wanted to be judged, do you see? It’s what we all want, isn’t it? I wanted, oh, some kind of summing-up, I wanted my life looked at**” [10, 293].

Використовуючи вигук *oh*, наратор відтворює в тексті особливості живого спілкування. Наратив перетворюється на бесіду, що має ознаки незапланованості, непередбачуваності, нехарактерного письмового дискурсу. Інформація, передана за допомогою еліпсису, прономіналізується на фоні повідомлень, переданих традиційними синтаксичними конструкціями, що сприяє їх додатковій емоційності.

Наративна маска фантазера спілкується з читачем, використовуючи прийоми залучення за допомогою конструкта *let me*. Наратору необхідно отримати дозвіл читача, для того щоб вибрати певну послідовність викладу подій:

“**Let me tell you about that breakfast. It was the breakfast of my life and no mistake. The grapefruit, for a start. Now, you know what a grapefruit’s like...**” [10, 293].

Сполучник *now* створює ефект усного мовлення. У саму структуру тексту включено позицію адресанта-спільника, друга, однодумця, що дозволяє виокремити тактику солідарності адресата з адресантом.

Використання прономінальної частки *you* чітко характеризує реципієнта, оповідь наратора-мрійника має цілеспрямовану адресацію:

“**The toast, the marmalade — well, you can imagine those, you can dream what they were like for yourselves. But I must tell you about the teapot. The tea, of course, was the real thing, tasting as if it had been picked by some rajah’s personal entourage**” [10, 296].

У наведеному прикладі ми бачимо, що модальне дієслово *must* має додаткове значення потреби чи навіть повинності, так що наративна маска фантазера, використовуючи його для означення судження впевненості чи істини, може водночас виражати свою згоду чи вимогу.

Модальні прислівники *certainly, surely, obviously* в мовленні наратора характеризують впевненість у висловленнях, виражають правдиве зображення подій:

“Certainly you don’t want too many currants in a biscuit, otherwise you’d have just a wodge of currants rather than a biscuit, but I’ve always believed that the proportion of ingredients could be adjusted” [10, 298].

Словами-операторами, що ідентифікують появу суб’єктних рефлексій у нарації, вносячи до неї елементи семантичної невизначеності, сумніву, є слова *probably, perhaps*:

“Now, I’m probably not the quickest thinker in the world, and in my previous life I tended to just get on with the things I had to do, or wanted to do, and not brood too much about them. That’s normal, isn’t it?” [10, 299].

Активізація уваги читача до співпраці актуалізується за допомогою семантичних категорій розумового процесу:

1. Перцепції *to see, to hear, to feel, to notice, to observe*:

“Not like that. No, I wanted to be judged, do you see?” [10, 299].

2. Когніції *to think, to say to oneself, to wonder, to remember, to recollect*:

(1) *“I think it was the golf that finally made me turn to Margaret for some explanations”* [10, 289].

(2) *“I had a good time in my wire cart. I remember when I used to go shopping in the old days, the previous days, I’d sometimes see small kids sitting inside a trolley...”* [10, 287].

3. Афекції *to like, to frighten, to hate, to scare, to enjoy etc.*

“Don’t get me wrong, incidentally: I’m not complaining. I enjoyed every bloody minute of it. All I’m saying is, I knew what I was doing while I was doing it. I was looking for a way out...” [10, 287].

Наратор знов звертається до читача, проте вже у формі директиву *don’t get me wrong*, ведучи при цьому дружню бесіду з імпліцитним читачем.

Отже, наративна маска є особливим прийомом постмодерністського текстотворення, яка є обличчям наратора у художньому творі, манерою його повісткування. Вона зумовлюється конкретною ситуацією та мовленнєвою поведінкою різних оповідачів у ході взаємодії з ідеальним читачем. Різні види наративних масок використовують різні способи побудови висловлювань. Так, для наративної маски хробака-історика та людини-фантазера характерне активне застосування прийомів, спрямованих на активізацію комунікації між оповідною інстанцією та читачем. Вживання директивів, квеситивів та імперативів, паралельних конструкцій, модальних слів, звертань, професійної лексики історика та митця — все це допомагає читачеві зрозуміти уявний світ наративної маски в художньому дискурсі, інтенції автора та допомогти правильно інтерпретувати текст. Наративні маски хробака-історика та людини-мрійника поєднують децентрований дискурс і виступають оповідними центрами, на яких зосереджена увага читача.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у виявленні комунікативно-прагматичних настанов, актуалізованих у наративних масках через різні композиційно-мовленнєві форми та типи нарації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева К.А. Литературный нарратив : когнитивные аспекты текстовой семантики, грамматики, поэтики / К.А. Андреева. — Тюмень : Вектор Бук, 2004. — 244 с.
2. Барт Р. Введение в структурный анализ повествовательных текстов / Р. Барт // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв. : Трактаты, статьи, эссе. — М. : Изд-во МГУ, 1987. — 430 с.
3. Бехта І.А. Дискурс наратора в англomовній прозі / І.А. Бехта. — К. : Грамота, 2004. — 304 с.
4. Легкий М.З. Форми художнього викладу в малій прозі Івана Франка : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / М.З. Легкий. — Л. : ЛНУ ім. І. Франка, 1997. — 17 с.
5. Современное зарубежное литературоведение (страны Западной Европы и США): концепции, школы, термины : [энциклопедический справочник] / ред.-сост. И.П. Ильин, Е.А. Цурганова. — М. : Intraда, 1996. — 319 с. — С. 69.
6. Шмид В. Нарратология / В. Шмид. — М. : Языки славянской культуры, 2003. — 312 с.
7. Abbott H. Porter. The Cambridge Introduction to Narrative / H. Porter Abbott. — Cambridge : Cambridge University Press, 2002. — 203 p.
8. Coste D. Narrative as Communication : [Theory and History of Literature, Volume 64] / Didier Coste. — Minneapolis : University of Minnesota Press, 1989. — 371 p.
9. Walsh R. Who Is the Narrator? [Electronic resource] / Richard Walsh. — Access mode : <http://mrsdarcy.qwriting.qc.cuny.edu/files/2011/06/1773184.pdf>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. Barnes HWC — Barnes J. A History of the World in 10½ Chapters / J. Barnes. — London : Jonathan Cape, 1989. — 314 p.

В статье выделены различные виды репрезентации рассказчика в постмодернистском романе Дж. Барнса «История мира в 10 ½ главах». Выявлена специфика функционирования лингвостилистических приемов актуализации нарративной маски как своеобразного способа повествования и воплощения постмодернистского принципа текстообразования. Определены различные виды нарративных масок и их языковой код в произведении.

Ключевые слова: нарратор, нарративная маска, дискурс, коммуникация, нарративная дистанция.

This article discusses various kinds of narrators in postmodern novel "A History of the World in 10½ Chapters" by J. Barnes and suggests the notion of "narrative mask" as a specific way of narration. It is assumed that different kinds of narrative masks provide the implementation of postmodern principles of text composition. The article aims at explicating expressive means and stylistic devices of narrative mask representation.

Key words: narrator, narrative mask, discourse, communication, narrative distance.

УДК 81'1:811.111

OXFORD TEXT ARCHIVE: ДОСВІД ОБРОБКИ КОРПУСНИХ ДАНИХ

Юзькова І.В.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті розглянуто новітні шляхи та інструменти для обробки корпусних даних. Особлива увага надається визначенню понять «корпус» та «лінгвістичний корпус». Описані основні характеристики та етапи роботи з електронним Oxford Text Archive та комп'ютерною програмою WordSmith.

Ключові слова: корпус, лінгвістичний корпус, ОТА, конкорданс.

Новітніми інструментами для дослідження лінгвістичних даних і прикладних задач стали корпуси текстів. Сьогодні корпусна лінгвістика, як і будь-який новий науковий напрям «не тільки відкрила невідомі раніше перспективи досліджень, а й започаткувала створення певних правил і закономірностей роботи з матеріалом, а також, що теж неминуче для революційного напрямку, спричинила необхідність розв'язання цілої низки нових проблем, досі невирішених лінгвістам» [2]. Завдяки стрімкому розвитку в науковому лінгвістичному словнику з'явилися дуже близькі поняття: «електронні бібліотеки», «масив текстів», «колекція текстів», «електронний архів», «повна текстова база даних», які стали предметами наукових пошуків як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Саме тому **актуальним** вбачається розгляд найбільшого та широкоживаного електронного архіву *Oxford Text Archive* (далі — ОТА).

Метою статті є висвітлення характерних ознак Оксфордського текстового архіву і шляхів обробки наявних в ньому даних. **Матеріал дослідження** взятий з джерела фактичного матеріалу ОТА.

Для того щоб зрозуміти, з чого складається окремий текстовий архів у нашому випадку ОТА, необхідно розглянути тексти, безпосередньо з яких і складаються корпуси текстів, а з них — архіви. Під *корпусом текстів* В.Н. Шевчук розуміє величезний масив текстів (як письмових, так і усних) природної мови, представлених в комп'ютерному вигляді, тобто на машинному носії, і належним чином упорядкованих з метою їх використання в наукових і практичних дослідженнях [5]. *Лінгвістичний корпус* — це масив текстів, зібраних в єдину систему, сформовану за певними ознаками (мовою, жанром, часом створенням, автором тощо) і забезпечених пошуковою системою. Він може містити як письмові тексти (газет, журналів, літературних творів), так і транскрипти радіо- і телепередач. Організація корпусу може бути найрізноманітнішою. Залежно від цілей його створення в корпус можуть входити тексти конкретною мовою, одного або кількох авторів і літературних жанрів, написані в певний історичний період і т.д. Весь масив текстів систематизований. Це означає, що в корпусі зафіксоване розташування кожного слова в реченні щодо інших слів, а також враховується частота його використання у цьому корпусі [4].

Першим досить великим корпусом, тексти якого зберігалися на машинному носії, був Браунівський (Brown corpus 1960 — for American English). Його розробники У. Френсіс та Г. Кучера розглядали поняття корпусу як сукупність текстів, яка вважається репрезентативною для певної мови чи діалекту, що призначена для лінгвістичного аналізу [6]. Браунівський корпус швидко перетворився в популярний об'єкт дослідження та навіть у певний стандарт для створення інших корпусів. Аналогічними були структури побудови наступних корпусів: Lancaster-Oslo/Bergen Corpus (LOB — 1978 р.), London-Lund Corpus (LLC — 1987 р.), The Freiburg-Brown corpus of American English (Frown — 1992 р.). Найвідоміший на сьогодні British National Corpus (BNC) було створено в 1990-ті рр. [1, 3]. Проте мало хто знає, що Oxford Text Archive (OTA) був започаткований набагато раніше і став основою для створення у 2006 р. The Oxford English Corpus (OEC).

OTA — це архів електронних текстів та інших літературних і мовних ресурсів, які були створені, зібрані й розподілені з метою дослідження літературних та лінгвістичних питань в університеті Оксфорд.

OTA був створений Луї Бюнардом у 1976 р. спочатку як Оксфордський архів електронної літератури. Він вважається одним із перших архівів цифрових навчальних текстових ресурсів для збору і поширення матеріалів з усіх доступних наукових центрів. OTA продовжує співпрацю з Оксфордським університетом обслуговування з використанням електронно-обчислювальних машин OUCS, який володіє відповідними науково-дослідними проектами, що здійснюються в Оксфордському електронному науково-дослідному центрі на факультеті лінгвістики, філології та фонетики Оксфордського університету [7]. OTA також керує розподілом британського національного корпусу (BNC).

Структура архіву містить 8 розділів: 1) власне архів (OEC); 2) рекомендації щодо завантаження ресурсів; 3) новини; 4) Оксфорд (для обмеженого кола користувачів); 5) електронні мовні ресурси; 6) проекти; 7) поради та 8) проблемні питання.

Особливо значущим надбанням в OTA є власне архів (OEC), в якому зосереджений найбільший у своєму роді текстовий корпус англійської мови, що містить понад два мільярди слів. У свою чергу, власне архів має 3 підрозділи: TEI texts, Corpora та Legacy formats

TEI texts (The Text Encoding Initiative texts). Ініціатива кодування тексту — консорціум, що згалом розвиває і підтримує стандарт для представлення текстів у цифрову форму. Його головним результатом є набір керівних принципів, які визначають методи кодування для машинописних текстів в основному в гуманітарних, соціальних науках і лінгвістиці [9]. Тексти в у цьому підрозділі доступні в різних форматах для читання, завантаження або посилання.

Corpora. Колекції мовних даних, що містять тексти з різних джерел, як правило, складені для цілей лінгвістичного дослідження. Підрозділ являє собою своєрідний каталог власних накопичених корпусних даних та корпуси інших університетів із відкритим (безкоштовним) чи обмеженим доступом до інформації.

Legacy formats (застарілі файли). З'явився на світ у 1976 р. Деякі з ресурсів обмеженого доступу, багато файлів мають формат, який досить важко розшифрувати та використати, хоча більшість з них звичайний текст. Оскільки OTA не в змозі запропонувати підтримку роботи з таким типом файлів, тому й був створений такий підрозділ.

Через OTA проходить безліч наукових документів, розмічених відповідно до останніх вимог кодування матеріалів та текстів, а це обов'язкове зазначення таких даних, як:

- назва документа;
- автор документа (якщо відомо);
- стаття автора (якщо відомо);
- тип мови (наприклад, британська чи американська англійська);
- жанр джерела;
- рік (дата, якщо відомо);
- дата збору матеріалу архівом;
- доступ до матеріалів;
- статистика документа (кількість символів, слів тощо) [7].

Цифрова версія Оксфордського англійського корпусу форматується в XML і зазвичай аналізується за допомогою спеціального програмного забезпечення.

Для досліджень у сфері корпусної лінгвістики, де фігурують великі за обсягом вибірки текстів, необхідне використання декількох типів програмного забезпечення: комерційні комп'ютерні програми (*LEXA*, *MonoConc*, *MicroConcord*, *TACT*, *WordSmith*, *WordCruncher*, *Manatee (Bonito)*, *IMS Corpus Workbench (CQP)*, *XAIRA*, *Visual Corpus Manager (VCM)*, *EXMARaLDA*, *Corpus-Manager(Co-Ma)*), а також програми, розроблені для специфічних процедур аналізу, наприклад для граматичних моделей [3, 92].

Основні процедури, які доступні досліднику при здійсненні аналізу корпусу текстів, містять:

- пошук заданого слова, словосполучення в корпусі;
- висновок результатів пошуку з урахуванням оточення в окремому полі;
- підрахунок кількості прикладів вживання слова в корпусі;
- сортування результатів пошуку за необхідними параметрами.

Всі дані процедури швидко і точно виконуються за допомогою комп'ютерної програми складання *конкордансу* (пошуку відповідностей).

У нашому випадку для обробки корпусних даних використовувалась програма *WordSmith 6.0*. Перед початком роботи з програмою на головній сторінці контролера інструментів користувачу пропонуються три кнопки основних інструментів і декілька клавіш для уточнення налаштувань. Клавіша “Concord” укладає конкорданси, “KeyWords” знаходить у текстах ключові слова, а “WordList” створює списки слів у тексті або колекції текстів. Для вдалого використання програмного забезпечення спочатку необхідно завантажити чи створити власний корпус текстів (рис. 1). Особливої уваги потребує оформлення документа для подальшого завантаження файлу в програму.

```
<header>
<title> THE DUKE OF YORK TO PRINCE HENRY </title>
<year> 1610 </year>
<addresser> CHARLES </addresser>
<addressee> PRINCE HENRY </addressee>
</header>
Good brother, I hope you are in good health and merry, as I am, God be thanked.
In your absence I visit sometimes your stable, and ride your great horses, that at your
return I may wait on you in that noble exercise. So committing you to God, I rest
Your loving and dutiful brother York.
To my brother the Prince. [8]
```

Рис. 1. Приклад правильного оформлення тексту для роботи з *WordSmith Tools*

Після впорядкування та оформлення матеріалу за допомогою *WordSmith* можна створювати список частотності вживання слів у одному тексті чи в корпусі текстів. За допомогою порівняння власного корпусу даних із BNC отримуємо список ключових слів. Поряд із кожним ключовим словом розміщені різні цифри, які містять інформацію про те, як часто вживається кожне слово у вихідному тексті (текстах) і наскільки ця частотність відрізняється від частотності його вживання у референтному корпусі (рис. 2).

N	Key word	Freq.	%	Texts	RC. Freq.	RC. %	Keyness	P	L	S
1	YOUR	17	4,52	5	134 393	0,14	87,10	0,000		
2	BROTHER	9	2,39	4	7 568		85,79	0,000		
3	LOVING	5	1,33	4	1 409		58,50	0,000		
4	I	21	5,59	5	732 523	0,74	49,54	0,000		
5	ESTEEMING	2	0,53	1	2		44,41	0,000		
6	KINDE	2	0,53	2	3		43,22	0,000		
7	PRINCE	4	1,06	3	5 344		34,39	0,000		
8	YOU	14	3,72	5	588 503	0,59	28,33	0,000		

Рис. 2. Список ключових слів, укладених на основі PCEEC (17 ст.) порівняно з BNC

Найбільш репрезентативний та швидкий спосіб обробки інформації за допомогою *WordSmith* — це укладання конкордансу. Конкорданс — це список усіх уживань слова, перед і після якого є слово-розділювач, такий як знак пунктуації, пробіл тощо.

N	Concordance	S	T	Word #	Sent.	P Para.	Para.	P	Hea	Hea	Sec	Sec	File	C	%
1	Elizabeth. To my most dear brother the Prince. brother the			144	4	75%	1	98%		0	98	1600	BELIZ		98%
2	Prince and my dearest brother: I received your most			18	0	62%	1	5%		0	12	1600	BELIZ		22%
3	My most worthy and dearest Brother: I geve you a million			20	0	24%	1	9%		0	22	1600	BELIZ		36%
4	I rest Your loving and dutifull brother York. To my brother			66	2	93%	1	89%		0	90	1610	CHARI		91%
5	PRINCE HENRY Good brother, I hope you are in			13	0	46%	1	5%		0	18	1610	CHARI		35%
6	sister Elizabeth. To my good brother the Prince. de			88	1	71%	1	96%		0	97	1600	BELIZ		97%
7	ELIZABETH, TO HER BROTHER PRINCE HENRY			6	0	7%	0	43%		0	79	1600	BELIZ		8%
8	PRINCE HENRY Most loving Brother I long to see you, and			14	0	25%	1	7%		0	21	1612	CHARI		39%
9	thought Your H. most loving brother and obedient servant			53	0	93%	1	77%		0	80	1612	CHARI		81%
10	dutifull brother York. To my brother the Prince. oble			70	3	67%	1	95%		0	96	1610	CHARI		96%

Рис. 3. Список усіх уживань слова “brother” з його лівим і правим оточенням

Для наочності зазначено в програмі пошукове слово *brother* для вибраних текстів з *Parsed Corpus of Early English Correspondence* (PCEEC) (рис. 3). Отримані результати засвідчують, що вибране слово має найбільшу сполучуваність зі словами *dearest*, *good*, *loving* ліворуч від центрального слова; із займенником *I* та сполучником *and* — праворуч.

Отже, можна дійти висновку про те, що слово *brother* є не тільки ключовим для створеного нами корпусу на основі ОТА, але й найбільш сполучуваним з його лівим і правим оточенням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ванівська О.І. Основні підходи до аналізу мовних даних у корпусній лінгвістиці / О.І. Ванівська // Наукові записки. — Острого: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2012. — Вип. 27. — 368 с. — (Серія «Філологічна»).
2. Голубкова Е.Е. Вестник Московского государственного лингвистического университета. Языкознание / Е.Е. Голубкова. — М.: МГЛУ, 2009. — Вип. 572. — С. 30.
3. Жуковська В.В. Вступ до корпусної лінгвістики: навч. посіб. / В.В. Жуковська. — Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. — 140 с.
4. Сысоев П.В. Иностранные языки в школе / П.В. Сысоев. — М.: ООО «Методическая мозаика», 2010. — Вип. 4. — С. 12.
5. Шевчук В.Н. Электронные ресурсы переводчика: справочные материалы для начинающего переводчика. — М.: Либрайт, 2010. — С. 44.
6. Halliday M.A.K. Lexis as a linguistic level / C.E. Bazell, J.C. Catford, M.A.K. Halliday & R.H. Robins (Eds.) // In Memory of J.R. Firth. — London: Longman, 1966. — P. 148–162.
7. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://en.wikipedia.org/wiki/Oxford_English_Corpus_site_ref-oec_2-0MacEnery T. and Wilson A. Corpus Linguistics](http://en.wikipedia.org/wiki/Oxford_English_Corpus_site_ref-oec_2-0MacEnery_T_and_Wilson_A_Corpus_Linguistics). — Edinburgh: University Press, 1996. — P. 23.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. Parsed Corpus of Early English Correspondence (PCEEC) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ota.ahds.ac.uk/desc/2510>
9. Text Encoding Initiative [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.tei-c.org/index.xml>

В статье рассмотрены новейшие пути и инструменты для обработки корпусных данных. Особое внимание уделяется определению понятий «корпус» и «лингвистический корпус». Описаны основные характеристики и этапы работы с электронным Oxford Text Archive и компьютерной программой WordSmith.

Ключевые слова: корпус, лингвистический корпус, ОТА, конкорданс.

The article deals with the latest methods and instruments for the corpus data analysis. Particular attention is paid to definition of the notions “corpus” and “linguistic corpora”. The basic characteristics and stages of work with electronic Oxford Text Archive and computer program WordSmith are described.

Key words: corpus, linguistic corpora, OTA, concordance.

УДК 821.161.2«19»-82.02

«ЕФЕКТ МІДАСА», АБО ДО ЕСТЕТИЧНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІРИКИ ВИСОКОГО МОДЕРНІЗМУ

Гальчук О.В.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті аналізуються твори українських поетів 1920–1930-х років, присвячені естетичній проблематиці, умовно названій «ефектом Мідаса». Визначається спільність і специфіка неокласичного й символістського дискурсів осмислення Краси, образу митця, завдань і призначення поезії, культури загалом. Наголошується на особливій ролі прецедентних образів і мотивів у моделюванні естетикологічних текстів, на зв'язку із традицією західноєвропейського фундаментального модернізму.

Ключові слова: естетизація, калокагатія, неокласика, модернізм, символізм, міф, прецедентний образ і мотив.

Здобутки української поезії, прози і драматургії 1920-х років, авторів яких іменують письменниками «Розстріляного відродження», чи «Національної і літературної катастрофи», М. Наєнко цілком слушно зараховує до зразків високого модернізму [6]. У своєму жанровому розмаїтті, експериментаторстві, поліфонічності, глибинності змісту вони вибудовують певний спільний символічний ряд зі зразками західноєвропейського високого, чи (за Д. Наливайком та ін.) фундаментального модернізму. Водночас в українському варіанті, зокрема в його поетичному дискурсі, поряд зі зловбоденною проблематикою як художньою рефлексією суспільно-політичних і соціальних катаклізмів доби активно розробляються успадковані від ранніх модерністів питання так званого естетикологічного комплексу. Їх підґрунтям стає естетизм — «культ мистецтва, концепція Краси як найвищого блага, як конкретної артистичної синтези Добра і Істини» [2, 539]. Більше того, з кінця 1920-х років естетична проблематика стає актуальною, що зумовлено, по-перше, пошуками нових естетичних орієнтирів, кульмінаційним виявом яких стала літературна дискусія 1925–1928 рр. По-друге, в умовах зародження соцреалістичної теорії і практики та набуття нею панівного статусу звернення до естетикологічних питань сприймалось як можливість вийти за суворі межі встановлюваного новою естетикою тематичного кола переважно суспільно-політичного характеру. По-третє, для художнього осмислення питань естетики митці зазвичай активно опрацьовували прецедентні мотиви й образи, зокрема античного походження, долучаючись до традиції світової літератури. А отже, у такий спосіб аргументували свою позицію щодо європейського вектора української літератури й культури в цілому як органічного й «генетично» зумовленого.

Мета запропонованої студії — проаналізувати твори символістського (В. Кобилянський, Д. Загум) й неокласичного (М. Зеров, М. Рильський, П. Филипович) дискурсів з естетичною проблематикою, окреслити парадигму прецедентних образів і мотивів текстів, позначених «ефектом Мідаса».

Автори різноформатних наукових праць, присвячених аналізу лірики українських неокласиків (В. Моренець, В. Брюховецький, О. Астаф'єв, В. Зварич, Г. Райбедюк, О. Томчук, О. Вишнеvsька, І. Башманівський та ін.), не раз наголошували на пріоритетності комплексу естетикологічних мотивів у їхній творчості. Проте порівняльного дослідження їх неокласичної та символістської інтерпретацій ще не було. Це, власне, й зумовило необхідність проаналізувати спільність і специфіку неокласичного й символістського дискурсів осмислення Краси, образу митця, завдань і призначення поезії, культури загалом; з'ясувати особливу роль образів і мотивів світової літератури в моделюванні естетикологічних текстів,

наголосити на зв'язку із традицією західноєвропейського фундаментального модернізму. Окреслені завдання визначають актуальність нашого дослідження.

Вважаємо, що в літературі модернізму естетикологічний комплекс мотивів пов'язаний із іншими — екзистенційним і космологічним. Перший містить мотиви щодо походження світу, його розвитку в часі, можливі перспективи і, як завершення космологічного циклу, — створення людини (антропологічні мотиви). Цей комплекс, пов'язаний із ментальними категоріями, характеризується найбільшою сталістю і є підґрунтям інших. На відміну від космологічного, екзистенційний комплекс, що розкриває специфіку буття людини (мотиви Фатуму, Ероса й Танатоса, едіпівські мотиви пізнання, вибору, прозріння тощо, типологію культурного героя (прометеїзм, антеїзм, одиссея та ін.) і антигероя (трикстер та ін.)), зазнає значного впливу соціального досвіду епохи-реципієнта. Зв'язок цього комплексу з космологічним не лише не втрачається, а й доповнюється завдяки своєрідному збагаченню мотивів новими значеннями. Як і екзистенційний, естетичний (чи естетикологічний) комплекс мотивів змінний і характеризується подвійною схемою зв'язку: є похідним і базисного космологічного, і екзистенційного комплексів, оскільки для митця ХХ ст. його творчість і все, що з нею пов'язане (мотиви Орфея, творчого усамітнення, слави тощо), перетворилися на прийнятну форму буття в сучасному світі.

Домінування естетичної проблематики і більше — естетизацію усієї творчості — умовно називаємо «ефектом Мідаса». Адже поети-неокласики і символісти, подібно до міфічного персонажа, що одержав у нагороду від Діоніса здатність перетворювати на золото все, до чого доторкнеться, «торкаючись» будь-якої теми у своїх віршах, перетворювали останні на тексти з більш або менш вираженою, але завжди наявною естетичною проблематикою — Краса, мистецтво, культура.

Свого часу О. Астаф'єв цілком слушно зауважував, що лірика неокласиків, «породжує свою, лише їй притаманну художню модель людської краси, яку можна інтерпретувати як відповідність реального ідеальному. Істотною прикметою ідеалу, втіленого в неокласичній поезії, є прагнення до єднання людини з природою, мистецтвом, історією — культурою взагалі, прагненням до їх пізнання і трансформації через категорію краси» [1, 5]. Вагомим фактором появи «ефекту Мідаса» стала і важлива роль у художньо-філософській парадигмі неокласиків смислової та функціональної сутності ідеї калокагатії як праоснови гармонійного світоустрою. Типологічна близькість поетичної інтерпретації естетикологічного комплексу мотивів за допомогою античних образів і мотивів неокласиками та символістами полягає в спільному, укоріненому в міметичну концепцію відображення світу підґрунті їхніх естетичних систем.

У парадигмі образів, якими символісти й неокласики послуговуються для оприявлення естетикологічних мотивів, ключовим є образ поета. Він персоніфікований, по-перше, в античних міфемах і реалонімах; по-друге, в постатях представників різних національних культур, у виборі яких задіяні критерії щодо митця, сформовані в античній естетиці; по-третє, у ліричному героєві «програмових» віршів з відчутними гораціанськими мотивами.

Модифікаціями образу поета є поет-деміург, поет-жрець, поет-ремісник, поет-вигнанець. Особливістю художнього осмислення є проблемний контекст (варварство і цивілізація, шляхи розвитку вітчизняної культури та роль у ній класичної спадщини тощо), на тлі якого він постає, а також трагічний ракурс інтерпретації, зумовлений модерністським світовідчуттям і специфікою втілення його українського варіанта. Серед античних міфем для позначення митця є і класичні образи зі сталою естетикологічною семантикою (муза, Орфей, Аполлон, Пігмаліон), і амбівалентні, введені в поетичний обіг модерністами (Хірон, Дедал, Ікар). При цьому, осмислюючи прецеденті персонажі, неокласики нерідко демонстрували оригінальне тлумачення, досягаючи «одивнення» — подання добре відомих фактів і явищ як невідомих, вперше побачених, дивних, що складають суть «мистецтва як прийому».

Так, поет-символіст В. Кобилянський розвиває комплекс естетикологічних мотивів, поєднуючи узвичаєні для символізму теми страждання, самоти, пошуків Ідеалу з неоромантичним зверненням до фольклору та неокласичною орієнтацією на викінченість поетичного вислову, його ясність, прозорість, на гармонійність і книжність вірша. Лейтмотиви, що визначають зміст і характер усіх інших мотивів та водночас репрезентують парадигму античних образів і мотивів у його ліриці, перегукуються з орфічним культивуванням духовного як частини божественного, інтересом до теорії метемпсихозу й мотиву рівності, передбаченого самою ідеєю переселення душ, художнім осмисленням діалектичних мотивів так званої «генетичної моделі», за якою первинна єдність, поділ і воз'єднання поділеного відбувається завдяки коханню тощо. З ідеями орфізму кореспондує і тематична тріада В. Кобилянського «Ерос—Хаос—Танатос». У його ліриці чинником Всесвіту є хаос, у доланні якого лише можливий поступ. Ліричний герой бачить світ як поєднання контрастів, а ідею єдності протилежностей доповнює християнськими мотивами вдосконалення людської душі через страждання. Саме союз поетичного слова та краси природи є, на думку митця, єдиним (на протигагу суспільному) гармонійним союзом

(«Так сумтно прекрасні...»). У вірші «О, не дивись...» В. Кобилянський пропонує самоозначення ліричного героя як поета («з лірою я вийшов на цей нелюдний шлях»), що служить богам («писень моїх невтішних предвічний страдник бог») і творить Красу, спрямовану у вічність («хай пісня з моєї ліри летиться, / Як не почують люди, то вчують небеса / Хай жевріє рубіном, хай перлами сміється, / Хай в неї убереться одвічна краса» [12, 87]). Сповідуючи спільний для символістів і неокласиків культ краси та творчості, В. Кобилянський намагається вивести власну формулу їхнього діалектичного зв'язку. У вірші «В таємні години» поезія стає символічним магічним кристалом, крізь який ліричний герой має змогу побачити справжню красу («Тоді зрозумів я душею новою, / Що вічна на всьому краса» [12, 91]), а у творі «Срібнострунно плаче арфа...» саме пісня «виклика нічного духа» [12, 65], тобто здатна встановити зв'язок між світом земним і потойбіччям.

Художній образ як єдиний семіотичний концепт неокласики й символізму визначив і спільність тактики рецепції — запозичення прецедентних персонажів, мотивів, тем і сюжетів, з одного боку, й імпровізація, довільне переформатування усталених інтерпретацій з другого. Скажімо, у неокласичній інтерпретації образу музи визначається кілька тенденцій, перша з яких — збереження традиційного змісту й архаїчної символіки (з атрибутованою і неатрибутованою алюзією) та надання образу вищого сенсу буття («Кому не мріялось, що є незнана Муза» П. Филиповича, «Прийшла, прийшла-таки, нарешті!» М. Рильського). Так, у вірші М. Рильського хоч ім'я музи не назване, але завдяки алюзії образу Аполлона, чиїм атрибутом вважався срібний лук, мотиву дива з ліричним героєм, а також тому, що вірш відкривав збірку «Синя далечінь», тобто, за класицистичною традицією, є твором-звертанням до покровительки поезії, неважко здогадатися, про кого йдеться. Муза М. Рильського «символізує культурний ландшафт і водночас позначає морально-етичні пріоритети автора, для якого мистецтво є джерелом емоційної радості й духовності» [8, 112]. Поет іде шляхом інтимізації образу: спочатку це боже-ственна сила, а потім рідна істота, яка розрадить «в осінній день, як вітер свище» і дасть сили піднятися над суєтою суєт. Отже, розробляючи проблему незнищенності мистецтва й творчого процесу як ритуалу, поет проголошує сенсом буття митця служіння Музі, бо лише воно є вічним у постійно змінюваному світі. На інтимізацію, «одомашнення» образу музи натрапляємо й у вірші П. Филиповича «Шануй гніздо...». Його муза вписана в український інтер'єр та екстер'єр, ідеальний для поета — природа, усамітнення і праця виводять на вершини духу, а її інтерпретація нагадує варіант Шевченкової «старенька сестро Аполлона».

Друга неокласична тенденція в моделюванні образу Музи — за допомогою образів-посередників, з іменами яких у різних культурах асоціювалося поняття «творчість». Наприклад, у М. Рильського — це образ Сафо («Сафо до Афродіти»), у П. Филиповича — М. Заньковецької («М.К. Заньковецькій»). Слід зазначити, що М. Рильський підхоплює традицію ранніх модерністів міфологізувати легендарну поетесу («Сапфо» М. Черняхівського, «Сапфо» Л. Старицької-Черняхівської).

Третьою тенденцією в неокласичній інтерпретації музи є інакомовне звертання до її образу. Так, у вірші М. Рильського «Рожевий лавр цвіте в моїй кімнаті» поєднано любовну тематику з темою поета й поезії. Атрибутика естетичної проблематики («лавр», «думки крилаті»), символіка світу творчості як країв «незнаних і чудних», дозволяє припустити, що адресат вірша — муза: «А ти — та ж сама. Разом із мною / Плиवेश безмовно в тіні п'яних віт / І держиши білою, тремтячою рукою / Незнаних лаврів невідомий цвіт» [13, 131].

Типовим для неокласиків є образ митця, що асоціюється з Аполлоном. У вірші П. Филиповича «Не сонце — п'яна шинкарка...» поет поступово набуває рис бога-деміурга й уособлює вічний акт творення. Самовизначення — «А я (спадкоємець Феба!)» [14, 56] — уписане в контекст усього твору, провідна тема якого — цілісність всесвіту з неподільністю макрокосму, мікрокосму і поезії. М. Зеров називає поетів слугами Аполлона, що здатні творити дива («Самоозначення») і звеличує їхню подвижницьку працю («Lucrosa»). Опосередковано, через образ лебедя — символ бога мистецтва, залучає міфологему поета й М. Драй-Хмара в сонеті «Лебеді».

Аналогічний підхід, у якому продемонстроване традиційне модерністське розуміння творчості як служіння музам, трансформується у ліриці символіста В. Кобилянського в мотив храмобудівництва, а репрезентаціями образу митця стають і будівничий храм («Я з давніх літ будую храм»), й іпостась звеличеного до деміурга античного Пігмаліона, який творить світ і рятує його від загибелі (послання «Різьбярєві»). І образ лебедя як один з орфічних концептів, оприявнений в інтимному, естетичному, філософському контекстах («Моя любов — мов білий лебідь...», «Вечірній смерк кидає тіль...»). Тема культури зринає й у вірші «Не відаю, чи ти живеш...», де любовний порив переходить у мотив самовизначення ліричного героя як митця, образом-символом якого знову є лебідь: «Тобі молитву посилаю / І в тузі серця непомірній / Тобі, мов лебідь той, співаю / Свої заплакані пісні...» [12, 101]. Власна творчість бачиться як «тужний

стві» поета-лебедя, сповнений рососою його «серця», що, «як у дзеркалі», відображає красу Всесвіту та його внутрішній світ. Порушені у вірші проблеми з розряду вічних, а відтак його інтертекстуальність, а саме вільний переспів «Сонета» (варіант — «Лебідь») С. Малларме, — закономірна. Водночас це й образ сокола, що постав на перехресті світової та національної традицій і містив авторський аргумент у латентній полеміці про митця, — на протиположності уявленням про натхнення як високе, але наївне досягнення дійсності (приміром, у «Ганімеді» Й.В. Гете), В. Кобилянський бачить поета (сокола) ініціатором творчого процесу, прагнення якого оновлювати рідну культуру й утверджувати її на «рідній чужині» є усвідомленими і цілком органічними («Я сокіл з гір»).

Виразний «ефект Мідаса» як тенденція примноження тематики твору естетичною проблематикою уможлиблює прочитання авторського образу золотої імортелі («Весно! Тобою оп'янений...») символом творчості, що, як і золота гілка в «Енеїді» Вергілія, символізує нетлінність естетичних засад, здатних здійснювати зв'язок між часами і народами.

Характерно, що неокласики у своїй ліриці досить часто персоніфікують Поета в образі скульптора (ремісника) (П. Филипович «З античних барельєфів», «Я — робітник в майстерні власних слів...», «Різьбярі», М. Зеров «Lucrosa», М. Рильський «Дедал безсмертний, втілення пориву», М. Драй-Хмара «Друге народження»). Це впливає зі сповідання естетики античної класики, яка базувалась на чуттєвому сприйнятті світу. Саме з античними різьбярями асоціюються митець узагалі й «мале» товариство М. Драй-Хмари, О. Бургардта і М. Зерова (М. Зеров «Lucrosa»). У вірші «Дедал безсмертний, втілення пориву» М. Рильський через осмислення відомого міфічного мотиву занурюється в комплекс проблем, пов'язаних із природою творчості, покликанням та самореалізацією поета. Герой його твору — це митець, що своїм хистом здобуває шлях до свободи, до повноцінного життя. Вільному Дедалу поет протиставляє власну несвободу, а мотив втрати Дедалом сина трансформує у втрату любові — для ліричного героя вона є «дитям», загубивши яке, митець втрачає натхнення. Зберігаючи сюжетну колізію міфу, М. Рильський акцентує на горі батька (митця) і дає своє розуміння причин цієї трагедії. Якщо в міфології смерть Ікара — це покарання за те, що він піднявся до заборонених висот, порушивши гармонію «верху—низу», то у М. Рильського сам поет усвідомлює кінечність своїх почуттів: *«Моя любов упала в брудне море, / Але не сонце крила підтягло, / А в темну ніч, коли недвижні зорі, / Я зрозумів, що все — що все пройшло»* [13, 140]. Так за допомогою античного тексту неокласик творить міф про роль емоційного первня в бутті поета, поєднуючи мотив нещасливого кохання з мотивом конфлікту митця й натовпу («брудне море», «темна ніч», «недвижні зорі»), потрактованим у романтичному ключі.

Поряд із традиційними в парадигмі образів Поета постає Хірон. В однойменному сонеті М. Зерова цей образ уписується в неокласичну модель досконалого світу як символ перемоги духовного над тілесним, цивілізації над варварством, гармонії над хаосом. Отже, Хірон — це той «культурний» герой, який перетворює світ не за допомогою сили і влади, а завдяки своєму мистецькому таланту. Зберігаючи архаїчну характеристику, через актуалізацію мотиву поетичних здібностей він стає носієм цивілізаторського первня і, припускаємо, переростає в символ античності як типу культури. Амбівалентний за своєю двоїстою суттю (людина-звір), він, за концепцією Ф. Ніцше про дві стихії античності [див. 7], піднявся над своїм тваринним еством («діонісійством») і символізує перемогу «аполлонівського» завдяки причетності до Поезії, а отже, з міфеми перетворюється у філософему.

Картина світу символіста Д. Загула також не обмежується уявленнями про природний космос, а потребує доповнення естетикологічними мотивами, у яких відображається авторське бачення прекрасного, ролі митця й природи творчості. На підставі того, що в Д. Загула «майже зовсім відсутні вірші про творчість, поета і поезію, що для символіста є дуже принциповим, адже він приходить у літературний процес з новою концепцією творчості, полемічною відносно попередньої літературної епохи» [5, 49], М. Моклиця висловлює сумнів щодо символістської природи його творчості. З таким категоричним твердженням погоджуємося лише частково. Адже творів з розряду «програмових» у доробку Д. Загула не бракує, інша річ, що його символізм, виразний у ранній збірці «З зелених гір», коли поет, тільки «почав “вростати” в метафізичну схему символістської теорії» [9, 49], був пізніше не тільки суттєво скоригований, а й, за фразеологією того часу, «самозліквідований». Саме в його віршах естетичної тематики унаочнена символічна боротьба «Горація» з «партійними директивами», позиції поета і функціонера від літератури, у «програмі» якого пошуки Краси сусідять з обов'язком служити масам, вимога високої культури Слова — з орієнтацією на зрозумілість і доступність. Отже, естетичні декларації Д. Загула оприявлюються, з одного боку, через обстоювання типового для символіста культу краси (переважно в ранній ліриці); з другого, — через полемічний діалог з опонентами під час літературної дискусії 1925–1928 рр. При цьому в обох випадках він не раз звертається до греко-римської художньої образності, що, власне, цілком закономірно, позаяк лексикон естетикологічних мотивів укорінений у її традиції. Так,

Д. Загул мріє про витворену художнім словом всепереможну Красу: «Багато акордів на струнах моїх, / Душа їм і ліку не знає, / Життя повнозвучно торкається їх / І звуки пісень викликає. / Ловлю невловими хвилини життя, / Лечу за святою красою» [10, 49–50]. Поет приймає античну максиму «Ars longa, vita brevis est», стверджуючи, що краса творчості довговічніша за красу фізичну. Проте зміст його ранніх творів засвідчує і неоднозначність авторської естетичної платформи: з одного боку, озвучування типово символістського переконання про те, що досягти ідеалу краси можна лише у мріях («За недосяжною красою / Блукаю серцем скрізь» [10, 59]), з другого — одним із лейтмотивів є ствердження суспільного призначення поезії. Можливо, своєрідним узагальненням позиції автора є вірш «Не слухають мене дзвінкі рими». Д. Загул оперує традиційним мотивно-образним комплексом античного походження (Аполлон, муза, Парнас) і для формулювання свого естетичного кредо, і для протиставлення класицистичної естетики не-класицистичній. «Інакшість» ліричного героя він підкреслює демонстративною антитезою «реальний світ — світ мистецтва» («Нема на мені божої окраси, / Я земний чоловік!»), а його відмова від орієнтації на принципи класицизму втілена в промовистих образах мовчазної арфи, зрадженої ним музи, ім'я якої Д. Загул називає парафрастично («Прости мені, небесная богине / Що я тебе ненароком завів!»), покинутого Парнасу й імені бога — покровителя мистецтв. Антична образність стає тут і «об'єктом», і «знаряддям» у дискусії щодо тези «мистецтва для мистецтва», яку поет коригує відповідно до національної специфіки українського символізму.

Можливо, така особливість естетичних уподобань раннього Д. Загула, підсилені у пізніших творах ідеологічною заангажованістю, і склала підґрунтя критичних сумнівів щодо символістської домінанти митця та зумовила його драматичні взаємини з неокласиками. Та попри все, у творчості неокласиків і Д. Загула набагато більше сфер доторкання, ніж протистояння, у тім числі й оприявленість «ефекту Мідаса». Скажімо, у трактуванні митця він близький до запропонованої неокласиками парадигми митець-ремісник, митець-скульптор, що сягає традиції античного тлумачення. Так, у вірші «Білий мармур» Д. Загул пропонує альянсу на мотив Пігмаліона, який вкладає життя у новий витвір. Образ митця-деміурга доповнений важливою характеристикою: чи не важливішою за сам акт творення є можливість віднайти в ньому alter ego та відповіді на загадки власного буття: «Може, знайдеш в ній розгадку / Власних болів і страждань, / Глибину свого упадку, / Далечинь своїх зітхань» [10, 70]. Автор ускладнює естетичну проблематику філософською, а відтак мистецький витвір у його тлумаченні перетворюється на ще один усе-світ, у якому віддзеркалюється малий всесвіт автора. Тут, можливо, варто говорити й про альянсу на ідеї Г. Сковороди (а це ще один перегук символіста з неокласиками, у поезії яких образ мандрівного філософа й мотиви його творчості звучали не раз). Митець Д. Загула, як і Нарцис Г. Сковороди, що, вдивляючись у відображення, пізнає себе, а через власний твір краще розуміє свою сутність. Свідченням тяжіння його ліричного героя до саморефлексії є і досить часте звернення поета (як і В. Кобилянського) до образу дзеркала, свічада («Будьмо, як зорі літом...», «В дзеркалі Черемошу...»). Діалогізує Д. Загул і з Й.В. Гете. Так, у вірші «Різні мотиви» він протиставляє винесеній в епіграф формулі Й.В. Гете — «Талант поета дозріває в тиші, а вдача — тільки в бурі життєвій» свою позицію: «Не в тишині формується поет, / Не в самоті німих чернечих келій. / В юрбі людей, бурхливій і веселій, / Він розіклав барвистий свій намет» [10, 104]. На його думку, поет — це трибун, який не веде, а, навпаки, — служить масам, що й самі не знають своєї мети («де ловить він життя високі трелі / і рух юрби до невідомих мет»). Завдання сучасного митця, вважає автор, — відтворення реальної дійсності, а не світу мрій, фантазій та ідей: «Живий поет — не класик, не естет, — / Він дійсний світ одбити в пісні мусить! / Життя, як море, змінне і бурхливе, — / Він мусить знати всі його мотиви» [10, 104]. Щоправда, ріже слух слово «мусить», повторене двічі, що дамокловим мечем нависає над поетом, витіснивши «хоче», «прагне», «бажає». Своїх опонентів (радше всього, неокласиків, бо йдеться про класичні форми у віршуванні, культивовані ними, принцип творчого анахоретства, не раз позиційований неокласиками, та ін.) Д. Загул намагається переконати, що «ні тріолет, ні станса, ні сонет / Сучасного не вдарить, не зворушить» [10, 104]. При цьому його власна поетична настанова написана у формі сонета. Схоже, що автор так і не прийняв беззаперечно й до кінця те, у чому мусить упевнити інших, і це надає його творам прихованої драматичної інтонації.

Позаяк у міфі про царя Мідаса актуалізований не лише мотив «чудесного подарунку» перетворювати все навколо в золото, а й трагічний — Мідас утрачає можливість користуватись звичними речами, не може їсти і пити, і, врешті, убиває своїм доторком власну доньку. Тож розробка естетичної проблематики як вияв в українській ліриці високого модернізму «ефекту Мідаса» включає і драматичні мотиви: самотність, відчуженість, втрата близьких смерть. Нерідко такі мотиви виразно автобіографічні й водночас є оприявленням думки про покарання талантом, так званий «подвійний хрест» (за В. Ільїним) [4, 312]. Так, у парадигмі античних міфем, пов'язаних з образом митця, не раз з'являється образ Орфея. Тяжіння до рецепції цього образу не в останню чергу пов'язане, на нашу думку, з можливістю розгор-

нути трагічну інтерпретацію долі поета в сучасному світі та з неокласичним поглядом на красу, що суголосний із висловленою свого часу думкою Й.В. Гете в трагедії «Фауст». Її протагоніст марно намагався забрати Єлену з обіймів Париса і вигукнув після її зникнення: «Хто взнав її — без неї жить не може!» Так веймарський класицист висловив прагнення схопити первісну форму ідеалу краси й водночас тугу за його недосяжністю та незбагненністю, яка завжди спричиняє страждання. На цьому стражданні певною мірою і тримається фаустівський неспокій і жадова вищої миті. У сонеті «Класики» М. Зеров так само говорить про красу античності, яка «Для нас лиш порив, недосяжна мрія / Та гострої розпуки гострий біль» [11, 65].

У власному міфі про Орфея неокласики втілювали концепцію Поета — «універсального митця», що формує свій неповторний світ винятково на духовних цінностях, найповніше виявляючи ідеали гуманістичної культури (М. Зеров «П.Г. Тичині»). Ім'ям Орфея П. Филипович означає мистецтво, яке доповнює гармонію космосу природного («весняну радість незмірну / Віщує соняшний спів») і людського («усі приходять до згоди / Безмежно життя любить» [14, 58]), у вірші «Не злато, ливан і смирну».

В. Кобилянський також виходить на трагічну інтерпретацію образу поета: спільним у міфі про лебедів Аполлона й у міфі про Орфея-лебедя є мотив смерті. Для народів північної півкулі «північ» асоціювалася зі смертю, тому Гіперборея, місце зимівлі Аполлона, — поняття не географічне, а міфологічне; а в образі лебедя Орфей спускався в царство померлих. Цей семантичний нюанс не раз осмислювали митці різних епох, наприклад, у В. Шекспіра лебідь названий «тим, що славить смерть». Саме завдяки своїй поліфункціональності цей образ став одним із улюблених і в поезії модерністів, які поглиблювали його зміст або наділяли новими значеннями. У ліриці В. Кобилянського мотиви ранньої смерті («Ой хоч би боги почули, / Та й послали ранню смерть!» («Пісня»)), самотності («І знову я один... Навколо степ і степ...») («Гата моргана») є чи не найхарактернішими. Вони «виростають» із теми страждання, яку не безпідставно вважають визначальною в творчості поета, що «спочатку набуває автобіографічного відтінку, а згодом трансформується в наскрізний по-бодлерівськи забарвлений мотив — неминучого приречення на життєві муки» [3, 238].

Драматичні інтонації в ліриці В. Кобилянського зумовлені також усвідомленням, що мистецтво як царство духу існує лише у фантазіях і мріях («Чи ви були в моєму царстві», «Є в серці поета...»). У поєднанні з овідійськими ностальгійними настроями смутку за покинутою батьківщиною і коханою поет втворює свою інтерпретацію мотиву втраченого «золотого віку», ідеалу, несумірного з дійсністю. Згаданий вище образ храму сусідить у нього з прометеївським мотивом самопожертви, до якої готовий митець («В моїй душі...», «Блакить твоїх очей»).

Отже, освоюючи символістську традицію, В. Кобилянський пунктирно означає тенденцію, розвинену пізніше екзистенціалістами: мотив самотності звучить спочатку як порожнеча в душі ліричного героя («Коли б я міг любити»), як втрата рідних і друзів («На зоряну, молочну путь...») і, врешті, виростає в екзистенційне світовідчуття людини, яка, втративши Поводиря, залишилася самотньою у світі. Актуалізація мотивів самотності й ранньої смерті, які, з одного боку, стали даниною традиції символістській поезії з її розчиненням в особистості автора, а з другого — проявом «комплексу Кассандри», характерного, за В. Державиним, і для творчості неокласиків.

Таким чином, на думку символістів В. Кобилянського, Д. Загула та поетів-неокласиків М. Зерова, М. Рильського, П. Филиповича, необхідною умовою для повноти життєвої реалізації є творчість, що зумовлює такі модифікації образу поета в їхній ліриці, як поет-деміург, поет-жрець, поет-скульптор (ремісник) і поет-вигнанець. Переважає трагічний ракурс його інтерпретації на тлі осмислення питань «варварство і цивілізація», шляхів розвитку вітчизняної культури й ролі в ній класичної спадщини тощо. Образи-репрезентанти героя-митця з античної міфології (Орфей, Аполлон, Хірон, Дедал) та історії культури (Овідій, Горацій, Катулл, Аристрах та ін.) увиразнюють провідну — естетичну проблематику. А вона своєю чергою провокує домен естетизації — своєрідного «ефекту Мідаса» — усього неокласичного й почасти символістського тексту української лірики високого модернізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Астаф'єв О.Г. У пошуках світової гармонії. Григорій Сковорода і Юрій Клен: діалог через віки / О.Г. Астаф'єв. — Ніжин : Ніжин. держ. пед. ін-т ім. М. Гоголя, 1996. — 30 с.
2. Державин В. Поезія Миколи Зерова і український класицизм / В. Державин // Українське слово : Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. : у 4 кн. — К. : Рось, 1994. — Кн. 1. — С. 522–541.

3. Історія української літератури ХХ ст. : у 2 кн. / за ред. В.Г. Дончика. — К. : Либідь, 1994. — Кн. 1: 1910–1930-ті роки. — 784 с.
4. Ильин В.Н. Аполлон и Дионис в творчестве А.С. Пушкина / В.Н. Ильин // Пушкин в русской философской критике: конец XIX — первая половина XX в. [статьи]. — М. : Книга, 1990. — С. 309–316.
5. Моклиця М.В. Модернізм у творчості письменників ХХ століття : навч. посіб. для студ. вузів : в 2 ч. Ч. 1: Українська література / М.В. Моклиця. — Луцьк : Вежа, 1999. — 154 с.
6. Наенко М.К. Фрагмент високого модернізму: «Замість сонетів і октав» / М.К. Наенко // Вісник Львівського університету. — Л., 2008. — Вип. 44. — Ч. 2. — С. 254–258. — (Серія філологічна).
7. Ницше Ф. Рождение трагедии, или Эллинство и пессимизм / Ф. Ницше // Так говорил Заратустра; К генеалогии морали; Рождение трагедии, или Эллинство и пессимизм / [пер. с нем.]. — Минск : Попурри, 1997. — С. 453–592.
8. Райбедюк Г.Б. Неокласици: естетична система та персоналії : навч. посіб. / Г.Б. Райбедюк, О.Ф. Томчук. — Ізмаїл : СМІЛ, 2005. — 352 с.
9. Черниш Г.М. Символістська сторінка Д. Загула / Галина Черниш // Слово і час. — 1990. — № 8. — С. 49–51.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. Загул Д.Ю. Поезії / Д.Ю. Загул. — К. : Рад. письменник, 1990. — 326 с. — (Б-ка поета).
11. Зеров М.К. Твори : в 2 т. / М.К. Зеров. — К. : Дніпро, 1990. — Т. 1: Поезії та переклади. — 843 с.
12. Кобилянський В.О. Поезії / В.О. Кобилянський / редкол.: М.П. Бажан та ін.; вступ. ст. С.А. Крижанівського. — К. : Рад. письменник, 1959. — 344 с. — (Б-ка поета).
13. Рильський М.Т. Зібрання творів : у 20 т. / М.Т. Рильський. — К. : Наук. думка, 1983. — Т. 1: Поезії 1907–1929; Проза 1911–1925. — 535 с., 1 л. порт.
14. Филипович П. Поезії / П. Филипович. — К. : Рад. письменник, 1989. — 196 с.

В статті аналізуються произведения українських поетів 1920–1930-х років, посвященні естетическій проблематиці, условно названній «ефектом Мидаса». Определяється общність и специфика неоклассического и символистского дискурсов осмысления Красоты, образа поэта, задач и назначения поэзии, культуры в целом. Отмечается особая роль прецедентных образов и мотивов в моделировании эстетикологических текстов, связи с традицией западноевропейского фундаментального модернизма.

Ключевые слова: естетизация, калокагатия, неокласицизм, модернізм, символизм, миф, прецедентний образ и мотив.

This article analyzes the works of Ukrainian poets of 1920–1930s addressing a set of aesthetic issues known as the “Midas Effect”. Representations of comprehending Beauty, the image of an artist, objectives and purpose of poetry and culture in general in neoclassical and Symbolist discourse are compared. The paper highlights the role of precedent images and motives in modeling aesthetic texts and their connection with the tradition of West-European fundamental modernism.

Key words: aesthetic, kalokagathos, neoclassic, modernism, symbolism, myth, precedent image and motif.

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ ВАРІАНТИ МІФОСЦЕНАРІЮ ІНІЦІАЦІЇ В ТЕКСТОВИХ ПРОСТОРАХ ВОЛОДИМИРА ДРОЗДА

Вишницька Ю.В.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті проаналізовано індивідуально-авторські варіанти міфосценарію ініціації Володимира Дрозда. Семіотична модель цього сценарію являє собою домінантно-периферійну структуру міфологемного типу. Серед ключових міфологем виокремлюються «Рай», «шлях», «вогонь», «вода».

Ключові слова: міфологема, міфологічний сценарій, міфологічна модель, символ, медіатор, передвісник, хронотоп, мотив, сакральний.

У релігійно-філософському словнику ініціація визначається як зміна онтологічного стану людини та її суспільного статусу. Ініційованому пропонується пройти через певну боротьбу й вийти з неї переможцем, що в символічному аспекті означає проходження через внутрішню смерть для минулого (старого життя) й друге народження задля майбутнього (нового) [2]. Тобто йому необхідно «скласти іспит на новий рівень своєї особистісної й соціальної зрілості та отримати інструкції стосовно правильного проходження нової стадії життя» [1]. О. Фрейденберг у лекціях «Вступ до теорії античного фольклору» зауважує, що посвята в архаїчну епоху семантизувала смерть, яка ставала безсмертям. Дійство посвяти полягало в тому, що посвячуваного саджали на високий стіл-стілець, накривали покривалом, над його головою тримали плоди, а навколо нього велися танці — «смертний» ставав «небом», «храмом». Пізніше цей обряд відображається в християнському обряді хрещення. Цікаво, що зміни в обрядах ініціації, на думку О. Фрейденберг, торкаються структури: домінанта обряду (єдність природи й суспільства, система тотожності й редуплікації) щезає, а периферія висувається на передній план: «основне відходить у пережитки чи в небуття, другорядне з'являється в якості домінанти і задає тон» [8, 142].

Пірнати в колодязь вод, до глибин власної душі, у пошуках перлини — скарбу самого себе, — так описує К.Г. Юнг процес ініціації, або духовного відродження людини [9, 103–104]. Психолог розглядає таке пірнання як переживання «архетипу смислу», коли «завалюються всі підвалини та підпори, коли немає щонайменшого укриття, страхування, раніше прихованого в неприступній для потрактування нісенітності Аніми» [9, 119].

Сценарій повернення до хаосу можна вважати початковим етапом ініціації, який, по-перше, розгортається в локусно замкнених просторах; по-друге, ідентифікується з почуттям абсолютної покинутості, безпомічності, безвиході, відчаю, самотності; по-третє, семантично ототожнюється зі шляхом сходження до пекла, маркованого темрявою, відчуттям розриву, розірваності, прірви тощо.

Випробовування — другий етап ритуалу ініціації. Він є найдовшим і найвідповідальнішим, оскільки від того, як ініційований подолає перешкоди, залежить його перехід до нового статусу. Перехід через «найбільш концентровані, згущені, страхітливі зони» страждання — це шлях втрат, подолання свого «єго», свого «старого я» для “incipit vita nova”. М. Новикова, аналізуючи міфосвіт Роберта Бернса, зупиняється на міфологемі дороги, що в міфологічній та фольклорній традиції є ініціальним шляхом — Дорогою випробувань, до того ж, зауважує науковець, «не так фізичної сили, як моральних якостей, уміння поводитися у світі» [7, 89].

Усі дослідники ритуалів ініціації солідарні в одному: ініціація — це шлях в один кінець, шлях із метою здобуття нової, очищеної, душі, що спіткала істину, це шлях абсолютних втрат усього старого, усіх попередніх структур, це вхід до первинного хаосу задля того, щоб оновленим, чистим вийти в новому бутті. М. Еліаде в розділі «Осяяння і внутрішнє бачення» книги «Міфи, сновидіння й містерії» уточнює, що ініційований, пройшовши «смерть і воскресіння», народжується для нового буття, котре, хоча й продовжується в цьому світі, але має вже інші екзистенційні виміри [5, 181].

Третім, заключним, етапом вважається повернення ініційованого, входження його в нову якість, залучення до спільноти, суспільства. Обряди входження, посвяти супроводжуються в усіх ритуалах трапезою, святом, радістю, веселощами, ритуальними танцями тощо. С. Махліна, аналізуючи різноманітні форми релігійних уявлень крізь семіотичну призму, описує обряд посвяти як складний комплекс знакових елементів, серед яких: Світове Дерево («дублікатами» якого є береза, верба, дуб тощо) як Вісь Світу, Космічне древо (ізоморфами універсального символу Світового Дерева є вогонь, що набирає форми вогняного

стовпа, птах, мотузка тощо); символічне сходження на Небо (структурно-семантичні символи його — сходження на дерево, гору тощо); образи-медіатори (що метонімічно символізують такий рух, як-от орнітологічні образи); магічні предмети; зовнішній вигляд ініційованого, його атрибути тощо [6, 10–31].

Отож, ініціація, маючи за мету якісні внутрішні й зовнішні зміни, що відбуваються з ініційованим, обов'язково передбачає жертвність і — як наслідок — тимчасову втрату свого «я», і це має символічний підтекст. Тобто в кінцевому підсумку ініціація покликана виконувати терапевтично-психологічну функцію зцілення.

Художньо-сакральна сфера експлікує унікальні трансформації сакрального ритуалу, моделюючи індивідуально-авторські варіанти міфосценарію ініціації.

Міфологічний сценарій розуміється нами як семіотичний конструкт, структурно-семантичний інваріант певних фоново-культурологічних та етнічних міфів, який має поліваріативну індивідуально-авторську текстову реалізацію.

Метою запропонованої статті є побудова семіотичної моделі міфосценарію ініціації на матеріалі роману Володимира Дрозда «Листя землі».

Ініціація розкривається у «книзі доль і днів минутих» як шлях до таїни буття. Ініціація — шлях до мрії, звільнення від «*оков старих вір, <...> від земних і небесних богів*» [3, 137] очікує на людей Пакуля, райського Краю, де насправді — пекло. Міфологема шляху розгортає міфосценарій кінця — доходження до нижньої точки вертикалі, пекла — як умову переродження і віднайдення омріяного щастя: «*<...> дорого заплатить вона [людина. — В.Ю.] за щасливу оману сю. Брестиме вона тяжко, кривавлячи крутий шлях свій і кістками засіваючи. І запрагне людяка знову оков на душу свою, бо страшно їй стати від самої себе, і буде час великого випробування, чи достойна яна нової землі і нового неба*» [3, 137]. Метою і кінцевою точкою випробувань для пакульців має стати розгадування у своїй душі «таїни буття»: «*<...> прийде <...> час, коли людяка можуть свою і силу відчує, ще не збагнувши для неї сьогодні. І бачитиме вона всю землю перед себе<...>. І відчує людяка тягар і біль, як я відчував. І одвітом великим за все живе людяка одвічатиме, бо у волі її буде — кинути землю в прірву пристрастей своїх. Аж тоді скаже собі людяка: ось відкрила я таїну буття, вона в душі моїй...» [3, 138]. Усі етапи ініціації проходить Гаврило Латка, шукаючи землю Горіхову. «Занурення» в хаос, відділення від соціуму, від рідного дому для Гаврила Латки — це відхід від рідного Краю в пошуках острова щастя. Шлях до нього — суцільна низка втрат: матері, дітей, дружини. Результатом же пошуку райської землі стає повернення додому й осмислення ціни пошуків та осягнення «таїни буття». Своєрідним мікросценарієм ініціації стає для Гаврила Латки зустріч у тайговому селі з «тамтешніми жителями», які здійснюють над ним ритуал ініціації: зачиняють у порожній хаті і стережуть «*шість тижнів, доки йон душею і тілом од блукань своїх одужав*» [3, 230–231], забороняючи розмовляти. Випробування самотністю, мовчанням завершується переродженням: Гаврило «*з тих пір перемінився, іншою людякою став. <...> і залишив йон промисли золоті, а поселився в тайзі, і людяки довоколишні за святого мають його*» [3, 231]. Переродження, духовна метаморфоза відбувається з ініційованим Гаврилом опосередковано: через «передзвін дзвонів», який у християнській традиції вважається сакральним звуковим символом, медіатором, що поєднує землю з небом і відкриває таємні «канали». «Одужування» героя проходило за допомогою передзвону дзвонів, почути які вдавалося не кожному, адже «*хто вже удостоївся чути передзвін у землі Горіховій, на того святість сходить*» [3, 231].*

Подібну ініціацію проходить отець Олександр: блукання Страхоліссям, коли «*заступали йому дорогу кущі та дерева*», стає для отця Олександра пошуком «*духовної стезі, «трудної стезі*» [3, 622–623]. Випробування для нього — це така ж низка втрат, як і для Гаврила. Хоча шлях до себе Гаврило долає через смерть усієї родини, отець Олександр же втрачає не лише рідних, а й нажите роками добро. Ось як він описує в «Книзі днів» свій шлях до істини: «*Забрав ти статок увесь од мене, що в гріхах земних потонув, корів жирних забрав, коней вороних, овець моїх і курей моїх. Залишив ти голого мене серед пустелі житейської, аби відчув я на шкурі власній, як бідним людякам живеться. А докуль перебував я наче у шкурі залізній, до світу не почутливий. Далей забрав ти од мене дитву мою, кровиночок моїх, і жонку забрав навіки. І волав я, нерозумний, до тебе, бо ще власні болячки мені боліли гостріше, аніж болячки людяцькі, ще не відкрилася мені висока премудрість твоя. Тади послав ти мене до тюрми мринської, у каземати муровані, віддавши на лихую наругу антихристам. Аж тади побачив і відчув я сповна, скільки горя людяцького навколо мене у світі твориться. Аж тади я зрячим душею зробився*» [3, 622–623]. Ініціація отця Олександра відбувається в християнській системі координат: до «таїни буття» отця Олександра «*приводить Господь*», а результатом душевної «зрячості» стають відкриті «*рани людські*» в душі отця Олександра: «*І увесь я тепер у ранах, яко ти, Господи, коли на хресті був розіп'ятий, се — рани людські, і болять мені*» [3, 623]. Біблійні паралелі випробувань Ісуса Христа і «*пакульських людяк*»

(зокрема, отця Олександра) експлікують християнський сакральний контекст міфосценарію ініціації в романі Володимира Дрозда «Листя землі»: «Привів мене Господь, щоб утямив я: людина, яка в такі страшні часи будує, а не убиває та руйнує, Божим перстом відзначена. Бо тільки така людина порятує світ од божевілья, і болій ніхто» [3, 623].

Одним із «християнських» маркерів ініціації-випробувань є міфологема чаші страждань: «<...> і знову горювала земля пакульська у розрусі та голоді, і Христия разом з людьми Краю пила чашу гірку» [3, 443]. Філософським підсумком випробувань, ініціації як шляху до себе стає «навернення» до Бога: «Отак і Господь посилає на людей грішних війни, революції, болесті та наруги усілякі. <...> і буде ще лих немало на землі нашій, аж тади запалає знову у душах людських вогонь добра та любові, і навернуться вони знову до Бога, і уже — навек» [3, 624]. Умовою здійснення такого сценарію ініціації є, на переконання автора роману, терпимість (невипадково Кузьма, син Несторів, що зводить млин на горі в часи тотальної ненависті, злості і відбудовує його після руйнації, має прізвище Терпило), любов, добро і працелюбство, адже, як повідав Уляні з небес Нестор Семирозум, «перепливе ріку той, хто не вбоїться виру і рук не опустить, хоч і судилося йому утонути» [3, 510]. Переродження душі через великі страждання принесе очищення землі від зла: «Кому ж воно треба, горювання наше?» і відповів Нестор Семирозум так: «Вам, людякам, найбільш і треба. Щоб душі ваші од зла очистилися і добром напиталися. Не скоро це ще буде, але — так. Сказано-бо в Святому писанні: “Хто до кінця витерпів — порятується”. І не тільки для самих себе ви горюєте, а в ім'я усіх, хто на землі проживає. Бо набуте душами вагими у стражданнях великих для наступних колін людських, країв і земель усяких, наукою гіркою та світлом духовним висіється й проросте» [3, 444–445]. Міфологема «вогняної ріки» є символом перешкод, які судилося пройти задля підтримання «вогню душі» як часточки вселенського вогню: «І бажав я йому [Пакулю, Краю — В.Ю.] жагуче, як живий, а не мертвий давно, пережити усе, що судилося йому пережити, перебрести через вогняні ріки часу, перебрести — і бути» [3, 322].

Отже, художній текст роману Володимира Дрозда актуалізує мегаміфосценарій ініціації як семіотичний конструкт, що складається з декількох мікроміфосценаріїв і відтворює комплементарні фонові енциклопедичні, етнічні (в її язичницькій і християнській іпостасях) та індивідуально-авторські парадигми.

Так, ретрансляцією першої сходинки ініціації є міфосценарій повернення до первинного хаосу, що реалізується за допомогою міфологем — експлікаторів першохаосу: ініціальних локативів («тайга», «порожня хатина», «каземати муровані» у «тюрмі мринській») і темпоралей (шість тижнів усамітнення, роки втрати орієнтирів, десятиліття зневіри тощо); ініціальних медіативів (річки, ліси, гори тощо). Індивідуально-авторськими реалізаціями міфологічного зрізу медіаторів є «подвійна» онтологічна піроморфно-гідроморфна міфологема «вогняної ріки» та топонім «Страхолісся», а також мотиви: виходу з дому — з Пакуля, з Краю (задля пошуків острова щастя), ізоляції, самотності, страху, суцільних втрат.

Другий етап ініціації представлено міфосценарієм пошуку Раю, що актуалізується домінантною міфологемою шляху й лейтмотивом випробувань. Індивідуально-авторським варіантом міфологеми Раю в тексті роману є «Горіхова земля», що лежить на «острові щастя», «острові блаженних». Ключова міфологема шляху експлікує «вмонтований» міфосценарій кінця як умову проходження випробувань і повернення оновленим: пересування онтологічною вертикаллю до її нижньої точки стає для героїв шляхом осягнення «таїни буття».

Міфосценарій пошуку Раю реалізується мотивами втрат як певного символічного жертвоприношення та страждань, що об'єктивується міфологемами «чаша страждань», «хрест». Останні реконструюють в тексті роману християнську комплементарну парадигму.

Третій етап ініціації об'єктивовано міфосценаріями повернення та віднайдення Раю. Міфологема віднайденого Раю являє собою інтравертний ініціальний локатив — центр мікросвіту: «Горіхова земля» віднаходиться в людській душі. А міфосценарій повернення (Гаврила Латки з мандрів світом) реконструює повернення до сакрального центру: початкової точки шляху — Дому (Пакуля, Краю) і її локальної координати — серця людини. Інша сюжетна лінія роману (про отця Олександра) розгортає міфосценарій повернення в християнській міфологічній системі («навернення» до Бога).

Семантично міфосценарій віднаходження Раю є міфосценарієм осягнення «таїни буття», що відбувається у контексті християнського світосприйняття. Звуковим символом переродження, сакральним атрибутом та медіатором між світами виступає в тексті етноміфологема «передзвону дзвонів». Цей мікросценарій є компонентом мегасценарію початку, в якому космогонічні, життєвірні та життєствердні мотиви овиявлюються своїми варіаціями: терпимість, мудрість (семантика прізвищ і прізвицьк «Терпило», «Семирозум»), працьовитість, любов, доброта, життєрадісність — і стають умовою здійснення міфосценарію віднайдення Раю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белковский С.А. Инициация взросления в различных культурах [Электронный ресурс] / С.А. Белковский. — Режим доступа : <http://www.follow.ru/article/265>; <http://gnozis.info/?q=node/4675>
2. Василенко В. Краткий религиозно-философский словарь [Электронный ресурс] / В. Василенко. — 1996. — Режим доступа : <http://terme.ru/dictionary/188>
3. Дрозд В. Листя землі. Кн. 1 / Володимир Дрозд ; упоряд. Ірина Жиленко. — К. : Києво-Могилянська академія, 2009. — 701, [1] с. — (Серія «Бібліотека Шевченківського Комітету»).
4. Жулинський М. На самотині з Богом / Микола Жулинський // В. Дрозд. Листя землі. Кн. 1 / Володимир Дрозд ; упоряд. Ірина Жиленко. — К., 2009. — С. 8–35. — (Серія «Бібліотека Шевченківського Комітету»). — ISBN 966-01-03-20-4 (сер.). — ISBN 978-966-518-528-4.
5. Еліаде М. Священне і мирське; Міфи, сновидіння і містерії; Мефістофель і андрогін; Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання / М. Еліаде ; пер. з нім., фр., англ. Г. Кьорян, В. Сахно. — К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. — 591 с.
6. Махлина С.Т. Семиотика сакральних релігійних представлень / Светлана Махлина. — СПб. : Алетейя, 2008. — 172 с. — (Серія «Миф. Религия. Культура»).
7. Новикова Марина. Міфи та місія / Марина Новикова. — К. : ДУХ і ЛІТЕРА, 2005. — 432 с.
8. Фрейденберг О.М. Миф и литература древности / О.М. Фрейденберг. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1998. — 800 с. — (Исследования по фольклору и мифологии Востока).
9. Юнг Карл Густав. Архетип і несвідоме / Карл Густав Юнг ; пер. з нім. — К. : Український письменник, 2014. — 358 с. — (Світло світогляду).

В статті розглянуті індивідуально-авторські варіанти міфосценарію ініціації Володимира Дрозда. Семиотична модель цього сценарію представляє собою домінуючу периферійну структуру міфологічного типу. Серед ключових міфологічних понять виділяються «Рай», «путь», «огонь», «вода».

Ключевые слова: міфологія, міфологічний сценарій, міфологічна модель, символ, медіатор, предвестник, хронотоп, мотив, сакральний.

The article considers the authors' optional unfolding the mythic scenario "initiation" reflected in Vladimir Drozd's works. The semiotic model of the mythic scenario demonstrates its dominant-peripheral structure. The key mythic concepts under analysis are "paradise", "path", "light", "water".

Key words: mythology, mythic scenario, mythological model, character, mediator, precursor, time-space, motive, sacred.

Андрейчук Надія Іванівна — професор кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор філологічних наук, доцент.

Біскуб Ірина Павлівна — завідувач кафедри прикладної лінгвістики Інституту іноземної філології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, доктор філологічних наук, професор.

Бондар Олександра Юріївна — викладач кафедри англійської мови, аспірантка Київського університету імені Бориса Грінченка.

Ведута Вікторія Вікторівна — викладач кафедри теорії та практики перекладу Національної академії Служби безпеки України.

Ветров Артем Ігорович — аспірант кафедри германської та романської філології Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка.

Вишиницька Юлія Василівна — докторант кафедри світової літератури Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат філологічних наук, доцент.

Вольницька Дар'я Олегівна — викладач кафедри іноземних мов та новітніх технологій навчання, аспірантка кафедри англійської філології та перекладу Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Галуцьких Ірина Анатоліївна — докторант кафедри англійської філології Запорізького національного університету, кандидат філологічних наук, доцент.

Гальчук Оксана Василівна — професор кафедри світової літератури Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор філологічних наук, доцент.

Гладуш Надія Федорівна — завідувач кафедри перекладу Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат філологічних наук, професор.

Глуценко Володимир Андрійович — професор кафедри германської та романської філології Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор філологічних наук, професор.

Гродський Ігор Ярославович — старший викладач кафедри англійської мови, аспірант Київського університету імені Бориса Грінченка.

Залізняк Ірина Вікторівна — аспірантка кафедри германської та романської філології Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка.

Зізінська Анна Петрівна — викладач кафедри романо-германської та славістичної філології Білоцерківського національного аграрного університету, аспірантка Київського університету імені Бориса Грінченка.

Іваницька Марія Лонгинівна — доцент кафедри теорії та практики перекладу з німецької мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат філологічних наук.

Князян Анна Тариєлівна — доцент кафедри англійської філології Єреванського державного університету, кандидат філологічних наук, доцент.

Козачук Андрій Михайлович — старший викладач кафедри перекладу Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка.

Колесник Олександр Сергійович — професор кафедри германської та романської філології Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор філологічних наук, професор.

Кухаренко Наталія Сергіївна — викладач кафедри іноземних мов Міжнародного університету «МІТСВ».

Ліпатов Володимир Миколайович — старший викладач кафедри англійської мови Інституту іноземної філології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Олімська Анастасія Костянтинівна — аспірантка кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету.

Поліщук Надія Петрівна — доцент кафедри англійської мови Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат філологічних наук.

Сегал Анна Леонідівна — викладач кафедри англійської філології Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка.

Семенюк Антоніна Афанасіївна — доцент кафедри практики англійської мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, кандидат філологічних наук, доцент.

Соколова Варвара Ігорівна — викладач кафедри іноземних мов Міжнародного університету «МІТСВ».

Соколовська Світлана Володимирівна — доцент кафедри германської та романської філології Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук, доцент.

Ткаченко Іван Анатолійович — викладач кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету.

Торговець Юлія Іванівна — старший викладач кафедри германської та романської філології Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат філологічних наук.

Хникіна Оксана Олександрівна — доцент кафедри іноземних мов природничо-математичних спеціальностей Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, кандидат філологічних наук, доцент.

Цапро Галина Юріївна — доцент кафедри англійської мови Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат філологічних наук.

Юзькова Ірина Валеріївна — аспірантка кафедри германської та романської філології Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка.

Юркова Крістіна Олександрівна — аспірантка кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету.

Наукове видання

STUDIA PHILOLOGICA

ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Збірник наукових праць

Випуск 3

За зміст публікацій відповідають автори.

Видання підготовлене до друку в НМЦ видавничої діяльності
Київського університету імені Бориса Грінченка

Завідувач НМЦ видавничої діяльності *М.М. Прядко*
Відповідальна за випуск *А.М. Даниленко*
Над виданням працювали: *Н.І. Гетьман, Л.В. Потравка,*
Т.В. Нестерова, Т.М. Піхота, Н.І. Погорєлова

Поліграфічна група: *А.А. Богадельна, Д.Я. Ярошенко, О.М. Дзень,*
Г.О. Бочарник, В.В. Василенко

Підписано до друку 30.12.2014 р. Формат 60x84/8.
Ум. друк. арк. 17,67. Обл.-вид. арк. 19,64. Наклад 160 пр. Зам. № 5-032.

Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Воровського (Бульварно-Кудрявська), 18/2, м. Київ, 04053.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
Серія ДК № 4013 від 17.03.2011 р.

Попередження! Згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права» жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена на будь-яких носіях, розміщена в мережі Інтернет без письмового дозволу Київського університету імені Бориса Грінченка й авторів. Порушення цієї норми закону призводить до адміністративної, кримінальної відповідальності.

Для нотаток

Для нотаток